

การศึกษาทัศนะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรม
ตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท
(โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2)

A STUDY OF THE OFFICIALS' VIEWPOINTS TOWARD THE
TRAINING PROJECT FOR THE OFFICIALS' CONSCIENCE
FOLLOWING THE ROYAL FOOTSTEPS (HIS MAJESTY THE
KING'S LEARNING PROJECT 2)

นางสาวสุพัตรา ภาควิวัฒน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2547

ISBN 974-364-297-8

การศึกษาทักษะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรม
ตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท
(โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2)

นางสาวสุพัตรา ภาควัยวัฒน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พ.ศ. 2547

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**A STUDY OF THE OFFICIALS' VIEWPOINTS TOWARD THE
TRAINING PROJECT FOR THE OFFICIALS' CONSCIENCE
FOLLOWING THE ROYAL FOOTSTEPS (HIS MAJESTY THE
KING'S LEARNING PROJECT 2)**

MISS SUPATRA PARKVIWAT

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist studies)**

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ

(พระครูปลัดสุวัฒนวัชรคุณ)

.....กรรมการ

(พระศรีวรญาณ วิ.)

.....กรรมการ

(พระมหาเจิม สุวโจ)

.....กรรมการ

(ศาสตราจารย์ ดร.จันทก อภิวัฒนสิทธิ์)

.....กรรมการ

(ดร. พิสิฐ เจริญสุข)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระศรีวรญาณ วิ.

ประธานกรรมการ

พระมหาเจิม สุวโจ

กรรมการ

ดร. พิสิฐ เจริญสุข

กรรมการ

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายท่านในส่วนของงานวิชาการ ส่วนงานภาคสนาม และส่วนผู้สนับสนุน คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักงาน ก.พ. และวัดโสมนัสวิหาร

ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณอาจารย์พระศรี วรญาณ วิ. พระมหาเจิม สุวโจ ในฐานะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์และอาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้เมตตาให้คำปรึกษา แนะนำ ตรวจสอบแก้ไขและให้ข้อคิดเห็นด้วยความกรุณายิ่ง

ขอกราบขอบพระคุณ พระเดชพระคุณเจ้าคุณอาจารย์พระธรรมวิสุทธิภิกขุ เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร ที่ได้เมตตาสละเวลาถ่ายทอดความรู้ ให้คำแนะนำ และอนุญาตให้ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจากข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรม

ขอขอพระคุณ ดร.พิสิฐ เจริญสุข กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์และอาจารย์ที่ปรึกษาที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็น ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ด้วยความเมตตา ตลอดจนให้กำลังใจที่จะต่อสู้อุปสรรคแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณ ดร.สุทิน ลิ้มปิยะชาติ ดร.เกรียงไกร กลิ่นอุบล และดร.เกริกเกรียงศักดิ์ เอกพจน์ ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ เอื้อเพื่อเอกสารความรู้ที่เกี่ยวข้องหลายเล่ม และอำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลอย่างดียิ่ง รวมทั้งเจ้าหน้าที่ของโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. ต้องขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูใบฎีกาสนั่น ทนฺตโกวิท ที่กรุณาช่วยปรับและตรวจสอบรูปแบบให้ถูกต้อง และขอขอบคุณ รศ.ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร ที่ให้ความช่วยเหลือในการปรับภาษาอังกฤษในบทคัดย่อให้เหมาะสมถูกต้อง

ส่วนผู้ที่ให้การช่วยเหลือแก่ผู้วิจัยท่านอื่น ๆ ที่มีได้กล่าวถึง ต้องขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย คุณค่าคุณความดีที่เกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ขอมอบตอบแทนพระคุณแด่บิดามารดา ครูอาจารย์ ทุกท่าน ผู้วิจัยหวังว่า ผลสำเร็จจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สำนักงาน ก.พ. และผู้สนใจเป็นอย่างยิ่ง

สุพัตรา ภาควิวัฒน์

30 มีนาคม 2548

ชื่อวิทยานิพนธ์	: การศึกษาทัศนะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตาม โครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอย พระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2)
ผู้วิจัย	: นางสาวสุพัตรา ภาคย์วิวัฒน์
ปริญญา	: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	: พระศรีวิญาณ (วิ) ป.ธ.9, พธ.บ., อ.ม., M.A., Ph.D. : พระมหาเจิม สุวโจ ป.ธ.3, พธ.บ., พธ.ม. : ดร.พิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.9, พธ.บ., อ.ม., Ph.D.
วันสำเร็จการศึกษา	: 30 มีนาคม 2548

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท 2) เพื่อศึกษาทัศนะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) ในด้านจิตตภาวนาและด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

การศึกษาศาสนะของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรม ใช้วิธีการสร้างเครื่องมือ ทดสอบหาความเชื่อมั่น และนำไปสอบถามกลุ่มตัวอย่างหลักสูตรจิตตภาวนา จำนวน 130 คน หลักสูตรการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท จำนวน 83 คน และนำไปหาค่าร้อยละ ส่วนการศึกษาลักษณะที่ปรากฏในพระบรมราโชวาท และหลักสูตรการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ได้ใช้วิธีการประมวลจากพระไตรปิฎก และเอกสารเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า

1. ข้าราชการที่เข้ารับการอบรมด้านจิตตภาวนา มีความคิดเห็นว่า มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการเดินจงกรมมากที่สุด(96.2 %) น้อยที่สุดคือเรื่องสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา(12.3 %) ส่วนความพึงพอใจต่อการฝึกอบรมมากที่สุดคือ การสอนบรรยายธรรม(83.8 %) และการเห็นความสำคัญที่จะนำไปปฏิบัติมากที่สุด(84.6 %)

2. ข้าราชการที่เข้ารับการอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท มีความคิดเห็นว่า จะน้อมนำพระบรมราโชวาทไปประพฤติปฏิบัติ ในเรื่องความสุจริต (78.3 %) เรื่องการพัฒนา (73.5 %) เรื่องกุศลโอบาย(54.2 %) ส่วนความพึงพอใจต่อการจัดการฝึกอบรมเห็นว่า การใช้สื่อ

อุปกรณ์มีความเหมาะสมมาก(62.7 %) ส่วนความพึงพอใจน้อยที่สุดคือ การติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่(27.7 %)

3. หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท พบว่า เรื่องการพัฒนา คือ ใช้หลักไตรสิกขา หลักภavana 4 หลักกัณธิธรรม 4 และหลักอริยฐาน 4 เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน คือ ใช้หลักสัมปรายิកံตตสังวัตตนิက္ขม 4 หลักเวินอคคิ 4 หลักอิทธิบาท 4 หลักสัมมากัมมันตะ หลักเวสารัชชกรณธรรม 5 เรื่องการสร้างความคิดแก่สังคม คือ ใช้หลักสัปปริสธรรม 7 หลักกุศลวิตก 3 หลักพรหมวิหาร 4 หลักศีล 5 หลักอัปมาทธรรม เรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน คือ ใช้หลักสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ หลักปริญญา 3 หลักโกศล 3 หลักปัญญา หลักสังคหวัตถุ 4 และหลักอปริหานิยธรรม 7

4. องค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท พบว่า แนวทางที่ข้าราชการควรมุ่งมั่นนำไปประพฤติปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาท มี 9 ประการ ได้แก่ 4.1. สุจริต เทียงตรง 4.2. เสียสละ อดทน 4.3. ฝึกตนมีระเบียบ 4.4. เพียบพร้อมความรู้ คู่กุศลโลบาย 4.5. ขยายสัมพันธ์ ประสาน 4.6. มีความรับผิดชอบ 4.7. ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ 4.8. ทำงานให้สำเร็จทันการ และ 4.9. ยึดมั่นในผลประโยชน์ของประเทศชาติและความถูกต้องเป็นธรรม

จากข้อสรุปข้างต้น แสดงให้เห็นว่า เมื่อใดที่ข้าราชการได้เรียนรู้พระบรมราโชวาทตามหลักสูตรการฝึกอบรมนี้แล้ว ก็ได้เรียนรู้หลักพุทธธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาพร้อมกันไป ในคราวเดียวกัน

Thesis Title : A study of the the Officials' Viewpoints toward The Training Project for The Officials' Conscience Following The Royal Footsteps. (His Majesty The King' s Learning Project 2)

Researcher : Miss Supatra Parkviwat

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee : Phrasrivanana, Pali IX, B.A., M.A., Ph.D.
: Phramaha Jerm Suvaco, Pali III, M.A.
: Dr. Phisit Charoensuk, Pali IX, B.A., Ph.D.

Date of Graduation : March 30, 2005

ABSTRACT

This research is of two major objectives : Firstly to study the doctrinal course appearing in the Training Course of learning following the Royal Footsteps. Secondly, to study the officials' viewpoints towards the training according the Training Project to encourage the officials' consciousness in accordance with the Royal Footsteps (The Learning Project following the Royal Footsteps, Project No 2.) in mental development and learning process following the Royal Footsteps.

The study of the viewpoints held by the officials undertaking the course of training is carried out by creating instruments for testing and finding out the value of full confidence and making use of the mentioned instruments for inquiring 130 exemplary people about the course of mental development and 83 exemplary people about the course of learning according to the Royal Footsteps. After that the percentage is found out. However, the study of the Buddhist Doctrinal principles appearing in the Royal admonition and the course of learning according to the Royal Footsteps are collected from the Tripitaka (The Three Baskets) and the documents of the Royal admonition. Later on, all the above mentioned are brought into analytical consideration.

From the study, it is found that

1. The officials undertaking the course of training in mental development have the opinions that they have the best knowledge of walking process up to 96.2 %. They have the least knowledge of the tranquillity development(Samatha Bhavana) and the insight

development(Vipassana Bhavana) up to 12.3 %. They have the most satisfaction in the training course that is the teaching and the explaining of the Dhamma up to 83.8 %. They have found the most importance in bringing the doctrines into practice up to 84.6 %.

2. The officials undertaking the course of training in learning according to the Royal Footsteps hold the ideas that they shall bring the Royal admonition into practice in the matter of good conduct up to 78.3 %, in the matter of development up to 73.5 %, and in the matter of wise policy up to 54.2 %. Regarding the satisfaction in the management of training, they have found that the uses of instruments are very suitable up to 62.7 %, but the least satisfaction is found in the officers' cooperation up to 27.7 %.

In the principles of Buddhadhamma appearing in the course of learning according to the Royal Footsteps, it is found that the development is the application of Traisikkha(threefold learning), 4 kinds of growth, 4 kinds of development and 4 kinds of giving one's prayers. To be the officials beloved by the people, the following principles are to be employed :- 4 doctrines causing the future benefit, 4 bases of success and 5 qualities making for intrepidity. Regarding the creation of goodness to societies, the following doctrines are to be applied :- 7 qualities of being a good man, 3 wholesome thoughts, 4 sublime states of mind, 5 precepts, the principle of heedfulness, the principle of cooperation in creating the power in the country, that is the application of the principle of right view, and right thought, the principle of 3 kinds of full understanding, the principle of 3 wholesome deeds, the principle of wisdom, the principle of 4 acts of doing favours and the principle of 7 conditions of welfare.

4. From the part section of knowledge arising from learning according to the Royal Footsteps, is found that the ways which the officials should apply to their behaviour according to the Royal footsteps are 9 in number namely :-

- 4.1 Honesty and hardworking
- 4.2 Sacrifice and forbearance
- 4.2 Training oneself
- 4.4 Having knowledge and cleverness
- 4.5 Having good relationship with the people
- 4.6 Having good responsibility
- 4.7 Performing duty properly

4.8 Accomplishing the work at the right time

4.9 Adhering to the national and social benefits and also to the righteousness.

From the above mentioned conclusion, it is obvious that whenever the officials know the Royal admonition according to the course of training, they can learn and know the principles of Buddhaddhamma, the Buddha's Doctrines at one and the same time.

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(6)
สารบัญตาราง	(9)
สารบัญแผนภูมิ	(10)
สารบัญภาพ	(11)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(12)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
1.3 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	3
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	4
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย	5
1.6 คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย	9
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	10
บทที่ 2 หลักพุทธธรรม แนวคิดทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
2.1 หลักพุทธธรรมและวิธีการปฏิบัติ	11
2.1.1 หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนา	11
2.1.2 คุณสมบัติของผู้พัฒนาตนตามแนวพุทธธรรม	16
2.1.3 หลักการปฏิบัติและวิธีการปฏิบัติตามแนวพุทธธรรม	18
2.1.3.1 หลักการปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธธรรม	18
2.1.3.2 วิธีการปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธธรรม	22
2.2 แนวคิดทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	32
2.2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาและการเรียนรู้	32
2.2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติ	46

สารบัญ (ต่อ)

2.2.3 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการฝึกอบรม	48
2.2.4 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย	53
บทที่ 3 วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท	67
3.1 โครงสร้างหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท	67
3.2 วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท	70
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	111
4.1 ผลการวิเคราะห์การฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา	111
4.2 ผลการวิเคราะห์การฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท	122
4.3 ผลการศึกษาข้อคิดเห็นและการวิเคราะห์ห้วงค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ในการฝึกอบรม	137
บทที่ 5 สรุปผลและข้อเสนอแนะ	160
5.1 สรุปผลการวิจัย	160
5.2 ข้อเสนอแนะ	164
บรรณานุกรม	166
ภาคผนวก	
ก. หนังสือขออนุญาตทำการวิจัย	174
ข. แบบสอบถามการวิจัย	176
ค. โครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทหลักสูตร 2)	198
ง. ภาพประกอบ	208
ประวัติผู้วิจัย	218

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา	113
2	ประสบการณ์ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมและจำนวนครั้งที่เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนาของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรม	115
3	มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา	116
4	กิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา	117
5	ระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาด้านจิตตภาวนา	118
6	ระดับความคิดเห็นของข้าราชการที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา	119
7	ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท	123
8	ประสบการณ์ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมและจำนวนครั้งที่เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรม	125
9	มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท	126
10	ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน	127
11	ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท	135

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่	หน้า
1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	3
2 รูปแบบการเรียนรู้ตามหลักการ 3 ประการ	44
3 กระบวนการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท เพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังแผ่นดิน	46
4 กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อการพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมไปสู่ การเป็นข้าราชการที่ดี	159

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	พระโยคาวจรกำลังฝึกจิต	208
2	คนฝึกโคกำลังฝึกโค	209
3	ลูกโคกำลังพยศ	210
4	ลูกโคกำลังหนีจากที่ควบคุม	211
5	คนฝึกโคกำลังจูงลูกโคมาผูกไว้ที่หลัก	212
6	ลูกโคกำลังหมอบหมอบอยู่ใกล้หลัก	213
7	ท่านั่งสมาธิ	214
8	ท่านอนทำสมาธิ	214
9	ท่าเดินจงกรม	215
10	ท่ายืนทำสมาธิ	216
11	ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม	217

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)

ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ (ภาษาไทย)

ม.อุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ (ภาษาไทย)

ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)

อง.จตุกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)

อง.ปญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)

อง.อฎฐก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฎฐกนิบาต (ภาษาไทย)

ขุ.ธ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)

ขุ.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย ชาดกอรรถกถา (ภาษาไทย)

ขุ.ม.อ. (ไทย) = ขุททกนิกาย สัทธัมมปัชโชติกามหานิทเทศอรรถกถา (ภาษาไทย)

การใช้หมายเลขย่อ

การใช้หมายเลขอ้างอิงพระไตรปิฎกภาษาไทย จะแจ้งเล่ม ข้อ หน้า ตามลำดับ เช่น ม.ม. (ไทย) 13/86/87-88 หมายถึง มัชฌิมนิกาย มหาวรรค เล่ม 13 ข้อ 86 หน้า 87 - 88 ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ข้าราชการไทยในยุคนี้จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนทัศนคติ หลักปฏิบัติและปรับตัวไปสู่ศตวรรษที่ 21 และถ้าใครถามว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทำอาชีพอะไร พระองค์ตรัสว่าให้ตอบว่าทำราชการ ข้าราชการรับราชการจากท่านมาเพื่อทำต่อ พระองค์ก็ทรงรักประชาชนทำงานเพื่อประชาชน เรารับราชการเรารับงานมาจากพระองค์มาทำ สิ่งแรกที่เราต้องทำคือ เราต้องรักประชาชน ต้องรักผู้มารับบริการ ถ้าเราไม่มีจิตสำนึกตรงนี้เราเป็นข้าราชการที่ดีไม่ได้¹ ซึ่งเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ข้าราชการทุกคนผู้มีความจงรักภักดี และต้องการแสดงความกตัญญูทดแทนที่แด่พระองค์ท่านจะได้น้อมเกล้าฯ รับเอาไว้เป็นแบบอย่างและถือปฏิบัติ ดังจะยกพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่ทรงพระราชทานให้ไว้ว่า

ข้าราชการที่สามารถต้องมีความรู้ครบสามส่วน คือ ความรู้วิทยาการ ความรู้ปฏิบัติการ และความรู้คิดอ่านตามเหตุผลความเป็นจริง ต้องมีความจริงใจ และความบริสุทธิ์ใจในงานในผู้ร่วมงาน ในการรักษาระเบียบแบบแผน ความดีงาม ความถูกต้องทุกอย่างในแผ่นดิน ต้องมีความสงบและหนักแน่นทั้งในกาย ในใจ ในคำพูด ต้องสำรวจดูความบกพร่องของตนเองสม่ำเสมอแล้วปฏิบัติแก้ไขเสียโดยเร็ว ไม่ปล่อยให้เจริญงอกงามทำความเสียหายให้แก่การกระทำ ความคิด และการงาน

ในบ้านเมืองเราทุกวันนี้ มีเสียงกล่าวกันว่า ความคิดจิตใจของคนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่เสื่อม ความประพฤติที่เป็นความทุจริตหลายอย่างมีท่าทีจะกลายเป็นสิ่งที่คนทั่วไปพากันยอมรับ และสมยอมให้กระทำกันได้เป็นธรรมดา สภาพการณ์เช่นนี้ย่อมทำให้วิถีชีวิตของแต่ละคนมีดมัวลงไป เป็นปัญหาใหญ่ที่เหมือนกระแคลื่นอันไหลบ่าเข้ามาท่วมทั่วไปหมด จำเป็นต้องแก้ไขด้วยการช่วยกันฝืนคลื่นที่กล่าวนั้น ในการดำเนินชีวิตของเรา เราต้องข่มใจ

¹ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล, “การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดี” ในโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือนสำนักงาน ก.พ., องค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท เพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน ชุดที่ 2. (กรุงเทพมหานคร : ประชาชน จำกัด, 2543), หน้า 56.

“ไม่กระทำสิ่งใด ๆ ที่เรารู้สึกด้วยใจจริงว่าเชื่อว่าจะเสื่อม เราต้องฝืนต้องด้านความคิดและความประพฤติอย่างที่เราเห็นว่าขัดกับธรรมะ เราต้องกล้าและบากบั่นที่จะกระทำสิ่งที่เราทราบว่าเป็นความดี เป็นความถูกต้อง และเป็นธรรม ถ้าเราร่วมกันทำเช่นนี้ให้ได้จริง ๆ ให้ผลของความดีบังเกิดมาก ๆ ขึ้น ก็จะช่วยค้ำจุนส่วนรวมไว้มิให้เสื่อมลงไปและจะช่วยให้พื้นดินดีได้เป็นลำดับ”²

จากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสข้างต้นนั้น ชี้ให้เห็นว่าข้าราชการทุกคนควรมีจิตสำนึกในการทำงานเพื่องาน ไม่ใช่การทำงานเพื่อเงินเพียงอย่างเดียว ควรถือว่า งานคือชีวิต ชีวิตคืองาน บันดาลสุข ไม่ใช่ งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข และข้าราชการยังควรต้องมีการพัฒนาตนเองอยู่เสมอ ได้มีการฝึกฝนพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีจิตสำนึก มีคุณธรรม จริยธรรม ปฏิบัติตามจรรยาบรรณต่อหน่วยงาน ต่อผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา และผู้ร่วมงาน หากทำดังนี้ ย่อมเชื่อได้ว่า จะมีข้าราชการที่มีประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ มีความสัมฤทธิ์ผลในการทำงานเพื่อประโยชน์ของประชาชน ประเทศชาติ และจะบังเกิดความร่วมมือสามัคคีกัน ไม่มีความแตกแยกอิจฉาริษยากัน มุ่งแต่การทำลายล้างกัน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ภาคราชการจะต้องปรับปรุงระบบและวิธีการทำงาน รวมทั้งการจัดดำเนินการให้มีกระบวนการพัฒนาตัวข้าราชการขึ้น ซึ่งจำจะต้องให้ความสำคัญในการที่จะทำให้เกิดการปลูกจิตสำนึก การปลูกฝังเสริมและสร้างคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดมีขึ้นในจิตใจของข้าราชการ เพื่อจะทำให้เกิดการปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมในตัวบุคคล อันจะเป็นตัวสร้างแรงด้านจิตใจใฝ่ดีพร้อมกับสร้างสรรค์ความดี และเพิ่มขยายพลังแห่งความดีขึ้น ในส่วนขององค์กร ก็สามารถพัฒนาความดีได้ในทำนองเดียวกันเพื่อเป็นการสร้างสรรค์สังคมให้พัฒนา วิธีการที่จะดำเนินการและทำให้เกิดขึ้นได้นั้นก็ด้วยวิธีการนำเอาหลักธรรมและข้อปฏิบัติทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาจิตเพื่อปลูกจิตสำนึกให้เห็นคุณค่าของการฝึกสมาธิ และฝึกการเรียนรู้จากต้นแบบตามรอยพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแก่ข้าราชการยึดถือเป็นหลักและแนวทางการประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน

เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมพรรษา 6 รอบ ในวันที่ 5 ธันวาคม 2542 สำนักงาน ก.พ. ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาข้าราชการให้มีคุณธรรม ชื่อสัตย์สุจริต เสียสละ پاکเพียร มุ่งมั่นทำงาน เพื่อเป็นหลัก

²สมพร เทพสิทธา, คุณธรรมและจริยธรรมของข้าราชการ บทบาทของข้าราชการ, (กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, 2540), หน้า 26.

และที่พึงของประชาชน และด้วยความมุ่งมั่น แน่วแน่ที่จะส่งเสริมให้ข้าราชการทุกคน ทุกระดับ ประพฤติปฏิบัติและรักษาคุณความดีเอาไว้อย่างยั่งยืนตลอดกาล จึงได้จัดโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูก จิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) สำหรับข้าราชการทุกระดับ ทบวง กรม ทุกระดับ โดยเน้นการฝึกสมาธิ พัฒนาสติ ตามแนว พระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติตนตามรอยพระยุคลบาท ทั้งนี้ เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวาย เป็นราชสักการะ เป็นราชสดุดี และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ โดยได้จัดขึ้นตั้งแต่ปีงบประมาณ 2541 มาอย่างต่อเนื่องทุกปี และการจัดการฝึกอบรมประมาณปีละ 7 รุ่น

โครงการฯ นี้ มีหลักสูตรการฝึกปฏิบัติจิตตภาวนาตามแนวพระพุทธศาสนา โดยเน้นการฝึกสมาธิ ฝึกสติ เพื่อไปเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติตนตามรอย พระยุคลบาทเพื่อเป็น ข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน ซึ่งโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทหลักสูตรอื่นจะไม่มี การฝึกปฏิบัติจิตตภาวนา และในแต่ละปีที่ได้ดำเนินการจัดฝึกอบรมโครงการฯ นี้ ผ่านไปแล้วนั้น ทราบว่ายังไม่มีใครทำการศึกษาวิจัยมาก่อนเลย ด้วยเหตุที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงเกิดแรงจูงใจ ที่จะทำการศึกษาทัศนของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึก ข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) นี้ เพื่อศึกษา ว่า ข้าราชการที่ผ่านการฝึกอบรมจะมีทัศนต่อการฝึกอบรมอย่างไร รวมทั้งเป็นโอกาสที่จะได้ ศึกษาค้นคว้าหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในองค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทด้วย ซึ่งผลที่ ได้จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้จะเกิดประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา และเกิดประโยชน์ต่อสำนักงาน ก.พ. เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาการจัดการฝึกอบรมในอนาคตต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

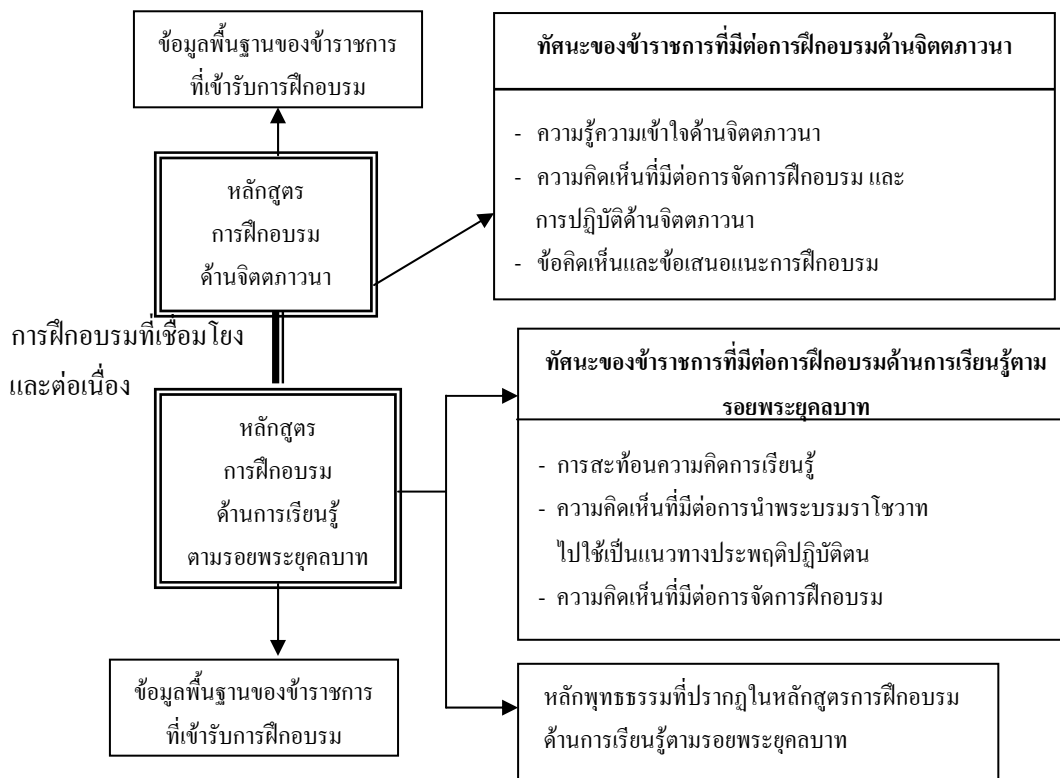
1.2.1 เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตาม รอยพระยุคลบาท

1.2.2 เพื่อศึกษาทัศนของข้าราชการ ที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึก อบรม เพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท(โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) ในด้านจิตตภาวนา และด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

1.3 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดขึ้น แสดงตามแผนภูมิที่ 1 ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขต ดังนี้

1.4.1 ศึกษาหลักพุทธธรรม แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวกับการพัฒนาจิต การพัฒนาตน และองค์ความรู้การเรียนรู้เพื่อการพัฒนาตนตามแนวพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

1.4.2 ศึกษาทักษะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมใน 2 ด้าน คือ

1) ด้านจิตตภาวนา ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจด้านจิตตภาวนา ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา

2) ด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ได้แก่ ความคิดเห็นที่มีต่อเนื้อหา วิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็น แนวทางประพฤติปฏิบัติตน ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระ ยุคลบาท

1.4.3 ตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดตัวแปรที่ใช้ในการศึกษา ดังนี้

ตัวแปรต้น ได้แก่

- 1) เพศ แบ่งเป็น เพศชาย และเพศหญิง
 - 2) อายุ แบ่งเป็น 5 ช่วง คือ ตั้งแต่ 25 ปีลงมา, 26-35 ปี, 36-45 ปี, 46-55 ปี และตั้งแต่ 56 ปีขึ้นไป
 - 3) อายุการรับราชการ แบ่งเป็น 6 ช่วง คือ ตั้งแต่ 1-5 ปี, 6-10 ปี, 11-15 ปี, 16-20 ปี, 21-25 ปี และตั้งแต่ 26 ปีขึ้นไป
 - 4) ระดับการศึกษา แบ่งเป็น ปวช. ปวส. ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก และอื่น ๆ
 - 5) ตำแหน่งหน้าที่การงาน แบ่งเป็น เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ นักวิชาการ หัวหน้างาน ผู้บริหาร และอื่น ๆ
 - 6) ระดับชั้น ให้ระบุระดับชั้น
 - 7) ประสบการณ์การเข้ารับการฝึกอบรม แบ่งเป็น เคยผ่านการฝึกอบรม และไม่เคยผ่านการฝึกอบรม
 - 8) เหตุผลที่เข้ารับการฝึกอบรม แบ่งเป็น สมัครใจมาเอง เพื่อนชักชวนมาตามหน้าที่ ผู้บังคับบัญชามอบหมายให้มา มาแทนผู้อื่น และอื่น ๆ
 - 9) กิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรม แบ่งเป็น ทำนุญต์กบฏ ฟังเทศน์ ปลอ่ยสัตว์ อ่านหนังสือธรรมะ รักษาศีล 5 ฟังและชมรายการธรรมะ ฟีกสมาธิภาวนา ฟีกการเดินจงกรม สวดมนต์ไหว้พระ และอื่น ๆ
- ตัวแปรตาม ได้แก่ ทศนะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา และด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยประเภทการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และลักษณะการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) มีดังนี้

1.5.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

ประชากรหรือผู้เข้ารับการอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท(โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) กับสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. ประจำปี 2546 ในรุ่นที่ 6 ระหว่างวันที่ 18-27 สิงหาคม 2546

ใน 2 หลักสูตร คือ หลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนาและหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ซึ่งกลุ่มตัวอย่างของหลักสูตรจิตตภาวนา จำนวน 180 คน และหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท มีจำนวน 130 คน

ผู้เข้ารับการฝึกอบรมครั้งนี้ เป็นข้าราชการสังกัดของหน่วยงานราชการ ได้แก่ สำนักงานกฤษฎีกา กระทรวงการคลัง กระทรวงศึกษาธิการ ทบวงมหาวิทยาลัย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงพลังงาน กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงยุติธรรม กระทรวงแรงงาน กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กระทรวงสาธารณสุข กระทรวงอุตสาหกรรม และหน่วยงานอิสระ ได้แก่ สำนักราชเลขาธิการ สำนักงานแพทย์ใหญ่ สำนักงานตำรวจแห่งชาติ สำนักงานอัยการสูงสุด

1.5.2 เครื่องมือและคุณภาพของเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้พัฒนาเครื่องมือขึ้นมาเป็นแบบสอบถามเพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล จำนวน 8 ชุด โดยแยกแบบสอบถามเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 แบบสอบถามหลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา ส่วนที่ 2 แบบสอบถามหลักสูตรการฝึกอบรมการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท รายละเอียดมีดังนี้

ส่วนที่ 1 หลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา ได้แก่

ชุดที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล

ข้อมูลในส่วนนี้ ได้แก่ เพศ อายุ อายุการรับราชการ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่การงาน ระดับชี ประสิทธิภาพการเข้ารับการฝึกอบรม มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรม และกิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรม ลักษณะเป็นคำถามให้เลือกตอบและเติมตัวเลข

ชุดที่ 2 แบบวัดความรู้ความเข้าใจด้านจิตตภาวนา

ลักษณะเป็นแบบวัดความรู้ความเข้าใจด้านจิตตภาวนา โดยข้อคำถามแต่ละข้อจะมีคำตอบให้เลือกตอบ 5 ตัวเลือก คือ ก. ข. ค. ง. จ. และในแต่ละข้อคำถามให้ผู้ตอบเลือกคำตอบที่ถูกต้องมากที่สุดเพียงข้อเดียว

เกณฑ์การให้คะแนนแบบวัด จะพิจารณาให้คะแนนรายข้อ สำหรับผู้เลือกคำตอบถูกในแต่ละข้อคำถามจะได้คะแนนข้อละ 1 คะแนน คำถามมีทั้งหมด 13 ข้อ ข้อคำถามรายข้อที่ได้คะแนนรวมตั้งแต่ร้อยละ 50 ขึ้นไป แปลความหมายได้ว่าผู้ตอบมีความรู้ความเข้าใจเนื้อหาในข้อคำถามเรื่องนั้น และข้อคำถามรายข้อที่ได้คะแนนน้อยกว่าร้อยละ 50 ลงมา แปลความหมายได้ว่าผู้ตอบมีความรู้ความเข้าใจเนื้อหาในข้อคำถามเรื่องนั้นยังน้อยอยู่

ชุดที่ 3 แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา

ลักษณะเป็นแบบวัดระดับความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ความพึงพอใจ ความเหมาะสม การเห็นถึงความสำคัญ ข้อคำถามมีจำนวนทั้งหมด 12 ข้อ ตั้งแต่ข้อ 1 ถึงข้อ 8 เป็นการจัดการฝึกอบรม และตั้งแต่ข้อ 9 ถึงข้อ 12 เป็นการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา โดยคำตอบมีลักษณะการวัดในรูปแบบ Rating Scales ของ Likert แบ่งเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง ควรปรับปรุง ควรปรับปรุงอย่างยิ่ง

ชุดที่ 4 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

ลักษณะของแบบเป็นแบบคำถามปลายเปิดให้ผู้ตอบแสดงข้อคิดเห็น โดยเขียนคำตอบจากความคิดเห็นของคนที่ได้มาเข้ารับการฝึกอบรมจิตตภาวนาในครั้งนี้ ข้อคำถามเกี่ยวกับสิ่งที่คาดหวัง สิ่งที่น่าสนใจ การนำแนวทางหลักธรรมและการปฏิบัติไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติงานหน้าที่ และข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ส่วนที่ 2 หลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ได้แก่

ชุดที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล

ข้อมูลในส่วนนี้ได้แก่ เพศ อายุ อายุการรับราชการ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่การงาน ระดับซี ประสบการณ์การเข้ารับการฝึกอบรม และมูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรม ลักษณะเป็นคำถามให้เลือกตอบและเติมตัวเลขในช่องว่าง

ชุดที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อเนื้อหาวิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

ลักษณะของแบบเป็นแบบคำถามปลายเปิด เพื่อให้ข้าราชการที่ผ่านการฝึกอบรมได้เขียนข้อความสะท้อนความคิด ความประทับใจ การนำไปใช้ประโยชน์ และแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนจากที่ได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในเรื่องการพัฒนาความเจริญความมั่นคง เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน เรื่องการสร้างความคิดแก่สังคม และเรื่องความร่วมมือร่วมใจของแผ่นดิน

ชุดที่ 3 แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน

ลักษณะแบบเป็นแบบวัดระดับความคิดเห็นของข้าราชการที่ผ่านการฝึกอบรมที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติในเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ เรื่องการพัฒนาความเจริญความมั่นคง เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน เรื่องการสร้างความคิดแก่สังคม และเรื่องความร่วมมือร่วมใจของแผ่นดิน ซึ่งในแต่ละเรื่องจะแยกเป็นประเด็นย่อยออกไปอีก

ข้อคำถามมีจำนวน 25 ข้อ โดยคำตอบอยู่ในรูปมาตรวัดประเมินค่า 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด

ชุดที่ 4 แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

เป็นแบบวัดระดับความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น การติดต่อสื่อสาร ความพึงพอใจ ความเหมาะสม ข้อคำถาม จำนวน 8 ข้อ โดยคำตอบอยู่ในรูปมาตรวัดประเมินค่าเป็น 5 ระดับ คือ มากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย น้อยที่สุด

การตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) ของแบบสอบถามในการวิจัยครั้งนี้ ได้มีการตรวจสอบโดยให้ผู้เชี่ยวชาญและคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ตรวจแก้ไขเพื่อความถูกต้องยิ่งขึ้น และผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นไปทำการทดสอบกับกลุ่มข้าราชการทั่วไป จำนวน 30 คน เพื่อหาค่าความเชื่อถือ (Reliability) ของแบบสอบถาม โดยการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Coefficient Alpha) ของ Cronbach ดังต่อไปนี้

<u>แบบสอบถาม</u>	<u>จำนวนข้อคำถาม</u>	<u>ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา</u>
ความรู้ความเข้าใจด้านจิตตภาวนา	13	0.4206
ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา	12	0.8383
ความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน	25	0.8217
ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท	8	0.9341

1.5.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยครั้งนี้ มีขั้นตอน ดังนี้
ก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดำเนินการดังนี้

1) ทำหนังสือถึงบัณฑิตวิทยาลัยเพื่อออกหนังสือขออนุญาตแจกแบบสอบถาม เพื่อเก็บข้อมูลในการทำวิจัย

2) นำหนังสือขออนุญาตแจกแบบสอบถามเพื่อเก็บข้อมูลในการทำวิจัยยื่นต่อเจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร และผู้รับผิดชอบโครงการของสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.

การเก็บรวบรวมข้อมูล มีวิธีดังนี้

1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยวิธีการรวบรวมข้อมูลด้วยการสร้างแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น และนำไปแจกให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา และผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทด้วยตนเอง

2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ประกอบด้วยคำภีร์ เอกสาร ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับหลักพุทธธรรม เช่น พระไตรปิฎก ตำรา หนังสือ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ต่าง ๆ บทความวารสาร คู่มือ เอกสารการสัมมนาฝึกอบรมโครงการที่เกี่ยวกับองค์ความรู้ การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท พระราชดำรัส/พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช และเอกสารอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

1.5.4 การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้

การวิเคราะห์ข้อมูลโดยนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาลงรหัส และประมวลผลข้อมูลทางสถิติด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์ และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลและข้อมูลความคิดเห็นด้านต่าง ๆ วิเคราะห์ใช้สถิติพื้นฐานเพื่อหาความถี่(Frequency) ค่าร้อยละ(Percent)

1.6 คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

หลักสูตรการฝึกอบรม หมายถึง หลักสูตรการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) ประกอบด้วย 2 หลักสูตร คือ หลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา และหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

หลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา หมายถึง การอบรมจิตตภาวนาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย 2 ส่วน คือ ส่วนแรกเป็นการบรรยายธรรม ส่วนที่สองเป็นการปฏิบัติ ได้แก่ การเดินจงกรม สลับการนั่งสมาธิ

หลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หมายถึง การอบรมตามชุดฝึกอบรมที่ 1-4 โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทของสำนักงาน ก.พ.

ทัศนะ หมายถึง ความคิดหรือความรู้สึกหรือความเข้าใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดหลังจากได้เรียนรู้มาหรือผ่านประสบการณ์ในเรื่องนั้นแล้ว และส่งผลให้บุคคลนั้นพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะทางบวกที่สอดคล้อง สนับสนุน หรือในทางลบที่ต่อต้าน ถัดค้าน ตามความคิดหรือความรู้สึกหรือความเข้าใจของตน

ข้าราชการ หมายถึง ข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรม และได้ผ่านการฝึกอบรมตลอดหลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนาและหลักสูตรการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) รุ่นที่ 6 ระหว่างวันที่ 18-27 สิงหาคม 2546

ปลูกจิตสำนึก หมายถึง ทำให้ได้สติ รู้สึกตัว ตื่นตัวในระดับจิตที่รู้ตัวว่าตนเองคิดอะไร ทำอะไร มีปรากฏการณ์อะไรเกิดขึ้นบ้างในขณะหนึ่งขณะใด และรู้ว่าตนควรจะกระทำอะไรต่อไป

ตามรอยพระยุคลบาท หมายถึง การดำเนินรอยตามแนวทาง การยึดถือตามแบบอย่าง การประพฤติปฏิบัติตามแนวทางพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

เนื้อหาวิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หมายถึง การเรียนรู้เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชใน 4 เรื่อง คือ

- 1) การพัฒนาประเทศ
- 2) การเป็นข้าราชการที่รักประชาชน
- 3) การสร้างความคิดแก่สังคม
- 4) การร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 ทำให้ทราบแนวคิดในการพัฒนาจิต การพัฒนาตนตามคำสอนในพระพุทธศาสนา และตามแนวพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

1.7.2 ทำให้ทราบทัศนคติของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2)

1.7.3 เพื่อเสนอแนะแนวทางในการฝึกอบรมข้าราชการในหน่วยงาน อันเป็นการปลูกจิตสำนึก เสริมสร้างคุณธรรม จริยธรรม ให้เกิดมีขึ้นในจิตใจของข้าราชการด้วยการพัฒนาจิต และการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทต่อไป

สมณะ แปลว่า ความสงบ วิธีทำใจให้เกิดความสงบ ข้อปฏิบัติที่นำมาฝึกจิตให้เกิดความสงบจนเกิดความแน่วแน่เป็นสมาธิ จนกระทั่งถึงขั้นที่เรียกว่า ฌาน เพราะจุดมุ่งหมายสูงสุดของสมณะคือสมาธิ หมายรวมถึงสมาธิขั้นสูงที่ทำให้เกิดฌานด้วย และวัตถุประสงค์หรือหลักการของสมณะคือ การกำหนดใจไว้กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เรียกว่าอารมณ์ ให้มีความแน่วแน่มั่นคงอยู่ในสิ่งนั้นสิ่งเดียว เรียกว่า เอกัคคตจิต ความแน่วแน่ที่เรียกว่าสมาธินี้ส่งผลให้เกิดสภาวะที่สูงขึ้นไปที่เรียกว่า ฌาน ซึ่งแบ่งเป็นระดับคือ รูปฌาน 4 อรูปฌาน 4 หรือรวมกันเรียกว่า สมาบัติ 8

อารมณ์ที่ทำให้เกิดความสงบสำหรับนำไปเป็นหลักให้จิตยึดเหนี่ยวนั้น เรียกว่า อารมณ์สมถกรรมฐาน จำแนกไว้เป็น 40 ประการ โดยแบ่งเป็น 7 หมวด คือ

1). กสิณ 10 ได้แก่ วัตถุที่สร้างขึ้นหรือวัตถุสำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการฝึกจิตให้เกิดสมาธิ มี 10 อย่าง คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว ช่องว่าง และแสงสว่าง

2). อสุภะ 10²³ หมายถึง สภาพอันไม่งาม, ชากศพในสภาพต่าง ๆ ซึ่งใช้เป็นอารมณ์ การเพ่งชากศพที่อยู่ในสภาพที่กำลังเกิดการเปลี่ยนแปลงไปจนถึงแตกสลาย ซึ่งมี 10 ระยะด้วยกัน เริ่มต้นตั้งแต่ตายใหม่ๆ โดยพิจารณา อุตฺธมตกะ คือชากศพที่เน่าพองขึ้นอืด วินิลกะ คือชากศพที่มีสีเขียวคล้ำคละด้วยสีต่าง ๆ วิปฺพพกะ คือชากศพที่มีน้ำเหลืองไหลเยิ้มอยู่ตามที่ที่แตกปรือออก วิฉิทฺทกะ คือชากศพที่ขาดจากกันเป็น 2 ท่อน วิภยิตกะ คือชากศพที่ถูกสัตว์ เช่น แร้ง กา กัดกินแล้ว วิภจิตตกะ คือชากศพที่กระจายกระจาย มือเท้าศีรษะหลุดออกไปข้าง ๆ หตฺวิภจิตตกะ คือชากศพที่ถูกสับฟันบั่นเป็นท่อน ๆ กระจายออกไป โลหิตกะ คือชากศพที่มีโลหิตไหลอาบเรียราดอยู่ ปุพฺพกะ คือชากศพที่มีหนอนคลาคล่ำเต็มไปหมด อัฏฐิกะ คือชากศพที่ยังเหลืออยู่แต่ร่างกระดูกหรือกระดูกท่อน

3) อนุสสติ 10²⁴ คือความระลึกถึง อารมณ์อันควรระลึกถึงเนื่อง ๆ หรือการระลึกถึงสิ่งที่มีค่าสูง 10 อย่าง ได้แก่ พุทธานุสสติ คือระลึกถึงพระพุทธ ัมมมานุสสติ คือระลึกถึงพระธรรม สังฆานุสสติ คือระลึกถึงพระสงฆ์ สីลานุสสติ คือระลึกถึงศีล จาคานุสสติ คือระลึกถึงการบริจาค เทวตานุสสติ คือระลึกถึงเทวดา มรณสสติ คือระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา กายคตาสติ คือ สติอันไปในกาย กำหนดพิจารณาภายในให้เห็นว่าประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ อันไม่

²³ คุรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 247.

²⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 246.

สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ อานาปานสติ คือสติกำหนดลมหายใจเข้าออก อุปสมานุสติ คือระลึกถึงธรรมและพิจารณาคุณของพระนิพพาน อันเป็นที่ระงับกิเลสและความทุกข์

4) อัปปมัญญา 4 คือ การเจริญพรหมวิหาร 4 อย่างกว้างขวางไม่มีขอบเขต²⁵ เป็นธรรมที่พึงแผ่ออกไปในสัตว์มนุษย์ทั้งหลายอย่างมีจิตใจสม่ำเสมอต่อกัน ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต โดยมากเรียกกันว่า พรหมวิหาร 4 ได้แก่ 1. เมตตา ความรัก คือปรารถนาดี มีไมตรี อยากให้มนุษย์สัตว์มีสุขทั่วหน้า 2. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ 3. มุทิตา ความพลอยยินดี คือ พลอยมีใจแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุขและเจริญงอกงามประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นไป 4. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ วางจิตเรียบสงบ สม่ำเสมอเที่ยงตรงดุจตราขึง มองเห็นมนุษย์สัตว์ทั้งหลายได้รับผลดีร้ายตามเหตุปัจจัยที่ประกอบ ไม่เอนเอียงไปด้วยชอบหรือชัง

5) อาหารแปดกัณฐิก คือ การกำหนดให้รู้ความปฏิกลนารังเกียจในอาหาร

6) จตุราศิวัญฐาน คือ กำหนดพิจารณาธาตุทั้ง 4 คือ พิจารณาเห็นร่างกายของตนโดยสักว่าเป็นธาตุ 4 แต่ละอย่าง ๆ

7) อรูป 4²⁶ คือ การพิจารณาอารมณ์ของรูปฌาน 4

อารมณ์กรรมฐาน 40 อย่างนั้น แตกต่างกันไป ผู้ปฏิบัติควรเลือกใช้ให้เหมาะกับลักษณะนิสัยความโน้มเอียงของแต่ละบุคคลที่เรียกว่า จริยาต่าง ๆ และเลือกตามลักษณะนิสัยและความประพฤติของแต่ละบุคคลที่เรียกว่า จริต ถ้าเลือกได้ถูกกันเหมาะสมกัน ก็ปฏิบัติได้ผลดีและรวดเร็ว ถ้าเลือกผิดอาจทำให้ปฏิบัติได้ล่าช้าหรือไม่สำเร็จผล

วิปัสสนา หมายถึง ความเห็นแจ้ง คือเห็นตรงต่อความเป็นจริงของสภาวธรรมคือปัญหาที่เห็นไตรลักษณ์อันให้ถอนความหลงผิดในสังขารเสียได้ หรือการฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นของมันเอง²⁷ หมายถึงการฝึกฝนให้เกิดปัญญาเพื่อที่จะให้เกิดความเห็นแจ้งรู้ชัดในสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ให้เข้าใจสิ่งที่มีที่เป็นตามความเป็นจริงของสิ่งนั้นๆ ไม่ใช่เห็นตามความรู้สึกนึกคิดของอารมณ์ที่ปรุงแต่งขึ้น จนสามารถถอนความหลงผิด รู้ผิดและยึดติดในสิ่งทั้งหลายออกเสียได้ จนที่สุดสามารถที่จะเปลี่ยนแปลงหรือแสดงท่าทีต่อโลกและชีวิตใหม่ในทางที่ดีได้ ทั้งท่าทีของการมอง การรับรู้

²⁵ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) 11 / 308 / 280.

²⁶ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) 11 / 308 / 281.

²⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 276.

การวางใจจิตใจและความรู้สึกทั้งหลาย ซึ่งความรู้ความเข้าใจที่เกิดขึ้นเรื่อยๆ ในระหว่างการปฏิบัติ นั้นเรียกว่าญาณหรือวิชา ดังนั้น ญาณและวิชาจึงเป็นจุดหมายของวิปัสสนา เพราะนำไปสู่ วัตถุประสงค์คือความหลุดพ้นที่เป็นอิสระจากกิเลสทั้งหลายได้อย่างถาวร

วิปัสสนานี้เป็นความเห็นแจ้งในไตรลักษณ์และในอริยสัจจ์เป็นสำคัญ ซึ่งเป็นสิ่งที่ สะท้อนให้เกิดความรู้แจ้งในการที่จะทำลายอวิชชา ตัณหา อุปาทานให้หมดสิ้นไป ทำให้เกิด วัตถุประสงค์คือความหลุดพ้นจากกองทุกข์ วิปัสสนาจึงเป็นกุญแจสำคัญที่ใช้เป็นเครื่องมือไปสู่ประทุ นิพพาน

อย่างไรก็ตามวิปัสสนาจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็ต้องมีสมณะหรือสมาธิเป็นบาท หมายถึง ต้องทำจิตให้เป็นสมาธิที่แน่วแน่ที่เรียกว่าอัปปนาสมาธิให้ได้ เป็นจิตที่มีสมาธิแน่วแน่สามารถสั่ง ได้ตามที่ต้องการ ก่อนที่จะขยักจิตสู่ระดับที่สูงขึ้นต่อไป ซึ่งกระบวนการที่ก่อให้เกิดปัญญานั้นก็ ต้องมีอารมณ์เป็นต้นนำ

อารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐานนั้นมี 6 ระดับ คือ

1) ขั้น 5²⁸ หมายถึงกองแห่งรูปธรรมและนามธรรมห้าหมวดที่ประชุมกันเข้าเป็น หน่วยรวม ซึ่งบัญญัติเรียกว่าสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา เป็นต้น หรือหมายถึงส่วนประกอบ ห้าอย่างที่รวมเข้าเป็นชีวิต

2) อายุตนะ 12²⁹ หมายถึงที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ หรือแดนต่อความรู้ ซึ่งใน อายุตนะนี้แบ่งเป็นทั้งอายตนะภายในและอายตนะภายนอก

3) ธาตุ 18³⁰ หมายถึงสิ่งที่ทรงสภาวะของตนอยู่เอง ตามที่เหตุปัจจัยปรุงแต่งขึ้น เป็นไปตามธรรมเนียมคือกำหนดแห่งธรรมคา ไม่มีผู้สร้างผู้บันดาล และมีรูปลักษณะกิจอาการ เป็นแบบจำเพาะตัว อันพึงกำหนดเอาเป็นหลักได้แต่ละอย่างๆ

4) อินทรีย์ 22³¹ หมายถึงสิ่งที่เป็นใหญ่ในการทำกิจของตน คือทำให้ธรรมอื่นๆ ที่ เกี่ยวข้องเป็นไปตามตนในกิจนั้นๆ ในขณะที่เป็นอยู่นั้น

5) อริยสัจ 4 หมายถึงความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะ 4 ประการ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

²⁸ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) 11 / 315 / 300.

²⁹ ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) 11 / 323 / 315.

³⁰ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 266.

³¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 267.

6) ปฏิจสุมุปาบท 12³² หมายถึงการเกิดพร้อมขึ้นแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม หรือการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดขึ้น

เมื่อนำหลักการพัฒนาจิตทั้งสองประการคือสมถะและวิปัสสนามากล่าวแล้ว สิ่งที่เรา ได้ทราบก็คือหลักทั้งสองนี้เป็นแนวทางในการพัฒนาทางจิต แต่ก็มีแตกต่างในเรื่องความรู้ ความเข้าใจที่เกิดขึ้น เพราะสมถกรรมฐานเน้นในเรื่องการให้เกิดความสงบโดยอาศัยสมาธิเป็น เครื่องหล่อเลี้ยงจิต ส่วนวิปัสสนากรรมฐานนั้นเป็นเรื่องการมองให้ทะลุสรรพสิ่งที่มีอยู่ตามความ เป็นจริงด้วยปัญญา ไม่มีการปรุงแต่งด้วยอารมณ์ที่มีอยู่ เป็นสภาวะของจิตที่มีความแจ่มแจ้ง มองเห็นปัญหาได้ชัดเจน ทะลุปรุโปร่งในทุกด้านของปัญหานั้น และสามารถที่จะออกจากปัญหานั้น ได้อย่างไม่มีการเกี่ยวเกาะยึดติดด้วยค้นหาและอุปาทาน

สรุปได้ว่า ผลของสมถะก็คือฌาน ผลที่มุ่งหมายของวิปัสสนาก็คือญาณ หรืออาจ กล่าวได้ว่าสมถะนำไปสู่ฌาน วิปัสสนาไปสู่ญาณ ผู้ปฏิบัติสมถะอาจทำแต่สมถะอย่างเดียว โดยหวังที่จะสัมผัสผลที่เกิดจากสมถะคือฌานสมาบัติและอภิญญาทั้ง 5 โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับ วิปัสสนาเลยก็ได้ เรียกว่าหยุดเพียงขั้นสมาธิ ไม่ก้าวไปเพื่อให้ถึงระดับที่เรียกว่าปัญญา

แต่ผู้ที่ปฏิบัติวิปัสสนาต้องอาศัยสมถะไม่มากนักน้อย คืออาจเจริญสมถะจนได้ฌาน สมาบัติก่อนแล้วจึงก้าวไปสู่วิปัสสนา คือ เอาฌานเป็นแนวทางนำไปสู่วิปัสสนา เรียกว่าเจริญ วิปัสสนาที่มีฌานเป็นบาทก็ได้ อาจเริ่มเจริญวิปัสสนาไปก่อนแล้วจึงเจริญสมถะตามหลังก็ได้ หรือ อาจเจริญทั้งสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไปก็ได้

ท่านกล่าวว่า องค์ธรรมประกอบรวมประจำในฌาน รวมทั้งตัวสมาธิ หรือ เอกัคคตา ด้วยนั้น เรียกสั้น ๆ ว่า องค์ฌาน หรือตามบาลีว่า ฌานงฺค คำว่า องค์ฌาน หมายถึง องค์ธรรมที่ ประกอบรวมอยู่เป็นประจำในฌานขั้นนั้น ๆ และเป็นเครื่องกำหนดแยกฌานแต่ละขั้นออกจากกัน ให้รู้ว่าในภณินั้นเป็นฌานขั้นที่เท่าใด เท่านั้น มิใช่หมายความว่าในฌานมีองค์ธรรมทั้งหมดอยู่ เพียงเท่านั้น ฌานมีทั้งหมด 6 อย่าง คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข อุเบกขา และเอกัคคตา มีความหมาย ดังต่อไปนี้³³

1. วิตก แปลว่า ความตรึง หมายถึง การจรดหรือปักจิตลงไปในอารมณ์หรือยักจิตขึ้นสู่อารมณ์

2. วิจาร แปลว่า ความตรอง หมายถึง การพินิจ เล้า หรือเอาจิตผูกพันอยู่กับอารมณ์

³² ดูรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) 10/95 – 116/57 – 66.

³³ ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 872-874.

3. ปิติ แปลว่า ความอิ่มใจ คมดั่งหรือเิบอิ่ม หมายถึงเฉพาะปิตินิดแผ่เิบอาบซาบซ่านไปทั่วสรรพางค์กาย ที่เรียกว่า ปรณาปิติ

4. สุข แปลว่า ความสุข หมายถึงความสำราญ ชื่นน้ำ คล่องใจ ปราศจากความบีบคั้นหรือรบกวนใด ๆ

5. อุเบกขา แปลว่า ความวางเฉย หรือความมีใจเป็นกลางหรือแปลให้เต็มว่า ความวางที่ดูแลอยู่ หมายถึง การดูอย่างสงบหรือดูตามเรื่องที่เกิดขึ้น ไม่ตกเป็นฝ่ายใด ในกรณีของฌาน คือไม่ติดข้างแม้แต่ในฌานที่มีความสุขอย่างยอดเยี่ยม และความหมายที่สูงขึ้นไปอีก หมายถึง วางที่ดูแลในเมื่ออะไรทุกอย่างเข้าที่ดำเนินไปด้วยดี หรือเสร็จเรียบร้อยแล้ว

6. เอกัคคตา แปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว ได้แก่ตัวสมาธินั่นเอง

วิธีการปฏิบัติสมาธิภาวนาทั้งที่เป็นสมถภาวนาหรือสมถกรรมฐานและวิปัสสนาภาวนาหรือวิปัสสนากรรมฐานนี้ จากการศึกษาแนวปฏิบัติ พบว่า ในสมัยพุทธกาล การปฏิบัติเป็นไปโดยไม่มีพิธีกรรมมากนัก ผู้ปฏิบัติเพียงแต่ฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าหรือจากผู้ใดผู้หนึ่งก็สามารถจะควบคุมจิตให้เป็นสมาธิพิจารณาธรรมนั้น ในที่สุดก็เห็นแจ้งสัจธรรม ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน มีนักปราชญ์ทางศาสนาบางท่านเรียกการปฏิบัติในลักษณะนี้ว่า “ปฏิบัติแบบธรรมชาติ” ต่อมาในสมัยหลัง คือ ในสมัยพระอรรถกถาจารย์แต่งคัมภีร์อรรถกถาอธิบายพระไตรปิฎก เช่น ท่านพุทธโฆสะแต่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ได้กล่าวถึงกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติไว้เป็นอันมาก จึงเรียกวิธีการปฏิบัติในลักษณะนี้ว่า “ปฏิบัติแบบมีกฎเกณฑ์” หรือวิธีเจริญสมาธิอย่างเป็นแบบแผน และวิธีเจริญสมาธิอย่างเป็นแบบแผนนี้ เป็นวิธีที่มีการกำหนดรูปแบบตามลำดับขั้นตอนการปฏิบัติไว้³⁴ ซึ่งจะได้อธิบายโดยสังเขป ดังนี้

1. ตัดปลิโพธ ปลิโพธ แปลว่า เครื่องผูกพันหรือห่วงเหนี่ยว หมายถึง ความเป็นห่วง ความกังวล เป็นเหตุให้ใจพะวักพะวง ไม่โปร่ง ถ้าผู้ใดมีอยู่ก็จะทำให้การปฏิบัติก้าวหน้าไปได้ยาก ไม่อำนวยการเกิดสมาธิ ฉะนั้น เมื่อตั้งใจปฏิบัติกรรมฐานแล้ว ผู้ปฏิบัติต้องตัดจิตใจตัดความกังวลหรือต้องกำจัดเสีย ท่านแสดงปลิโพธไว้ทั้งหมดมี 10 ประการ คือ

- 1.1) ห่วงที่อยู่
- 1.2) ห่วงตระกูล
- 1.3) ห่วงลาภ
- 1.4) ห่วงหมู่คณะ
- 1.5) ห่วงการงาน

³⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า 849.

1.6) ห่วงการเดินทาง

1.7) ห่วงญาติ

1.8) ห่วงการเจ็บป่วย

1.9) ห่วงการศึกษา

1.10) ห่วงอำนาจ

2. ตัดความกังวลเล็กน้อย ผู้ปฏิบัติควรตัดความกังวลเล็กน้อยที่มีอยู่ ในวันก่อนการลงมือปฏิบัติหรือในวันลงมือปฏิบัติ คือ ถ้าวางกายสกปรกมีเหงื่อไคลก็ชำระร่างกายให้สะอาด ถ้าวางเครื่องนุ่งห่มสกปรกก็ซักเปลี่ยนให้สะอาด ถ้ามุขและหนวดยาวก็โกนเสีย เล็บยาวก็ตัดเสีย เตรียมยารักษาโรคและป้องกันโรคไว้ให้เพียงพอ จัดของที่จำเป็นไว้ให้พร้อมเพื่อใช้สอยในเวลาที่ต้องปฏิบัติ

3. ชำระจิตใจให้บริสุทธิ์ คือ ก่อนลงมือปฏิบัติ ผู้ปฏิบัติควรชำระจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ หรือสมาทานรักษาศีลให้บริสุทธิ์จะเป็นศีล 5 หรือศีล 8 ก็แล้วแต่จะสะดวก และควรพยายามรักษาให้บริสุทธิ์ เพราะศีลสนับสนุนให้ใจมีสมาธิ

4. เข้าหาภักชยานมิตร คือ พึงไปหาท่านที่สามารถสอนกรรมฐานให้แก่ตนได้ ซึ่งมีคุณสมบัติดีงาม ใฝ่ใจช่วยเหลือเกื้อกูล คอยดูแลการปฏิบัติเมื่อเกิดความสงสัยหรือเกิดปัญหาอย่างไร อย่างหนึ่งก็สามารถแก้ไขแนะนำได้อย่างทันทีและถูกต้อง ผู้เป็นภักชยานมิตรประกอบด้วยธรรม 7 ประการคือ น่ารัก น่าเคารพ น่าเจริญใจ รู้จักว่า รู้จักพูด ขอมให้พูด ขอมให้ว่า แลลงเรื่องลึกซึ้งได้ และไม่ชักนำในเรื่องไม่ควร ภักชยานมิตรนั้นถ้าให้ดีกว่าได้พระพุทธเจ้า ถ้าไม่ได้ก็หาพระอรหันต์ ถ้าหาไม่ได้ก็ควรเลือกพระอริยบุคคลระดับรองลงมา

5. ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย คือ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า คุณพระธรรม และคุณพระสงฆ์ เมื่อระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยแล้ว ก็ให้กล่าวบูชาพระรัตนตรัย ดังนี้ “ข้าพเจ้าขอบูชาพระพุทธเจ้า ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ข้าพเจ้าขอบูชาพระธรรมด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ข้าพเจ้าขอบูชาพระสงฆ์ ด้วยการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม” ³⁵

6. การแผ่เมตตา คือ ผู้ปฏิบัติต้องตั้งใจแผ่เมตตา ต่อจากบูชาพระรัตนตรัยแล้ว เพื่อให้จิตอ่อนโยนปราศจากความโกรธแค้นพยาบาท เพื่อให้ได้รับความคุ้มครองและเพื่อให้พ้นจากอันตรายจากสัตว์ทุกจำพวก

7. มอบตัวกับอาจารย์ผู้สอน คือ เมื่อเข้าไปหาอาจารย์ผู้สอนกรรมฐานและตกลงใจว่าจะปฏิบัติอยู่กับท่าน ก็พึงทำพิธีมอบตัวแด่อาจารย์ผู้สอน

³⁵ พระเทพวิสุทธิกวี(พิจิตร ฐิตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, หน้า 62.

8. รับเอากรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะกับจริตของตน คือ เมื่อได้ทำพิธีมอบตัวกับอาจารย์แล้ว ก็ให้เลือกรับเอากรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของตน

โดยปกติคนทั้งหลายมีจริตต่าง ๆ กัน เหมือนกันบ้าง ไม่เหมือนกันบ้าง เช่นเดียวกับทางการแพทย์ที่มียาไว้จำนวนมากก็เพื่อให้เหมาะสำหรับคนใช้นั้น ๆ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคกล่าวถึงจริตมี 6 ประการ คือ ³⁶

- 1) รากจริต มีพฤติกรรมหนักไปในทางรักสวยรักงาม
- 2) โทสจริต มีพฤติกรรมหนักไปในทางโทสะ มักโกรธง่าย
- 3) โมหจริต มีพฤติกรรมหนักไปในทางโมหะ มักหลงมกย
- 4) สัทธาจริต มีพฤติกรรมหนักไปในทางความเชื่อ มักเชื่อง่าย
- 5) พุทธิจริต มีพฤติกรรมหนักไปในทางความรู้ การใช้ความคิดพิจารณา มักเชื่อแต่ความรู้ของตน
- 6) วิตักกจริต มีพฤติกรรมหนักไปในวิตักกกังวล มักฟุ้งซ่าน

คน ๆ หนึ่ง อาจจะมีจริตได้หลายอย่าง การรู้อุปนิสัยหรือจริตแล้วเลือกให้กรรมฐานอันเหมาะสมกับจริตนั้นมีความสำคัญมาก อาจารย์ผู้สอนกรรมฐานจะเป็นผู้เลือกกรรมฐานที่เหมาะสมกับจริตของศิษย์

9. เลือกสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อการปฏิบัติ ก่อนที่จะเริ่มลงมือปฏิบัติควรเลือกหาสถานที่ที่เหมาะสมเพื่อเกื้อกูลแก่การปฏิบัติ สถานที่ที่เหมาะสมสำหรับการเจริญสมาธินั้น ควรจะเป็นสถานที่ที่มีคุณสมบัติ ดังนี้ ³⁷

- 1) อยู่ไม่ไกลไม่ใกล้นัก
- 2) ไปมาสะดวก
- 3) กลางวันไม่พลุกพล่าน
- 4) กลางคืนไม่มีเสียงอึกทึก
- 5) ปราศจากสัมผัสแห่งเลื้อยbungลมแดดและสัตว์เลื้อยคลานต่าง ๆ

สถานที่ที่มีคุณสมบัติดังกล่าว ควรจะเป็นป่า โคนไม้ หรือศาลาว่างเปล่า ซึ่งเป็นสถานที่ที่มีความเงียบสงบปลอดจากเสียงรบกวน เมื่อผู้ปฏิบัติได้อาศัยสถานที่ที่สงบ ก็จะทำให้กาย

³⁶ พระพุทธโฆส, วิสุทธิมรรค, แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาหังและคณะ พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์ปรีณิต จำกัด, 2546), หน้า 167.

³⁷ พิลิฐุ เจริญสุข, คู่มือการอบรมสมาธิ, หน้า 91-92.

สังัด(กายวิเวก) เมื่อกายสังัด จิตก็จะพลอยสังัดไปด้วย (จิตตวิเวก) เมื่อจิตสังัดคือเป็นสมาธิ ก็จะทำให้อุปัฏฐคือ กิเลสภายในจิตสังัด(อุปัฏฐวิเวก)

10. ปฏิบัติตามวิธีเจริญสมาธิวิปัสสนา ให้เลือกกรรมฐานที่เหมาะสมกับตนมาปฏิบัติ

การปฏิบัตินี้เป็นการศึกษาจิตโดยตรง ท่านเปรียบเทียบการฝึกจิตเหมือนกับการฝึกลูกโคไว้ว่า³⁸ เปรียบจิตเหมือนลูกโค เปรียบสติเหมือนเชือก เปรียบอารมณ์คือ ลมหายใจเหมือนหลัก และเปรียบท่านผู้ฝึกจิตเหมือนคนฝึกลูกโค ธรรมดาว่าจิตเป็นธรรมชาติที่ดิ้นรน กวัดแกว่ง ห้ามยาก ฝึกยาก เทียบไปไกลและชอบแต่หาอารมณ์ที่ปรารถนา คือ ชอบตกไปสู่กามคุณที่ใครที่ชอบ แต่จิตนี้เป็นธรรมชาติฝึกได้ และเมื่อฝึกแล้วย่อมก่อประโยชน์ให้แก่เจ้าของอย่างมหาศาล เมื่อพระโยคาวจร(ท่านผู้ฝึกจิต) ฝึกจิตด้วยอานาปานสติ(สติกกำหนดลมหายใจเข้าออก) ด้วยการใช้เชือกคือสติ ผูกจิตเอาไว้ให้มันที่หลักคือลมหายใจ เมื่อฝึกใหม่ ๆ จิตจะดิ้นรนมาก เชือกคือสติจะขาดบ่อย ๆ แต่เมื่อพระโยคาวจรไม่ละความเพียร ก็ย่อมฝึกจิตของตนให้หายพยศได้ในที่สุด

ธรรมดาว่าลูกโคหนุ่ม ที่เจ้าของยังไม่เคยฝึกมาใช้งาน เป็นสัตว์วัยคะนอง ชอบวิ่งติดตามฝูงหรือตามแม่ของมันอยู่เสมอ เมื่อเจ้าของนำมาฝึกเพื่อใช้ลากเกวียนหรือไถนา ก็มักจะสลัดแอกหรือสลัดเชือกให้ขาดเสียบ่อย ๆ แต่เมื่อเจ้าของไม่ยอมละความพยายาม ฝึกลูกโคนั้นจนเจื่องหายพยศแล้ว ก็สามารถนำไปใช้งานได้ดีในที่สุด (ดูภาพที่1-ภาพที่ 6 ในภาคผนวก)

ข) อริยาบถการปฏิบัติสมาธิภาวนา

ในการฝึกปฏิบัตินั้น สามารถทำได้ทั้งอริยาบถใหญ่คือ ยืน เดิน นั่ง นอน และทั้งอริยาบถย่อย ซึ่งในที่นี้จะได้นำวิธีการฝึกในอริยาบถใหญ่ทั้ง 4 คือ นั่ง ยืน เดิน และนอน มากล่าวให้เห็นแนวทางการปฏิบัติพอสังเขป ดังนี้³⁹ (ดูภาพที่ 7 -ภาพที่ 10 ในภาคผนวก)

1) ทำนั่งสมาธิ

วิธีนั่ง นั่งเหมือนพระพุทธรูปปางสมาธิ คือนั่งเอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย เอามือซ้ายวางบนตักแล้วเอามือขวาทับมือซ้าย นั่งตัวตรง ดำรงสติไว้ให้มั่น ควบคุมมิให้ใจฟุ้งซ่านไปในภายนอก แล้วกำหนดลมหายใจเข้าออกโดยกำหนดฐานที่ลมกระทบทั้ง 3 จุด คือ ปลายจมูกหรือริมฝีปาก 1 ท่ามกลางอก 1 ที่ท้อง 1 ใน 3 จุดนี้ จุดใดกำหนดได้ง่ายที่สุด ก็ให้ถือเอาจุดนั้น เมื่อนั่งได้ระยะที่กำหนดแล้ว หรือรู้สึกว้านงนานเกินไปก็เปลี่ยนไปสู่อริยาบถใหม่

³⁸ พระเทพวิสุทธิกวี(พิจิตร ฐิตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, หน้า 81.

³⁹ พระเทพวิสุทธิกวี(พิจิตร ฐิตวณฺโณ), การพัฒนาจิต, หน้า 87-92.

2) ทำยืนทำสมาธิ

วิธียืน ยืนท่าสงบ สายตาทอดลง โดยยืนตัวตรง ยืนตามสบาย อย่าเกร็งตัว เอามือซ้ายวางบนท้องแล้วเอามือขวาทับบนมือซ้าย แล้วเริ่มกำหนดลมหายใจเข้าออกไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเปลี่ยนอิริยาบถใหม่

3) ทำเดินจงกรม

วิธีเดิน เริ่มด้วยการยืนท่าสงบก่อน ก้มไปข้างหน้านิดหนึ่ง มือซ้ายวางบนหน้าท้องแล้วเอามือขวาวางทับบนมือซ้ายเช่นเดียวกันกับท่ายืน เดินทอดสายตาตรงไปข้างหน้าประมาณ 1 วา ก้าวไปแต่พอดี คืออย่าให้ชานัก อย่าให้เร็วนัก อย่าให้ยาวนัก อย่าให้สั้นนัก โดยตั้งใจไปกำหนดอยู่กับการก้าวของขาหรือที่เหยียบลงกับพื้นเรื่อยไป โดยใช้ระยะทางสำหรับการเดินจงกรมอย่างสั้นไม่น้อยกว่า 25 ก้าว อย่างยาวไม่เกิน 50 ก้าว แต่ถ้าสถานที่ไม่อำนวยจะสั้นกว่าก็ได้พอเดินถึงปลายทางด้านหนึ่งของสถานที่จงกรม อย่างเพิ่งหมุนตัวกลับ ต้องยืนก่อนแล้วจึงค่อยหมุนตัวกลับไปทางขวา ขณะยืนให้กำหนดรู้ตัวว่าเรากำลังยืน หรือจะกำหนดลมหายใจเข้าออกก็ได้ และขณะเลี้ยวให้กำหนดว่าเรากำลังเลี้ยว โดยนิยมให้เลี้ยวขวา ก่อนจะเดินต่อไปให้ยืนกำหนดลมหายใจอยู่ครู่หนึ่ง แล้วจึงก้าวเดินต่อไป เดินต่อไปอย่างนี้เรื่อย ๆ จนกว่าจะเปลี่ยนอิริยาบถใหม่

อนึ่ง การเดินจงกรม เป็นการฝึกจิตอย่างหนึ่งในพระพุทธศาสนา ซึ่งนิยมกันมากในหมู่ชนกบฏภัททิยวงศ์ ตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงสมัยปัจจุบัน เพราะให้คุณประโยชน์ทั้งในด้านการบริหารกายและด้านการบริหารจิต คำว่า “จงกรม” แปลว่า “เดินก้าวไป” คือ เดินก้าวไปโดยมีสติกำกับ ส่วนอานิสงส์การเดินจงกรม ในคัมภีร์ปัญจกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระพุทธเจ้าตรัสอานิสงส์หรือประโยชน์ของการเดินจงกรมไว้ว่า มี 5 ประการ คือ

1. เป็นผู้อดทนต่อการเดินทางไกล
2. เป็นผู้อดทนต่อการทำความเพียร
3. เป็นผู้มีความอดทนน้อย
4. อาหารที่บริโภคเข้าไปย่อยง่าย
5. สมาธิที่ได้ในขณะที่เดินจงกรมอยู่ได้นาน

4) ทำนอนทำสมาธิ

ทำนอนทำสมาธินี้จะเหมาะสำหรับคนแก่ คนป่วย หรือคนที่อ่อนมาก หรือแม้แต่เด็กปฏิบัติทั่วไปที่ต้องการเปลี่ยนอิริยาบถ หรือแม้ในเวลาอนาก็ให้หลับไปด้วยภาวนากำหนดลมหายใจเข้าออก ซึ่งจะมีผลดีกว่าการที่นอนหลับโดยมิได้เจริญอานาปานสติ

วิธีนอน นอนด้วยอาการอันสงบ แบบสี่หาไสยาสน์ คือ นอนตะแคงขวา มือขวาวางไว้ที่ข้างแก้ม มือซ้ายวางราบไปตามตัว ขาซ้ายพับขาขวาให้พอเหมาะพอดี อย่าคู้หรือเหยียดเกินไป

แล้วกำหนดลมหายใจเข้าออกที่ปลายจมูกหรือตามแต่นัด จนพอแก่ความต้องการ หรือกำหนดรู้
กองลมหลับไป ตื่นขึ้นมาก็กำหนดอีก จนกว่าจะลุกขึ้นเปลี่ยนอิริยาบถใหม่อีก

การเจริญสมาธิภาวนานี้ ท่านกล่าวว่า บุคคลเจริญทำให้มากแล้วย่อมมีผลมาก
มีอานิสงส์มาก ย่อมได้อานิสงส์หรือประโยชน์ 5 ประการ คือ ⁴⁰

1. เป็นผู้มั่งคั่งสงบระงับ (สนฺโต) ผู้ปฏิบัติจะพบแต่ความสงบเยือกเย็น
2. เป็นผู้มั่งคั่งใจสุขุม ประณีต ละเอียดย (ปณีโต)
3. ไม่รคน้ำก็เย็น (อเสจนโก) มีความเยือกเย็นอยู่ภายในจิตใจ
4. อยู่อย่างมีความสุข (สุโข วิหาโร)
5. ย่อมกำจัดอกุศลบาปธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ให้อันตรธานสงบราบคาบไปได้ คือ
กำจัดกิเลสได้ จะกำจัดกิเลสให้เบาบางลงและหมดไปในที่สุดได้

สรุปได้ว่า หลักการปฏิบัติธรรมและวิธีการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนานั้น
เป็นหัวใจสำคัญที่ถือว่าเป็นวิถีแห่งการเข้าถึงจุดมุ่งหมายแห่งพุทธธรรม ซึ่งเป็นหน้าที่ของ
พุทธศาสนิกชนผู้ต้องการไปถึงจุดมุ่งหมายจะต้องศึกษาเรียนรู้ ทำความเข้าใจถึงหลักการปฏิบัติ
ธรรมและวิธีการปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธธรรม นั่นก็คือ การศึกษาเรียนรู้ทำความเข้าใจใน
หลักการเจริญสมาธิภาวนาและวิธีการฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนาได้อย่างถูกต้องถูกทาง เพราะทั้ง
หลักการและวิธีการปฏิบัติสมาธิภาวนาใน 2 ลักษณะนี้ หลักการก็คือ เป็นคำสอนหลักสมาธิ
ภาวนาของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ที่ระบุอย่างแน่ชัดว่า การฝึก
สมาธิภาวนาเป็นการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงธรรม ส่วนวิธีการก็คือ เป็นวิธีปฏิบัติต่าง ๆ หรือเป็นการ
คิดค้นหาเทคนิควิธีการปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ปฏิบัติสามารถบรรลุผลสำเร็จในการปฏิบัติได้ตาม
เป้าหมายที่กำหนดไว้

2.2 แนวคิดทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาและการเรียนรู้

2.2.1.1 การพัฒนา

(ก) ความหมายของการพัฒนาดน

⁴⁰ พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), บทธอบรมสมาธิภาวนา หลักสูตรชั้นต้น, หน้า 53.

การพัฒนา หรือ พัฒนา ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน ให้ความหมายไว้ว่า ความเจริญ ทำให้เจริญ ⁴¹

การพัฒนา หมายถึง การมุ่งให้เกิดความเจริญก้าวหน้า คือ มุ่งให้คนมีความสุขสบาย ⁴²

ทางพระพุทธศาสนา กล่าวถึงตัวตนว่า ตัวตนคือ การประกอบเข้าด้วยกันของกลุ่ม (ขันธ) 5 กลุ่ม(กอง) ที่เรียกว่า ขันธ์ 5 ที่เมื่อประกอบกันเข้าแล้วกลายเป็นสิ่งมีชีวิต เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เป็นตัวตน เป็นเรา เป็นเขา ⁴³

เค ย้ง (K. Young) กล่าวว่า ตนคือ จิตสำนึก(consciousness) ต่อการกระทำและต่อความคิดของตนเองและที่มีผลต่อความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น หมายความว่า トラบใดที่บุคคลยังสำนึกตัวตนอยู่ トラบนั้นตัวตนก็ยังจะอยู่ ตัวตนนั้นไม่ใช่มีใครสร้างหรือ องค์ประกอบเดียวจะมีหลายประกอบซึ่งจะทำหน้าที่สัมพันธ์กันทำให้ตัวตนดำรงอยู่ได้ ตัวตนจะมีการพัฒนาตามสภาพครอบครัวย สังคมและองค์ประกอบทางสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ⁴⁴

วิลเลียม เจมส์(James) กล่าวว่า ตัวตนคือ ผลรวมของส่วนย่อยต่าง ๆ ทุกส่วนที่ประกอบกันขึ้นในตัวบุคคล หมายถึงคุณลักษณะหรือบุคลิกภาพทางด้านรูปร่างหน้าตา กิริยาท่าทางนิสัยใจคอ สติปัญญา ความสามารถที่มีอยู่ในตัวบุคคลนั้น ⁴⁵

มอญเตญ กล่าวไว้ว่า ตัวตน ในรูปแบบการดำเนินชีวิตจะต้องมี 4 ขั้นตอน คือ ⁴⁶

1. ศึกษาและทำความเข้าใจตนเองทุก ๆ ด้าน
2. ยอมรับตนเอง หลังจากที่ได้รู้จักตนเองในทุกส่วน ควรที่จะยอมรับตนเองทั้งในส่วนดีและส่วนที่ไม่ดี เพื่อที่จะได้ปรับปรุงตนเองต่อไป
3. ยอมรับและเข้าใจผู้อื่นเนื่องจากการศึกษาตนเอง และผลที่ได้จากการที่เราเข้าใจตนเองจะช่วยให้เรายอมรับและเข้าใจผู้อื่นได้ดี

⁴¹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, 2546), หน้า 779.

⁴² ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ชุดฝึกอบรมที่ 1-4 โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท, หน้า 20.

⁴³ ศศ.ดร.เรียงชัย หมั่นชนะและคณะ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน : การศึกษาตนเอง, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, 2543), หน้า 47.

⁴⁴ อ้างในเรื่องเดียวกัน. หน้า 46.

⁴⁵ อ้างในเรื่องเดียวกัน. หน้า 46.

⁴⁶ อ้างในเรื่องเดียวกัน. หน้า 48.

บทที่ 2

หลักพุทธธรรม แนวคิดทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับหลักพุทธธรรม แนวคิดทฤษฎี และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย โดยได้แยกประเด็นการศึกษาเป็น 2 หัวข้อ คือ

2.1 หลักพุทธธรรมและวิธีการปฏิบัติ

2.2 แนวคิดทฤษฎี และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 หลักพุทธธรรมและวิธีการปฏิบัติ

หลักพุทธธรรมที่ใช้เป็นหลักในการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนามีข้อปลีกย่อยหลายอย่างทั้งที่เป็นส่วนของการทรงจำคัมภีร์ต่าง ๆ ตลอดถึงการลงมือปฏิบัติจนเกิดผลทางใจที่เป็นอิสระจากกิเลสทั้งหลาย หลักการเหล่านี้เป็นแนวทางในการพัฒนา แต่เมื่อประมวลให้ลงตามรูปแบบของการศึกษาแล้ว แบ่งการเรียนรู้เพื่อเป็นแนวทางไปสู่การพัฒนาได้ 3 อย่าง คือ

1. ปริยัติศีลธรรม ศีลธรรมคือคำสั่งสอนอันจะต้องเล่าเรียน ได้แก่ พุทธพจน์ เป็นการศึกษาเล่าเรียนเพื่อให้รู้ว่าอะไรเป็นอะไรอย่างแจ่มแจ้งชัดเจน โดยมีขั้นตอน 5 ประการ คือ

- 1) พุทฺธสุตา ฟังมาก คือการเล่าเรียนสดับฟังไว้มาก
- 2) ธตา จำได้ คือจับหลักหรือสาระได้ ทรงจำความไว้มั่นยำ
- 3) วจสา ปริจิตา คล่องปาก คือท่องบ่นหรือใช้พูดอยู่เสมอจนแคล่วคล่องชัดเจน
- 4) มนฺตานุเปกขิตา เพ่งขึ้นใจ คือใส่ใจนึกคิดพิจารณาจนเจนใจ นึกถึงครั้งใดก็ปรากฏเนื้อความสว่างชัด

5) ทิฏฺฐยา สุปฏิวิทธา ขบได้ด้วยทฤษฎีหรือแทงตลอดด้วยทฤษฎี คือมีความเข้าใจลึกซึ้ง มองเห็นประจักษ์แจ้งด้วยปัญญา ทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล¹

2. ปฏิบัติศีลธรรม ศีลธรรมคือปฏิบัติอันจะต้องปฏิบัติ ได้แก่อัฐังคิกมรรค หรือไตรสิกขา หมายถึง การนำเอาสิ่งที่จดจำไว้ได้ และเข้าใจแจ่มแจ้งแล้วนั้นมาประยุกต์ใช้กับกาย วาจา ใจของตนให้มีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้น

¹พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 10, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสื่อตะวัน จำกัด, 2545), หน้า 171.

3. ปฏิเวธศีลธรรม ศีลธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน หมายถึงการรู้แจ้งแทงตลอดด้วยอำนาจญาณ อันเป็นผลจากการปฏิบัติ

หลักการทั้งสามประการนี้เป็นแนวทางในการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาไปสู่สิ่งที่ดีกว่า ดังนั้น การศึกษาหรือการพัฒนาจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งที่เป็นปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ จึงจะเป็น การศึกษาเพื่อไปสู่การพัฒนาที่สมบูรณ์แบบ ในหัวข้อนี้จึงเป็นการทำความเข้าใจหลักการพัฒนา แนวพุทธ ทั้งที่เป็นหลักการที่คล้ายกับหลักทฤษฎีและหลักการปฏิบัติ ซึ่งจำแนกหัวข้อได้ดังนี้

2.1.1 หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนา

หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาทุกนัยแห่งพุทธธรรมเป็นกระบวนการฝึกฝน พัฒนาชีวิตเกือบทั้งหมดสามารถนำมาใช้ในการบูรณาการทางการศึกษาและการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความดีงามในการพัฒนาตนในรูปแบบต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับ หลักการสำคัญที่เป็นการพัฒนาระดับพื้นฐานกระทั่งเป็นแนวทางพัฒนาระดับสูงขึ้นไป หลักที่ว่านี้ ก็คือ หลักไตรสิกขา ไตรสิกขาเป็นข้อที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องศึกษา เป็นข้อปฏิบัติที่เป็น หลักสำหรับศึกษา คือฝึกหัดอบรมกาย วาจา ใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนกว่าจะบรรลุนิพพาน

ไตรสิกขาเป็นกระบวนการพัฒนาจากภายนอกเข้าไปหาภายใน จากส่วนที่จัดว่าหยาบ ที่สุดคือ กายจนถึงส่วนที่ละเอียดที่สุดคือ จิตใจ หลักไตรสิกขานั้นมีอยู่ 3 ประการ คือ

- 1) อริสัณห์สิกขา สิกขาคือศีลอันยิ่ง
- 2) อริจิตตสิกขา สิกขาคือจิตอันยิ่ง
- 3) อริปัญญาสิกขา สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง²

1) อริสัณห์สิกขา สิกขาคือศีลอันยิ่งหรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความ ประพฤติอย่างสูง เป็นเรื่องของหลักการในการพัฒนาให้ชีวิตมีศักยภาพทางกายและวาจา เป็นเรื่อง ที่กล่าวถึงการพัฒนาที่ยังจัดว่าเป็นภายนอกอยู่ ยังไม่เข้าไปถึงรายละเอียดภายในที่เป็นเรื่องจิตใจ ถ้าจัดระดับการฝึกฝนตามมรรค 8 ประการ ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ ตามแนวพุทธ ดังปรากฏว่า “มัชฌิมาปฏิปทาอันเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดจักขุ ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน”³

องค์ประกอบที่ทำให้เกิดความสมบูรณ์ในระดับศีลนั้น ต้องอาศัยหลักมรรค 3 ประการ ในมรรค 8 ประการ คือ

²ที. ป.า. (ไทย) 11 / 305 / 272.

³ม.ม. (ไทย) 12 / 33 / 31.

- (1) สัมมวาจา เจริญชอบ
- (2) สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ
- (3) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ⁴

2) อริจิตตสิกขา สิกขาคือ จิตอันยังหรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมจิตให้เกิดคุณธรรม เช่น สมาธิอย่างสูง เป็นการศึกษาฝึกฝนให้เกิดคุณภาพทางจิตเป็นสำคัญ เป็นการพัฒนาตามกรอบของสัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ กล่าวโดยย่อคือการฝึกจิตให้มีความเข้มแข็ง มั่นคงแน่วแน่ สามารถควบคุมตนเองได้เป็นอย่างดี มีสมาธิ กำลังใจสูงเนื่องมาจากการฝึกจิตจนเป็นสาเหตุให้จิตเกิดความสะอาด สว่าง สงบ ผ่องใส เป็นสุขและมีความบริสุทธิ์ปราศจากกิเลสทั้งหลาย อันเป็นเครื่องเศร้าหมอง ซึ่งถือว่าเป็นระดับที่ทำให้จิตสามารถนำไปใช้งานต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอันจะต้องอาศัยความจริงและความถูกต้อง

องค์ประกอบที่จะเป็นแนวทางให้อริจิตตสิกขามีความสมบูรณ์นั้นมีอยู่ 3 ประการ คือ

- (1) สัมมาวายามะ พยายามชอบ
- (2) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ
- (3) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ⁵

3) อริปัญญสิกขา สิกขาคือ ปัญญาอันยังหรือข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง เป็นการพัฒนาระดับขั้นของปัญญาให้มีความรู้แจ้งในเรื่องต่างๆ ตามความเป็นจริง ที่ไม่คลาดเคลื่อนจากสิ่งที่ธรรมชาติมีอยู่ เช่น การเกิด แก่ เจ็บ และตาย ถ้าบุคคลใดรู้ปัญญาหรือขาดการพัฒนาปัญญาให้มองเห็นสรรพสิ่งตามความเป็นจริงแล้ว ก็จะปฏิเสธสิ่งที่เกิดขึ้นว่าไม่ใช่ความจริง ก็จะทำให้คลาดเคลื่อนจากหลักสัจธรรมที่มีอยู่ และการศึกษาเพื่อให้เกิดปัญญาย่างยิ่งนั้น ถือว่าเป็นกระบวนการฝึกจิตให้มีความละเอียดลึกซึ้งยิ่งกว่าการมีสมาธิทั่วไป เป็นการฝึกจิตให้เกิดคุณภาพให้เข้าใจสิ่งทั้งหลายอย่างเข้าใจ มีจิตที่เป็นอิสระหลุดพ้นจากความเศร้าหมองทั้งหลาย มีความผ่องใสเบิกบานโดยสมบูรณ์แบบที่ไร้ซึ่งการปรุงแต่งทางจิต

องค์ประกอบที่จะทำให้ อริปัญญสิกขาสมบูรณ์แบบมีอยู่ 2 ประการ คือ

⁴ ม.ม. (ไทย) 12 / 33 / 31.

⁵ ม.ม. (ไทย) 12 / 33 / 31.

(1) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ

(2) สัมมาสังกัปปะ คำริชอบ⁶

ตามภาษาของนักวิชาการสมัยใหม่หรือตามหลักวิชาการศึกษาสายตะวันตก อริสโตเติล ศึกษา อริจิตตสิกขา และอริปัญญสิกขา ก็ครอบคลุมถึงการทำให้เกิดพัฒนาทางสังคม พัฒนาการทางอารมณ์ และพัฒนาการทางปัญญาตามลำดับ เป็นแต่จะแตกต่างกันโดยขอบเขตของความหมาย และสิกขา 3 มีจุดหมายที่ชัดเจนจำเพาะตามแนวพุทธธรรม อย่างไรก็ตามอย่างน้อยในขั้นเบื้องต้น จะเห็นได้ชัดว่า ความหมายไปกันได้ดี คือพูดให้ตรงกันในขั้นพื้นฐานว่า จะต้องฝึกฝนอบรมบุคคล ให้มีวินัย รวมถึงความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคม ให้งอกงามทางอารมณ์ ให้จิตใจ เข้มแข็ง ประณีต มีคุณภาพและสมรรถภาพดี และให้งอกงามทางพุทธิปัญญา เริ่มด้วยความคิด เหตุผล สิกขา 3 นี้มีความต่อเนื่องกันและช่วยเสริมกัน ตามหลักพัฒนาการอย่างสมัยใหม่ก็ไม่อาจ ปฏิเสธได้ เช่น ความรู้ เหตุผล ย่อมช่วยความเจริญทางอารมณ์ และช่วยเสริมการปฏิบัติตามวินัย ตลอดจนความรับผิดชอบและความสัมพันธ์ในทางสังคม ดังนั้น การฝึกฝนในสิกขา 3 หรือ การให้เกิดพัฒนาการทั้งสามอย่างจึงต้องเคียงคู่กันไป⁷

คนที่เป็นผู้ศึกษา ผู้ปฏิบัติ และผู้ฝึกฝนตนเองนี้ ควรมีลักษณะนิสัยหรือจิตสำนึกอยู่ในใจอย่างสำคัญ 2 ประการเป็นอย่างน้อย คือ

1) จิตใจที่มุ่งสู่เป้าหมาย เป็นเรื่องของปัญญาที่รู้ที่ตระหนัก ไม่ใช่เป็นเรื่องของความอยากความปรารถนา คือ เรารู้ตระหนักในเป้าหมายต่อจากนั้นเราทำ เมื่อทำก็ทำอย่างเดียว เดินดัง ไปสู่เป้าหมายนั้นจนสำเร็จผล คนที่มีลักษณะฝึกตนหรือพัฒนาตนจะต้องมีลักษณะนี้ เมื่อทำได้ อย่างนี้มันจะตัดอะไรต่าง ๆ เรื่องจุกจิกหยาบหยาบกระทบกระเทือนผ่านไปได้สบาย ๆ...

2) มองอะไรเป็นการเรียนรู้ทั้งหมด เป็นลักษณะที่มีผลดีไม่เฉพาะต่อการฝึกฝนตน เท่านั้นแต่มีผลต่อด้านจิตใจของตนเองด้วย มีแต่ได้ตลอดเวลาไม่มีเสีย เช่น เมื่อคนอื่นพูดมา พูดดีก็ ตามพูดร้ายก็ตาม คนที่มีนิสัยเช่นนี้ก็จะมองหาแต่ว่า ในคำพูดของเขาเราจะได้เรียนรู้อะไรบ้าง อะไร เป็นประโยชน์เอามาใช้เอามาปรับปรุงตัวเองทำให้เกิดความดีงาม...

การพัฒนาตามหลักไตรสิกขานั้น ต้องเป็นการฝึกหัดอบรมด้วยตนเอง และประเมินผลสำเร็จด้วยตนเอง แต่มิได้ปิดกั้นการรับคำแนะนำสั่งสอนจากกัลยาณมิตร ไตรสิกขา เป็นการฝึกหัดอบรมที่เป็นขั้นตอนสืบเนื่อง เริ่มจากรูปธรรมไปสู่นามธรรม เป็นการพัฒนามนุษย์ทั้ง กาย วาจา ความคิด จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา การฝึกหัดอบรมตามหลักไตรสิกขา

⁶ ม.ม. (ไทย) 12/33/31.

⁷ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 915.

มีลักษณะบูรณาการและปัจจัยการ ที่ว่าบูรณาการนั้นเพราะทุกองค์ประกอบอันมีศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งครอบคลุมมรรคมีองค์แปดนั้น มีลักษณะผสมผสานกลมกลืนอย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน มีความสอดคล้องรองรับกันทั้งในด้านที่ต้องละเว้นและในด้านที่เจริญ ยากที่จะแยกออกมา โดดเดี่ยว และไม่สามารถตัดองค์ประกอบข้อใดทิ้งไปได้ ที่ว่าใครศึกษาเป็นปัจจัยการนั้น เพราะศีล สมาธิ ปัญญา เป็นปัจจัยต่อเนื่องอิงอาศัยกันโดยตลอด จะเริ่มที่ปัญญาหรือสมาธิหรือศีลก็ได้⁸

นอกจากหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาที่ได้กล่าวมาแล้วนี้ ยังมี กระบวนการเรียนการสอนทางพระพุทธศาสนาที่เด่นชัดที่เป็นหลักธรรมสำหรับเอามาประกอบใช้ในการพัฒนาหรือสร้างความเจริญ สำหรับช่วยในการฝึกตนหรือพัฒนาตน ก็คือ หลักกุศลธรรม หรือเรียกว่า ปัญญาคุณธรรม แปลว่า ธรรมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ท่านสอนไว้มี 4 ประการ คือ⁹

- 1) สัมปรีตสังเสวะ แปลว่า คบหาสัตบุรุษ คบหาคนดี มีคุณธรรม มีความรู้ความเข้าใจในธรรม ซึ่งเป็นหลักความจริงความดีงาม
- 2) สัทธัมมัสสวนะ ฟังธรรม ฟังคำสั่งสอนที่แสดงความจริงความดีงามนั้น
- 3) โยนิโสมนสิการะ ทำในใจโดยแยบคาย รู้จักพิจารณาสิ่งที่ได้เล่าได้เรียน สามารถจับสำเนียงเอามาด้วยดี เป็นตัวแกนของการสร้างปัญญา
- 4) ชัมมานุสรมปฏิบัติ รู้จักปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ที่ท่านเรียกว่าปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หมายความว่า ปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ธรรมข้อนี้เป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมายอะไร และไปสัมพันธ์กับธรรมข้อไหน ปฏิบัติด้วยความตระหนักชัด และปฏิบัติให้ถูกต้องตามแนวตามความมุ่งหมายนั้น¹⁰

ดังนั้น หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนา ที่ยกมากล่าวข้างต้น ได้แก่ หลักไตรสิกขา หลักกุศลธรรม จึงเป็นเรื่องการฝึกฝนอบรมตนเพื่อพัฒนาตน โดยผู้ปฏิบัติเป็นผู้ฝึกฝนตนเอง ซึ่งจะต้องตระหนักรู้ชัด ตั้งมั่นในความคิดหรือความรู้สึกรู้สึกของตนเองอย่างมีเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมาย และจะต้องควบคู่ไปกับการเป็นผู้ที่พร้อมกับการรับฟังผู้อื่น พร้อมทั้งจะแสวงหาการเรียนรู้ทุกอย่าง อีกทั้งพร้อมที่จะนำเอาความรู้ แง่คิดหรือข้อคิดจากผู้อื่นมาใช้ให้เป็นประโยชน์มาใช้ปรับปรุง

⁸สุมน อมรวิวัฒน์, หลักบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2544), หน้า 27.

⁹อ. จตุกก. (ไทย) 21 / 248 / 367.

¹⁰พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), พัฒนาคตน, หน้า 34.

ตัวเอง ซึ่งกล่าวได้ว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทุกนัย เป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาชีวิต เกือบทั้งหมด และสามารถนำมาใช้ในการบูรณาการทางการศึกษา เพื่อให้เกิดความสอดคล้อง สมดุลกัน

2.1.2 คุณสมบัติของผู้พัฒนาตนตามแนวพุทธธรรม

หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขาและหลักกุศลธรรมที่กล่าว มาแล้วนี้ล้วนเป็นกระบวนการฝึกฝนพัฒนาสร้างความสำเร็จที่ผู้ปฏิบัติจะต้องทำการศึกษาเพื่อการ ฝึกฝนให้ชีวิตดำเนินไปในวิถีที่ถูกต้องดีงาม ตราบใดที่เรายังดำรงชีวิตของเราอย่างไม่เป็นชีวิตที่ สมบูรณ์ ยังมีความพร่องอยู่ ยังมีความไม่เต็มอยู่ ยังมีความทุกข์เกิดขึ้นอยู่ ยังมีปัญหาเกิดขึ้นอยู่ ตราบนั้นชีวิตของเราก็ต้องพัฒนาชีวิตกันเรื่อยไป เมื่อเราต้องพัฒนาชีวิตของเราเรื่อยๆ ไป นั่นก็หมายความว่าเราจะต้องมีการศึกษาการฝึกฝนเรื่อยไป ก็ว่าเราจะต้องมีการศึกษาตลอดชีวิต ของเรา หรือมีการพัฒนาชีวิตของเราจนตลอดชีวิต

หลักการใหญ่ในการพัฒนาชีวิตที่เป็นคุณสมบัติของท่านผู้พัฒนาตนแล้ว ซึ่งเป็น หลักธรรมในทางความหมายเดียวกันที่นำมาใช้พิจารณาควบคู่ไปกับหลักไตรสิกขาและหลักกุศล ธรรมเพื่อการทำชีวิตให้เจริญงอกงาม และใช้ในการพัฒนาชีวิตหรือพัฒนาคนหรือพัฒนามนุษย์ก็ คือ หลักภาวนา

หลักภาวนา ที่เป็นคุณสมบัติของผู้พัฒนาตนแล้วตามแนวพุทธ มี 4 ประการ¹¹ คือ

1. ภาวิตกาโย เรียกว่า ผู้มีกายอันพัฒนาแล้ว หรือมีกายที่ฝึกอบรมแล้ว
2. ภาวิตสีโล เรียกว่า ผู้มีศีลอันพัฒนาแล้ว หรือมีศีลที่ฝึกอบรมแล้ว
3. ภาวิตจิตโต เรียกว่า ผู้มีจิตอันพัฒนาแล้ว หรือมีจิตที่ฝึกอบรมแล้ว
4. ภาวิตปัญญา เรียกว่า ผู้มีปัญญาอันพัฒนาแล้ว หรือมีปัญญาที่ฝึกอบรมแล้ว

ผู้มีการพัฒนาตนหรือผู้ที่ได้ฝึกฝนตนด้วยหลักภาวนา 4 ข้อนี้ ท่านกล่าวเทียบ ความหมายไว้เช่นเดียวกับเป็นผู้ที่มีกายภาวนา ศีลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา

กายภาวนา เป็นการพัฒนากายหรือการฝึกอบรมกาย เน้นที่การพัฒนาอินทรีย์ทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย อินทรีย์ทั้งห้านี้เอาไว้ใช้สำหรับสัมผัสทางกายภาพกับโลกภายนอก สัมผัสกับสภาพแวดล้อมทางวัตถุและทางธรรมชาติทั้งหมด และเอาไว้ใช้กับปัจจัยสี่ที่เกี่ยวข้อง ในชีวิตประจำวันของเรา คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งเราจะต้องมีการ ฝึกฝนให้รู้จักใช้อินทรีย์ของเราให้มีความสัมพันธ์อย่างถูกต้องด้วยดีในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษ

¹¹ เรื่องเดียวกัน. หน้า 36.

ศีลภาวนา เป็นการพัฒนาความประพฤติดมองได้ 2 ด้าน คือ ด้านภายนอก ศีลเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่น เกื้อกูลกัน ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย เป็นพื้นฐานของความมีระเบียบวินัยหรือประพฤติดมอยู่ในระเบียบวินัย และดำรงตนในการอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมให้ดี ด้านภายใน ศีลในขั้นนี้เป็นการประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์หรือข้อกำหนดที่บัญญัติขึ้นมา เพื่อมุ่งให้รู้จักควบคุมบังคับใจตัวเองฝึกฝนตนเองในการที่จะเจริญขึ้นในคุณธรรมต่าง ๆ ในทางจิตใจยิ่ง ๆ ขึ้นไป ทั้งนี้ ไม่ว่าจะมองด้านภายนอกมองภายในย่อมมีความสัมพันธ์กันเกื้อกูลกัน ถ้าภายนอกดีก็จะช่วยให้จิตใจมีพื้นฐานที่จะทำให้สงบได้ สังคมที่สปรรมเย็นมีสันติสุขทำให้คนในสังคมมีจิตที่เบิกบานเป็นสุขก็เป็นการเอื้ออำนวยต่อการทำสมาธิซึ่งเป็นการพัฒนาจิตในขั้นต่อไป

จิตภาวนา เป็นการพัฒนาจิตใจ การพัฒนาตนภายในที่ต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมด้วยตนเอง จะให้ผู้อื่นฝึกฝนอบรมแทนตนไม่ได้ และเป็นการสร้างภูมิจิตใจให้เกิดความเข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย ใน 3 ด้านด้วยกันคือ การพัฒนาคุณภาพจิต การพัฒนาสมรรถภาพจิต และการพัฒนาสุขภาพจิต¹²

ปัญญาภาวนา เป็นการพัฒนาปัญญา มองได้ 2 ด้าน คือ โลกีย์ปัญญา โดยทั่ว ๆ ไปเป็นเรื่องของการเรียนรู้วิชาการต่าง ๆ เมื่อเราไปพบเห็นประสบสิ่งใดก็ตามแล้วมีความเข้าใจในสิ่งนั้นรวมทั้งความรู้เหตุรู้ผลต่าง ๆ เป็นขั้นการคิดที่ตรงตามแนวเหตุและผลหรือความเห็นรู้เข้าใจสำนึกในหลักเหตุผล แต่ยังไม่ได้รู้เห็นเหตุและผลเอง ส่วนโลกุตตรปัญญา เป็นปัญญาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นลักษณะของคนที่พัฒนาตนไปจนถึงขั้นปัญญาสูงสุด คือขั้นรู้เห็นเหตุและผลประจักษ์ด้วยตนเอง รู้สภาวะของโลกและชีวิตตามความเป็นจริงหรือคิดพิจารณามองเห็นตามความเป็นจริงเองทำจิตใจให้เป็นอิสระจนถึงจิตหลุดพ้นไปได้ ดังที่มีคำสรรเสริญพระพุทธเจ้าแห่งหนึ่งว่า “ดอกบัวเกิดในน้ำ เจริญงอกงามขึ้นมาในน้ำ ไม่ติดด้วยน้ำ ช้ำยังมีกลิ่นหอมน่าชื่นใจฉันใด พระพุทธเจ้าทรงบังเกิดดีแล้วในโลก ทรงอยู่ในโลก แต่ไม่ติดโลก เหมือนใบบัวไม่ติดน้ำ ฉะนั้น” ซึ่งขั้นตอนในการฝึกฝนปฏิบัติที่จะทำให้เกิดปัญญา มี 5 ขั้น คือ

ขั้นแรก คือการรับรู้ที่ตรงตามสภาพที่มันเป็น

ขั้นสอง คือการคิดการวินิจฉัยหรือวางแผนต่าง ๆ ด้วยปัญญาที่เป็นอิสระเป็นปัญญาที่บริสุทธิ์คือ ปัญญาที่ไม่ถูกรอปรงำโดยโลภะ โทสะ โมหะ หรืออคติต่าง ๆ

¹² คุรายละเอียดในพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมกับการพัฒนาชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2541), หน้า 16-17.

ขั้นสาม คือความสามารถที่จะนำความรู้มาใช้จัดแจง จัดทำ ดำเนินการในการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้สำเร็จผลตามที่ต้องการ

ขั้นสี่ คือความสามารถในการที่จะสืบค้นเหตุปัจจัย และแยกแยะ วิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นตัวเอื้ออำนวยในการที่จะแก้ปัญหาและทำกิจการให้สำเร็จผลได้

ขั้นห้า เป็นความรู้เท่าทันโลกและชีวิตตามเป็นจริง จะส่งผลย้อนกลับมาช่วยจิตใจทำให้จิตใจเป็นอิสระในขั้นสุดท้าย¹³

จึงเห็นได้ว่า หลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนา และคุณสมบัติของผู้พัฒนาคนแล้วตามแนวพุทธ ที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ให้ความสำคัญและเน้นในเรื่องของการพัฒนาคน โดยการยกย่องผู้ที่พัฒนาคนแล้วว่าเป็นบุคคลสูงสุด ดังพุทธภาษิตที่กล่าวว่า “ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกตนแล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด” นอกจากนี้ยังมีความเชื่อที่สำคัญคือ เชื่อว่ามนุษย์และสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ที่ฝึกฝนได้ ฝึกฝนได้ตั้งแต่ยังมีสัญชาตญาณป่าเถื่อนไปจนกระทั่งสูงสุดเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งตามปกติมนุษย์ทั่วไปจะฝึกฝนอบรมตนให้ก้าวหน้าโดยลำพังตนเองให้เป็นอย่างพระพุทธเจ้านั้น ทำได้ยากจะต้องอาศัยบุคคลและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ช่วยเกื้อหนุนให้การฝึกฝนอบรมพัฒนาดำเนินไปได้ เช่น พระสงฆ์ ครู อาจารย์ ที่จะเป็นกัลยาณมิตรช่วยแนะนำ รวมถึงระบบความเป็นอยู่ วิถีชีวิต การสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมชุมชน

2.1.3 หลักการปฏิบัติและวิธีการปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธธรรม

การพัฒนาจิตเพื่อจะให้ป็นจิตที่มีคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพจิตที่เป็นสภาพจิตตามธรรมชาติที่สะอาด สงบ สว่าง ไม่เกิดการปรุงแต่งในอารมณ์ที่เจือด้วยกิเลส นั้น จะต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมจิตตามแนวพระพุทธศาสนาด้วยกระบวนการฝึกฝนอบรมที่เรียกว่า การเจริญสมาธิภาวนา ซึ่งการฝึกฝนอบรมสมาธิภาวนาจะมีหลักการปฏิบัติและวิธีการปฏิบัติปลีกย่อยออกที่แตกต่างกันไปในแต่ละแนวทางนั้น ๆ จึงเห็นว่าความสำคัญอยู่ที่ว่าควรที่จะได้ทำความเข้าใจหลักการปฏิบัติและวิธีการปฏิบัติในเบื้องต้นให้ถูกต้องถูกทาง เพราะเมื่อเกิดความเข้าใจที่ถูกต้องแล้ว ก็จะเป็นหนทางนำไปสู่จุดมุ่งหมายของการพัฒนาคนพัฒนาจิตที่แท้จริง ซึ่งในส่วนนี้จะได้จำแนกหัวข้อ ดังนี้

2.1.3.1 หลักการปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธธรรม

หลักการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องถูกทางจะต้องเป็นการปฏิบัติที่เป็นสัมมาสมาธิตานั้น ก็คือ หลักการเจริญสมาธิภาวนานั้นเอง เพราะสัมมาสมาธิเป็นองค์ประกอบ

¹³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 18-22.

หนึ่งที่จะเป็นแนวทางให้อริจิตสิกขามีความสมบูรณ์ และเป็นการพัฒนาจิตโดยตรงตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ในหลักพุทธธรรมเพื่อการพัฒนา ดังนั้น หลักการเจริญสมาธิภาวนาที่ควรทราบและทำความเข้าใจเป็นหลักพื้นฐานเบื้องต้น ได้แก่

ก) ลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ

การทำจิตให้เป็นสมาธิ เพื่อให้ภาวะจิตเป็นจิตที่มีคุณภาพดี มีสมรรถภาพสูงและดีที่สุด มีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. แข็งแรง มีพลังมาก ท่านเปรียบไว้ว่าเหมือนกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทางเดียว ย่อมมีกำลังแรงกว่าน้ำที่ถูกปล่อยให้ไหลพรากระจายออกไป
2. ราบเรียบ สงบซึ่ง เหมือนสระหรือบึงน้ำใหญ่ ที่มีน้ำนิ่งไม่มีลมพัดต้อง ไม่มีสิ่งรบกวนให้กระเพื่อมไหว
3. ใส กระจ่าง มองเห็นอะไร ๆ ได้ชัด เหมือนน้ำสงบนิ่ง ไม่เป็นริ้วคลื่น และฝุ่นละอองที่มีกีดกั้นกอนนอนกันหมด
4. นุ่มนวล ควรแก่งาน หรือเหมาะแก่การใช้งาน เพราะไม่เครียด ไม่กระด้าง ไม่วุ่น ไม่ขุ่นมัว ไม่สับสน ไม่เร่าร้อน ไม่กระวนกระวาย ¹⁴

ท่านพุทธทาส ได้กล่าวว่า ลักษณะของจิตที่มีสมาธิควรแก่การงานมีความสำคัญหรือเป็นจุดมุ่งหมายของสมาธิในพระพุทธศาสนา จะเป็นสนามปฏิบัติการทางปัญญา เป็นตัวหนุนให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสัจธรรม ไม่ใช่อยู่ในฌาน-สมาบัติแข็งทื่อเหมือนตุ๊กตาหิน ทำอะไรไม่ได้ ภาวะจิตที่อยู่ในฌานจะพิจารณาธรรมไม่ได้เลย มีแต่จะติดอยู่ในฌานนั้นตลอดไป ผู้จะพิจารณาธรรมได้จะต้องออกจากฌานเสียก่อน แล้วพิจารณาธรรมที่เกิดในฌานนั้นจึงจะบรรลุมรรคผลได้ ¹⁵

ดังนั้น ลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิจึงเป็นจิตที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพเหมาะสมควรแก่การงาน ควรแก่การนำไปใช้ได้ดีที่สุด ไม่ว่าจะใช้งานทางปัญญาเพื่อพิจารณาให้เกิดความรู้เข้าใจที่ถูกต้อง หรือใช้ในทางสร้างพลังจิต โดยจิตที่เป็นสมาธิขั้นสมบูรณ์ควรมีองค์ประกอบคือ ตั้งมั่น บริสุทธิ์ ผ่องใส โปร่งโล่ง เกลี้ยงเกลา ปราศจากสิ่งมัวหมอง นุ่มนวล ควรแก่การงาน อยู่ตัวไม่วอกแวก ไม่หวั่นไหว ดังที่กล่าวนี้

ข) สิ่งที่ไม่ใช่สมาธิ

สิ่งที่กีดกั้นการทำงานของจิต สิ่งที่ขัดขวางความดีงามของจิต สิ่งที่ทอนกำลังปัญญา หรือสิ่งที่กั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในกุศลธรรม ตัวทำจิตให้เศร้าหมองเดือดร้อน ลักษณะที่กล่าวนี้คือ

¹⁴ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 830.

¹⁵ พิสิฐ เจริญสุข, คู่มือการอบรมสมาธิ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2542), หน้า 49.

เป็นศัตรูของสมาธิ เป็นสิ่งที่ไม่ใช่สมาธิ เป็นสิ่งที่ต้องกำจัดเสียด้วยสมาธิ ซึ่งสิ่งที่ไม่ใช่สมาธินี้ เรียกว่า “นิวรณ์”

นิวรณ์ แปลว่า เครื่องกีดกัน เครื่องขัดขวางไม่ให้เราประสบความสำเร็จ ไม่ให้เราทำสมาธิได้ผล ไม่ให้เราได้รับความสุข แต่กั้นไว้แล้วทำให้เราได้รับความทุกข์ เหมือนกับผู้ร้ายปิดถนนไม่ให้รถผ่าน แล้วปล้นเอาทรัพย์สินหรือทำร้ายคนโดยสาร นิวรณ์มี 5 อย่าง คือ

1. กามฉันท์ ความรักใคร่ในทางกาม
2. พยาบาท ความปองร้าย ความอาฆาต
3. ถีนมิตฺตะ ความท้อแท้และความง่วงซึม
4. อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านและความรำคาญ
5. วิภิจฉา ความสงสัยลังเลใจในหลักธรรมไม่อาจตัดสินใจในการปฏิบัติ

นิวรณ์ทั้ง 5 ชนิด เป็นตัวกิเลสที่ทำลายความเจริญก้าวหน้าและความสงบสุขของมนุษย์มากเพราะเหตุนี้เอง ในคัมภีร์ท่านจึงเปรียบกิเลสทั้ง 5 ชนิดนี้ไว้ ดังนี้¹⁶

- 1) เปรียบเหมือนหนี่
- 2) เปรียบเหมือนโรค
- 3) เปรียบเหมือนการติดคุก
- 4) เปรียบเหมือนความเป็นทาส
- 5) เปรียบเหมือนการเดินทางไกลกันดาร

เมื่อเกิดนิวรณ์ขึ้น การที่จะทำสมาธิก็ไม่ได้ผล ผู้ปฏิบัติจะต้องรู้ถึงต้นเหตุของนิวรณ์ทั้ง 5 ข้อนี้อย่างเสียก่อน จึงจะกำจัดได้ผลดีเหมือนกับแพทย์ที่จะบำบัดโรคต่าง ๆ ถ้าสามารถรู้ต้นเหตุของโรคแล้ว ก็จะป้องกันโรคนั้นได้ง่ายกว่าปล่อยให้โรคนั้นเกิดขึ้นแล้วรักษา ข้อนี้นั้นใด การที่เราจะกำจัดนิวรณ์ได้ดี ก็ต้องรู้ถึงสาเหตุเกิดนิวรณ์เสียก่อน ฉะนั้นเหมือนกัน ในคัมภีร์ปัญจกนิบาท อังคุตตรนิกาย พระพุทธองค์จึงได้ทรงแสดงเหตุเกิดนิวรณ์ไว้ว่ามี 5 ประการคือ¹⁷

1. สุกนิมิต คือ ความรักสวयรักงาม เป็นเหตุเกิดกามฉันท์
2. ปฏิฆนิมิต การกระทบกระทั่งจิต เป็นเหตุเกิดพยาบาท
3. อรติ ความไม่พอใจ ตัณห์ ความเกียจคร้าน วิชัมภิกา ความอ่อนเพลีย ภัตตสัมมตะ

¹⁶ ดูรายละเอียดใน พระเทพวิสุทธิกวี(พิจิตร จูตพณฺโณ), การพัฒนาจิต, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 39-43.

¹⁷ ดูรายละเอียดในเรื่องเดียวกัน, หน้า 44-46.

การเมอาหาร เจตโส ลีนัตตัง การที่จิตหลุดหู่ ทั้ง 5 ประการนี้ เป็นเหตุเกิดถิ่นมิตระ

4. เจตโส อวูปสมะ การที่ใจไม่สงบ เป็นเหตุเกิดอุทธัจจกุกกุจจะ
5. อโยนิโสมนสิการ การไม่ทำใจโดยแยบคาย เป็นเหตุเกิดวิจิกิจฉา

ค) ระดับของสมาธิ

เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถทำจิตของตนให้แน่วแน่มไม่ฟุ้งซ่าน จิตก็จะเริ่มเกิดความสะดวกเข้าสู่ระดับของสมาธิต่อไป ในชั้นอรรถกถาท่านจัดแยกระดับของสมาธิออกเป็น 3 ระดับคือ¹⁸

1. ขณิกสมาธิ สมาธิชั่วขณะ เป็นสมาธิขั้นต้น ซึ่งคนทั่วไปอาจใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติหน้าที่การงานในชีวิตประจำวันให้ได้ผลดี และจะใช้เป็นจุดตั้งต้นในการเจริญวิปัสสนาก็ได้
2. อุปจารสมาธิ สมาธิเฉียด ๆ หรือสมาธิจวนจะแน่วแน่ เป็นสมาธิขั้นระงับนิวรณ์ได้ ก่อนที่จะเข้าสู่ภาวะแห่งฌาน หรือสมาธิในบุพภาคแห่งอัปปนาสมาธิ
3. อัปปนาสมาธิ สมาธิแน่วแน่ หรือสมาธิที่แนบสนิทเป็นสมาธิระดับสูงสุด ซึ่งในฌานทั้งหลาย ถือว่าเป็นผลสำเร็จที่ต้องการของการเจริญสมาธิ

การพยายามควบคุมประคับประคองภาวะของจิตที่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไปหาอารมณ์อื่น เพื่อให้จิตแน่วแน่มตั้งมั่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรืออยู่กับอารมณ์หนึ่งเดียว โดยใช้สิ่งใดสิ่งหนึ่งหรืออารมณ์นั้นอันเดียวมาเป็นเครื่องฝึกหัดหรือควบคุมจิตให้จิตกำหนดหรือยึดเหนี่ยวเกี่ยวเกาะ เมื่อสามารถควบคุมจิตให้ตั้งมั่นไม่ให้ส่ายไป ไม่ให้ฟุ้งซ่านไปให้มันลงได้แล้ว จิตก็จะเข้าสู่จุดเริ่มต้นของสมาธิในระดับขั้นต้นก่อน แล้วจึงค่อย ๆ พัฒนาเข้าสู่สมาธิในระดับขั้นต่อไปได้

ง) ความมุ่งหมายและประโยชน์ของการเจริญสมาธิ

โดยสาระสำคัญความมุ่งหมายของการเจริญสมาธิภาวนาที่ใช้ถูกต้องถูกทางนั้น ก็เพื่อจุดมุ่งหมายในการหลุดพ้น และเป็นไปเพื่อให้เกิดปัญญาที่ทำให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง แต่มิใช่เพื่อมุ่งหมายให้ผลในทางสนองความอยากของตน เช่น ต้องการเห็นสวรรค์เห็นนรก ต้องการได้ฤทธิ์ได้เดชขอความสามารรถ และต้องการเห็นเลขห่วยเบอร์ ดังมีพุทธพจน์ที่กล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า “สมาธิที่สืลบมรอบแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก, ปัญญาที่สมาธิบมรอบแล้วย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก, จิตที่ปัญญาบมรอบแล้วย่อมหลุดพ้นโดยชอบเทียวจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ”¹⁹

สภาพจิตที่ได้รับการฝึกฝนเจริญสมาธิภาวนาจึงมีลักษณะตรงกันข้ามกับสภาพจิตที่เชื่องซึมและอยู่เฉย ๆ ซึ่งถือว่าเป็นศัตรูต่อการพัฒนาตนเอง จิตจะเหมาะสมและพร้อมที่จะทำงาน

¹⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 826, 827.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 833.

เพื่อได้รับความรู้และพลังจิตที่สูงขึ้นก็โดยอาศัยพลังแห่งการฝึกสมาธินี้เอง การฝึกอบรมเจริญสมาธิภาวนา จึงมีจุดมุ่งหมายและเป็นปัจจัยเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การบรรลุความสุขทางจิตและความรู้ที่สมบูรณ์²⁰

การเจริญสมาธิภาวนา จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับตัวของเรานับตั้งแต่เช้าเริ่มต้นนอนขึ้นมาไปจนถึงค่ำเข้านอน และการเจริญสมาธิภาวนานำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างอื่นอีกในด้านต่าง ๆ คือ²¹

1. ประโยชน์ที่เป็นความมุ่งหมายแท้จริงของสมาธิตามหลักพระพุทธศาสนา
2. ประโยชน์ในด้านการสร้างความสามารถพิเศษเหนือสามัญวิสัย
3. ประโยชน์ในด้านสุขภาพจิตและการพัฒนาบุคลิกภาพ
4. ประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

2.1.3.2 วิธีการปฏิบัติธรรมตามแนวพุทธธรรม

การเจริญสมาธิภาวนาเพื่อให้เกิดความสงบโดยเฉพาะความสงบที่เกิดขึ้นทางจิต กระทั่งว่าเป็นแนวทางให้จิตหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงไม่ทำให้จิตยึดเหนี่ยวเกาะด้วยอุปาทานทั้งหลายแล้ว มิใช่มีแต่เพียงความรู้ความเข้าใจในหลักการฝึกฝนอบรมสมาธิภาวนาเท่านั้น ควรที่จะได้ทำความเข้าใจถึงวิธีการฝึกปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาอีกด้วย เพื่อที่จะได้สามารถเลือกแนวทางการปฏิบัติให้เหมาะสมกับตน ทำให้ไม่เกิดความสับสนหรือช่วยคลายสงสัย

เมื่อกล่าวถึงวิธีการฝึกปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ผู้ปฏิบัติควรที่จะได้ทราบเบื้องต้นในส่วนที่เกี่ยวข้อง คือ

ก) วิธีการฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนา

วิธีการฝึกปฏิบัติที่ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติอันเป็นสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทานั้น เพื่อให้เกิดความรู้และปัญญา จนกระทั่งเป็นไปเพื่อการดับทุกข์ในทางพระพุทธศาสนา มีวิธีการฝึกปฏิบัติอยู่ 2 ประการ คือ²²

1. สมถภาวนา การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ
2. วิปัสสนาภาวนา การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง

²⁰ พระ ดร.พี.วชิรญาณมหาเถระ, **สมาธิในพระพุทธศาสนา(สมถกรรมฐาน)** แปลโดย รองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มปป.), หน้า 45.

²¹ คูรายละเอียดในพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า 833-837.

²² พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า 70.

4. ใช้ชีวิตให้มีความสุข โดยให้มีความสุขคล้อยตามธรรมชาติของตนเอง

การพัฒนาตน คือ การสร้างความเป็นคนใหม่ในตนเองให้มีสุขภาพกายที่แข็งแรง สุขภาพจิตที่ดี มีทักษะกำลังใจ มีอุดมการณ์ของชีวิต และเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป ซึ่งการพัฒนาตนจะช่วยให้บุคคลสำรวจกายและใจมากขึ้น ได้รู้จักและควบคุมตนเองในการแสดงออกได้ อย่างเหมาะสม รู้จักข่มใจ มีความอดทน อดกลั้น เพื่อรักษาความดี ความงามของตน จนได้ชื่อว่าเป็น กัลยาณมิตรคือเป็นมิตรกับบุคคลทั่วไป⁴⁷

ดังนั้น การพัฒนาตน หมายถึง การเสริมสร้างและสร้างสรรค์ตนเองเพื่อพัฒนาชีวิต และการงานของตนให้บรรลุอุดมการณ์แห่งชีวิตตนที่ดีขึ้นและให้สูงขึ้น มีคุณประโยชน์ มีความสุข โดยไม่เบียดเบียนสิทธิของผู้อื่น ฉะนั้น การพัฒนาตนเอง จึงถือว่าการพัฒนาคุณสมบัติที่อยู่ในตัวบุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจ และผู้ที่พัฒนาตนแล้วย่อมได้รับความเคารพนับถือ ยกย่องเชิดชู จะช่วยให้บุคคลสำรวจกายและใจมากขึ้น มีความอดทน อดกลั้น เพื่อรักษาความดีความงามของตน

(ข) แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตน

หากจะมองถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาตนนั้น อาจแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะ ได้แก่

1) การพัฒนาตนในคุณลักษณะส่วนบุคคลที่จำเป็น มี 4 ประการ คือ⁴⁸

1.1) ความรู้สีกว่าตนมีเป้าหมายในชีวิต บุคคลจะต้องพัฒนาตนให้มีเป้าหมายในชีวิต มีอนาคต มีความมุ่งมั่น โดยเชื่อว่าตนสามารถพัฒนาตนได้ จึงมีความต้องการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตให้ดีขึ้น

1.2) ความรู้สึกกล้าที่จะปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น บุคคลจะต้องพัฒนาตนให้มีความรู้สึกกล้า และมีปณิธานอันแน่วแน่ที่จะมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่น

1.3) ความรู้สึกเปิดเผยและถ่อมตัว บุคคลจะต้องพัฒนาตนให้มีคุณลักษณะส่วนบุคคลที่จำเป็นให้มีความรู้สึกจริงใจ เปิดเผยและรู้จักถ่อมตัว

1.4) ความรู้สึกศรัทธาและมั่นคง บุคคลจะต้องพัฒนาตนให้มีคุณลักษณะให้มีความเชื่อ ความศรัทธาในตนอย่างมั่นคง ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในตนว่าเราก็นิ่งเหมือนกัน

⁴⁷ รศ.สงวน สุทธิเลิศอรุณ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : อักษราพิพัฒน์, 2543), หน้า 145.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 145-146.

1.5) ความรู้สึกมีเสน่ห์ในตน บุคคลจะต้องพัฒนาตนให้มีเสน่ห์

2) การพัฒนาตนในยุคศหัสวรรษใหม่ มีวิธีการปฏิบัติ คือ⁴⁹

2.1) การจดบันทึกประจำวันส่วนตัว เพื่อเป็นข้อมูลในการพิจารณาถึงรูปแบบ แนวคิดและเนื้อหาสาระในการพัฒนาตน

2.2) การพิจารณาทบทวนย้อนหลังถึงเหตุการณ์ในแต่ละวัน เป็นการคิดพิจารณาว่า ท่านได้มีพฤติกรรมอะไรบ้าง ทั้งในด้านบวก ลบ และเป็นศูนย์ ท่านมีเหตุผลอย่างไรหรือไม่ และท่านรู้สึกอย่างไรต่อผลของพฤติกรรม และมีผลกระทบต่อบุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อม

2.3) การเจริญสมาธิ เป็นการพัฒนาจิตของตนในลักษณะการออกกำลังจิต ซึ่งคล้ายกับการออกกำลังกาย และช่วยทำให้การทำงานใด ๆ ที่มุ่งมั่นสำเร็จด้วยดี

2.4) ทดลองความประพฤติแบบใหม่ เป็นวิธีการที่ทำให้บุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม วิธีการเช่น เปลี่ยนแบบเสื้อผ้า เปลี่ยนอาหารที่เคยรับประทาน ทดลองพูดกับคนแปลกหน้า เป็นต้น

2.5) การปรับปรุงกำลังใจ จะทำให้ท่านมีกำลังใจที่แข็งแกร่ง พร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่ตามปกติได้ดีและมีประสิทธิภาพ

2.6) จงเปิดใจให้กว้าง เป็นการแสดงความรู้สึกที่เป็นกลาง เพื่อยอมรับกระแสความคิดต่าง ๆ แต่ไม่โอนอ่อนผ่อนตามผู้อื่นอย่างง่าย ๆ ไม่ควรยึดมั่นหรือถือมั่นจนเกิดความลำเอียงหรือมีอคติ

2.7) พัฒนาความจำ มีวิธีการพัฒนาคือ

ก) การใช้สมุดบันทึก เพื่อบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ที่ควรจำ

ข) ใช้เทคนิคการจำอย่างมีระบบ ได้แก่ เพิ่มความสนใจเป็นพิเศษกับสิ่งที่จำนั้น ๆ การท่องจำพร้อมกับเขียนซ้ำหลาย ๆ ครั้ง สร้างภาพของสิ่งนั้น ๆ ตามคำอธิบายเพื่อมองให้เกิดภาพลักษณ์ เป็นต้น

3) การพัฒนาตนทางร่างกาย จะต้องพัฒนาในเรื่องต่อไปนี้

3.1) การบริหารร่างกาย เพื่อให้ร่างกายแข็งแรง ด้วยการออกกำลังกาย

3.2) การพัฒนาบุคลิกภาพ เป็นการพัฒนาตนในด้านร่างกาย เพื่อให้มีบุคลิกลักษณะที่เลอค่า มีเสน่ห์เป็นที่ประทับใจ ถูกใจ และซาบซึ้งใจ ทำให้ผู้พบเห็นหรือรู้จักยอมรับศรัทธา นิยม

⁴⁹ รศ.สงวน สุทธิเลิศอรุณ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, หน้า 151-152.

4) การพัฒนาตนในความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ (E.Q.) จะช่วยพัฒนาพฤติกรรมมนุษย์ให้เป็นที่ยอมรับปรารถนาแก่ตนเอง และเพื่อนมนุษย์ มีวิธีดังนี้

- 4.1) นับถือและภูมิใจในตนเอง
- 4.2) สำรวจตรวจตราพฤติกรรมในความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ของตนเอง
- 4.3) พัฒนาพฤติกรรมในความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ด้านบวกให้สูงขึ้น และลดพฤติกรรมในความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ด้านลบให้เหลือน้อยลง
- 4.4) พัฒนาใจตนเองให้ใสสะอาดบริสุทธิ์ผุดผ่อง
- 4.5) เปิดใจให้กว้าง โดยการให้เกียรติผู้อื่น เข้าใจอารมณ์ของผู้อื่น เข้าใจธรรมชาติของมนุษย์
- 4.6) ฝึกการรู้จักให้ เช่น ทำบุญ ให้ทาน ให้สิ่งของ ให้ธรรม และให้อภัย

(ค) แนวทางการพัฒนาตน

บุคคลเป็นปัจจัยใหญ่ที่สุดในสังคม และเป็นตัวปรุงแต่งปัจจัยต่าง ๆ ในสังคมที่สำคัญที่สุด เพราะบุคคลเป็นผู้สร้างวัตถุ สร้างกฎระเบียบในสังคม เป็นผู้กำหนดนโยบายหลักปฏิบัติในสังคม จึงจำเป็นต้องมุ่งไปที่การพัฒนาบุคคล ซึ่งการพัฒนาบุคคลก็ด้วยการให้บุคคลได้พัฒนาตนเป็นสำคัญ และแนวทางที่จะให้บุคคลได้พัฒนาตน มีแนวทางการพัฒนาสำคัญอยู่ 7 ด้าน คือ

1) พัฒนาด้านความคิดเห็นที่ถูกต้อง บุคคลผู้มีความคิดเห็นถูกต้องในเรื่องใดแล้ว ย่อมพร้อมเสมอที่จะลงมือปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในเรื่องนั้น การที่บุคคลยอมรับและปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ดีของสังคม ยอมรับรู้และปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามในสังคม รวมทั้งให้ความสำคัญแก่ศีลธรรม พร้อมเสมอที่จะนำไปเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดสำนึกในอันที่จะพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น ก็เพราะบุคคลนั้นมีความคิดเห็นที่ถูกต้องตามความเป็นจริงแล้ว

2) พัฒนาด้านความมีเหตุผล ผู้มีเหตุผลย่อมเข้าใจอะไรได้ง่าย รู้จักคิดเป็น มีความยังคิด ไม่เอาแต่อารมณ์ ไม่งูวาม รู้จักใช้ปัญญาใคร่ครวญก่อนทำ ก่อนพูด ก่อนคิดเสมอ ผู้มีเหตุผลดีสามารถปกครองสังคมได้ด้วยดี ย่อมจะง่ายต่อการปกครองด้วย ย่อมเป็นคนพร้อมเสมอเพื่อจะพัฒนาสังคมพัฒนาเศรษฐกิจที่ตนอยู่ด้วยความเต็มใจ

3) พัฒนาด้านการควบคุมตัวเอง ในที่นี้การควบคุมตนเอง หมายถึงการควบคุมจิตใจตนเอง บุคคลผู้ฝึกลบรณตนในทางความประพฤติดีงาม มีวินัย ไม่ล่วงละเมิดในระเบียบข้อห้ามต่าง ๆ บุคคลผู้ฝึกลบรณความทนได้ในเมื่อถูกกระทบด้วยสิ่งอันไม่พึงปรารถนาในทุกรูปแบบไม่มีความย่อท้อแองเมื่อประสบสิ่งที่ลำบากหรือที่ไม่ต้องการ ย่อมเป็นผู้ควบคุมตัวเองได้ดีทั้งกาย วาจา ใจ นอกจากนี้บุคคลผู้มีความสำนึกรู้สึกตัวอยู่ตลอดเวลาว่าตัวเองเป็นใคร มีหน้าที่อย่างไร

เมื่อปฏิบัติหน้าที่อยู่ก็รู้ตัวอยู่เสมอว่าตัวเองกำลังทำอะไร อย่างไร ดีหรือชั่ว เป็นคุณหรือเป็นโทษ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้สามารถควบคุมตัวเองได้

4) พัฒนาด้านความรับผิดชอบ ความรับผิดชอบทำให้เกิดความเรียบร้อยดีงามและบรรลุปเป้าหมายที่กำหนดไว้ ความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่ต้องพัฒนาให้เกิดมีแก่บุคคลแต่ละคนเป็นพื้นฐานก่อน ยิ่งพัฒนาได้มากเท่าไรก็จะเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบสูงเท่านั้นและมีความรับผิดชอบสูงเท่าไรก็จะเป็นคนมีคุณภาพสูงเท่านั้น บุคคลที่มีความรับผิดชอบหากได้ไปพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจก็จะสามารถนำสังคมและเศรษฐกิจให้เจริญก้าวหน้าได้ ซึ่งพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวลักษณะของความรับผิดชอบไว้ดังนี้⁵⁰

- (1) มีความซื่อตรงต่อหน้าที่การกิจ
- (2) มีความสำนึกในใจถึงฐานะและภาวะของตัวอยู่เสมอ
- (3) มีการวางแผนแลดำเนินการอย่างมีระเบียบ
- (4) มีความตั้งใจใช้ความรู้ความสามารถปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ด้วยดี
- (5) มีความพยายามปฏิบัติงานให้สำเร็จ รวดเร็วเรียบร้อย
- (6) มีความพยายามปรับปรุงแก้ไขการปฏิบัติภารกิจที่บกพร่องให้สมบูรณ์ขึ้น
- (7) มีความเคารพในสิทธิและความคิดเห็นของผู้อื่นในการปฏิบัติภารกิจเป็น

ปกติวิสัย

- (8) มีความยอมรับผลสำเร็จ และความล้มเหลวในการกระทำทุกประการ

5) พัฒนาด้านความรู้จักพอ ปัจจัยสี่เป็นสิ่งสำคัญของทุกคน ทุกคนย่อมพยายามแสวงหามาเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองให้พอดี แต่บางครั้งก็แสวงหามากเกินไปพอดี ความรู้จักพอ คือการรู้จักยับยั้งความปรารถนา ความอยากของตนในขอบเขตที่เหมาะสมแก่ฐานะและฐานะของตน รู้จักควบคุมความอยากไว้ให้พอดีไม่เกินขอบเขต ผู้รู้จักพอเป็นย่อมมีความสุข มีความสงบเย็นทั้งกายและใจ ย่อมจะมีวิธีปรับปรุงพัฒนาความเป็นอยู่ของตัวเองให้ดีขึ้นทีละน้อย ๆ ไม่ทะเยอทะยานใฝ่สูงจนเกินขอบเขต ทำให้ชีวิตมั่นคงที่ละก้าว ๆ ส่วนผู้ไม่รู้จักพอหรือหยุด ไม่รู้จักยับยั้งความปรารถนา มีความต้องการเกินขอบเขต ย่อมจะมีความวิตกกังวล มีความกระวนกระวาย ขาดความเป็นตัวของตัวเอง ยิ่งได้มากยิ่งอยากได้เพิ่มขึ้น อาจเป็นสาเหตุนำสู่หนทางทุจริตหรือคอร์รัปชัน เอาไร้อาเปรียบ ท้อโกงได้

⁵⁰ พระธรรมกิตติวงศ์(ทองดี สุรเตโช), หลักการพัฒนาตน, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, 2542), หน้า 39-40.

6) พัฒนาด้านความเสียสละ สังคมจะดำรงความเป็นสังคมอยู่ได้ คนในสังคมจะต้องร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ไม่ว่าสังคมใหญ่หรือครอบครัวย่อมต้องอาศัยความเสียสละทั้งสิ้น ความเสียสละเป็นคุณธรรมเครื่องยึดโยงน้ำใจไมตรีของบุคคล เป็นเหตุให้เกิดประโยชน์แก่กันและกันในสังคม แต่หากขาดความเสียสละแล้วมีแต่ความเห็นแก่ตัว สันติสุขในสังคมย่อมถูกทำลายลงโดยลำดับ ความทุกข์ทางเศรษฐกิจย่อมเกิดขึ้น

7) พัฒนาด้านความซื่อตรง ความซื่อตรงเป็นคุณธรรมที่ทำให้สังคมอยู่ด้วยความสุขอยู่ด้วยความจริงใจต่อกัน ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ถ้าสังคมขาดความไว้วางใจเสียแล้ว ความร่วมมือกันจะเกิดขึ้นไม่ได้ จะไม่มีใครไว้วางใจใคร เมื่อบุคคลในสังคมได้รับการพัฒนาในด้านความซื่อตรงดีแล้วก็จะเป็นหลักประกันไว้ว่าจะพัฒนาสังคมได้ดีทางหนึ่ง จึงจำเป็นต้องพัฒนาคุณธรรมด้านความซื่อตรงนี้ขึ้นในตัวบุคคลก่อน มิฉะนั้นแล้วสังคมก็จะไม่สงบเย็นได้

(ง) กระบวนการในการพัฒนาตนเอง

กระบวนการในการพัฒนาตนเอง มีหลักการอยู่ 6 ประการ คือ

1) การสำรวจตนเอง เพื่อจะได้รู้ว่าตนมีคุณสมบัติที่ดี และคุณสมบัติที่ไม่ดีอย่างไร เมื่อทราบว่าเป็นอย่างไรแล้ว ก็จะได้หาทางปรับปรุงแก้ไขหรือพัฒนาตนเองให้ดีขึ้น เพื่อจะได้มีชีวิตที่สมหวังต่อไป

2) การปลูกคุณสมบัติที่ดีงาม เป็นการนำเอาคุณสมบัติของบุคคลสำคัญของโลกมาเป็นแบบอย่าง คุณสมบัติของบุคคลส่วนใหญ่ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ติดตัวมาแต่กำเนิดและสามารถปลูกสร้างขึ้นในตัวบุคคล การปลูกฝังคุณสมบัติที่ดีและมีคุณค่าอันมีความสำคัญ เพราะบุคคลจะประสบความสำเร็จในชีวิตจะต้องมีคุณสมบัติที่ดี เหมือนกับโองน้ำจะเก็บน้ำไว้ได้ โองน้ำนั้นจะต้องเป็นโองที่ดีไม่ใช่โองรั่ว สำหรับการปลูกฝังคุณสมบัติที่ดีนี้ บุคคลผู้พัฒนาตนเองจะต้องใช้ความมานะพยายามอย่างจริงจัง

3) การปลูกใจตนเอง เป็นการกระตุ้นหรือเร้าใจให้มีความกระตือรือร้น ให้มีความเข้มแข็ง กล้าหาญที่จะต่อสู้กับอุปสรรคต่าง ๆ ทำได้หลายวิธี เช่น การเลียนแบบจากผู้ประสบความสำเร็จ การใช้อุปสรรคหรือปัญหาชีวิตเป็นตัวกระตุ้น หรือการส่งเสริมและชี้แนะจากผู้ใกล้ชิดและผู้หวังดี

4) การส่งเสริมตนเอง หมายถึงการสร้างกำลังใจให้ดี สร้างกำลังใจให้เข้มแข็งและสร้างกำลังความคิดของตนให้กล้าเลิศ เพื่อจะได้ใช้ปฏิบัติตามแผนการสร้างชีวิตให้บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ อาจทำได้หลายวิธี เช่น การเล่นกีฬา การออกกำลังกาย การฝึกสมาธิ และการฝึกอบรมเรื่องความคิดสร้างสรรค์

5) การดำเนินการพัฒนาตนเอง เป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างตนเองให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้

6) การประเมินผล เพื่อจะได้ทราบว่า การดำเนินการพัฒนาตนเองตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ได้ผลเพียงใดหรือไม่ โดยดูจาก ⁵¹

(1) ผลงานที่ทำเสร็จ

(2) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมด้านต่าง ๆ ของตนเอง

(3) จากความรู้สึกนึกคิดของบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้อง เช่น ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน บุคคลในครอบครัว และเพื่อน ๆ เป็นต้น ว่ามีความรู้สึกนึกคิดต่อเราเป็นอย่างไรบ้าง

สรุปได้ว่า การพัฒนาตนเองได้ให้ความสำคัญที่จะสร้างคนให้เป็นคนเก่ง คนดี และมีความสุขตามเป้าหมายและเจตนารมณ์ของสังคมในปัจจุบันและอนาคตได้ โดยเฉพาะภาคราชการในปัจจุบันเกิดภาพลบในตัวข้าราชการในเรื่องการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการไทยหรือการไม่ซื่อสัตย์ต่อหน้าที่และความรับผิดชอบอยู่มาก ซึ่งจากรายงานการวิจัยเรื่ององค์ความรู้ว่าด้วยการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการไทย พบว่า ⁵² พฤติกรรมการฉ้อราษฎร์บังหลวงเกิดขึ้นจากองค์ประกอบด้านตัวบุคคล และสภาพแวดล้อม องค์ประกอบด้านบุคคลเป็นฐานที่สำคัญของการฉ้อราษฎร์บังหลวง คือตัวข้าราชการ โดยเฉพาะพื้นฐานทางบุคลิกภาพ ซึ่งก่อเกิดขึ้นมาจากการปะทะกับสิ่งแวดล้อม หรือถูกกล่อมเกลามาโดยสังขม เป็นกระบวนการส่งผ่านทางวัฒนธรรมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ผ่านสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา กลุ่มเพื่อนฝูง กลุ่มวิชาชีพ สื่อมวลชน และกระบวนการข่าวสารต่าง ๆ

ฉะนั้น เมื่อตัวข้าราชการได้ฝึกฝนอบรมแนวทางการพัฒนาตนเองและพร้อมที่จะได้พัฒนาตนเองด้วยแล้ว ผลของการพัฒนาย่อมจะก่อให้เกิดผลต่อการปรับปรุงและเปลี่ยนแปลงความคิด ความเข้าใจ ทักษะ และความรู้สึกของบุคคลใน 3 ด้าน คือ

1. ด้านความคิดและความเข้าใจ ผลของการพัฒนาตนเองจะทำให้บุคคลรู้จักและเข้าใจตนเองว่าตนเองคือใคร มีบุคลิกลักษณะอย่างไร ยอมรับในตนเองและผู้อื่น รู้และเข้าใจว่า ผู้อื่นมองตนอย่างไร

2. ด้านทักษะและการปฏิบัติ ผลของการพัฒนาตนเอง จะทำให้บุคคลเป็นผู้มีเหตุผล ความจำดี มีน้ำใจ และเสียสละ ประพฤติปฏิบัติในการดำเนินชีวิตได้อย่างเหมาะสม

⁵¹ พจน์ เพชรบูรณ์, การพัฒนาตนเอง, หน้า 13.

⁵² พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, “องค์ความรู้ว่าด้วยการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการไทย”, สรุปความรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์, ได้รับทุนวิจัยจากสำนักงาน ป.ป.ป., 2539, (อัครา).

3. ด้านความรู้สึก

ผลของการพัฒนาตน จะทำให้บุคคลมีความรู้สึกในลักษณะต่าง ๆ เช่น ยอมรับในความแตกต่างระหว่างบุคคล ยอมรับจุดเด่นและจุดด้อยของตน มีสายตาที่แหลมคม มีความกระตือรือร้น มีแรงจูงใจในเป้าหมายและจุดประสงค์ของชีวิต มีจุดเริ่มต้นในหัวใจที่จะผูกสัมพันธ์กับผู้อื่น และสนใจผู้อื่นมากขึ้น

2.2.1.2 การเรียนรู้

(ก) ความหมายของการเรียนรู้

การเรียนรู้ หมายถึง สภาวะของการรับรู้จากการสัมผัสและสัมพันธ์ต่าง ๆ รวมถึงรู้วิธีการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง

การเรียนรู้ หมายถึง⁵³ กระบวนการเปลี่ยนพฤติกรรมซึ่งค่อนข้างคงทนถาวร อันเป็นผลจากประสบการณ์ของบุคคล

การเรียนรู้ หมายถึง⁵⁴ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อันเนื่องมาจากประสบการณ์ เช่น ก่อนเข้าโรงเรียนนักเรียนยังอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ หลังจากเข้าเรียนได้สักระยะหนึ่งแล้ว ปรากฏว่ามีพฤติกรรมเปลี่ยนไป คือ สามารถอ่านออกและเขียนได้ เรียกว่า มีการเรียนรู้เกิดขึ้น

การเรียนรู้ตามนัยแห่งพุทธธรรม หมายถึง⁵⁵ กระบวนการที่ผัสสะทั้งหกของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ได้สัมผัสและสัมพันธ์กับสิ่งเร้า หรือสภาพแวดล้อมทั้งที่เป็นมนุษย์ ธรรมชาติ และสิ่งต่าง ๆ ที่มนุษย์คิดประดิษฐ์ขึ้น แล้วมีการกระทำโต้ตอบประจักษ์ผล

(ข) แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้นั้น มาลคอม โนลส์ (Malcolm Knowles) ได้ชี้ให้เห็นถึงการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ในลักษณะต่าง ๆ ดังต่อไปนี้⁵⁶

1) ความต้องการที่จะรู้เหตุผลที่จะต้องเรียนรู้ ผู้ใหญ่มักจะต้องการรู้ว่าเพราะเหตุใดหรือทำไมเขาจึงจำเป็นต้องเรียนรู้และหากเขาต้องการจะเรียนรู้ เขาก็จะทุ่มเททั้งกำลังใจและ

⁵³ ดร.ณัฐพันธุ์ เขจรนันท์, การประเมินผลงานฝึกอบรม : การตรวจสอบความสำเร็จของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร, (กรุงเทพมหานคร : ธีระป้อมวรรณกรรม, 2543), หน้า 94.

⁵⁴ รศ.สงวน สุทธิเลิศอรุณ, พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน, หน้า 64.

⁵⁵ สุมน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์: ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542), หน้า 22.

⁵⁶ อ่างในดร.บุญเลิศ ไพรินทร์, เทคนิคเพื่อการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะ และทัศนคติ, (กรุงเทพมหานคร : สวัสดิการสำนักงาน ก.พ., 2538), หน้า 77-79.

กำลังกายเพื่อจะค้นหาเหตุผลว่าเขาจะได้รับประโยชน์อะไรจากการเรียนรู้ของเขาและจะต้องสูญเสียประโยชน์อะไรไปบ้างถ้าเขาไม่ได้เรียนรู้สิ่งนั้น

2) ความเข้าใจตนเอง ผู้ใหญ่เข้าใจและรู้ว่าตนเองมีความรับผิดชอบต่อผลการตัดสินใจต่อชีวิตของตนเองได้ และขณะเดียวกันผู้ใหญ่ก็ต้องการให้ผู้อื่นเข้าใจและยอมรับว่าเขามีความรับผิดชอบต่อตนเองและสามารถช่วยตนเองได้ด้วย

3) บทบาทของประสบการณ์ ผู้ใหญ่จะมีประสบการณ์ที่แตกต่างกัน เนื่องจากการผ่านชีวิตจากวัยเด็กจนเป็นผู้ใหญ่ ซึ่งอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างกันทั้งในด้านพื้นเพ วิธีการเรียนรู้ การสนใจ ความต้องการ ความสนใจ และเป้าหมายของชีวิตในแต่ละคน ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนสำหรับผู้ใหญ่จึงควรจะเน้นที่การเรียนการสอนหรือการฝึกอบรมเป็นรายบุคคลและเป็นวิธีการหรือเทคนิคการเรียนรู้จากประสบการณ์ ซึ่งอาจได้แก่ การอภิปรายกลุ่ม กิจกรรมการแก้ปัญหา กรณีศึกษา เป็นต้น

4) ความรู้เพื่อจะเรียนรู้ ผู้ใหญ่มีความพร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งที่เขาต้องการจะเรียนรู้ และสามารถจะเรียนรู้ได้ด้วย เพื่อว่าเขาจะได้นำผลของการเรียนรู้ไปในการควบคุมสถานการณ์และใช้ได้ในชีวิตของเขาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5) แนวโน้มของการเรียนรู้ ผู้ใหญ่มีแนวโน้มของการเรียนรู้ที่มุ่งไปที่ปัญหาในชีวิตประจำวัน หรือที่งาน หรือการแก้ปัญหา ผู้ใหญ่จะทุ่มเทชีวิตจิตใจให้กับกิจกรรมการเรียนรู้ของเขา ถ้าเชื่อและเห็นว่าผลของการเรียนรู้นั้นจะช่วยให้เขาทำงานได้ดียิ่งขึ้น

6) แรงจูงใจที่จะเรียนรู้ แรงจูงใจที่จะเรียนรู้ของผู้ใหญ่มักจะมาจากแรงจูงใจภายในมากกว่าแรงจูงใจภายนอก

การดำรงชีวิตของคนต้องอยู่กับโลกและสิ่งแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา จึงต้องอาศัยการเรียนรู้ตลอดชีวิตในทุกเวลาทุกแห่งของชีวิตอย่างต่อเนื่องยาวนานตลอดชีวิตตั้งแต่ปฐมวัย จนตาย เพื่อให้สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

การเรียนรู้ที่สำคัญจะต้องเน้นที่ตัวผู้เรียนสำคัญที่สุดหรือยึดผู้เรียนเป็นตัวตั้ง การเรียนโดยเอาวิชาเป็นตัวตั้งทำให้แยกตัวออกจากความเป็นจริงของชีวิตและสังคมที่ซับซ้อน ซึ่งนายแพทย์ประเวศ วะสี ได้กล่าวถึงการเรียนรู้ในเรื่องนี้ไว้ว่า⁵⁷

สถานการณ์จริงจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ๆ มนุษย์ก็อยู่ในความเปลี่ยนแปลงนั้น เรียนรู้ในความเปลี่ยนแปลงนั้น ให้รู้พอ รู้ทัน รู้เผชิญ และรู้การจัดระบบชีวิต และสังคมให้

⁵⁷ คณะอนุกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้, ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด : ศาสตราจารย์ นายแพทย์ประเวศ วะสี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543), หน้า ก-ข.

อยู่ในคุณภาพในสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้ การเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นตัวตั้งหรือยึดผู้เรียนสำคัญที่สุด หมายถึงการเรียนรู้ในสถานการณ์จริง สถานการณ์จริงของแต่ละคนไม่เหมือนกัน จึงต้องเอาผู้เรียนแต่ละคนเป็นตัวตั้ง ครูจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์ กิจกรรม และการทำงาน อันนำไปสู่การพัฒนาผู้เรียนครบทุกด้าน ทั้งทางกาย ทางจิตหรืออารมณ์ ทางสังคม และทางสติปัญญา ซึ่งรวมถึงพัฒนาการทางจิตวิญญาณด้วย มนุษย์ต่างจากสัตว์ที่มีพัฒนาการทางจิตวิญญาณ(Spiritual development) ความเป็นมนุษย์อยู่ที่พัฒนาการทางจิตวิญญาณ วิกฤตการณ์ของมนุษย์เกิดจากการทอดทิ้งมิติทางจิตวิญญาณ เหลือแต่มิติทางวัตถุจึงพากันวิกฤตทั้งโลก การศึกษาสมัยใหม่ที่จะพามนุษย์รอดจากวิกฤตการณ์ต้องไปให้ถึงพัฒนาการทางจิตวิญญาณ เพราะจิตวิญญาณอยู่ในชีวิตมนุษย์ การเรียนที่เอาชีวิตเป็นตัวตั้งจะทำให้ค้นพบมิติทางจิตวิญญาณ

การเรียนรู้ตามหลักพุทธศาสตร์จึงต้องเป็นไปตามวัตถุประสงค์เชิงมโนธรรมและวัตถุประสงค์เชิงพฤติกรรม เน้นวิธีการเรียนรู้ การค้นพบด้วยตนเอง การประเมินตนเอง และปรับปรุงแก้ไขผลแห่งการปฏิบัตินั้นเป็นเบื้องต้น โดยมีครูก็คล้ายมิตรคอยชี้แนะแนวทางช่วยสร้างบรรยากาศทางวิชาการและสิ่งแวดล้อมที่มีสุนทรียภาพ⁵⁸

การเรียนรู้จะเป็นเกณฑ์ที่บ่งชี้ว่า ผู้เข้ารับการอบรมมีความรู้ ทักษะ ความสามารถ และทัศนคติเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาไปในทิศทางที่ต้องการหรือไม่ โดยเกณฑ์สำหรับการประเมินการเรียนรู้ที่ได้รับการนำมาประยุกต์ในการประเมินโครงการฝึกอบรมจะมีอยู่ 3 ลักษณะ ได้แก่⁵⁹

1) ความรู้(Knowledge) การประเมินระดับความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริง ทฤษฎี หลักการ และวิธีการทำงาน

2) ทักษะ (Skill) เป็นการตรวจสอบว่าผู้เข้ารับการอบรมได้พัฒนาทักษะที่ได้จากการฝึกอบรมหรือไม่ วิธีการที่นิยมในการทดสอบทักษะคือ การให้ผู้เรียนปฏิบัติงานตามที่ได้รับการฝึกอบรม โดยทำการทดสอบในสถานการณ์จริงหรือสถานการณ์จำลอง เช่น การปฏิบัติตัวเมื่อเกิดเพลิงไหม้ การซ่อมเครื่องจักร เป็นต้น ซึ่งการทดสอบในลักษณะนี้จะเรียกว่า การทดสอบการปฏิบัติงาน หรือการทดสอบความสามารถ

⁵⁸ สุนน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์: ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราช, 2542), หน้า 17.

⁵⁹ ดร.ณัฐพันธ์ เขจรนันท์, การประเมินผลงานฝึกอบรม : การตรวจสอบความสำเร็จของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร, หน้า 63-65.

3) ทักษะ (Attitude) เป็นการประเมินการปรับเปลี่ยนความรู้สึของผู้เข้ารับการอบรมที่มีต่อสิ่งใด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นผ่านการรับรู้และประสบการณ์ที่ได้จากกระบวนการฝึกอบรม เช่น ความสำนึกในทีมงาน การสร้างความซื่อสัตย์ และความรู้สึกร่วมที่บุคคลมีต่อองค์การเป็นต้น การตรวจสอบทัศนคติอาจทำได้โดยอาศัยแบบทดสอบมาตรฐานทางจิตวิทยา หรือทดสอบที่ผู้ประเมินพัฒนาขึ้น

(ค) อุปกรณ์การเรียนรู้

คนเรามีอุปกรณ์การเรียนรู้ติดตัวมาทุกคน อุปกรณ์การเรียนรู้ก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ตา สำหรับเรียนรู้เรื่องรูป หู สำหรับเรียนรู้เรื่องเสียง จมูก สำหรับเรียนรู้เรื่องกลิ่น ลิ้น สำหรับเรียนรู้เรื่องรส กาย สำหรับเรียนรู้เรื่องโผฏฐัพพะหรือสัมผัส ใจ สำหรับเรียนรู้เรื่องธรรมารมณ์หรือความคิดทั้งหลายทั้งปวง อุปกรณ์เหล่านี้ล้วนแต่มีคุณภาพดี ๆ ทั้งนั้น เฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์เรามีสมองที่วิเศษ สามารถเก็บข้อมูลได้มาก และทำหน้าที่วิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างดีเยี่ยม อุปกรณ์เหล่านี้คงไม่ใช่มีไว้เพื่อความอยู่รอดอย่างเดียว ถ้าเพียงเพื่ออยู่รอดอย่างเดียว ไม่จำเป็นต้องมีอุปกรณ์ที่มีคุณภาพสูงถึงเพียงนี้ เพราะแม้แต่สัตว์ชั้นต่ำ ๆ ที่มีสมองอย่างเลว ๆ มันก็ยังเอาชีวิตรอดอยู่ได้

โลกมนุษย์เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ การเกิดมาเป็นมนุษย์ท่านกล่าวว่าเป็นสิ่งที่หาได้ยาก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบไว้ว่า ถ้าเราโยนหว่านตาลเดียวลงไปในมหาสมุทรอันกว้างใหญ่ ห่วงนั้นจะถูกลมพัดพาไปทางทิศตะวันออกบ้าง ตะวันตกบ้าง เหนือบ้าง ใต้บ้าง สมมุติว่ามีเตาอบอดตัวหนึ่งอยู่ในมหาสมุทรนั้น เวลาผ่านไปร้อยปีมันจะโผล่ขึ้นมาที่หนึ่ง โอกาสที่มันจะสอดคอเข้าไปในหว่านตาลเดียวนั้น ก็นับว่าหายากอยู่แล้ว แต่โอกาสที่คนผู้ตกไปสู่อบายภูมิแล้วจะกลับมาสู่ความเป็นมนุษย์ได้อีกนั้นยากยิ่งกว่านั้น การเกิดมาในโลกนี้ เท่ากับการมาอยู่ในโรงเรียนที่ดีที่สุดสำหรับการเรียนรู้เพราะในโลกนี้มีสิ่งต่าง ๆ อยู่เป็นคู่กัน เช่น มีดีมีชั่ว มีสุขมีทุกข์ มีรวยมีจน มีเย็นมีร้อน มีโง่มีฉลาด เป็นต้น

เมื่อคนเราได้ประสบพบเห็นทั้ง 2 อย่างก็จะนำมาเปรียบเทียบกัน เมื่อเปรียบเทียบกัน ความรู้ก็เกิดขึ้น ถ้าเรามีไม้ท่อนเดียว เรายังไม่รู้ว่ามีมันสั้นหรือยาว แต่พอเอาไม้ท่อนหนึ่งมาวางเทียบเราจะรู้ได้ทันทีว่ามันสั้นหรือยาว เราจะไม่รู้จักทุกข์จนกว่าเราจะประสบสุขมาก่อน แต่ถ้าประสบสุขอย่างเดียว ไม่เคยประสบทุกข์ก็จะเห็นทุกข์ไม่ได้ แต่คนส่วนมาก ทั้ง ๆ ที่เกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว มีอุปกรณ์การเรียนรู้ครบถ้วน อยู่ในโรงเรียนอันเหมาะสม แต่ก็ไม่รู้จักศึกษาหาความรู้ด้วยการเปรียบเทียบ อยู่ไปวัน ๆ ทำงานหาทรัพย์ กิน นอน เล่น เสพกาม แล้วก็ตายไป โดยไม่รู้ว่าอะไรคือเป้าหมายอันแท้จริงของชีวิต อะไรคือชั่ว อะไรคือดี อะไรคือสุข อะไรคือทุกข์ ชีวิตของเขา

ไม่แตกต่างไปจากชีวิตสัตว์ แม้เขาจะเกิดมาในโลกนี้ เขาก็เป็นเพียงคนเท่านั้น ยังไม่เป็น “มนุษย์” ผู้มีใจสูง ดังนั้น เราจะเห็นได้ทันทีว่า เราเกิดมาเพื่อเรียนรู้ตลอดชาติ ⁶⁰

(ง) รูปแบบการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นแบบอย่างอันดีงาม ทั้งในระดับหลักการและในระดับปฏิบัติ และที่สำคัญยิ่งคือคุณธรรมความดีนับตั้งแต่พระองค์ได้ทรงขึ้นครองราชย์กว่า 50 ปี ที่แล้วมาครบจนถึงปัจจุบัน ถึงเวลาที่ข้าราชการสมควรทำความเข้าใจ และเจริญรอยตาม

การที่ข้าราชการจะสามารถพัฒนาการเรียนรู้เพื่อประพฤติปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาท ได้มากน้อยเพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไข 3 ประการ คือ ⁶¹

- 1) ข้าราชการมีความเข้าใจเนื้อหาและเจตนารมณ์ของแนวประพฤติปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาทอย่างถ่องแท้(Understand)
- 2) หากข้าราชการเข้าใจอย่างถ่องแท้แล้ว ข้าราชการรับเอาคุณค่าของแนวประพฤติปฏิบัติดังกล่าวมาไว้ในใจเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติงาน (Internalize)
- 3) หากข้าราชการเข้าใจและยึดเอาหลักการของการประพฤติปฏิบัติมาไว้ในใจ เพื่อปฏิบัติงานแล้ว ข้าราชการได้ประพฤติปฏิบัติตามแนวทาง (Practice)

หลักการตามเงื่อนไข 3 ประการข้างต้นนี้ สามารถสร้างเป็นรูปแบบของกระบวนการเรียนรู้เพื่อปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาท ปรากฏตามแผนภูมิที่ 2

แผนภูมิที่ 2 รูปแบบการเรียนรู้ตามหลักการ 3 ประการ

⁶⁰ แสง จันทรงาม, **อริยสัจ 4**, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2544), หน้า 4-7.

⁶¹ โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ., **องค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน ชุดที่ 1**, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทประชาชน จำกัด, 2543), หน้า 4.

จ) กระบวนการเรียนรู้

ตามนัยแห่งพุทธธรรมแล้ว กระบวนการเรียนรู้เป็นกระบวนการพัฒนา “คน” ทั้งในลักษณะที่เป็นปัจเจกชน(คือคนแต่ละคน) และการพัฒนา “กลุ่มคน” ให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ เมื่อ “คน” มีความสำคัญที่สุดของการเรียนรู้ วิธีการฝึกฝนอบรมจึงเป็นการพัฒนาทุกองค์ประกอบของความเป็น “คน” และมนุษย์ประกอบด้วยรูป(กาย) กับนาม(จิต) ซึ่งรวมเป็นขั้นห้า ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ การเรียนรู้ จึงเป็นกระบวนการที่พัฒนาทั้งรูปกับนาม เป็นองค์รวม(holistic process) นอกจากนี้ยังเป็นการพัฒนามนุษย์ให้มีชีวิตอยู่อย่างมีสติ มีวิชา และมีปัญญา โดยมุ่งสู่อิสรภาพที่แท้จริง คือ การพ้นทุกข์แก้ปัญหาคือ การฝึกหัดอบรมนั้นเน้นที่ตัวบุคคลหรือ “คน” เป็นศูนย์กลาง และการพัฒนาคน ยังเน้นที่การพัฒนาใจหรือพัฒนาจิตให้สามารถลดละสิ่งชั่ว เจริญเพิ่มพูนสิ่งดี และฝึกจิตใจให้บริสุทธิ์เกษม ⁶²

แนวทางการพัฒนาให้ข้าราชการเกิดการเรียนรู้ โดยยึดแนวทางการประพฤติปฏิบัติ ตามรอยพระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน ประกอบด้วยกระบวนการเรียนรู้หลัก 3 ประการที่ปรากฏในแผนภูมิที่ 3 คือ

1) การฝึกอบรมที่เป็นระบบและต่อเนื่อง

ข้าราชการจะได้รับการอบรมที่มีเนื้อหาพื้นฐานการปฏิบัติตนตามรอยพระยุคลบาท (Fundamental) และจัดให้มีการกระตุ้นอย่างต่อเนื่องให้เกิดการประพฤติปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาท จึงจำเป็นที่จะต้องดำเนินการให้เป็นไปอย่างทั่วถึงครอบคลุมทุกกลุ่มข้าราชการ นอกจากจะมุ่งสร้าง ความตระหนัก ความเข้าใจ และทักษะตามที่กล่าวมาแล้วเบื้องต้น การทำให้ข้าราชการเห็นคุณค่าของแนวทางประพฤติปฏิบัติจำเป็นที่จะต้องมีการระยะยาว และระบบสนับสนุนที่เอื้อให้การพัฒนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2) การสร้างวัฒนธรรมและบรรยากาศ

การสร้างวัฒนธรรมและบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ สร้างคุณค่าและยึดมั่นแนวทางปฏิบัติ โดยการณรงค์ และประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่

2.1) การสร้างตราสัญลักษณ์ (Logo) หรือคำขวัญ แนวทางปฏิบัติ และเผยแพร่ติดตั้งตามสถานที่ และประทับตราในเอกสารราชการอย่างทั่วถึงและต่อเนื่อง

⁶² สุมน อมรวิวัฒน์, การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์: ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์, หน้า 22,31.

2.2) ประชาสัมพันธ์แนวทางปฏิบัติฯ ให้สาธารณชนทราบเพื่อเป็นการสร้างทัศนคติที่ดีต่อข้าราชการ และเป็นการกระตุ้น ย้ำเตือน ให้ข้าราชการไม่ละเลยการปฏิบัติตามแนวทาง โดยใช้สื่อต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ แผ่นภาพ โฆษณา เป็นต้น

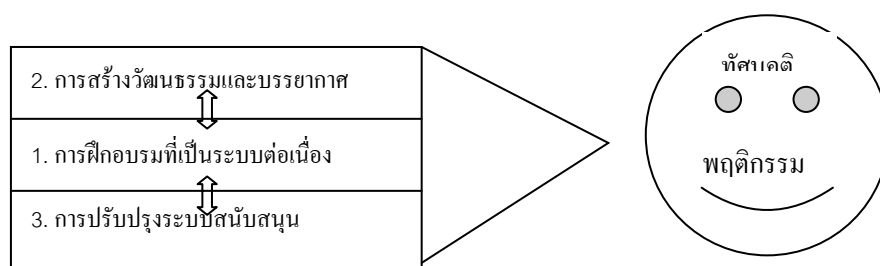
3) การปรับปรุงระบบสนับสนุน

การปรับปรุงระบบการบริหารงานบุคคลให้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับแนวทางปฏิบัติ ได้แก่

3.1) ผู้บริหารจะต้องให้การสนับสนุนและเป็นแบบอย่างที่ดี

3.2) เสริมสร้างคุณค่าแนวทางปฏิบัติฯ โดยให้มีความสัมพันธ์กับระบบการให้รางวัล เชิดชูเกียรติ การให้รางวัลเชิดชูเกียรติแก่ข้าราชการที่ปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาท จะเป็นการสร้างแบบอย่างในการปฏิบัติราชการอีกทางหนึ่ง ด้วยการเลื่อนตำแหน่งบุคคลที่มีคุณสมบัติและพฤติกรรมเหมาะสมตามแนวทางฯ⁶³

แผนภูมิที่ 3 กระบวนการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน

2.2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับทัศนคติ

(ก) คำจำกัดความของทัศนคติ

นักวิชาการและนักจิตวิทยาหลายท่านได้ให้คำจำกัดความของทัศนคติ ดังต่อไปนี้

ทัศนคติ คือ⁶⁴ ทัศนะที่บุคคลยึดถือหรือยอมรับเป็นหลักปฏิบัติ เป็นค่านิยม เป็นความเชื่อที่คอยกำกับ และมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความรู้สึกนึกคิดในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความคิดและพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทัศนคติบังเกิด

⁶³ โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ., องค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน ชุดที่ 1, หน้า 6-10.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

ขึ้นโดยไม่ต้องมีการจัดอบรมอย่างเป็นระบบอย่างเป็นกิจจะลักษณะ เป็นลักษณะการเกิดขึ้นที่เป็นปรากฏการณ์ส่วนใหญ่ของชีวิต กลไกสำคัญที่ก่อให้เกิดการหล่อหลอมและปลูกฝังทัศนคติในโลกนี้คือ กระบวนการสังคมประกิด หรือกระบวนการอบรมบ่มนิสัย กระบวนการนี้แทรกซึมอยู่ในส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันเข้าเป็นสังคม และเป็นกระบวนการที่ดำเนินการไปตามครรลองของมัน โดยไม่รู้ตัวเป็นส่วนใหญ่ การยอมรับข้อสมมติที่ว่าทัศนคติที่หล่อหลอมและสั่งสมกันภายในระบบการศึกษาจึงไม่ประหลาดใจแต่อย่างใด เจกเช่นกระบวนการอบรมบ่มนิสัยของสังคมส่วนรวม การตระหนักถึง และการยอมรับอิทธิพลของทัศนคติที่มีต่อคุณภาพของทรัพยากรมนุษย์ เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญที่จะนำไปสู่การให้ความจริงใจในการพัฒนากลไกการหล่อหลอมและปลูกฝังทัศนคติที่ดีที่สร้างสรรค์เพื่อให้บังเกิดขึ้นในหมู่ข้าราชการ

ทัศนคติ⁶⁵ เป็นระบบที่คงทนในการประเมินผลทั้งทางด้านบวกและด้านลบ เป็นความรู้สึกทางอารมณ์ และเป็นแนวโน้มที่จะกระทำพฤติกรรมไปในทางสนับสนุนหรือคัดค้านสิ่งต่าง ๆ ในสังคม

ทัศนคติ⁶⁶ คือ สิ่งที่เกิดจากประสบการณ์ ซึ่งสามารถกระตุ้นให้เกิดขึ้นและให้ัมปฏิกิริยาต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ตามที่คาดหมายไว้

ทัศนคติ⁶⁷ เป็นความคิดที่จุไปด้วยอารมณ์ ซึ่งจะโน้มนำให้เกิดการแสดงออกที่แน่นอนต่อสถานการณ์ทางสังคมแต่ละชนิดไป

ทัศนคติ⁶⁸ คือ การประเมินการปรับเปลี่ยนความรู้สึกของผู้เข้ารับการอบรมที่มีต่อสิ่งใด ซึ่งการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นผ่านการรับรู้และประสบการณ์ที่ได้จากกระบวนการฝึกอบรม เช่น ความสำนึกในทีมงาน การสร้างความซื่อสัตย์ และความรู้สึกร่วมที่มีบุคคลมีต่อองค์การ เป็นต้น การตรวจสอบทัศนคติอาจทำได้โดยอาศัยแบบทดสอบมาตรฐานทางจิตวิทยาหรือแบบทดสอบที่ผู้ประเมินพัฒนาขึ้น

จากคำจำกัดความของทัศนคติที่กล่าวมาข้างต้นนั้น ทัศนคติ ในทัศนะของผู้วิจัย หมายถึง ความคิดหรือความรู้สึกหรือความเข้าใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดหลังจากได้เรียนรู้มา หรือผ่านประสบการณ์ในเรื่องนั้นแล้ว และส่งผลให้บุคคลนั้นพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรมออกมาในลักษณะ

⁶⁵ Krech, Crutchfield & Ballachey, 1962. อ้างในวัฒนา ศรีสัตย์วาจา, จิตวิทยาทัศนคติ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2534), หน้า 25.

⁶⁶ Smith, Bruner & White, 1956. อ้างในวัฒนา ศรีสัตย์วาจา, จิตวิทยาทัศนคติ, หน้า 25.

⁶⁷ Triandis, 1971. อ้างในวัฒนา ศรีสัตย์วาจา, จิตวิทยาทัศนคติ, หน้า 26.

⁶⁸ ดร.ณัฐพันธ์ เขจรนันท์, การประเมินผลงานฝึกอบรม : การตรวจสอบความสำเร็จของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร, หน้า 65.

2.2.4 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

2.2.4.1 เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวกับฝึกอบรมสมาธิ

ลดาวัลย์ คำจันทร์⁷⁷ ได้ทำการศึกษาเรื่อง วิเคราะห์สมถะ-วิปัสสนากรรมฐานของห้าสำนัก เพื่อจำแนกเอกสารข้อมูลที่เป็นเนื้อหาสาระของสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน รวบรวมวิธีการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน สมถะ-วิปัสสนากรรมฐานตามวิธีของ 5 สำนัก ด้วยวิธีการของสำนักนั้น ๆ เพื่อเฟ้นสรรปฏิบัติที่เหมาะสมเทคนิคการปลุกเร้าให้เกิดปัญญา ผลการศึกษาพบว่า เนื้อหาสาระสมถกรรมฐาน ได้แก่ ทำจิตให้สงบโดยการเพ่งอารมณ์ในกรรมฐาน 40 กอง ส่วนเนื้อหาสาระของวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ การเจริญสติปัญญานี่ประกอบด้วย กายานุปัสสนากรรมฐาน เวทนานุปัสสนากรรมฐาน จิตตานุปัสสนากรรมฐาน และธรรมมานุปัสสนากรรมฐาน โดยการเจริญวิปัสสนากรรมฐานเป็นการเปิดใจกว้างพิจารณาธรรมโดยละเอียดลุ่มลึกให้เข้าใจความเป็นจริงและความเป็นไปในสิ่งนั้นในที่สุดก็เข้าใจเรื่องกาย เวทนา จิต ธรรม ให้ทราบว่า ธรรมชาติ ธรรมดา ของแต่ละสิ่งเป็นอย่างไร มีลักษณะคล้ายคลึงกันทั้งสิ้น คือเกิดขึ้นตั้งอยู่ แปรปรวนและเสื่อมสลายดับไปในที่สุด น้อมนำไปสู่เบญจขันธ์ พิจารณาให้เข้าใจสภาวะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิดปัญญาเพราะได้เห็นสัจธรรมของสิ่งเหล่านั้นจนเข้าใจลักษณะอริยสัจ 4

ผลการวิเคราะห์วิธีการปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน มีสามประการ ประการแรก เริ่มต้นจากสมถกรรมฐาน โดยเลือกปฏิบัติจากระยะใน 40 กอง โดยลำดับ ประการที่สอง วิธีปฏิบัติสมถะ-วิปัสสนากรรมฐาน โดยการเจริญสติทุกขณะ ประการที่สาม วิธีปฏิบัติสมถะ-วิปัสสนา พิจารณาในแนวกว้าง เปิดใจรับพิจารณา และกำหนดรู้ทุก ๆ อย่างไปพร้อมกัน ผลการวิเคราะห์เชิงปฏิบัติการสมถะ-วิปัสสนากรรมฐานของสำนักปฏิบัติทั้ง 5 สำนัก โดยธรรมะที่สำนักทั้งห้านำมาใช้ในการปฏิบัตินั้น เลือกเฟ้นมาจากกรรมฐาน 40 กอง และในสติปัญญาน 4 ทั้งสิ้น องค์ธรรมที่เลือกมาต่างกัน วิธีการในการปฏิบัติก็ต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามความถนัดของอาจารย์ผู้สอน และขึ้นอยู่กับจริตนิสัยและศักยภาพของผู้เรียน แต่ทุกสำนักต่างก็มีเป้าหมายสูงสุดอันเดียวกัน คือ การพัฒนาทางปัญญาให้เกิดทัศนะกว้างไกล เข้าใจคติโลกคติธรรม เผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต สามารถแก้ปัญหาและดับทุกข์ได้โดยถูกต้องและเป็นธรรม

⁷⁷ ลดาวัลย์ คำจันทร์, “วิเคราะห์สมถะ-วิปัสสนากรรมฐานของห้าสำนัก”, วิทยานิพนธ์ สังคมศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ : วิทยาลัยครูอุบลราชธานี), 2534, บทคัดย่อ.

วริยา ชินวรรณ และคณะ⁷⁸ ได้ทำการวิจัยเรื่องวิวัฒนาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย เป็นการศึกษาในแนวลึกเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงความคิดทางด้านการตีความพระพุทธศาสนาเน้นด้านสมาธิ โดยการออกแบบสอบถามเกี่ยวกับการปฏิบัติสมาธิ และการสอนสมาธิของพระสงฆ์ แม่ชี อุบาสก อุบาสิกาของสำนักสงฆ์ต่าง ๆ ทั่วประเทศ โดยเลือกจากสำนักสงฆ์ที่มีชื่อเสียงในการปฏิบัติและการสอนสมาธิประมาณ 50 แห่ง ๆ ละ 15-20 ชุด รวมทั้งสิ้นประมาณ 800 ชุด นอกจากนี้มีการสังเกตการณ์ทางมานุษยวิทยาสำหรับผู้บริหารกิจการคณะสงฆ์ตั้งแต่ระดับเจ้าคณะตำบลขึ้นไปจนถึงกรรมการมหาเถรสมาคม รวมทั้งคณะสงฆ์ผู้สอนในสำนักสงฆ์ต่าง ๆ จำนวนประมาณ 100 รูป

ผลการศึกษาของวริยา ชินวรรณ และคณะ พบว่า การสอนและการฝึกอบรมสมาธินับว่าเป็นเรื่องที่สำคัญมาก เพราะสมาธิเป็นหนึ่งในคำสอนหลักของพระพุทธศาสนา แยกจากศีลและปัญญา ซึ่งจัดว่าเป็นศูนย์กลางแห่งคำสอนของพระพุทธศาสนา และเป็นหนึ่งในมรรคมีองค์แปดที่เรียกว่า “สัมมาสมาธิ” ซึ่งเป็นมัชฌิมาปฏิปทาหรือทางสายกลางของพระพุทธศาสนา อันมีจุดมุ่งหมายเพื่อแก้ปัญหา กำจัดทุกข์ให้แก่มนุษย์ สมาธิยังเป็นหนึ่งในไตรสิกขา ซึ่งเป็นหลักการศึกษา อบรมของพระพุทธศาสนา และยังมีบทบาทอีกมากในคำสอนของพระพุทธศาสนา สำหรับผลการศึกษาแนวการตีความการสอนและการปฏิบัติสมาธิของแต่ละสำนักนั้น มีทั้งลักษณะคล้ายคลึงและแตกต่างกันออกไป ดังนี้

1) อารมณ์ของสมาธิ หมายถึง สิ่งที่จิตพิจารณาในขณะเจริญสมาธิ ซึ่งแต่ละสำนักมีลักษณะแตกต่างกันออกไป เช่น สายอานาปานสติหรือสายพุทโธ เริ่มด้วยการตั้งจิตให้ตรง เพ่งจิตไปที่ลมหายใจเข้า-ออกเป็นอารมณ์ ส่วนสายวิมุตติหรือสายพุทโธ เริ่มด้วยการตั้งจิตให้ตรง เพ่งจิตไปที่ลมหายใจเข้า-ออกเป็นอารมณ์ ส่วนสายวิมุตติหรือสายพุทโธ เริ่มด้วยการตั้งจิตให้ตรง เพ่งจิตไปที่ลมหายใจเข้า-ออกเป็นอารมณ์ ส่วนสายวิมุตติหรือสายพุทโธ เริ่มด้วยการตั้งจิตให้ตรง เพ่งจิตไปที่ลมหายใจเข้า-ออกเป็นอารมณ์

2) บทบาทของสมาธิในการปฏิบัติศาสนธรรม การศึกษาพบว่า แม้จะมีการตีความและเสนอแนวปฏิบัติที่ต่างกันด้วย “สมาธิ” โดยครูอาจารย์หลากหลายแนวทาง แต่การกระทำดังกล่าวถือว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาผู้ปฏิบัติตามจะต้องเลือกเองว่า จะปฏิบัติสมาธิในแนวใด โดยพิจารณาให้ถ่องแท้ถึงจุดมุ่งหมาย วิธีการตลอดจนแนวการปฏิบัติที่จะสามารถทำให้บรรลุเป้าหมายโดยสมบูรณ์

⁷⁸ วริยา ชินวรรณ และคณะ, “วิวัฒนาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2542) : หน้า 74-75.

3) ผลของการปฏิบัติสมาธิ ผู้ปฏิบัติสมาธิจะได้รับประโยชน์จากการปฏิบัติแม้เพียงระยะสั้นได้แก่ ทำให้สุขภาพร่างกายของผู้ปฏิบัติดีขึ้น เป็นผู้มีจิตใจเยือกเย็นหนักแน่น เป็นต้น การทำสมาธิก่อให้เกิดผลดีหลายประการแก่ตนเองและสังคม รวมทั้งยังก่อให้เกิดประโยชน์เป็นจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาคือนิพพานด้วย

อนุชา สมจิตร⁷⁹ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลจากการปฏิบัติกรรมฐานด้วยการเจริญสติปัฏฐานสี่ ซึ่งฝึกอบรมโดยคุณแม่สิริ กรินชัย โดยมีวิธีปฏิบัติและขั้นตอน 3 ประการ คือ 1) การเดินจงกรม หรือเดินสมาธิ 2) การนั่งสมาธิ เมื่อเดินจงกรมแล้วให้นั่งสมาธิต่อทันที 3) การเจริญสติในอิริยาบถปัจจุบัน

ผลการวิจัยของอนุชา สมจิตร พบว่า ผู้ผ่านการฝึกอบรมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วยการเจริญสติปัฏฐานสี่แล้ว สามารถปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้นอย่างชัดเจนทุกประเด็น ได้แก่ การเปรียบเทียบจำแนกตามช่วงอายุ การเปรียบเทียบจำแนกตามเพศ การเปรียบเทียบจำแนกตามระดับการศึกษา การเปรียบเทียบจำแนกตามกลุ่มอาชีพและการเปรียบเทียบจำแนกตามกลุ่มพฤติกรรม ความแตกต่างของพฤติกรรมที่มีคะแนนเฉลี่ยหลังการฝึกปฏิบัติที่มากขึ้นกว่าคะแนนเฉลี่ยก่อนการฝึกปฏิบัติ เห็นได้ว่าผู้ฝึกปฏิบัติมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้นอย่างมีระดับนัยสำคัญทั้งสิ้น โดยการรวมคะแนนเฉลี่ยก่อนการฝึกปฏิบัติมีระดับคะแนนเฉลี่ยเพียง 3.88 แต่หลังการฝึกปฏิบัติมีระดับคะแนนเฉลี่ยเพิ่มขึ้นเป็น 4.50 โดยมีนัยสำคัญที่ระดับ .01 และมีความน่าเชื่อถือที่ระดับ .92 และผลที่ได้จากการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ มีความตระหนักถึงความสำคัญของสติมากขึ้น มีความคิดอยากทำความดีมากขึ้น เป็นผู้มื่อารมณ์มั่นคงมากขึ้น เป็นผู้มื่อารมณ์แจ่มใสเบิกบานมากขึ้น เป็นผู้มีความสุขกายสุขใจมากขึ้น เป็นผู้มีความรู้สึกผิดชอบ ชั่วดีมากขึ้น เป็นผู้มีความอดทนในกิจการงานต่าง ๆ มีความสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นให้ดีขึ้น มีความพึงพอใจในงานที่ทำและรับผิดชอบมากขึ้น เป็นต้น

แสดงให้เห็นว่า การวิจัยนี้สอดคล้องกับพระธรรมปิฎก(ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่ท่านได้กล่าวถึงประโยชน์ของการฝึกวิปัสสนากรรมฐานด้วยการเจริญสติปัฏฐานสี่ ไว้ว่า ทำให้เป็นผู้มีจิตใจ และมีบุคลิกลักษณะเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง สงบ เยือกเย็น นุ่มนวล สดชื่น ผ่องใส กระฉับกระเฉง กระปรี้กระเปร่า เบิกบาน สง่างาม มีเมตตากรุณา มองดูรู้จักตนเอง และผู้อื่นตาม

⁷⁹ อนุชา สมจิตร, “การศึกษาการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลจากการปฏิบัติกรรมฐานด้วยการเจริญ สติปัฏฐานสี่ ซึ่งฝึกสอนโดยคุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย”, *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), 2539, สรุปการวิจัยหน้า 171-173.

ความเป็นจริง ดำเนินชีวิตอย่างมีสติตามรู้ทันพฤติกรรมทางกาย วาจา ความรู้สึกนึกคิด และภาวะของจิตของตนที่เป็นไปต่าง ๆ ย่อมเป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวัน

ฟรูว (Frew)⁸⁰ ได้ทำการศึกษาถึงการฝึกสมาธิกับการผลิต เพื่อจะหาว่าการฝึกสมาธิจะทำให้บุคคลที่ฝึกทำงานได้ดีขึ้นหรือไม่ และจะทำให้ผลผลิตดีขึ้นหรือไม่ โดยการใช้แบบสอบถามกับคนงานที่ฝึกสมาธิสม่ำเสมอ 42 คน (อายุเฉลี่ย 26 ปี แต่งงานแล้วร้อยละ 76 ระยะเวลาฝึกสมาธิสม่ำเสมอโดยเฉลี่ย 11 เดือน) รวมทั้งผู้ตรวจงานและผู้ทำงานร่วมกัน ตัวแปรที่วัดคือ ความพอใจในงาน ความต้องการเปลี่ยนงานใหม่ ความต้องการก้าวหน้าในการทำงาน และความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน ผลการวิจัยพบว่า การฝึกสมาธิมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการผลิต ผู้ฝึกสมาธิรายงานว่ามีความพอใจในการทำงานมากขึ้น มีการปรับปรุงการปฏิบัติงาน มีความต้องการที่จะเปลี่ยนงานน้อยลง มีความสัมพันธ์กับคนอื่นดีขึ้น และการหางานทำใหม่ลดลงอย่าง มีนัยสำคัญทางสถิติ จากการสอบถามความเห็นของผู้ร่วมงาน 2 ใน 3 ของผู้ร่วมงานเห็นด้วยว่า กลุ่มที่ฝึกสมาธิมีการเปลี่ยนแปลงในทางดีขึ้น ข้อมูลที่ได้สนับสนุนว่าการเพิ่มผลผลิตสัมพันธ์กับระดับของการทำงานยังเป็นงานระดับสูงการเพิ่มผลผลิตจะยิ่งมาก ผู้ฝึกสมาธิที่ทำงานในระดับสูงรายงานว่า การเพิ่มความพอใจในงาน การลดนิสัยชอบเปลี่ยนงาน และปรับปรุงความสัมพันธ์กับคนอื่นมีนัยสำคัญทางบวกสูงกว่าผู้ฝึกสมาธิที่มีตำแหน่งงานต่ำกว่า นอกจากนี้ยังพบว่า การเพิ่มผลผลิตมีความสัมพันธ์กับชนิดของโครงสร้างของงาน ยิ่งโครงสร้างที่มีความเป็นประชาธิปไตยโดยการเพิ่มผลผลิตก็จะยิ่งมากขึ้น

ในงานวิจัยของฟรูว ซึ่งให้เห็นถึงการฝึกสมาธิมีผลดีต่อประสิทธิภาพของการทำงาน และทัศนคติของผู้ปฏิบัติงานในหลาย ๆ ด้าน การฝึกสมาธิยังมีผลดีและประโยชน์ต่อผู้ฝึกสมาธิในอีกหลายด้าน ดังต่อไปนี้

1. การฝึกสมาธิทำให้ร่างกายได้รับการผ่อนคลายหรืออยู่ในสภาพพักเหมือนกับการนอนหลับในขณะที่ยังคลั่งตื่นอยู่ ซึ่งดูได้จากการเต้นของหัวใจและระดับความดันโลหิตที่ลดลง นอกจากนี้ยังมีระดับความต้านทานของผิวหนังและระดับอุณหภูมิที่ปลายนิ้วเพิ่มขึ้นซึ่งเป็นดัชนีที่แสดงให้เห็นถึงภาวะผ่อนคลายของร่างกาย และระดับของแลคเตทที่ลดลงซึ่งเป็นดัชนีแสดงถึงระดับการเผาผลาญที่ลดต่ำลง

2. การฝึกสมาธิช่วยลดความตึงเครียดของจิตใจ ลดความวิตกกังวล ลดความเสี่ยงจากการเป็นโรคประสาท ซึ่งการลดความตึงเครียดของจิตใจ ทำให้บุคคลมีความคิดที่แจ่มใสไม่พะวง

⁸⁰ ณรงค์ชัย ปัญญานนทชัย, “การพัฒนาประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาโดยการฝึกสมาธิ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะศิลปศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2540, หน้า 29-30.

กับสิ่งที่ไม่จำเป็น ภาวะเช่นนี้จะเอื้ออำนวยให้การแก้ปัญหาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพขึ้น

3. การฝึกสมาธิช่วยเพิ่มสมรรถภาพของร่างกายให้ดีขึ้น ผู้ฝึกสมาธิมีความคล่องแคล่ว ว่องไว และมีปฏิกิริยาตอบสนองเร็วขึ้นซึ่งเป็นคุณสมบัติที่พึงปรารถนาของนักกีฬา นอกจากนี้ยัง ลดอายุทางชีวภาพซึ่งเป็นดัชนีแสดงถึงสมรรถภาพของร่างกายเมื่อเทียบกับคนในอายุนั้น ๆ

4. การฝึกสมาธิทำให้ระดับสติปัญญาสูงขึ้น ในขณะที่ความสามารถในการแก้ปัญหา จะอาศัยสติปัญญา ซึ่งผู้ที่มีระดับสติปัญญาสูงจะแก้ปัญหาได้ดีกว่าผู้ที่มีระดับสติปัญญาต่ำ

การทำงานแบบราชการนี้มีข้อเสียหรือข้อจำกัดอยู่หลายประการ เมื่อนำมาใช้ใน สังคมและวัฒนธรรมแบบไทย ทำให้เกิดปัญหาต่อจิตใจและพฤติกรรมของข้าราชการไทยทุกระดับ ระบบงานแบบราชการ วัฒนธรรมไทยบางประการและเศรษฐกิจของประเทศ อาจทำให้ ข้าราชการไทยจำนวนมากทั้งระดับปฏิบัติและระดับบริหารมีปัญหาทางจิตใจ 6 ประการ คือ

1) มีสุขภาพจิตเสื่อม คือ ขาดความสุขวิตกกังวลมาก เพราะกลัวทำผิดพลาดกลัวโดน ลงโทษ

2) มีทัศนคติไม่ดี (คือไม่ชอบไม่พอใจ) ต่องานราชการ ต่อสภาพการทำงาน และต่อ หัวหน้าของตน ไม่เห็นคุณค่าของการทำงานเพื่องาน

3) มีเหตุผลเชิงจริยธรรมต่ำ ซึ่งหมายถึงการเห็นแก่ตัวและพวกพ้องมากกว่าจะเห็นแก่ ประเทศชาติ และยึดอุดมการณ์อันสูงส่ง

4) ขาดลักษณะมุ่งอนาคต คือ การคาดการณ์ไกล วางแผนงานล่วงหน้าอย่างรอบคอบ รัดกุม และขาดความสามารถควบคุมตนเองให้กระทำในสิ่งที่ถูก ที่ควร ทั้งนี้เพราะเคยโดนบังคับ และควบคุมจากภายนอกจนจิตใจไม่เจริญเต็มที่

5) ขาดความเชื่ออำนาจในตน ซึ่งหมายถึง การขาดความเชื่อว่า ทำดีได้ดี และความเชื่อ ว่าพยายามทำงานมากจะได้ผลงานมาก และ

6) ขาดแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ซึ่งหมายถึง พลังผลักดันตนเองให้มุ่งมั่นบากบั่นฝ่าฟัน อุปสรรคทำงานจนประสบความสำเร็จอย่างดี

เมื่อข้าราชการบางคนขาดจิตลักษณะทั้ง 6 ประการนี้ ก็จะทำให้เกิดปัญหาทาง พฤติกรรมขึ้นได้มาก เช่น พฤติกรรมการทำงานแบบข้าชามเย็นชาม (ท้อแท้ เฉื่อยชา พฤติกรรมการทำงานแบบมือไม่พายเอาเท้าราน้ำ พฤติกรรมก้าวร้าว พฤติกรรมหลบหลีก และหลีกเลี่ยงนี้ สถานการณ์(ขาดงาน มาสายกลับเร็ว และสมองไหล) อีกทั้งยังไม่สามารถที่จะมีพฤติกรรมของคน

ดีและคนเก่งได้ ซึ่งยืนยันได้จากผลการวิจัยที่นำมาสร้างเป็นทฤษฎีต้นไม้จริยธรรมสำหรับคนไทย ของดวงเดือน พันธุมนาวิน⁸¹

จากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญทางวิชาการด้านจริยธรรมเพื่อกำหนดแนวทางการเสริมสร้างทัศนคติ ค่านิยม และจริยธรรมของข้าราชการ ซึ่งจัดโดยสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน เมื่อ พ.ศ.2527 นั้นที่ประชุมได้ยอมรับว่าจิตลักษณะทั้ง 8 ประการ ในทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม ได้แก่ จิตลักษณะ 6 ประการข้างต้น และสติปัญญากับประสบการณ์ทางสังคมรวมเป็น 8 ประการ เป็นแกนกลางในการพัฒนาจิตใจและพฤติกรรมของข้าราชการได้ต่อไป นอกจากนั้นการกำหนดจิตลักษณะสำคัญของข้าราชการไทย ทางด้านวิชาการพฤติกรรมศาสตร์นี้ยังสอดคล้องกับนโยบายในการพัฒนาข้าราชการของสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือนอีกด้วย ดังที่ได้พบจากงานวิจัยของจินตนา บิลมาศ⁸²

ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม เป็นทฤษฎีที่เกิดจากการศึกษาวิจัยพฤติกรรมของคนไทยทางด้านจิตวิทยาว่า คนไทยที่มีการกระทำที่จัดได้ว่าเป็นคนดี และคนเก่งนั้น การกระทำเหล่านี้เกิดจากสาเหตุทางด้านจิตใจอะไรบ้าง โดยมีวิธีการวิจัยเปรียบเทียบคนที่อยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกันหรือคล้ายกัน แต่มีพฤติกรรมการทำความดีในปริมาณต่างกัน ซึ่งต้นไม้จริยธรรมในทฤษฎีนี้มีส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ ดอกและผลไม้บนต้น ลำต้น และราก โดยพฤติกรรมของคนดีและคนเก่งเปรียบเสมือนผลผลิตที่น่าพอใจและมีประโยชน์คือ ดอกไม้และผลไม้ จิตลักษณะประการที่หนึ่งถึงห้า คือ⁸³

- 1) มีคุณธรรมต่าง ๆ สูง คือ เป็นผู้ที่เห็นประโยชน์ของความดีงามต่าง ๆ และเห็นโทษของความชั่วต่าง ๆ ในทางวิชาการเรียกว่า เป็นผู้ที่มีทัศนคติที่ดีต่อคุณธรรม
- 2) เป็นผู้ที่ไม่เห็นแก่ตัวน้อย แต่เห็นแก่ผู้อื่นเห็นแก่ส่วนรวม และเห็นแก่หลักการหรืออุดมคติมากกว่า(มีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูง)
- 3) เห็นความสำคัญของอนาคต มีการวางแผนระยะสั้นและระยะยาว รู้จักบังคับตนให้อดใจได้(มุ่งอนาคตและควบคุมตนได้มาก)

⁸¹ ดวงเดือน พันธุมนาวิน, “การพัฒนาจิตใจของข้าราชการ : หลักและแนวปฏิบัติทางวิชาการ”, วารสารข้าราชการ, ฉบับที่ 30 ปีที่ 2 (กุมภาพันธ์ 2528) : หน้า 21-34.

⁸² จินตนา บิลมาศ, “การพัฒนานักบริหารตามแนวทางของสังคมไทย : การใช้พฤติกรรมศาสตร์เพื่อพัฒนาจริยธรรมข้าราชการ”, หนังสือที่ระลึกประจำปีของสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ., ฉบับประจำปี 2530 เล่มที่ 4 : หน้า 127-135.

⁸³ ศ.ดร.ดวงเดือน พันธุมนาวิน, ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม : การวิจัยและการพัฒนาบุคคล, หน้า 170-172.

การเอาชนะใจตนเอง ⁸⁴

จะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันข้าราชการไทยที่มีคุณภาพทางจิตใจสูงและต่ำปะปนกันทั้ง ๆ ที่ในการคัดเลือกข้าราชการเหล่านี้เข้าทำงานก็ได้มีการสอบคัดเลือกและสัมภาษณ์เพื่อให้ได้คนที่มีความเฉลียวฉลาดกว่าคนอื่น ๆ ที่มีการศึกษาระดับเดียวกัน และเป็นผู้ที่มีประสบการณ์และความรอบรู้ทางสังคมมากด้วยเพื่อให้เข้ามารับราชการ เมื่อเข้าทำงานได้ 3-5 ปี ข้าราชการใหม่ที่เคยมี “ไฟแรง” ก็เริ่มจะถูกละเลยโดยระบบราชการและเพื่อนร่วมงานให้กลายเป็นคน “เข้าจามเย็นชาม” คือ มีอาการท้อแท้ เฉื่อยชาและหมดหวังบางคนก็กลายเป็นคนก้าวร้าวหรือมีความวิตกกังวลมาก ส่วนคนที่ต้องทำงานหนักเป็นประจำเพราะหน่วยงานมีคนไม่พอกับงาน ก็จะมีลักษณะ “จิตมอดไหม้” เป็นต้น

ปัจจุบันได้มีผลงานการวิจัยการวัดลักษณะทางจิตด้านต่าง ๆ ของข้าราชการหลายประเภท เพื่อทำการวิจัยเปรียบเทียบลักษณะทางจิต ดังปรากฏในงานวิจัยของอุบล เลี้ยววาริณ ⁸⁵ ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ผลการฝึกอบรมตามแนวพุทธต่อจิตลักษณะและลักษณะทางพุทธของบุคคลในวัยผู้ใหญ่” โดยมีตัวแปรด้านสุขภาพจิต ตัวแปรจิตลักษณะพุทธคือ ความเชื่อทางพุทธ ความเชื่อทางพุทธในแนวกรรมและตัวแปรด้านลักษณะทางพุทธ คือ การปฏิบัติทางพุทธ เป็นการวัดปริมาณความเป็นไปได้ในการกระทำของบุคคลในชีวิตประจำวันตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา ด้านทาน ศีล ภavana ส่วนวิถีชีวิตแบบพุทธ เป็นการวัดปริมาณความเป็นไปได้ในการกระทำของบุคคลในการเลือกประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันสอดคล้องตามหลักพุทธศาสนาในด้านหลักเลี่ยงการใช้ชีวิตที่ผิดศีล ในด้านการเลือกอาชีพ เลือกคบเพื่อนและการใช้เวลาว่าง ซึ่งได้บูรณาการแนวคิดในการจัดการฝึกอบรมพุทธศาสตร์และจิตวิทยาสังคมเป็นกรอบความคิดในการวิจัย งานวิจัยนี้พบผลวิจัยที่สำคัญ 2 ประการ คือ

ประการแรก ภายหลังการฝึกอบรมตามแนวพุทธ มีความเชื่อทางพุทธ ความเชื่อทางพุทธในแนวกรรม การปฏิบัติทางพุทธ และวิถีชีวิตแบบพุทธสูงกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมตามแนวพุทธ ส่วนสุขภาพจิตไม่พบความแตกต่างระหว่างผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมและผู้ไม่ได้รับการฝึกอบรม

⁸⁴ จกาท ชั่วโตและศ.ดร.ดวงเดือน พันธุมนาวิน, “ลักษณะจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการบวชในพุทธศาสนาของชายไทยในภาคใต้”, รายงานการวิจัย ฉบับที่ 43, สถาบันวิจัยพุทธธรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2533, หน้า 16-18.

⁸⁵ อุบล เลี้ยววาริณ, “ผลการฝึกอบรมตามแนวพุทธต่อจิตลักษณะและลักษณะทางพุทธของบุคคลในวัยผู้ใหญ่”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2542) : หน้า 64-66.

ประการสอง ภายหลังการสิ้นสุดการฝึกอบรม 6 สัปดาห์ ผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมตามแนวพุทธมีความเชื่อทางพุทธ ความเชื่อทางพุทธในแนวกรรม และการปฏิบัติทางพุทธไม่แตกต่างจาก ภายหลังการสิ้นสุดการฝึกอบรมทันที ส่วนสุขภาพจิตและวิถีชีวิตแบบพุทธ พบว่า ภายหลังการฝึกอบรม 6 สัปดาห์ มีคะแนนเฉลี่ยสูงขึ้นในระดับที่ยอมรับได้ทางสถิติ

ผลการวิจัยของอุบล เลี้ยววาริณ ครั้งนี้มีประเด็นน่าสนใจที่ควรนำมาอภิปราย คือ ภายหลังการฝึกอบรมตามแนวพุทธสิ้นสุดลง เมื่อมีการวัดตัวแปรสุขภาพจิตพบว่า ไม่มีความแตกต่างของคะแนนสุขภาพจิตก่อนหรือหลังการฝึกอบรมระหว่างกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม แสดงว่าการฝึกอบรมตามแนวพุทธ ไม่มีผลทำให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีสุขภาพจิตดีขึ้นในทันที แต่เมื่อมีการวัดอีกครั้งภายหลังการฝึกอบรมผ่านไป 6 สัปดาห์ พบว่า คะแนนสุขภาพจิตของผู้เข้ารับการฝึกอบรมสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ การที่ผลวิจัยปรากฏเช่นนี้อาจเป็นไปได้ว่าภายหลังการฝึกอบรมสิ้นสุดลง เมื่อมีการวัดตัวแปรสุขภาพจิตทันทีที่ผู้เข้ารับการฝึกอบรมยังไม่ได้เผชิญสถานการณ์จริงในชีวิตประจำวัน แต่เมื่อเวลาผ่านไป ผู้เข้ารับการฝึกอบรมอาจสามารถเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตจริง โดยมีความวิตกกังวลหรือความเครียดลดลง คะแนนการวัดภายหลังการฝึกอบรมผ่านไป 6 สัปดาห์ จึงสูงขึ้นอย่างมาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงผลดีของการฝึกอบรมตามแนวพุทธต่อการพัฒนาบุคคลในด้านการมีสุขภาพจิตที่ดีขึ้นในภายหลัง

นอกจากนี้ผลการวิจัยส่วนนี้มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของอ้อมเดือน สดมณี ที่พบว่า ครูที่ได้รับการฝึกอบรมทางพุทธ โดยการฟังบรรยายธรรมเรื่องกรรม กฎแห่งกรรม การเดินจงกรม การนั่งสมาธิ เป็นต้น มีสุขภาพจิตภายหลังการฝึกอบรม 1 เดือน ดีกว่าครูที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมทางพุทธ จากข้อค้นพบของงานวิจัยนี้และงานวิจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องทำให้กล่าวได้ว่าการมีสุขภาพจิตที่ดีของบุคคลเป็นสิ่งที่สามารถพัฒนาให้เกิดขึ้นได้ด้วยกระบวนการฝึกอบรมตามแนวพุทธในหลักไตรสิกขา แต่จิตลักษณะนี้จะไม่สามารถเห็นผลได้ชัดเจน เมื่อสิ้นสุดการฝึกอบรม ต้องใช้เวลาระยะหนึ่งในการให้ผู้ผ่านการฝึกอบรมเผชิญสถานการณ์จริง จึงจะทราบได้ว่าสุขภาพจิตนี้พัฒนาในทางที่ดีขึ้นหรือไม่ นอกจากนี้ผลการวิจัยทำให้ได้ข้อยืนยันถึงประโยชน์ที่บุคคลจะได้รับจากการเข้ารับการฝึกอบรมตามแนวพุทธในการเสริมสร้างความเชื่อทางพุทธ การปฏิบัติและวิถีชีวิตแบบพุทธตลอดจนการมีสุขภาพจิตที่ดีขึ้น ฉะนั้นหน่วยงานที่มีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคคล ควรมีการส่งเสริมการจัดกิจกรรมในลักษณะดังกล่าว เพื่อพัฒนาบุคลากรในองค์กร และในสังคมต่อไป

จินตนา บิลมาศ และคณะ⁸⁶ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “คุณลักษณะของข้าราชการพลเรือน” โดยมุ่งศึกษาเพื่อการสำรวจจิตใจของข้าราชการพลเรือนบรรจุใหม่ และข้าราชการพลเรือนระดับกลาง(ผู้อำนวยการกอง หัวหน้าส่วนราชการประจำจังหวัดหรือเทียบเท่า) สังกัดกระทรวง 12 กระทรวง ทั้งที่ปฏิบัติงานอยู่ในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด รวม 13 จังหวัด จำนวน 1,253 คน เพื่อนำผลไปใช้ประโยชน์ในการสร้างหลักสูตรการฝึกอบรม/สัมมนา การวิจัยนี้มุ่งสำรวจจิตลักษณะ 5 ประเภท คือ

- 1) เหตุผลเชิงจริยธรรม
- 2) ความเชื่ออำนาจในตน
- 3) ทักษะคิดต่อการทำงานราชการ
- 4) ลักษณะมุ่งอนาคต
- 5) สุขภาพจิต

ผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบว่า กลุ่มข้าราชการพลเรือนที่จำเป็นเร่งด่วนจะต้องได้รับการพัฒนา ก่อนคือ ข้าราชการบรรจุใหม่ทั่วไป กลุ่มที่จำเป็น จะต้องพัฒนาเฉพาะบางจิตลักษณะ ได้แก่ พัฒนาความเชื่ออำนาจในตน และลักษณะมุ่งอนาคต คือ กลุ่มข้าราชการหญิงระดับกลาง ส่วนข้าราชการชายระดับกลางควรพัฒนาเหตุผลเชิงจริยธรรม และผลการวิจัยยังพบว่า

1) ข้าราชการบรรจุใหม่และข้าราชการระดับกลางมีจิตลักษณะแตกต่างกัน 4 ประเภท ไม่รวมสุขภาพจิต กล่าวคือ ข้าราชการระดับกลางมีความเชื่ออำนาจในตน ทักษะคิดต่อการทำงานราชการ ลักษณะมุ่งอนาคตสูงกว่าข้าราชการบรรจุใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และสถานภาพการเป็นข้าราชการนี้ส่งผลต่อจิตลักษณะเหตุผลเชิงจริยธรรมมากที่สุด ในทางตรงกันข้ามกับสมมติฐานที่ว่า ข้าราชการระดับกลางมีจิตลักษณะ 5 ประเภท สูงกว่าข้าราชการบรรจุใหม่ เมื่อพิจารณาตามระดับการศึกษาพบว่าข้าราชการที่มีการศึกษาสูงมีจิตลักษณะ 3 ประเภท สูงกว่าข้าราชการที่มีการศึกษาดำและมีการคิดต่อการทำงานราชการต่ำกว่าข้าราชการที่มีการศึกษาดำ และเมื่อพิจารณาตามเพศ ปรากฏว่าข้าราชการชายมีจิตลักษณะ 4 ประเภท ดีกว่าข้าราชการหญิง ยกเว้น ทักษะคิดต่อการทำงานราชการซึ่งไม่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังพบอีกว่า ผู้ที่ทำงานตรงกับอุปนิสัยมากกว่าจะเป็นผู้มีความเชื่ออำนาจในตน ทักษะคิดต่อการทำงานราชการ และลักษณะมุ่งอนาคตสูงกว่าข้าราชการที่ทำงานตรงกับอุปนิสัยน้อยกว่า

⁸⁶ จินตนา บิลมาศและคณะ, “คุณลักษณะของข้าราชการพลเรือน”, สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ., รายงานการวิจัยมูลนิธิเอเชีย, 2529, สรุปผลการวิจัย.

2) ไม่ปรากฏว่าข้าราชการประเภทที่มีอายุมาก ระดับการศึกษาสูงและมีสุขภาพจิตดี มีระดับเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าข้าราชการที่มีอายุ ระดับการศึกษา และสุขภาพจิตในปริมาณอื่น ๆ แต่ปรากฏว่าตัวแปรทั้งสามมีความสัมพันธ์กับเหตุผลเชิงจริยธรรมอย่างเป็นเอกเทศจากกันโดยที่ข้าราชการหญิงและข้าราชการที่ทำงานอยู่ในจังหวัดเจริญมากที่มีสุขภาพจิตดีเป็นผู้มีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าข้าราชการที่มีสุขภาพจิตไม่ดีอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ และข้าราชการชายที่มีระดับการศึกษาสูงมีเหตุผลเชิงจริยธรรมสูงกว่าข้าราชการชายที่มีระดับการศึกษาต่ำ และข้าราชการที่มีอายุมากกลับมีเหตุผลเชิงจริยธรรมต่ำกว่าข้าราชการอายุปานกลางและต่ำกว่าข้าราชการอายุน้อยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

นอกจากนี้ผลการวิจัยยังชี้ให้เห็นว่า ข้าราชการใหม่ทั่วไปที่จะทำงานราชการได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงต่อไป ควรได้รับการพัฒนาลักษณะทางจิต 3 ประการ คือ

1) ลักษณะมุ่งอนาคตและการควบคุมตน หมายถึง การเพิ่มความตระหนักในความสำคัญของสิ่งที่จะเกิดในอนาคตต่อตนเอง ต่อหน่วยงานและต่อประเทศ นอกจากนี้จึงต้องรู้จักควบคุมตนเอง ให้ทำพฤติกรรมที่จะนำไปสู่เป้าหมายที่ตั้งงามที่วางไว้สำหรับอนาคตให้ได้

2) ความเชื่ออำนาจในคนว่า ทำดีได้ดี ถ้าตนพยายามมากในทางที่ถูกก็จะเกิดผลดีมากตามมาด้วย และเชื่อว่าผลดีและผลเสียที่เกิดกับตนนั้น มีสาเหตุจากตนเองเป็นส่วนใหญ่ มิได้เกิดจากความบังเอิญหรือโชคเคราะห์ จะได้เป็นผู้ที่กระตือรือร้นทำความดี ไม่มองมือเงาเท้ารอให้บุญหล่นทับ

3) ทักษะที่ดีต่อการทำงานราชการ หมายถึง การเห็นประโยชน์ของการทำงานราชการทั้งต่อตนเอง และประเทศชาติ มีความพอใจในงานของตน และพร้อมที่จะร่วมมือกับข้าราชการอื่นเพื่อให้งานราชการเกิดประสิทธิผลให้มากยิ่งขึ้น

จากงานวิจัยเดียวกันนี้ ได้พบว่า สำหรับข้าราชการที่เป็นผู้บริหารระดับต้นในกระทรวงต่าง ๆ นั้น ควรได้รับการพัฒนาความสามารถในการใช้เหตุผลเชิงจริยธรรมให้สูงขึ้น เพื่อที่จะได้เป็นผู้บริหารที่ทำงานเพื่อประเทศชาติ และทำงานโดยยึดหลักความถูกต้อง ยุติธรรมมากกว่าการทำงานโดยเห็นแก่ตัวหรือพวกพ้อง ซึ่งผลที่พบสามารถนำมาใช้เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาข้าราชการพลเรือนได้ตรงกับสภาพความเป็นจริงมากยิ่งขึ้น และยังได้ให้ข้อเสนอแนะวิธีการอบรม/สัมมนาลักษณะจิตทั้ง 5 ประเภท ไว้ด้วย

ในงานวิจัยของบุญรับ สักคิมณี⁸⁷ เรื่อง “การเสริมสร้างจิตลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมการทำงานราชการ” พบว่า การศึกษาพฤติกรรมการทำงานราชการอย่างขยันขันแข็งเพื่อส่วนรวม เช่น พฤติกรรมการทำงานตามหน้าที่ของข้าราชการระดับปฏิบัติในลักษณะที่เป็นการเตรียมตัวเพื่องานทั้งในปัจจุบันและอนาคต ผู้ที่มีพฤติกรรมการทำงานดังกล่าวมาก เป็นผู้มีลักษณะหลายประการตามทฤษฎีต้นไม้อัจฉริยะธรรม สูงกว่าผู้ที่มีพฤติกรรมดังกล่าว่น้อย โดยเฉพาะลักษณะมุ่งอนาคต และความสามารถควบคุมตน โดยในการวิจัยเดียวกันนี้ได้พัฒนาจิตลักษณะมุ่งอนาคตและความสามารถควบคุมตนให้แก่ข้าราชการใหม่จำนวนหนึ่ง อีกจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้พัฒนา เมื่อติดตามผลภายหลังการฝึกอบรมนี้ ก็พบว่าผู้ที่ได้รับการฝึกอบรมลักษณะมุ่งอนาคตและการควบคุมตน มีพฤติกรรมการทำงานราชการอย่างเหมาะสมมากขึ้นกว่าผู้ที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมหรือผู้ที่ได้รับแต่น้อย

ผลวิจัยเกี่ยวกับครูอาจารย์ ส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานครูก็พบว่า ครูสังกัด กทม. ผู้มีการสอนและอบรมนักเรียนอย่างเหมาะสมมาก เป็นผู้มีจิตลักษณะหลายประการสูง ตามทฤษฎีต้นไม้อัจฉริยะธรรม โดยเฉพาะความเชื่ออำนาจในตนเกี่ยวกับงานที่ทำ (คือ ความเชื่อว่าการพยายามสอนอย่างดีของตนจะเกิดผลต่อนักเรียนได้มาก) และความชอบความพอใจในอาชีพครู (ทัศนคติที่ดีต่ออาชีพครู)⁸⁸

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยอีกหลายเรื่องพบว่า ข้าราชการและครูที่มีลักษณะทางจิตหลายด้านสูง (มีความพร้อมทางจิตสูงตามทฤษฎีต้นไม้อัจฉริยะธรรม) จะเป็นผู้ที่มีพฤติกรรมที่น่าปรารถนาต่าง ๆ สูงกว่า ผู้ที่มีลักษณะทางจิตหลายด้านต่ำ⁸⁹

⁸⁷ บุญรับ สักคิมณี, “การเสริมสร้างจิตลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมการทำงานราชการ”, *ปริญญานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต*, (สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), 2532. สรุปการวิจัย.

⁸⁸ สักคิมณี นิธิภูทิว, “ความแปลกแยกกับพฤติกรรมการทำงานของครูสังกัดกรุงเทพมหานคร”, *ปริญญานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต*, (สาขามานุษยวิทยา : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร), 2531, สรุปการวิจัย.

⁸⁹ บุญรับ สักคิมณี, “การเสริมสร้างจิตลักษณะมุ่งอนาคตและควบคุมตนเพื่อพัฒนาพฤติกรรมการทำงานราชการ”, สรุปการวิจัย.

สำนักส่งเสริมวินัยและรักษาระบบคุณธรรม สำนักงาน ก.พ. ⁹⁰ ทำการศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรมของข้าราชการพลเรือนอย่างเป็นระบบ” พบว่า พฤติกรรมที่ควรปลูกฝังให้กับข้าราชการพลเรือน คือ

1. พฤติกรรมที่แสดงถึงความซื่อสัตย์สุจริต ได้แก่ ไม่รับสินบน ไม่คดโกง ไม่รีดไถ ไม่เล่นพรรคเล่นพวก ไม่สวมหน้ากาก (จริงใจ)
2. พฤติกรรมที่แสดงถึงจิตมุ่งต่อประโยชน์ส่วนรวม ได้แก่ ให้บริการด้วยความเต็มใจ ให้บริการแก่ทุกคนโดยเสมอหน้ากัน ให้บริการเพื่อบริการ (ไม่ใช่เพื่อตำแหน่งหรือเงินเดือนสูง) เอาใจใส่ต่อหน้าที่ สนับสนุนผู้ทำงานเพื่อส่วนรวมและต่อต้านผู้ทำงานเพื่อประโยชน์ส่วนตัว
3. พฤติกรรมที่แสดงถึงยุดิธรรมและมโนธรรม ได้แก่ ไม่อคติ (ไม่เข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด) หนักแน่น (ไม่เอนเอียงเพราะสงสาร ฯลฯ) ใช้เหตุผลในการตัดสินใจ ห้ามโน้มน้าวในการปฏิบัติหน้าที่
4. พฤติกรรมที่แสดงถึงความละเอียดใจ ได้แก่ ไม่ทำงานแบบเช้าชามเย็นชาม ไม่มัวอบายมุข ไม่ทำงานแบบผักชีโรยหน้า ไม่แก่งแย่งชิงดีชิงเด่น ไม่ให้ร้ายป้ายสี
5. พฤติกรรมที่แสดงถึงมีธรรมจริยา (ประพฤติ) ได้แก่ ประพฤติตามระเบียบวินัย ขยัน อดกลั้น (อดกลั้นความรู้สึกไม่พอใจ) เมตตากรุณา ภักดี ประหยัด (การใช้สิ่งของของทางราชการ) มีมนุษยสัมพันธ์
6. พฤติกรรมที่แสดงถึงการเสียสละ ได้แก่ อุทิศสิ่งของ น้ำใจ แรงงาน ของตนเพื่อผลของงานไม่ใช่เพื่อหาพรรคพวกหรือคิดสินบน

สำนักส่งเสริมวินัยและรักษาระบบคุณธรรม สำนักงาน ก.พ. เช่นกัน⁹¹ ได้ทำการศึกษาเรื่อง การวัดความสำเร็จเบื้องต้นในการปรับใช้จรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้ การปรับใช้จรรยาบรรณยังไม่อยู่ในเกณฑ์ที่ถือว่าเป็นความสำเร็จ เพราะผลรวมของความเข้าใจจรรยาบรรณ การยอมรับในจรรยาบรรณ และการปฏิบัติตามจรรยาบรรณที่สูงกว่าเกณฑ์ มีเพียงร้อยละ 44.4 ข้าราชการที่ไม่เคยเห็นข้อบังคับ ก.พ. ว่าด้วยจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน ร้อยละ 54.9 ข้าราชการมีความเข้าใจจรรยาบรรณต่ำกว่าเกณฑ์ร้อยละ 97.8

⁹⁰ สำนักส่งเสริมวินัยและรักษาระบบคุณธรรม สำนักงาน ก.พ., “การเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรมของข้าราชการพลเรือนอย่างเป็นระบบ”, รายงานการวิจัย, มูลนิธิคอนราด อเดนาว์ (KAF), 2536, สรุปการวิจัย.

⁹¹ สำนักส่งเสริมวินัยและรักษาระบบคุณธรรม สำนักงาน ก.พ., “การวัดความสำเร็จเบื้องต้นในการปรับใช้จรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน”, รายงานการวิจัย, 2540, บทคัดย่อ.

ข้าราชการมี การยอมรับในจรรยาบรรณสูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 72.9 และข้าราชการมีการปฏิบัติตามจรรยาบรรณสูงกว่าเกณฑ์ร้อยละ 64.3 ที่ได้ผลดังกล่าวเป็นเพราะข้าราชการพลเรือนมีจรรยาบรรณพื้นฐานคืออยู่แล้ว ซึ่งมีข้อมูลจรรยาบรรณขั้นพื้นฐานในระดับมากที่สุดร้อยละ 64.5 เป็นข้อมูลที่สามารถยืนยันและสนับสนุนได้ นอกจากนี้การปรับใช้จรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือนจะขึ้นอยู่กับตำแหน่งระดับ อายุตัว และอายุราชการ ดังนั้น การส่งเสริมให้ข้าราชการปฏิบัติตามจรรยาบรรณสำนักงาน ก.พ. ส่วนราชการ หรือผู้บังคับบัญชาควรให้ความสำคัญกับตำแหน่ง ระดับ 1-4,8-9 และ 5-7 ตามลำดับ สำหรับอายุตัว และอายุราชการ ก็ควรให้ความสำคัญกับอายุตัวและอายุราชการ ช่วงต้น ช่วงปลาย และช่วงกลางตามลำดับ

บทที่ 3

วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ ตามรอยพระยุคลบาท

ในบทนี้ เป็นการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท เพื่อตอบวัตถุประสงค์ประการแรก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้แบ่งเนื้อหาเป็น 2 ส่วน ดังนี้

- 3.1 โครงสร้างหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท
- 3.2 วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

3.1 โครงสร้างหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

ชุดวิชาอบรมหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทที่ใช้ในการฝึกอบรมข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรม มีรายละเอียดโครงสร้าง ดังนี้

- ก) ระยะเวลาดำเนินการ จำนวน 3 วัน รวม 18 ชั่วโมง
- ข) วิทยากร ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท
- ค) สถานที่จัด ได้แก่ ห้องประชุมจินดา ณ สงขลา สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จังหวัดนนทบุรี
- ง) วิธีการ ได้แก่ ใช้การบรรยาย การฉายแผ่นใส เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการอบรมอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การระดมสมอง การแบ่งกลุ่มเพื่อวิเคราะห์กรณีศึกษาและแสดงบทบาทสมมติฝึกปฏิบัติ ชมวีดิทัศน์ ประกอบการบรรยาย กระตุ้นด้วยการตั้งคำถามต่าง ๆ ให้เกิดการเรียนรู้ ศึกษาและดูงานโครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา
- จ) เนื้อหาวิชา ประกอบด้วยชุดวิชารวม 4 วิชา ที่ต่อเนื่องและเชื่อมโยงกัน ได้แก่
 - 1) วิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท
 - 2) วิชาการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน
 - 3) วิชาการสร้างควมดีแก่สังคม
 - 4) วิชาการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน

ในแต่ละวิชา มีวัตถุประสงค์ และรายละเอียดของเนื้อหาตามที่ระบุในแผนการสอน
ในชุดฝึกอบรม 1 – 4 โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ดังนี้

1) วิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

(ก) วัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้ คือ ¹

(1) สามารถเรียนรู้พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้อย่างเหมาะสม

(2) เกิดความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณในพระราชกรณียกิจของ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

(3) นำแนวทางไปประพฤติปฏิบัติตนเป็นข้าราชการที่ดีตามรอยพระยุคล
บาทได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(ข) เนื้อหา มีรายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องดังนี้

(1) พระราชกรณียกิจ ได้แก่ พระราชประวัติ พระราชกรณียกิจ โครงการ
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

(2) พระบรมราโชวาทด้านการพัฒนาประเทศ ได้แก่ เรื่องการพัฒนาความ
เจริญความมั่นคง รวม 17 องค์

(ก) กิจกรรม ได้แก่ ชมวีดิทัศน์เรื่อง เถาะรอยพระบาทหาตราจารึก และ
สะท้อนการเรียนรู้ เรียนรู้จากพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส

2) วิชาการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน

(ก) วัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้ คือ ²

(1) บอกความหมายของคำว่า “ข้าราชการได้”

(2) อธิบายลักษณะของการเป็นข้าราชการที่ดีได้

(3) สะท้อนความคิดจากการศึกษาพระบรมราโชวาทได้

(4) บอกแนวปฏิบัติสำหรับตนเองได้

(ข) เนื้อหา มีรายละเอียดเกี่ยวกับพระบรมราโชวาทในหมวดเรื่องดังนี้

(1) ข้าราชการคือใคร

(2) ศรัทธาในการเป็นข้าราชการ 4 องค์

(3) ยึดมั่นในประโยชน์รวมของแผ่นดิน 8 องค์

¹ สำนักงาน ก.พ., ชุดฝึกอบรม 1-4 โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท, หน้า 13.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

- (4). รับผิดชอบ 9 องค์
- (5) ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ 9 องค์
- (6) สำเร็จทันการ 11 องค์
- (ก) กิจกรรม ได้แก่ ระดมสมอง เรียนรู้จากพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส
ชมวิดิทัศน์

3) วิชาการสร้างความคิดแก่สังคม

- (ก) วัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้ คือ ³
 - (1) สามารถพัฒนาตนเองให้เป็นคนที่มีจิตใจดี และสร้างความคิดแก่สังคมได้
 - (2) ปฏิบัติตนโดยยึดมั่นตามพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในด้านสุจริต เทียงตรง เสียสละ อุดหนุน ฝึกตนมีระเบียบวินัย และมีสติ/สมาธิ ได้อย่างเหมาะสม
- (ข) เนื้อหา มีรายละเอียดเกี่ยวกับพระบรมราโชวาทในหมวดเรื่องดังนี้
 - (1) ความดี ความเจริญ 12 องค์
 - (2) สุจริต เทียงตรง สัจจะ มุ่งมั่น จริ่งใจ 13 องค์
 - (3) เสียสละ ใจกว้าง อุดหนุน พากเพียร 12 องค์
 - (4) ฝึกตนมีระเบียบ มีวินัย 9 องค์
 - (5) มีสติ สมาธิ หนักแน่น มั่นคง 8 องค์
- (ค) กิจกรรม ได้แก่ คำถามระดมความคิด เรียนรู้จากพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส ชมวิดิทัศน์

4) วิชาการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน

- (ก) วัตถุประสงค์ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้ คือ ⁴
 - (1) เรียนรู้และได้แนวคิดที่จะนำไปปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม
 - (2) อธิบายถึงกระบวนการ หลักการ ขั้นตอน และระบุข้อพึงปฏิบัติและข้อควรละเว้นของแต่ละหัวข้อได้อย่างถูกต้อง
 - (3) บอกถึงแนวทางประยุกต์ใช้กับงานในหน้าที่และการดำรงชีวิตได้

³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 171.

⁴ เรื่องเดียวกัน. หน้า 267.

(ข) เนื้อหา มีรายละเอียดเกี่ยวกับพระบรมราโชวาทในหมวดเรื่องดังนี้

- (1) ความคิด 9 องค์
- (2) ความรู้ 10 องค์
- (3) กุศโลบาย 9 องค์
- (4) ปัญญา 9 องค์
- (5) การประสานสัมพันธ์ 10 องค์
- (6) ความสามัคคี 9 องค์

(ค) กิจกรรม ได้แก่ คำถามระดมความคิด เรียนรู้พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัส ชมวีดิทัศน์

3.2 วิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอย

พระยุคลบาท

เนื้อหาวิชาฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท แต่ละวิชาจะมีเนื้อหาแบ่งออกเป็นหมวดเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ และในแต่ละเรื่องจะอัญเชิญ พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่พระราชทานให้แก่ข้าราชการและบุคคลต่าง ๆ ในโอกาสต่าง ๆ มาแสดงไว้ ซึ่งพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสในการฝึกอบรมตามหลักสูตรฯ นี้ มีจำนวนมากมายหลายองค์ด้วยกัน จึงไม่สามารถที่จะนำองค์พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสทุกองค์ในแต่ละเรื่องมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้ทั้งหมด ดังนั้น การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในการเรียนรู้พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสในงานวิจัยครั้งนี้ จึงเป็นการนำเนื้อหาใจความสำคัญของพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสแต่ละเรื่องที่อยู่ในแต่ละชุดวิชาในภาพรวม แล้วนำมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หรือเป็นการค้นหาสาระสำคัญของหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่สอดแทรกอยู่ในพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสโดยภาพรวม และงานวิจัยนี้จะได้อัญเชิญพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสเพียงบางองค์มาแสดงเป็นตัวอย่างไว้

3.2.1 การพัฒนา ความเจริญ และความมั่นคง

การพัฒนา ความเจริญ และความมั่นคง เป็นพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานให้แก่พสกนิกรตลอดมา เพื่อเป็นหลักในการดำเนินชีวิต จนกระทั่งเป็นแนวทางให้ตนเองและสังคมมีความเจริญ และมีความมั่นคงต่อไป ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของวิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา ณ อาคารใหม่สวนอัมพร 7 กรกฎาคม 2530 ตอนหนึ่งว่า

...เบื้องต้นเมื่อจะทำสิ่งใดไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก ขอให้พิจารณาจุดมุ่งหมายและประโยชน์ ของงานนั้นให้เห็นชัดเจนเกิดความมั่นใจและพอใจที่จะกระทำ เมื่อมั่นใจแล้ว จึงกำหนดขั้นตอนการทำงานให้เหมาะแก่การปฏิบัติ และลงมือปฏิบัติให้ครบถ้วนตาม ขั้นตอนนั้น ๆ โดยสม่ำเสมอจนกว่าจะสำเร็จ ขณะที่ปฏิบัติก็เอาใจใส่จดจ่อ ไม่วางมือให้ ล่าช้าเสียหาย ทั้งพยายามใช้ความพินิจพิจารณาปรับปรุงการปฏิบัติให้เหมาะสม และ ก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้บรรลุผลที่สมบูรณ์ ท่านทั้งหลายทำได้แบบนี้ ก็จะได้ชื่อว่า เป็นนักปฏิบัติงานที่ดีที่กระทำการงานทุกอย่างด้วยหลักวิชา ด้วยความสามารถ ด้วย ความพากเพียรเอาใจใส่ และด้วยวิธีการอันแยบคาย ซึ่งจะช่วยให้ประสบความสำเร็จ ความเจริญทุกสิ่งได้ตามประสงค์...⁵

และพระบรมราชาบาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษา-
ลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 10 กรกฎาคม 2535 ตอนหนึ่งว่า

...ความเจริญนั้นจะเกิดขึ้นได้ ด้วยอาศัยปัจจัยสำคัญประกอบพร้อมกัน 4 ประการ อย่างที่หนึ่ง ต้องมีคนดี มีปัญญา มีความรับผิดชอบ เป็นผู้ประกอบการ อย่างที่สอง ต้องมีวิทยาการที่ดี เป็นเครื่องใช้ประกอบการ อย่างที่สาม ผู้ประกอบการต้องมีความวิริยะ อุตสาหะ และความเพ่งพินิจอย่างละเอียดรอบคอบในการทำงาน อย่างที่สี่ ต้องรู้จัก ทำงานให้ พอเหมาะ พอดี และพอควรแก่การงานและประโยชน์ที่พึงประสงค์ ปัจจัยแห่ง ความเจริญดังกล่าวนี้ จะประกอบพร้อมกันขึ้นมิได้ หากบุคคลไม่พยายามศึกษาตนเอง ให้มีปัญญาความสามารถพร้อม ทั้งพยายามใช้ศิลปะที่มีอยู่ ประกอบกิจการงาน ด้วย ความเพ่งพินิจ ด้วยความฉลาดรอบคอบให้พอดีพอเหมาะแก่งานแต่ละชิ้น แต่ละ อย่าง ความเจริญวัฒนาของงานของตัวเอง และของประเทศชาติจะได้เกิดขึ้นตามที่ตั้ง ประารถนา...⁶

พระบรมราชาบาทที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องของหลักธรรมแทบทั้งสิ้น จะมีความแตกต่างเพียงวิธีการอธิบายที่พระองค์ตรัสไว้เท่านั้น ซึ่งมีได้ตรัสเป็นหัวข้อ แต่โดยสาระ

⁵ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราชาบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัญชีจิตไทย ในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเซเวน พรินติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2539), หน้า 301.

⁶ เรื่องเดียวกัน. หน้า 420.

ก็คือทรงพระประสงค์ที่จะให้ผู้ฟังได้นำไปปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาตนเองและสังคมประเทศชาติให้มีความเจริญมั่นคงอย่างแท้จริง

หากจะจำแนกการอธิบายพระบรมราโชวาทจากคำว่า การพัฒนา ความเจริญ และความมั่นคงแล้ว สามารถจำแนกหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระบรมราโชวาทเป็นข้อย่อยๆ อีกหลายประการ มองโดยรวมสามารถที่จะจำแนกได้ ดังนี้

1) การพัฒนา

พระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ตรัสเกี่ยวกับการพัฒนานั้น เป็นเครื่องหมายบ่งบอกถึงการมุ่งหวังประโยชน์ที่จะพึงมีแก่ประชาชน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับหลักธรรมเรื่องการพัฒนา การแสดงผลของเป้าหมายหรือประโยชน์ และวิธีการให้บรรลุถึงความสำเร็จจากการพัฒนา จนกระทั่งเกิดความเจริญมั่นคงแล้วสิ่งที่สามารถนำมาเปรียบเทียบกับหลักการพัฒนาชัดเจนก็คือ หลักไตรสิกขา⁷ คือ ข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุ จุดหมายสูงสุด (ดูไตรสิกขาที่กล่าวมาแล้ว) หลักไตรสิกขานี้ถือว่าเป็นหลักใหญ่ในกระบวนการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อพัฒนาหลักดังกล่าวได้เต็มที่แล้ว ข้อปลีกย่อยในการพัฒนาที่แตกแขนงออกจากหลักไตรสิกขาย่อมเป็นเครื่องสนับสนุนการพัฒนามาก ดังเราจะเห็นได้จากหลักธรรมต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าแสดงไว้ ถือว่าเป็นหลักการพัฒนาทุกหัวข้อแล้วแต่จะใช้ ทั้งนี้ หากเรามองระดับของการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนา เมื่อแยกย่อยออกไปก็มีการพัฒนาอยู่หลายลักษณะ ซึ่งเราอาจจัดเข้ากับหลักธรรมเพื่อการพัฒนาทางพุทธอีกหลักหนึ่ง คือ หลักภาวนา 4 (ดูหลักภาวนาที่กล่าวมาแล้ว)

2) ความเจริญ

ความเจริญเป็นเครื่องหมายสะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนา ในพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ จะทรงเน้นให้ประชาชนเห็นถึงคุณค่าของการพัฒนาจนเกิดความเจริญมั่นคงทั้งต่อตนเองและสังคมประเทศชาติ เป็นการแสดงถึงพระประสงค์ที่จะให้ประชาชนให้รู้จักพัฒนาตนเอง ดังพระราชดำรัสว่า

⁷ ที.ป. (ไทย) 11 / 304 / 272.

“...ความเจริญมั่นคงของส่วนรวมต้องอาศัยความเจริญมั่นคงของแต่ละบุคคลเป็นพื้นฐานสำคัญ ถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวมไม่มีความเจริญและมั่นคง ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง...”⁸ และดังพระราชดำรัสที่พระราชทานเพื่อเชิญไปอ่านในพิธีเปิดการประชุมการสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ ครั้งที่ 15 ณ โรงแรมแอมบาสเดอร์ 25 เมษายน 2539 ตอนหนึ่งว่า

...ปัญหาสังคมนั้น ถ้าพิจารณาดูจะเห็นความจริงข้อหนึ่งว่า ปัญหาทั้งปวงเกิดจากมนุษย์เอง มิมมนุษย์เป็นตัวการก่อปัญหา ถึงไม่ก่อให้เกิดคนอื่นโดยตรงก็ก่อให้เกิดตัวเองแล้ว ทำให้เดือดร้อนไปถึงคนอื่น กลายเป็นปัญหาสังคม ปัญหาสังคมจึงมีมาคู่กับมนุษย์ แม้ปัจจุบันโลกเราจะวิวัฒนาการก้าวหน้าไปเพียงใดก็ตาม แต่ปัญหาต่างๆ ก็มีได้เปลี่ยนแปลงไป เพียงแต่มีตัวอย่างทั้งดีและไม่ดีปรากฏให้เห็นเด่นชัดมากกว่าแต่ก่อน ดังนั้น บุคคลผู้สามารถประคับประคองตนให้อยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข จึงต้องมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นที่จะยึดมั่นปฏิบัติมั่นตามแบบอย่างที่ดีที่พิจารณารู้ชัดด้วยปัญญาแล้วว่าเป็นทางแห่งความดี ความเจริญ ไม่ปล่อยตัวปล่อยใจให้มัวเมาหลงผิดไปในทางเสื่อมเสียพร้อมกันนั้น ก็จะต้องมีสติกำกับอยู่ตลอดเวลาที่จะไม่ให้ประพฤติดิปฏิบัติพลาด ด้วยความประมาทพลั้งเผลอ เหตุนี้การแก้ไขปัญหาและพัฒนาสังคม นอกจากจะมุ่งสงเคราะห์ในด้านฐานะความเป็นอยู่แล้ว จึงควรจะได้พัฒนาบุคคลเป็นข้อใหญ่ด้วย เพราะถ้าบุคคลซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคม มีความเข้มแข็ง และมีสติปัญญาที่จะพิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่ควร และไม่ควรปฏิบัติปัญหาต่าง ๆ ในสังคมก็จะบรรเทาเบาบางลง และสังคมส่วนรวมย่อมจะมีโอกาสพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าได้โดยไม่ยากนัก...”⁹

เมื่อนำพระราชดำรัสที่ตรัสเบื้องต้น มาเปรียบเทียบกับหลักธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาแล้วจะอยู่ในขอบข่ายของหลักกุศลนิกรรม คือธรรมที่เป็นไปเพื่อความเจริญด้วยปัญญา¹⁰ ธรรมที่เป็นเครื่องนำมาซึ่งความเจริญ คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม เพราะ

⁸ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัญญัติไทยในแนวพระราชดำริ” ในวารสารครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 389.

⁹ สำนักราชเลขาธิการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2539, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, 2540), หน้า 284.

¹⁰ อ.จตุกก. (ไทย) 21 / 248 / 367.

เมื่อบุคคลอาศัยหลักธรรมนี้ ย่อมมีวิถีที่จะนำไปสู่การพัฒนาทั้งตนเองและบุคคลอื่นได้ มีอยู่ 4 ประการ คือ

(1) สัมปยุตตสังเสวะ การคบหาสัตบุรุษ หมายถึง การรู้จักคบหากับบุคคลผู้ทรงธรรม มีปัญญาเป็นกัลยามิตร เพราะในหลักการแสวงหาความรู้ในทางพระพุทธศาสนา การมีกัลยามิตรถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญในเบื้องต้นที่นำไปสู่การเป็นผู้มีความรู้ เช่น กรณีของพระองค์ภูมิมา ในเบื้องต้นที่ได้ไปศึกษากับอาจารย์ พอมีการยุยงจากลูกศิษย์คนอื่นที่ไม่พอใจ ก็ยังให้มีการยุยงอาจารย์เข้าใจในทางที่เสียหายต่างๆ นานา จนกระทั่งอาจารย์ซึ่งเคยเป็นกัลยามิตรในเบื้องต้น เป็นความคิดไปในทางที่ร้าย แล้วส่งเสริมให้องค์ภูมิมากระทำในเรื่องที่เป็นไปในทางที่ชั่ว แต่ต่อมากองภูมิมาได้มีกัลยาณมิตรใหม่คือพระพุทธเจ้า ทำให้เขาสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้ ดังนั้น กัลยาณมิตรจึงถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญยิ่ง ในการแสวงหาความรู้ อันนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น¹¹

(2) สัทธัมมัสสวนะ การฟังสัทธรรม หมายถึง การรู้จักเสพหรือรับทราบด้วยการฟังแต่เรื่องที่น่าพาให้เกิดกุศล อันนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง การฟังธรรมเป็นปัจจัยประการที่ 2 ที่บุคคลผู้เฝ้าในการพัฒนาต้องรู้จักแสวงหา การฟังมีอยู่ 2 ระดับ คือ ระดับที่หนึ่งเป็นการฟังเรื่องราวที่เกิดขึ้นทั่วไปที่ไม่เกี่ยวข้องกับการเกิดกุศลต่อชีวิต ระดับที่ 2 เป็นการฟังในเรื่องที่เป็นปัจจัยส่งเสริมให้เกิดกุศล คือเป็นการเสริมสร้างให้ผู้ฟังมีแนวความคิด ในการที่จะนำพาตนเองไปสู่วิถีแห่งความถูกต้องดีงามมากขึ้นกว่าเดิมจากชีวิตที่เป็นอยู่ เช่น กรณีของพระสารีบุตร ที่ได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิด้วยคำเพียงสั้น แล้วกลับพลิกชีวิตให้เป็นไปในทางที่ดีได้ การฟังประเภทหลังนี้เรียกว่า ฟังแบบมีโยนิโสมนสิการ

(3) โยนิโสมนสิการ การมนสิการโดยแยบคาย หมายถึง การกระทำไว้ในใจโดย การรู้จักพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลที่ถูกต้อง เหมาะสมตามเหตุปัจจัยที่เกิดขึ้น หลักการสำคัญประการที่ 3 ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา ต้องรู้จักนำเรื่องราวที่รับทราบมาไตร่ตรองอย่างถี่ถ้วน ไม่ฟังตัดสินโดยทันทีเมื่อได้รับทราบในเรื่องรานั้น ๆ ต้องต้องรู้จักใช้ปัญญาพิจารณาตามหลักเหตุผลให้ถูกต้องเสียก่อนค่อยลงเชื่อในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับ การรู้จักพิจารณาด้วยการกระทำในใจโดยแยบคาย หลักฐานที่บ่งบอกว่าพระพุทธเจ้าเน้นให้ ผู้ศึกษา รู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วนเสียก่อนนั้นคือหลักความเชื่อ 10 ประการ ที่ตรัสถึงหลักการเชื่ออย่างมีเหตุผลในพระไตรปิฎก เช่น ครั้นตรัสแสดงแก่พระภัททิยะว่า

¹¹ดูรายละเอียดใน พ.ร.บ. (ไทย) 25 / 173 / 87.

ภททิยะ เพราะเหตุนี้แล เราจึงได้กล่าวไว้ว่า มาเถิดภททิยะ ท่านอย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমানอย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้วอย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา เพราะอาศัยคำที่เรากล่าวไว้ว่า ภททิยะ เมื่อใดท่านพึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้นว่า ธรรมเหล่านี้เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข เมื่อนั้นท่านควรเข้าถึง (ธรรมเหล่านี้) อยู่เถิด เราจึงกล่าวไว้เช่นนั้น¹²

(4) ธีมมานุธีมมปฏิปัตติ การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม หมายถึง การปฏิบัติธรรมให้ถูกหลัก ให้หลักธรรมย่อยให้คล้อยตามหลักธรรมใหญ่ ให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ ที่ถูกต้องของธรรมทั้งหลายที่สัมพันธ์กัน เป็นเหตุให้การดำเนินเป็นไปอย่างถูกต้องตามธรรม หรืออีกความหมายนัยหนึ่งก็คือ การนำสิ่งที่เล่าเรียนและไตรตรองเห็นแล้ว ไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลักสอดคล้องกับความมุ่งหมายของหลักการนั้น ๆ

ธีมมานุธีมมปฏิปัตตินี้ เมื่อนำมาเปรียบกับหลักการแสวงหาความเจริญแล้ว ย่อมแสดงให้เห็นถึงเหตุผลที่ว่า การพัฒนาชีวิตให้มีความเจริญไม่ว่าอยู่ในระดับใดก็ตาม ต้องรู้จักกระทำสิ่งนั้นๆ อย่างมีเหตุผลที่สมควรแก่เรื่องนั้น ให้มีเหตุผลในการเรียนรู้และวินิจฉัยเรื่องดังกล่าวด้วยปัญญา ขณะเดียวกันก็ต้องคำนึงถึงหลักใหญ่และหลักย่อยด้วย ถ้าหลักการใหญ่เปลี่ยนไปตามหลักการเล็กน้อย แสดงว่าเหตุผลในเรื่องนั้นไม่ถูกต้อง ทว่าเมื่อนำหลักใหญ่ไปเทียบเคียงกับหลักย่อยแล้ว หลักใหญ่ยังมีความถูกต้อง หลักย่อยยังมีความสอดคล้องกับหลักใหญ่อยู่ นั่น แสดงว่าเหตุผลความเหมาะสมแก่กันและกันในเรื่องนั้น เป็นข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้

3) ความมั่นคง

ความมั่นคงตามพระบรมราโชวาทนั้น บ่งบอกถึงหลักการพัฒนา ซึ่งส่งผลต่อการดำรงตนและสังคมให้สงบสุข เพราะการมีหลักการในการครองตน ตลอดจนถึงหลักประสานสัมพันธ์ระหว่างตนกับผู้อื่น อันจะส่งผลต่อความมั่นคงอย่างยิ่งต่อไป ดังพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานตอนหนึ่งว่า “...ความเจริญมั่นคงของส่วนรวมนั้น ต้องอาศัยความเจริญมั่นคงของแต่ละบุคคลเป็นพื้นฐานสำคัญ ถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของ

¹² อ.จตุกก. (ไทย) 21 / 193 / 287.

ส่วนรวม ไม่มีความเจริญมั่นคง ส่วนรวมจะเจริญมั่นคงได้ยากยิ่ง...”¹³ พระบรมราโชวาทนี้จะบ่งบอกในเรื่องการรู้จักสร้างตนเองให้มีประโยชน์ เพื่อการเกื้อกูลให้เกิดประโยชน์อย่างยิ่งทั้งต่อตนเองและสังคม และพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 26 กรกฎาคม 2520 ตอนหนึ่งว่า

...นักวิชาการผู้รู้หลักวิชาในศาสตร์ต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยในการพัฒนาความเจริญทุก ๆ ด้านนั้น มีอยู่ในบ้านเมืองเรามากพอสมควร นักวิชาการเหล่านี้จึงเป็นความหวังของประชาชนว่า จะเป็นผู้ที่รับเอาภาระเรื่องการพัฒนาประเทศไปช่วยกันทำให้ประเทศไทยของเรา “เป็นอยู่” พร้อมทั้ง “วิวัฒนา” ไปได้เป็นอย่างดี การพัฒนาเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวจะสัมฤทธิ์ผลเพียงใดหรือไม่นั้น เห็นว่าขึ้นอยู่กับความคิดเห็นและวิธีการทำงานของนักวิชาการเป็นสำคัญ ในทัศนะของคนทั่วไปคงจะวาดภาพและหวังกันว่า นักวิชาการจะทำงานด้วยความหวังดีและบริสุทธิ์ต่องาน ต่อส่วนรวม ต่อชาติบ้านเมือง และต่อกันและกันด้วย ยิ่งกว่านั้นนอกจากมีความหวังดีและความบริสุทธิ์ใจดังกล่าวแล้ว คงจะมีความสุขรอบคอบและระวังสังวรณ ในการที่จะไม่ปล่อยให้ติดอยู่กับทฤษฎีของตนเองมากเกินไปด้วยอำนาจอคติ ความหลง ความเอาชนะ และความเห็นแก่ตัว จนมองข้ามความจริงความถูกต้องไปหมด เพราะการทำเช่นนั้นไม่อาจทำให้งานดำเนินไปในทางเจริญได้ ท่านทั้งหลายผู้ได้ชื่อว่าเตรียมตัวมาโดยตรงเพื่อการพัฒนาประเทศคงจะเป็นนักวิชาการแท้ที่มีคุณลักษณะดังที่คนคาดหวัง และคงจะสามารถร่วมมือกันสร้างสรรค์จริยธรรม และนำพาประเทศให้เจริญมั่งคั่ง ทั้งมั่นคงปลอดภัยตลอดไปได้แน่นอน...”¹⁴

จะเห็นได้ว่า พระบรมราโชวาทนี้ ให้ความสำคัญในหลักของการพัฒนาบุคลากรที่จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนา และส่งเสริมให้สังคมเต็มไปด้วยหลักของการดำเนินชีวิตที่ดีงามซึ่งปัจจัยหลักที่เน้นเพื่อที่จะให้คนเรามีหลักในการพัฒนาบนพื้นฐานของความเป็นคุณธรรม เมื่อนำพระบรมราโชวาทมาเปรียบเทียบกับหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้วเข้าได้กับหลักอริยฐาน คือ

¹³มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัณฑิตไทยในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 389.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 210.

หลักธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ¹⁵ ธรรมเป็นที่มั่น ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล ธรรมที่ควรใช้เป็นที่ยึดมั่นฐานตน เพื่อให้สามารถยึดเอาผลสำเร็จสูงสุดอันเป็นที่หมายได้โดยไม่เกิดความสำคัญตนผิด และไม่เกิดสิ่งมัวหมองหมักหมมทับถมตน มีอยู่ 4 ประการ คือ

1) ปัญญาธัมมฐาน ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจคือปัญญา หมายถึง ความตั้งใจอย่างแน่วแน่ที่จะให้เกิดความรู้ชัด คือหยั่งรู้ในเหตุผล พิจารณาให้เข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลายจนเข้าถึงความจริง

2) สัจจาธัมมฐาน ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจคือสัจจะ หมายถึง ความตั้งใจอย่างแน่วแน่ในความจริง คือ ดำรงมั่นในความจริงที่รู้ชัดด้วยปัญญา เริ่มตั้งแต่ความจริงระดับเบื้องต้นจนถึงความจริงระดับสูงสุดที่เรียกว่าปรมาตตสัจจะ การที่จะทำให้ชีวิตมีความมั่นคงไม่ว่าจะในระดับโลกียะหรือโลกุตระ สิ่งที่ต้องปรารณาความเจริญมั่นคงในชีวิตต้องมีก็คือ สัจจะ ความจริงใจ ความตั้งใจอย่างแน่วแน่เด็ดเดี่ยวในการที่จะต่อสู้กับปัญหาที่เกิดขึ้น

3) จาคาธัมมฐาน ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจคือจาคะ หมายถึง ความตั้งใจแน่วแน่ในการเสียสละ คือ สละสิ่งอันเคยชิน ข้อที่เคยยึดถือไว้ และสิ่งทั้งหลายอันผิดพลาดจากความจริงเสียได้ เริ่มตั้งแต่การสละอามิสสิ่งของจนกระทั่งสละกิเลสภายในใจ เพื่อเป็นการลด ละ เลิก สิ่งที่เป็นเครื่องเศร้าหมองในชีวิตให้น้อยลง จนกระทั่งไม่ติดข้องอยู่ในเรื่องต่างๆ ที่เป็นอุปสรรคในการพัฒนาให้เกิดความเจริญ มั่นคง ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น

4) อุปสมาธัมมฐาน ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจคืออุปสมะ หมายถึง ความตั้งใจแน่วแน่ในความสงบ คือ ระงับโทษข้อขัดข้องมัวหมองวุ่นวาย อันเกิดจากกิเลสทั้งหลาย แล้วทำให้จิตใจให้สงบให้ได้ เพราะความสงบที่แน่วแน่นี้ เป็นแนวทางให้เกิดความเข้าใจในเรื่องที่เกิดขึ้นอย่างเข้าใจ และเป็นความเข้าใจบนพื้นฐานแห่งสติปัญญาด้วย

ปัญญาที่มี ความมีสัจจะ ความเป็นผู้รู้จักเสียสละทั้ง 3 ประการนี้ เมื่อไรซึ่งความสงบแล้ว องค์ความรู้ในหลักอริยฐานก็จะขาดความสมบูรณ์ ถึงแม้จะมีการแก้ไขปัญหาก็ได้ แต่ก็เป็นการแก้ไขปัญหาที่ยังมีเชื้ออยู่ แต่ถ้ามีอุปสมะเข้าไปกำกับด้วยความสงบนี้จะเข้าไปช่วยให้เกิดปัญญา ปัญญาที่เนื่องด้วยความสงบที่เรียกว่าสมาธินี้ จะมีความละเอียดมากขึ้น จะรู้จักการแก้ไขปัญหโดยหลักการของโยนิโสมนสิการมากขึ้น ความผิดพลาดจากการแก้ไขก็จะน้อยลง เพราะมีองค์ประกอบของธรรมที่สมบูรณ์

หลักอริยฐาน 4 นี้ เป็นเครื่องบ่งบอกแนวทางการพัฒนาตามที่ปรากฏในพระบรมราโชวาทได้อย่างชัดเจน เพราะจะเป็นเรื่องของการพัฒนาที่สามารถแบ่งออกได้ 2 ระดับ คือ

¹⁵ ที.ปา. (ไทย) 11 / 310 / 290.

1. การพัฒนาทางกาย คือ การพัฒนาศักยภาพทางกายให้มีความพร้อมในการเรียนรู้ต่างๆ ด้วยตนเอง สามารถทำให้ตนเองเอาตัวรอดการปัญหาที่เกิดขึ้น และเพิ่มพูนมูลค่าเพิ่มให้กับชีวิตทางกายอย่างพอเหมาะสมควรตามความสามารถ ตามสติปัญญาที่พึงมี

2. การพัฒนาทางจิตใจ คือ การพัฒนาศักยภาพทางจิตใจให้มีความบริบูรณ์สามารถแก้อารมณ์ที่เกิดขึ้นทางจิต ทั้งที่เกิดจากตนเอง ทั้งที่เกิดจากเหตุปัจจัยภายนอกที่เข้ามากระทบด้วยสติปัญญา

เมื่อมีการพัฒนาทั้ง 2 ทางได้บริบูรณ์ถูกต้องแล้ว การพัฒนาตนเองและสังคมประเทศชาติก็จะง่ายขึ้น เพราะศักยภาพทั้งสองทางได้พัฒนาอย่างถูกต้องแล้ว ดังนั้น เมื่อมองจากหลักการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ครัสไว้ในพระบรมราโชวาทแล้ว จึงเปรียบเทียบได้ว่า การพัฒนาที่อาศัยหลักพระพุทธศาสนากับการอาศัยหลักทฤษฎีที่พระองค์ตรัสไว้ วัตถุประสงค์คล้ายกัน แต่อาจจะแตกต่างกันในระดับของการพัฒนา คือ มีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาสิ่งที่ไม่ดีให้มีความดีขึ้น พัฒนาสิ่งที่ไม่ดีร้ายให้กลายเป็นไปในทางที่ดี แต่อาจจะไม่ระบุเป้าหมายสูงสุดเช่นคำสอนของพระพุทธเจ้า แต่สาระในการพัฒนาก็คือทรงประสงค์ให้มีการเปลี่ยนไปในทางที่ดีเช่นเดียวกับที่พระพุทธองค์ตรัสไว้

3.2.2 การเป็นข้าราชการที่รักประชาชน

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชกระแสรับสั่งอยู่เนืองๆ ว่า ข้าราชการที่ดีจะต้องช่วยเหลือประชาชนให้เขาช่วยเหลือและพัฒนาตนเองได้ และในการทำงานใด ๆ ก็ตามจะต้องเข้าถึงประชาชน และไม่ย่อท้อต่อความลำบากโดยคำนึงถึงประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับเป็นสำคัญ เพราะข้าราชการก็คือ ตัวแทนที่ปฏิบัติงานแทนพระเจ้าอยู่หัวให้ดีและสมบูรณ์ที่สุด เป็นผู้ทำงานเพื่อประโยชน์ให้กับประชาชนและแผ่นดิน และในการเป็นข้าราชการที่รักประชาชนนั้น จะต้องมียุทธวิธีหลายอย่างเป็นเครื่องสนับสนุนให้เกิดความพร้อมทั้งกายและใจ จำแนกได้ดังนี้

1) ศรัทธาในการเป็นข้าราชการ

ศรัทธา เชื่อว่าเป็นหลักธรรมที่ข้าราชการควรมีประจำใจ เพื่อความเชื่อถือนั้นมีความมั่นคงในความเป็นข้าราชการ และส่งผลต่อการพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญมั่นคงต่อไป ดังจะขออัญเชิญพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยรามคำแหง ณ อาคารสวนอัมพร 9 ธันวาคม 2522 ตอนหนึ่งว่า

...เมื่อจะทำงานจึงจำเป็นต้องปลูกศรัทธาให้มีขึ้นก่อน มิฉะนั้นการปฏิบัติจะเสียประโยชน์ทุกอย่าง ทั้งส่วนตัวทั้งส่วนรวม การปลูกศรัทธานั้นไม่ใช่การยอมตัว ปล่อยใจ

ให้เชื่อถือตามที่ถูกชักจูง ชี้นำหรือยั่วยุ ศรัทธาที่พึงประสงค์มีทางสร้างขึ้นได้ทางเดียวด้วยการเข้าไปเพ่งพินิจด้วยความคิดจิตใจที่หนักแน่นเป็นกลาง และมีเหตุผลพร้อมมูล เมื่อได้พิจารณาเห็นถ่องแท้ถึงคุณค่าถึงประโยชน์ในสิ่งนั้นคนนั้นผลนั้นแล้ว ศรัทธาอันมั่นคงแน่นแฟ้นจะเกิดขึ้นเอง ทั้งจะนำกำลังอื่น ๆ เช่น ความกระตือรือร้น ความขวนขวาย พากเพียรพร้อมทั้งความคิดความฉลาดให้เกิดขึ้นเกื้อกูลกันพร้อม ทำให้การงานดำเนินไปได้โดยราบรื่นไม่ชักช้า และสัมฤทธิ์ผลสมบูรณ์ตามที่ประสงค์ บัณฑิตจึงควรศึกษาพิจารณาเรื่องกำลังศรัทธานี้ให้กระจ่าง และให้เกิดประโยชน์แก่ตัวจริง ๆ...¹⁶

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงให้ความสนพระทัยในการที่จะให้ทุกคนมีศรัทธาในการทำงานทุกงาน เพราะงานถือว่าเป็นภาระสำคัญที่ทุกคนต้องกระทำ ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น 20 ธันวาคม 2522 ตอนหนึ่งว่า “...งานทุกอย่างต้องมีผู้กระทำ ซึ่งมีชีวิตจิตใจนึกคิด ถ้าผู้ทำมีจิตใจไม่พร้อมจะทำงาน เช่น ไม่เข้าใจงาน ไม่ศรัทธา ไม่สนใจผูกพันอยู่กับงานที่ทำ ผลที่เกิดก็ย่อมบกพร่องไม่คงที่...”¹⁷

ดังนั้น เมื่อนำพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตรัสไว้มาประมวลลงในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว ก็คือ หลักสัมปราชัยกตตังวัตตนิกกรรม¹⁸ คือ ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องต้น ธรรมเป็นเหตุให้สมหมาย หลักพุทธธรรม อันอำนวยการประโยชน์สุขขั้นสูงขึ้นไปมี 4 ประการ คือ

1. สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
2. สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล
3. จาคสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ
4. ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา

พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงหลักธรรมที่ปฏิบัติแล้วนำมาซึ่งความเจริญ เป็นเหตุให้ถึงความมั่งคั่ง และเมื่อพิจารณาหลักธรรมทั้ง 4 ประการนี้ จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับประการที่ 1 สัทธาสัมปทา เรื่องของศรัทธามาก เพราะศรัทธาถือว่าเป็นจุดเริ่มต้น

¹⁶มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัญญัติไทยในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 268.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน. หน้า 273.

¹⁸ อจ. อภฺรภู. (ไทย) 23 / 54 / 347.

ในการกระทำทุกอย่างพอใจ ไม่ว่าสิ่งใดก็ตามหากขาดศรัทธาแล้ว สิ่งนั้นจะไร้ค่าสำหรับบุคคลนั้นทันที ถึงจะมีใครบอกว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐก็ตาม ศรัทธาจึงเป็นแรงจูงใจแรกในการสร้างงาน

ประการที่ 2 เมื่อมีศรัทธาแล้ว ก็ต้องรู้จักจัดสรรระบบของผู้กระทำให้มีความถูกต้อง (สืลสัมปทา) คือการรู้จักสร้างตนเองให้มีวินัยในการทำงาน ซึ่งในเบื้องต้น การพัฒนาร่างกายให้มีสุขภาพที่ดี มีการอยู่กับผู้ร่วมงานอย่างสุข โดยไม่มีเรื่องบาดหมางจาก การพุดจาในการร่วมงาน คือให้รู้จักหลักในการไม่สร้างความเดือดร้อนให้ตนเองและผู้อื่น โดยอาศัยการกระทำทางกายและวาจา

ประการที่ 3 หลังจากมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่จะทำ มีการจัดระบบชีวิตให้มีความพร้อมด้วยศีลแล้ว ลำดับต่อมาต้องรู้จักการเสียสละ (จาคาสัมปทา) เพราะการจะสร้างงานให้ดีมีคุณภาพนั้น ผู้ประกอบการต้องมีความทุ่มเทให้เต็มกำลังสติปัญญา ยิ่งเป็นผู้นำด้วยแล้วต้องเสียสละมากกว่าผู้อื่น เพื่อให้งานนั้นเกิดสัมฤทธิ์ผลอย่างมีประสิทธิภาพ

ประการที่ 4 ต้องรู้จักการไตร่ตรองในกิจที่ทำอย่างถี่ถ้วน (ปัญญาสัมปทา) เพราะหากงานใดก็ตามไร้ซึ่งการไตร่ตรองด้วยความละเอียดถี่ถ้วนแล้วย่อมขาดคุณภาพ ย่อมส่งผลกระทบต่อผู้ประกอบการในหลาย ๆ ด้าน ดังนั้น การถึงพร้อมด้วยปัญญาในการพิจารณาสิ่งที่กระทำย่อมเป็นการสนับสนุนงานอย่างแท้จริง

ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาทุกหมวด ถ้ามีศรัทธาขึ้นต้นต้องมีปัญญาเป็นเครื่องกำกับด้วย เพื่อความสมดุลในการดำเนินตามหลักธรรมนั้นอย่างถูกต้อง

2) ยึดมั่นในประโยชน์ของแผ่นดิน

หลักในการที่จะยังประโยชน์ให้เกิดแก่แผ่นดินก็คือ การทำงานโดยไม่มีอคติทั้งส่วนที่เป็นงานและต่อบุคคลผู้ร่วมงาน ดังพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานไว้ตอนหนึ่งว่า “...การที่ทุกคนจะมีโอกาสเจริญก้าวหน้า มีความสุขความสำเร็จที่แท้จริงได้นั้น ชาติบ้านเมืองและส่วนรวม อันเป็นที่กำเนิดที่อาศัย จะต้องมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นปราศจากภัยอันตรายคุกคามเป็นเบื้องต้นก่อน...”¹⁹ ซึ่งจะส่งผลต่อประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ และการจะยังประโยชน์ให้เกิดแก่แผ่นดินนั้น ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธี

¹⁹มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัญญัติไทยในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 157.

พระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2 พฤศจิกายน 2528 ตอนหนึ่งว่า

...ประโยชน์และความเจริญมั่นคงของส่วนรวม ย่อมขึ้นอยู่กับประโยชน์และความเจริญ
มั่นคงของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ เพราะส่วนรวมนั้นประกอบขึ้นด้วยบุคคลที่รวมอยู่เป็น
สังคมเป็นชาติเป็นเมืองดังนี้ ผู้ใดก็ตามที่มุ่งหวังให้ส่วนรวมเจริญมั่นคง จะต้องพยายามสร้าง
ความมั่นคงให้แก่การงานแก่อาชีพ และแก่ฐานะของตนเองให้ได้เป็นข้อแรกและข้อใหญ่แต่
การสร้างประโยชน์สร้างความเจริญให้แก่ตนเองนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องถือหลักปฏิบัติ
สองข้ออย่างเคร่งครัด ข้อแรก จะต้องมุ่งหมายกระทำแต่เฉพาะกิจการงานที่สุจริตที่เป็น
ประโยชน์สร้างสรรค์และถูกต้องเป็นธรรม พร้อมกับจะต้องระมัดระวังควบคุมตนเองอยู่
เสมอ มิให้ประพฤติดุปฏิบัติการสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่ดำเนินทวนกระแสความถูกต้องเป็นธรรมและ
ที่เบียดเบียนบ่อนทำลายผู้อื่นอย่างเด็ดขาด ครั้นเมื่อทำดีมีผลแล้ว ข้อต่อไปจะต้องพยายาม
ประสานประโยชน์ของแต่ละคนเข้าด้วยกันด้วยความมุ่งดีมุ่งเจริญและจริงใจต่อกันโดยไม่
เพ่งเล็งถึงผลประโยชน์เฉพาะตัวจนเกินพอดี หรือจนทำให้เกิด ความโลภเห็นแก่ตัวขึ้นมา
ปิดบังความสำคัญและประโยชน์ของคนอื่นเสียหมด...²⁰

พระบรมราโชวาทนี้ เน้นในเรื่องการประพฤติหน้าที่อย่างสุจริตใจ จริงใจในการทำ
หน้าที่อย่างไ้ซึ่งความซึ่งความโลก ซึ่งตรงกับหลักพุทธธรรมที่ชื่อว่า สัมมาอาชีวะ การเลี้ยงชีพ
ชอบ²¹ ซึ่งมีความหมายตั้งแต่การเลี้ยงประกอบอาชีพ การทำงานให้สำเร็จก้าวหน้าเพื่อฐานะที่
มั่นคงและการใช้จ่ายที่เหมาะสม และสัมมาภิมันตะ การงานชอบ ซึ่งเป็นการเสนอวิธีประพฤติ
เพื่อก้าวไปสู่ความสำเร็จจากขั้นต่ำไปสู่ขั้นสูง ด้วยความเพียรอย่างสมบูรณ์แบบ

เมื่อพิจารณาทั้งองค์ความรู้ในพระบรมราโชวาท และหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา
แล้ว จะเห็นได้ว่าทั้งสองฝ่ายมีความสอดคล้องกันอยู่มาก ซึ่งถือว่าเป็นพระปรีชาญาณที่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ทรงให้ความสำคัญกับหลักการทำงาน ในการยังประโยชน์ให้เกิดแก่
แผ่นดิน โดยการอาศัยหลักธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการทำงาน ดังจะขออัญเชิญพระราชดำรัส
ที่พระราชทานในโอกาสที่นายกรัฐมนตรีนำคณะรัฐมนตรีเข้าเฝ้าฯ ถวายสัตย์ปฏิญาณก่อนเข้ารับ
หน้าที่ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน 14 สิงหาคม 2529 ตอนหนึ่งว่า

²⁰ เรื่องเดียวกัน. หน้า 362.

²¹ ม.ญ. (ไทย) 10 / 215 / 225.

...รัฐบาลนั้นเป็นสถาบันหนึ่งในสถาบันสำคัญของประเทศ และจะต้องปฏิบัติโดยถือว่าชาติบ้านเมืองเป็นเป้าหมายสำคัญ และความอยู่ดีกินดีของประชาชนเป็นสิ่งที่ปรารถนาในการนี้ก็ต้องใช้ความรู้ความสามารถทุกอย่างมาปฏิบัติ และต้องเข้าใจว่าทุกส่วนทุกสาขาของชีวิตประชาชนจะมารวมอยู่ที่ท่าน หรือประโยชน์แม้แต่ส่วนของงานที่ตัวทำจะต้องประสานประโยชน์ทั้งหลายให้เข้ากัน และพยายามทำให้เหมาะสมที่สุด บางคนก็คิดว่าตัวได้รับหน้าที่เฉพาะอย่างหนึ่งก็จะปฏิบัติอย่างดี แต่ต้องคำนึงถึงประโยชน์ส่วนที่ซึ่งถ้าไม่สอดคล้องกันประโยชน์ส่วนน้อยหรือส่วนเฉพาะจะไม่สำเร็จเหมือนกัน ฉะนั้นประโยชน์ส่วนรวม คำว่าประโยชน์ส่วนรวมนี้ หมายถึงการประสานประโยชน์ส่วนสาขาหรือส่วนงานให้เข้ากัน จึงจะได้มีความสำเร็จในการไปทำประโยชน์อย่างยิ่ง...²²

พระบรมราโชวาทที่อัญเชิญมาข้างต้นนี้ เพื่อมุ่งหวังในการให้ทุกฝ่ายประสานประโยชน์ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม โดยให้มีความสมดุลซึ่งกันและกัน ซึ่งในฝ่ายพระพุทธศาสนา ก็ได้กล่าวหลักฐานรับรองในเรื่องนี้คือ เรื่องของประโยชน์ (อัตตะ)²³ ไว้เช่นเดียวกัน และเพื่อแสดงให้เห็นว่า บนพื้นฐานแห่งความถูกต้องและคุณธรรม อันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน แล้วนั้นจะต้องไม่มีอคติ โดยสามารถเทียบเคียงกับหลักพุทธธรรม คือ ความลำเอียง²⁴ ทั้ง 4 ประการ เข้ามาเป็นเกณฑ์ตัดสินคือ

1. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ
2. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง
3. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลง
4. ภยาคติ ลำเอียงเพราะกลัว

เหตุผลที่ผู้ปฏิบัติงานต้องละจากอคติทั้ง 4 ประการนี้ เพราะจะเป็นการส่งเสริมตัวตนและส่วนรวมให้เกิดความแตกแยก ถ้าผู้เป็นใหญ่ลำเอียงเพราะชอบ ก็จะผลักดันแต่คนที่ตัวเองต้องการเข้ามาอยู่ด้วย ถ้าลำเอียงเพราะความชัง ก็จะผลักดันให้ออกจากการร่วมงาน ถ้าลำเอียงเพราะหลง อาจจะเป็นการหลงในความคิดตัวเองว่าถูกต้อง หรือหลงว่าบุคคลที่เรามอบหมายให้นั้นเก่ง จึงตัดสินใจนำผู้นั้นเข้ามาร่วมงาน และลำเอียงเพราะความกลัว เช่น กลัวเขาจะมีอำนาจ

²² สำนักราชเลขาธิการ, **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2529**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ มหานคร (1984) จำกัด, 2530), หน้า 312.

²³ **อัตตะหรืออรรถ** หมายถึงประโยชน์หรือผลที่มุ่งหมายมี 3 ประการคือ 1. อัตตัตตะ ประโยชน์ตน 2. ปรัตตะ ประโยชน์ผู้อื่น 3. อุภยัตตะ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

²⁴ **อง. จตุกก.** (ไทย) 21 / 17 / 29.

กว่าตนเอง จะได้ดีกว่าตนเองหรือกลัวเพราะเขามีอำนาจกว่าตน จึงยอมรับในการทำงานร่วมหรือเป็นผู้ปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ที่ตนกลัว

ดังนั้น หลักสี่ประการนี้ถือว่าเป็นหลักที่ผู้หวังจะยังประโยชน์ให้เกิดแก่แผ่นดิน จะต้องไม่ควรเสพรหรือให้มีในตนเอง เพราะหลักเหล่านี้จะเป็นไปเพื่อการทำลายทั้งบุคคล และโครงสร้างของหน่วยงานให้มีความอ่อนแอ อันนำไปสู่ความล้มเหลวในงานและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

3) รับผิดชอบ

ความรับผิดชอบและพื้นฐานความรับผิดชอบของส่วนรวมนั้น จะต้องมาจากความรับผิดชอบต่อตนเองเป็นเบื้องต้น หากปัจเจกบุคคลยังไม่สามารถที่จะทำตนให้มีความรับผิดชอบต่อชีวิตตนเองในบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ ได้แล้ว การที่จะเป็นที่พึงหวังของสังคมย่อมเป็นการยาก ดังนั้น จะเห็นว่า พระบรมราชาวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสไว้ถึงความรับผิดชอบต่ออยู่เป็นประจำ เช่น พระบรมราชาวาทที่พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน 1 เมษายน 2529 ความว่า “ผู้เป็นข้าราชการพึงสำนึกตระหนักเป็นนิตย์ถึงความรับผิดชอบต่อปฏิบัติงานของตนเองร่วมกับงานของผู้อื่น และประสานประโยชน์กับทุกฝ่ายให้ได้ผลสมบูรณ์ทุกส่วน เพื่อนำพาประเทศชาติให้ก้าวไปถึงความเจริญมั่นคง ซึ่งเป็นจุดประสงค์แท้จริง”²⁵ และการรับผิดชอบต่อคตินั้นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างก่อให้เกิดความรับผิดชอบต่อสมบูรณ์แบบ เช่น ความรู้ ความตั้งใจ ความรู้จักไตร่ตรอง ความฉลาดในการดูแล ซึ่งถือว่าเป็นคุณธรรมสนับสนุนความรับผิดชอบต่อมีความสมบูรณ์แบบมากขึ้น ดังพระบรมราชาวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ประจำปีการศึกษา 2528 ณ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ 18 กันยายน 2529 ตอนหนึ่งว่า

...ผู้ที่จะสามารถปฏิบัติงาน ปฏิบัติหน้าที่ให้ได้ผลดังกล่าว จำเป็นต้องมีแม่บทที่ดีสำหรับยึดถือในการทำงาน แม่บทข้อแรก คือการมีความรู้ความเข้าใจอันแจ่มแจ้งในงาน เช่น เข้าใจถึงลักษณะของงาน ขอบเขตความมุ่งหมายของงาน และผลที่จะพึงเกิดพึงได้จากงานนั้น ๆ ทุกแง่ทุกมุม ข้อสอง คือการมีความตั้งใจ สุจริตใจที่จะทำงานจนเต็มกำลังความรู้ ความสามารถด้วยความเอาใจใส่ เข้มแข็ง เสมอต้นเสมอปลาย ให้งานสำเร็จ

²⁵สำนักงาน ก.พ., ประมวลพระบรมราชาวาทพระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดอกเบี๊ยะ, 2546), หน้า 9.

ผลครบถ้วนตามเป้าหมาย ข้อสาม คือการมีความเพ่งพินิจในงาน ตรวจตราวิเคราะห์
วิจารณ์การปฏิบัติดำเนินงานอย่างรอบคอบอยู่ตลอดเวลา เมื่อพบอุปสรรคและเหมาะสม
กับความรู้ความสามารถพอดีกับสถานการณ์ สถานเศรษฐกิจ พอดีกับบุคคลที่แวดล้อม
เกี่ยวข้องด้วยทุก ๆ ฝ่าย ซึ่งเป็นแม่บทที่สำคัญมาก เพราะหากขาดไปอาจทำให้ต้อง
สิ้นเปลืองกำลังงาน กำลังทุนรอน กำลังความคิดสติปัญญาไปเปล่า ๆ โดยไม่ได้รับผลที่พึง
ประสงค์...²⁶

พระบรมราโชวาทข้างต้นนี้ ต้องการแสดงแนวทางให้ประชาชน ตลอดจน
ข้าราชการได้มีแนวทางในการยึดถือปฏิบัติในเรื่องของความรับผิดชอบ ซึ่งเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ
หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา จะอยู่ในขอบข่ายของหลักอิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้ถึงความ
สำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย²⁷ มี 4 ประการ คือ

1. ฉันทะ ความพอใจ คือความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักที่จะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และ
ปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป

2. วิริยะ ความเพียร คือขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง
อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง

3. จิตตะ ความคิดมุ่งไป คือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิต
ฝกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ

4. วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทบทวน คือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจ
ตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อที่ยังห้อยในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ คัดค้นวิธีการแก้ไข
ปรับปรุง

4) ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่

จะเห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ทรงให้ความสำคัญกับการทำงานมาก การ
ทำงานก็ต้องอยู่ในกรอบของคุณธรรมที่ดีงามเป็นหลัก ดังจะอัญเชิญพระบรมราโชวาทที่
พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัยเทคโนโลยีและ
อาชีวศึกษา ณ อาคารใหม่สวนอัมพร 29 กรกฎาคม 2524 ตอนหนึ่งว่า

²⁶มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัญชีคติไทย
ในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 371.

²⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 160.

...ข้าพเจ้าใคร่จะทำความเข้าใจกับทุกคนว่า ประโยชน์หรือการสร้างสรรค์ในทางที่ดีนั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยการลงมือทำ หมายความว่าต้องนำความรู้ความสามารถที่มีอยู่นั้น มาใช้งาน ลงมือใช้เมื่อไร เพียงใด ประโยชน์ก็เกิดขึ้นเมื่อนั้น เพียงนั้น เมื่อยังไม่ลงมือทำประโยชน์ก็ยังไม่เกิดขึ้น เพราะฉะนั้นถึงหากจะมีความรู้ความสามารถมากมายเพียงใด ถ้านำมาลงมือทำก็ปราศจากประโยชน์ บ้านเมืองของเราในเวลานี้อยู่ในสภาวะที่ต้องพัฒนาหรือปรับปรุงตัวเองอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ทาง เพื่อให้สามารถก้าวไปทันผู้อื่นเขาได้อย่างมั่นคงและปลอดภัยทุกคน โดยเฉพาะผู้มีความรู้จึงต้องชวนชวนทำงานให้เต็มกำลัง บัณฑิตได้รับการศึกษาอบรมมาพร้อมแล้ว ขอให้เตรียมตัวเตรียมใจที่จะใช้ความรู้ความสามารถโดยเต็มภาคภูมิ จักได้ไม่เสียทีที่อุตสาหะศึกษาเล่าเรียนมาด้วยความยากลำบากเป็นเวลานานปี...²⁸

สิ่งที่แสดงให้เห็นในพระบรมราโชวาทข้างต้นนี้ก็คือ ทรงให้ความสำคัญกับการทำหน้าที่โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของความถูกต้องถูกธรรม ซึ่งตรงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ว่าด้วยเรื่อง สัมมากัมมันตะ การงานชอบ²⁹ คือ

1. ละปาณาติบาต เว้นการทำลายชีวิต รวมถึงการกระทำที่ช่วยเหลือเกื้อกูล
2. ละอทินนาทาน เว้นการเอาของที่เขาไม่ได้ให้
3. ละกาเมสุมิฉาจาร เว้นความประพฤติดนินทา รวมถึง สทาร์สันโดย³⁰

สัมมากัมมันตะ การงานชอบในทัศนะทางพระพุทธศาสนา เป็นเรื่องของการมุ่งเน้นให้รู้จักรับผิดชอบต่องานที่ทำหน้าที่ของตนเอง และให้มีการปฏิบัติที่เหมาะสมในกรอบของสังคม เรียกวิธีการปฏิบัติตามกรอบของสัมมากัมมันตะว่า “การทำให้เป็น”

การทำให้เป็นหมายถึงการทำอะไรให้ถูกต้อง มิใช่เพียงแต่คนๆ หนึ่งจะต้องควบคุมตนเองให้ได้ ชื่อว่ามีความประพฤติตามหลักศีลธรรมเท่านั้น ยังจะต้องหมายถึงคน ๆ นั้นจะต้องทำให้เป็นตามบทบาทและสถานภาพของตนในทุกรูปแบบ ที่ตนได้เข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์อยู่ด้วย ในระยะเวลานั้น สรุปความได้ว่า จะต้องประพฤติตามหลักการไม่เบียดเบียนแต่เกื้อกูลกัน เพื่อความเป็นปกติสุขของสังคม และก่อให้เกิดทั้งต่อตนเองและสังคม ดังพระบรมราโชวาทที่

²⁸ สำนักราชเลขาธิการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2524, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2526), หน้า 240.

²⁹ ม.ญ. (ไทย) 10 / 215 / 225.

³⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 769.

สทาร์สันโดย แปลว่าความพอใจในภรรยาของตน หมายถึงความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน

พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน 1 เมษายน 2532 ตอนหนึ่ง ความว่า “เมื่อทำงานต้องมุ่งถึงจุดหมายที่แท้ของงาน งานจึงจะสำเร็จได้รับประโยชน์ครบถ้วน ทั้งประโยชน์ของงานและประโยชน์ของผู้ทำ ถ้าทำงานเพื่อจุดหมายอื่น ๆ เช่นเพื่อประโยชน์ส่วนตัว แม้จะได้ผลมากมายเพียงใด งานก็ไม่สำเร็จ แต่ทำให้เสียทั้งงานเสียทั้งคน”³¹

5) สำเร็จทันการ

ผู้เป็นข้าราชการจะต้องมีการแสวงหาความรู้ เพื่อจะได้เกิดปัญญาในการวินิจฉัยงาน ต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมทั้งต้องรู้จักประสานสัมพันธ์งานผู้อื่น โดยอาศัยความพอเหมาะ ไม่เป็นไปเพื่อการสร้างปัญหาทั้งต่อตนเองและหน่วยงาน ทั้งนี้เพื่อการจะได้ร่วมกันสร้างงานให้ สำเร็จทันการ เพราะเป้าหมายของงานราชการนั้น ต้องมีกำหนดการที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ไม่ควร ที่จะค้างงาน ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือนเนื่องในวันข้าราชการ พลเรือน 1 เมษายน 2541 ตอนหนึ่งความว่า “การปฏิบัติงานทุกอย่างของข้าราชการ จึงจำเป็นที่ ข้าราชการทุกคนจะต้องทำหน้าที่ทุก ๆ ประการให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ โดยเต็มกำลังสติปัญญา ความรู้ ความสามารถ เพื่อผลการปฏิบัติราชการทุกอย่างจักได้บรรลุความสำเร็จอย่างสูง และ บังเกิดประโยชน์อย่างดีแก่ตน แก่น้ำที่ และแก่แผ่นดิน”³²

พระบรมราโชวาทข้างต้นนี้ เป็นเรื่องของการเน้นเกี่ยวกับการตั้งใจทำงานให้ลุล่วง ได้ทันทั่วทั้งที่ไม่ให้เกิดความล่าช้าอันจะนำมาซึ่งการหมักหมมปัญหาอื่น ๆ ซึ่งในข้อนี้พิจารณา เข้ากับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาในเรื่องของสัมมาวายามะ ความเพียรชอบ³³ เพราะความ เพียรที่ถูกต้องย่อมทำให้งานสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ อย่างไรก็ตามหลักที่เชื่อว่าการทำงาน แล้วให้ทันการ และให้เกิดความแก่วอกฉ่ำในการตัดสินใจและเพิ่มคุณภาพให้แก่งานนั้น พระพุทธศาสนาได้กล่าวถึง หลักของเวทสาธิตธรรมชรรณ คือ ธรรมทำให้เกิดความแก่วอกฉ่ำ³⁴ ซึ่งจะส่งผลในการสร้างงานและให้มีความสำเร็จในระยะยาวต่อไปมี 5 ประการ คือ

1. สัทธา เป็นผู้มีศรัทธา เราต้องมีความเชื่อมั่น (สัทธา) ในเรื่องนั้นเสียก่อน แต่ เรื่องดังกล่าวก็ต้องเป็นความเชื่อที่มีเหตุผล และเป็นแนวทางในการพัฒนาไปสู่สิ่งที่ดี ความเชื่อ ในเบื้องต้นย่อมเกื้อกูลให้เกิดกำลังใจในการลงมือทำ

³¹ สำนักงาน ก.พ., ประมวลพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน, หน้า 12.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

³³ ม.ญ. (ไทย) 10 / 215 / 225.

³⁴ อจ. ปญจก. (ไทย) 22 / 101 / 175.

2. สีส เป็นผู้มีศีล ต้องมีความประพฤติถูกต้องดีงาม ไม่ผิดระเบียบวินัย ไม่ผิดศีลธรรม (สีส) เพราะที่คนเราจะก้าวไปสู่ชีวิตที่ดี การสร้างความมีระเบียบวินัยในตัวเองเป็นสิ่งสำคัญ เป็นปัจจัยสนับสนุนความเชื่อที่มีอยู่ให้มีน้ำหนักมากขึ้น เนื่องจากความประพฤติที่ดีของคน ๆ นั้น

3. พาสจจะ เป็นพหูสูตร คือเป็นคนผู้ได้ศึกษามาก (พาสจจะ) เพราะการศึกษามากจะก่อให้เกิดความคิดในการที่สร้างงานได้กว้างไกล แต่คำว่าพาสจจะในแนวพุทธจะเน้นในการศึกษามากแล้วอนุเคราะห์ต่อการให้เกิดประโยชน์ในฝ่ายดี มิใช่รู้ในเรื่องที่นำไปสู่ความวิบัติแห่งชีวิตในทางที่ไม่ถูกต้อง

4. วิริยารัมภะ เป็นผู้ปรารถนาคะ ซึ่งมีการปรารถนาคะเป็นประจำ เพราะการปรารถนาคะอยู่เสมอ เสมือนเป็นการจุดไฟแห่งความสำเร็จในชีวิต ความเชื่อ ความประพฤติดี ความเป็นผู้มีความรู้มาก ถ้าหากยังไม่ลงมือทำก็เป็นเพียงการสร้างทฤษฎีให้เกิดขึ้น หากไม่มี การปรารถนาคะแล้ว งานดังกล่าวย่อมไม่สามารถดำเนินไปสู่ความสำเร็จได้

5. ปัญญา เป็นผู้มปัญญา คือเป็นผู้มปัญญา ความรอบรู้ (ปัญญา) มีความเข้าใจชัดเจนในเหตุผลดีชั่ว ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น รู้คิด รู้วินิจฉัยและรู้ที่จะจัดการ เพราะการทำงานทั้งปวงหากขาดปัญญาแล้ว การจะก่อให้เกิดความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพย่อมเป็นเรื่องลำบาก แต่หากมปัญญาเป็นเครื่องกำกับตรวจสอบในเรื่องต่าง ๆ แล้ว งานนั้นย่อมสัมฤทธิ์ผลดังปรารถนา

ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล เนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย 4 ธันวาคม 2525 ตอนหนึ่งว่า

...ถ้าทำโครงการอะไรก็ต้องพยายามที่จะคิดให้รอบคอบที่สุดเท่าที่จะทำได้ ไม่จำเป็นที่จะทำแผนให้ละเอียดที่สุด เพราะว่าถ้ามีแต่ทำแผนแล้วไม่ลงมือทำมันก็ไม่มีความที่จะปฏิบัติได้ แต่ว่าต้องคิดทำแล้วก็นึกถึงว่าปัญหาจะเกิดขึ้น และปัญหาเหล่านั้นมันต่อเนื่องจะต้องพยายามที่จะทำให้ลุล่วงไปแก้ไขให้จนได้ งานทุกอย่างก็เป็นเช่นนี้ไม่ใช่ทำให้หยุดกลางคัน แต่ก็ไม่ใช่ที่จะต้องทำแผนให้ละเอียดมากลงท้ายไม่ลงมือ หลักการในการทำงานนี้ก็ต้องวางแผนให้พอที่จะดำเนินงานได้ และแก้ไขปัญหาต่อไปเป็นลำดับ ลงมือ

ทำ แล้วก็แก้ไขไปเรื่อย ๆ ไม่ใช่คิดแผนแล้วไม่ลงมือ ต้องมีแผนพอสมควรและมีการปฏิบัติกันไป...³⁵

3.2.3 การสร้างความคิดแก่สังคม³⁶

การสร้างความคิดแก่สังคมนั้น เป็นสิ่งสำคัญสำหรับทุกคนที่จะต้องร่วมกันสร้างให้มีขึ้น ยิ่งเป็นข้าราชการแล้วยิ่งต้องให้ความสำคัญกับการสร้างความคิดในสังคม เพราะข้าราชการเสมือนเป็นตัวแทนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ซึ่งพระองค์จะเน้นอยู่เสมอถึงการเป็นคนดี ดังพระราชดำรัสที่พระราชทานว่า “...คนดีทำให้คนอื่นดีได้ หมายความว่า คนดีทำให้เกิดความคิดในสังคม คนอื่นก็ดีขึ้นด้วย ความเลวนั้นจะทำให้คนดีเป็นคนเลวก็ยาก แต่เป็นไปได้ถ้าคนดีเข้มแข็งในความดีจะให้คนเลวมาทำให้คนดีเป็นคนเลวยาก สำคัญอยู่ที่ความเข้มแข็งของคนดี...”³⁷

พระบรมราโชวาทนี้ สะท้อนให้เห็นถึงสาระที่มุ่งเน้นให้สังคมมีแต่ความดีงาม แต่อย่างไรก็ตามถ้าหากขาดบุคคลผู้เป็นผู้นำในการสร้างสังคมให้ดีแล้ว ย่อมยากต่อการที่จะปลูกฝังให้คนรุ่นหลังได้ปฏิบัติ ดังนั้น บุคคลที่เป็นแบบอย่างในสังคมที่เด่นชัด และได้รับการยอมรับในการพัฒนาให้สังคมมีแต่ความดีงามหนึ่งในนั้นก็คือข้าราชการ ซึ่งถือว่าเป็นผู้สะท้อนภาพต่าง ๆ

³⁵ สำนักพระราชพิธีการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2525, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2526), หน้า 121.

³⁶ กุศลกรรมบถ หมายถึงทางแห่งกุศลกรรม กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญหรือสุคติมี 10 ประการ คือ

1. ปาณาติบาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่า
2. อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการลักทรัพย์
3. กาเมสุ มิจฉาราวา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม
4. มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ
5. ปิสุณาย วาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดส่อเสียด
6. ผรุสฺย วาจา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดคำหยาบ
7. สัมผัปปลาปา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ
8. อนภิชชา ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของเขา
9. อพยาบาท ความไม่คิดร้าย
10. สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ

³⁷ สำนักพระราชพิธีการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2542, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2543), หน้า 189.

ของสังคมให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น กระนั้นก็ตามการสร้างความดีแก่สังคมตามพระบรมราโชวาท
ที่มีองค์ประกอบหลาย ๆ อย่างดังนี้

1) ความดี และความเจริญ

พระองค์ก็ทรงพระราชทานถึงหลักความดีและความเจริญให้รับทราบ ดังพระราช
ดำรัสในโอกาสที่คณะครูใบฎีกาเล็ก(ถนาคุดโร) และคณะ เฝ้าถวายเงินและต้นเทียนพรรษา ณ
พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน 13 กรกฎาคม 2524 ตอนหนึ่งว่า “...การทำความดีอย่างซึ่งจะคู่เคียง
กว่าคือ การปฏิบัติตนเองไม่มีความเดือดร้อน ก็พยายามหันเข้าไปในทางปัจจุบันให้มากอย่าง
ง่าย ๆ ก่อนคือ พิจารณาว่าตัวเองกำลังคิดอะไร กำลังทำอะไรให้รู้ตลอดเวลา แล้วรู้ว่าทำอะไร
อย่างนี้เป็นวิธีหนึ่งที่จะทำให้ไม่มีภัย...”³⁸ และพระราชดำรัสที่พระราชทานแก่ผู้บังคับบัญชา
ลูกเสือ ในโอกาสเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทและรับพระราชทานเหรียญลูกเสือสดุดี ณ ศาลาดุส
ดาลัย สวนจิตรลดา 6 กรกฎาคม 2521 ตอนหนึ่งว่า

...ทุกวันนี้อาจกล่าวได้ว่า ผู้ใหญ่เรามักพากันละทิ้งวิธีการเก่า ๆ ในการอบรมฝึกฝน
คุณธรรมและความสุภาพเรียบร้อยในกายวาจาใจของเยาวชน โดยมีได้หาวิธีการที่
เหมาะสมมาทดแทนให้เพียงพอ ทั้งเห็นจะเป็นเพราะโดยมากเราไม่ค่อยจะคิดถึงเรื่องนี้
กันนัก ด้วยเหตุที่มัวสนใจและตื่นเต้นกับวิชาการอย่างใหม่กันหมดประการหนึ่ง และ
ด้วยเหตุที่ผลเสียหยาบมิได้เกิดขึ้นฉับพลันทันที หากแต่ค่อย ๆ เกิดขึ้นทีละเล็กทีละน้อย
อีกประการหนึ่ง จึงปล่อยกันมาเรื่อย ๆ จนบัดนี้ผลเสียที่เกิดขึ้นนั้นได้กลายเป็นปัญหา
ที่เกือบจะแก้กัน ไม่ตกตามที่ท่านเห็นกับตาและทราบแก้ไขอยู่แล้ว ไม่จำเป็นจะต้องพูด
ให้ยาวความไปความจริงเยาวชนที่มีพื้นฐานจิตดีอยู่แล้ว และปรารถนาจะทำตัวให้ดีให้เป็น
ประโยชน์นั้นมีอยู่เป็นอันมาก แต่การทำความดีโดยลำพังตนเองเป็นของยากจำต้องอาศัย
หลักเกณฑ์และแบบฉบับที่ดีอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยว จึงจะกระทำได้โดยถูกต้อง
เหมาะสมและไม่เปลืองเวลา พุดง่าย ๆ ก็คือต้องอาศัยผู้ใหญ่เป็นที่พึ่งหรือเป็นผู้นำนั่นเอง
ผู้ใหญ่จึงต้องถือเป็นหน้าที่และความจำเป็นที่จะต้องช่วยเหลือเขา...”³⁹

พระราชดำรัสข้างต้นนี้ ทรงให้ความสำคัญต่อเรื่องการสร้างความดีทั้งต่อตนเองและ
ผู้อื่น ซึ่งแต่ละบุคคลจะต้องช่วยเหลือกันในการสนับสนุนให้เกิดความดีขึ้น ทั้งต่อบุคคลและ

³⁸ สำนักราชเลขาธิการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาส
ต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2524, หน้า 215.

³⁹ สำนักราชเลขาธิการ, พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส พ.ศ. 2519-2528, (กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์กรุงเทพ(1984) จำกัด, 2528), หน้า 225.

สังคมประเทศชาติ และเมื่อนำพระบรมราโชวาทมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา แล้ว ก็คือ หลักแห่งความดีที่บุคคลปฏิบัติแล้วเชื่อว่าเป็นบุคคลดีได้ หลักธรรมดังกล่าวเชื่อว่า ตัปปริสัทธิธรรม ธรรมของสัตบุรุษหรือคุณสมบัติของคนดี⁴⁰ มีอยู่ 7 ประการคือ

1. รัชมัญญตา ความรู้จักธรรม รู้หลักหรือรู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎแห่งเหตุผล และรู้จักการที่จะทำให้เกิดผล
2. อัถถัญญตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมายหรือรู้จักผล คือรู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำ หรือความเป็นไปตามหลัก
3. อัถตัญญตา ความรู้จักตน คือรู้ว่าเรานั้นว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัดและคุณธรรม
4. มัตตัญญตา ความรู้จักประมาณ คือความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและการเก็บภาษี
5. กาลัญญตา ความรู้จักกาล คือรู้จักเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การทำงานหรือปฏิบัติการต่างๆ เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา
6. ปริสัณญตา ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชนและรู้จักที่ประชุม รู้กิจวิธที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิจวิธอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้
7. ปุคคัลลัญญตา ความรู้จักบุคคล คือความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอัธยาศัยความสามารถและคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดีว่า ควรจะคบหรือไม่ จะใช้คำนิย ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร

เมื่อผู้ปรารถนาความเจริญก้าวหน้าทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใด ย่อมมีความกตัญญูต่อผู้เป็นใหญ่ในสถานทีนั้น ๆ และจะส่งผลให้เกิดความดีงามแก่บุคคลนั้นและสถานที่ที่เขาเข้าไปเกี่ยวข้อง ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่คณะกรรมการวันกตัญญูทศวรรษที่สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย เพื่อเชิญลงพิมพ์ในหนังสือที่ระลึกวันกตัญญูทศวรรษ และเชิญออกเผยแพร่แก่ประชาชนเป็นแนวทางปฏิบัติ 8 เมษายน 2526 ซึ่งจะขออัญเชิญมาตอนหนึ่งความว่า

⁴⁰ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 210.

...ความกตัญญูกตเวทีคือสภาพจิตที่รับรู้ความดี และยินดีที่จะทำความดี โดยศรัทธามั่นใจ คนมีกตัญญูจึงไม่ลบล้างทำลายความดี และไม่ลบหลู่ผู้ที่ได้ทำความดี มาก่อน หากเพียรพยายามรักษาความดีที่พึงไว้ให้เป็นพื้นฐานในความประพฤติปฏิบัติ ทุกอย่างของตนเอง เมื่อเต็มใจและจงใจกระทำทุกสิ่งทุกอย่างด้วยความดีดังนี้ ก็ย่อม มีแต่ความเจริญมั่นคงและรุ่งเรืองก้าวหน้ายิ่งๆ ขึ้นไป จึงอาจกล่าวได้ว่าความกตัญญู กตเวทีเป็นคุณสมบัติอันสำคัญยิ่งสำหรับนักพัฒนา และผู้ปรารถนาความเจริญก้าวหน้า ทุกคน...⁴¹

2) สุจริต เทียงตรง สัจจะ มุ่งมั่น และจริงใจ

ความสุจริต เทียงตรง สัจจะ มุ่งมั่น และจริงใจ เป็นคุณธรรมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระประสงค์ที่จะให้มีแก่ข้าราชการทุกหมู่เหล่า เพราะเมื่อข้าราชการมี คุณธรรมดังกล่าว ก็จะส่งผลในการพัฒนาประเทศชาติให้มีความเจริญมั่นคง ดังพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยรามคำแหง ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร 8 กรกฎาคม 2520 ตอนหนึ่งว่า “...การที่จะทำงานให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงปรารถนา คือ ที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมด้วยนั้น จะอาศัยความรู้แต่เพียงอย่างเดียวมิได้ จำเป็นต้องอาศัยความ สุจริต ความบริสุทธิ์ใจ และความถูกต้องเป็นธรรมประกอบด้วย...”⁴²

คุณธรรมดังกล่าวนี้ เป็นที่เข้าใจกันในนามว่าความซื่อตรง เพราะเมื่อคนเราทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานภาพใดมีความสุจริต เทียงตรง มีสัจจะ มีความมุ่งมั่น และมีความจริงใจ แล้ว สังคมย่อมมีแต่ความสงบสุข เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้มี คุณธรรมเป็นเบื้องต้น ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ณ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ 23 มีนาคม 2524 ตอน หนึ่งว่า

...ความมั่นคงเด็ดเดี่ยวที่จะยึดมั่นในผลสำเร็จของงาน และในความถูกต้องเป็นธรรม เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับนักพัฒนาบริหาร เพราะความมีจิตใจมุ่งมั่นในผลสำเร็จของงาน

⁴¹ สำนักราชเลขาธิการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาส ต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2520 - เดือนสิงหาคม 2535, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2535), หน้า 112.

⁴² มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัญชีไทย ในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 202.

จะทำให้มุ่งมั่นที่จะกระทำต่อเนื่องไปโดยไม่ลดละจนบรรลุผลเลิศ ส่วนความมั่นคงในคุณธรรมนั้น จะสร้างเสริมคุณสมบัติที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นได้มากมาย เช่นว่า จะทำให้เป็นคนสุจริต ไม่ทำ ไม่พูด ไม่คิดในสิ่งที่เป็นความชั่ว ความต่ำทรามทุกอย่าง ทำให้มีความจริงใจในกันและกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับกำจัดความกินแหนงแคลงใจ บาดหมางแตกแยกกัน และช่วยสร้างเสริมความร่วมมือเป็นอันหนึ่งอันเดียวให้เกิดขึ้น ทำให้มีความหนักแน่นในความคิดจิตใจ สามารถพิจารณาเรื่องราวและปัญหาต่าง ๆ ให้เห็นเหตุเห็นผลโดยแจ่มแจ้ง และหาทางปฏิบัติที่ถูกต้องเที่ยงตรงได้เหล่านี้ ถือว่าเป็นอุปกรณ์เครื่องประกอบและเกื้อหนุนวิชาการให้แน่นหนักสมบูรณ์ ช่วยให้นักพัฒนาบริหารสามารถใช้หลักวิชาได้อย่างถูกต้องเที่ยงตรง มั่นใจ บริสุทธิ์ใจ และได้ผลแน่นอนเต็มเปี่ยมตามเป้าหมาย...⁴³

พระบรมราชาบาทข้านี้ ทรงชี้ให้เห็นว่า สังคมที่ดีงามต้องประกอบด้วยบุคคลที่มีคุณธรรม ยิ่งเป็นข้าราชการแล้ว คุณธรรมในเรื่องดังกล่าวจำเป็นต้องมีเป็นอย่างยิ่ง แต่การจะพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้มีคุณธรรมนั้น ก็ต้องมีหลักการในการพัฒนา ซึ่งพระพุทธศาสนาได้เสนอหลักในการพัฒนา เพื่อให้ผู้ศึกษามีความฉลาดในการพัฒนาตน และพัฒนาสังคมประเทศ คือ หลักกุศลวิถก ความตรึกที่เป็นกุศล⁴⁴ มี 3 ประการ คือ

1. เนกขัมมวิถก ความตรึกปลอดจากกาม หมายถึง ความนึกคิดในทางเสียสละ ความนึกคิดที่ปลอดโปร่งจากโลภะ จากความเห็นแก่ตัว ไม่ติดอยู่แต่ในเรื่องการสนองความต้องการของตัวเอง ความคิดเหล่านี้เป็นเหตุให้บุคคลไม่ยึดติดในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสเกินไป

2. อพยบาตวิถก ความตรึกปลอดจากพยาบาท หมายถึง ความนึกคิดที่ไม่มุ่งร้ายต่อผู้อื่น หรือเพ่งมองโทษผู้อื่น ซึ่งเป็นความคิดที่มีสาเหตุมาจากโทสะ ความคิดเช่นนี้เป็นเหตุให้บุคคลไม่มองผู้อื่นในแง่ร้ายจนเกินไป ทำให้การสมาคมกับผู้อื่นเป็นไปด้วยดี เมื่อเกิดการกระทบทางอารมณ์อันทำให้เกิดความไม่พอใจ ก็จะรู้จักผ่อนปรน ไม่ใส่ใจ ไม่นำมาคิดขิงขัง

3. อวิหิงสาวิถก ความตรึกปลอดจากการเบียดเบียน หมายถึง ความนึกคิดที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นความคิดที่ไม่มีการเอารัดเอาเปรียบใคร มุ่งแต่จะให้ความปรารถนาต่อผู้อื่นอยู่เสมอ ความคิดเช่นนี้เป็นเหตุให้บุคคลเกิดความกรุณาสงสาร เห็นอกเห็นใจผู้อื่น อันส่งผลให้เกิดความคิดที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อเขาประสบภัย

⁴³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 302.

⁴⁴ ที.ปา. (ไทย) 11 / 305 / 261.

หลักธรรมอีกประการหนึ่ง ที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างสรรค์สังคมให้มีความดีงามคือ หลักสัจจะ เป็นหลักว่าด้วยความจริง ในทางพระพุทธศาสนาจัดหลักสัจจะไว้ 2 ประเภท คือ

(1) สมมติสัจจะ ความจริงโดยสมมติ หมายถึง ความจริงที่ขึ้นต่อการยอมรับของคน ความจริงที่ถือตามความกำหนดหมายตกลงกันไว้ของชาวโลก เช่น คน สัตว์ ใต้หวันหนังสือ เป็นต้น

(2) ปรมาตสัจจะ ความจริงโดยปรมาตม์ หมายถึง ความจริงที่อยู่ในธรรมชาติ โดยไม่ขึ้นต่อการยอมรับของคน ความจริงตามความหมายขั้นสุดท้ายที่ตรงตามสภาวะและเท่าที่จะกล่าวถึงได้ เช่น รูป นาม เวทนา จิต เจตสิก เป็นต้น ⁴⁵

บุคคลผู้มีสัจจะถือว่าเป็นผู้มีหลักประกันตัวเองในการที่จะได้รับความเชื่อถือ ความไว้วางใจจากผู้อื่น จะทำการใดย่อมมีโอกาสประสบความสำเร็จสูง เพราะจะได้รับโอกาสต่างๆ จากผู้ที่ให้ความเชื่อถือ ตลอดจนได้รับการสนับสนุนด้วยดี แม้จะมีอุปสรรคมาขวางกั้นก็สามารถฝ่าฟันผ่านได้ เพราะความมีสัจจะในตนเอง บุคคลผู้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนเองต้องการไม่ว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า ศาสดาของศาสนาต่างๆ ตลอดจนผู้ที่ประสบความสำเร็จในชีวิตทั้งทางธรรมและทางโลก ล้วนแต่อาศัยหลักธรรมคือสัจจะ ความจริงใจแทบทั้งสิ้น เป็นแนวทางในการต่อสู้ ดังนั้น หลักสัจจะนี้จึงนับเข้าในบารมีอย่างหนึ่งในบารมี 10 ของพระโพธิสัตว์เรียกว่า สัจจบารมี ซึ่งเป็นชาติของพระโพธิสัตว์ชื่อว่าวิสุทธิบัณฑิต ⁴⁶

3) เสียดละ ใจกว้าง อดทน และพากเพียร

ความเสียดละ ใจกว้าง อดทน และพากเพียร เป็นสิ่งที่ทุกคนในสังคมต้องมี ในการประกอบกิจการต่างๆ เพราะความอดทน พากเพียร จะเป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดความสำเร็จแก่งานทุกอย่างของแต่ละบุคคล ดังนั้น คุณธรรมทั้ง 4 ประการนี้ เมื่อประมวลเข้าด้วยกันแล้ว จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาสังคมให้ดีงาม ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน 1 เมษายน 2536 ตอนหนึ่งว่า

...ข้าราชการมีหน้าที่สำคัญส่วนหนึ่งที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อบุคคลทั้งปวงด้วยความสุจริตจริงใจ วางตัวให้พอเหมาะสมควรกับฐานะตำแหน่ง พร้อมกับรักษาความสุภาพอ่อนโยนไว้ให้เหนียวแน่นสม่ำเสมอ นอกจากนั้นยังจะต้องมีความเสียดละอดทนรู้จักเกรงใจให้อภัย ทั้งอ่อนโยนผ่อนตามกันและกันด้วยเหตุผล และสำคัญที่สุดจะต้องหัด

⁴⁵ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 75.

⁴⁶ วิสุทธิบัณฑิต เป็นชาติที่ 9 ของพระโพธิสัตว์ ซึ่งได้บำเพ็ญสัจจบารมี บารมีว่าด้วยความจริง

ทำให้กว้างขวางหนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็น แม้กระทั่งคำวิพากษ์วิจารณ์ จากผู้อื่นอย่างฉลาด เพราะการรู้จักรับฟังอย่างฉลาดนั้น แท้จริงคือการระดมสติปัญญา และประสบการณ์อันหลากหลายมาอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติบริหารงานให้ประสบความสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง... ⁴⁷

พระบรมราชาชาตินี้ แสดงถึงคุณธรรมของข้าราชการที่เป็นบุคคลที่มีใจกว้าง เสียสละ อดทน และพากเพียร ในการที่จะสร้างสังคมให้เกิดความสงบสุข ตรงกับหลักธรรม ในทางพระพุทธศาสนาเรื่องคุณธรรมของผู้ใหญ่ ผู้มีความเสียสละ คือ หลักพรหมวิหารธรรม หมายถึงธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หมายถึง ธรรมของผู้ใหญ่ก็ได้ ธรรมของผู้เป็นใหญ่ก็ได้ ที่ แปลว่าธรรมของผู้ใหญ่นั้น หมายความว่า เป็นธรรมที่ผู้ใหญ่วางหลายควรจะยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ เป็นแนวทางในการปกครองผู้อื่น หรือในการอยู่ร่วมกันกับผู้น้อย ที่แปลว่าธรรมของผู้เป็นใหญ่ นั้น หมายถึงธรรมของผู้ประเสริฐ (พรหม) คือมีใจประเสริฐ มีใจกว้างขวาง ยิ่งใหญ่ด้วย คุณธรรม มี 4 ประการ คือ

1. เมตตา ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า

2. กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์

3. มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการ เข้มขันเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป

4. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วย ปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่ สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันควรได้รับผลดีหรือชั่วสมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะ วินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดูในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขา รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ ความ รับผิดชอบของตน ⁴⁸

หลักพรหมวิหารธรรมนี้ เป็นธรรมที่ช่วยกระตุ้นเตือนให้มีความปรารถนาดีคิด ช่วยเหลือผู้อื่นอยู่เสมอ หรือเป็นธรรมที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดคุณธรรมข้ออื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย

⁴⁷ สำนักงาน ก.พ., ประมวลพระบรมราชาทานพระราชนิพนธ์ข้าราชการพลเรือน, หน้า 16.

⁴⁸ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 124.

4) ฝึกตนมีระเบียบ มีวินัย

วินัย หมายถึงระเบียบแบบแผนข้อบังคับ ข้อปฏิบัติ⁴⁹ หมายถึงระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับควบคุมความประพฤติทางกาย วาจาของคนในสังคมให้เรียบร้อยดีงาม เป็นแบบแผน อันหนึ่งอันเดียวกัน จะได้อยู่ร่วมกันด้วยความสุขสบาย ไม่กระทบกระทั่งซึ่งกันและกัน วินัยจะช่วยให้คนในสังคมห่างไกลจากความชั่วทั้งหลาย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเน้นความมีระเบียบวินัยเป็นอย่างมาก ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน 1 เมษายน 2527 ตอนหนึ่งว่า “คนทำงานดีคือคนมีระเบียบ ได้แก่ระเบียบในการคิดและในการทำ ผู้ไม่ฝึกระเบียบไว้ ถึงจะมีวิชามีเรี่ยวแรง มีความกระตือรือร้นอยู่เพียงไรก็มักทำงานให้สำเร็จไม่ได้ เพราะความคิดอ่านสับสนวุ่นวายทำอะไรก็ไม่ถูกลำดับขั้นตอน มีแต่ความลังเลและขัดแย้ง ทั้งในความคิดทั้งในการปฏิบัติงาน...”⁵⁰ จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงต้องการย้ำถึงความมีระเบียบวินัยอยู่เสมอ และพระบรมราโชวาทอีกตอนหนึ่งที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น ณ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 15 ธันวาคม 2526 ว่า

...ผู้ที่จะเป็นนักวิชาการและนักปฏิบัติการที่ดีดังกล่าว จำเป็นต้องฝึกฝนตนเองให้มีคุณสมบัติอย่างพอเพียง เบื้องต้นต้องมีความซื่อตรง จริงใจ และบริสุทธิ์ต่องานและต่อวิชาการของตน ไม่สลับปลับ มักง่าย ไม่ประมาท เหมินเฉย เพราะจะเป็นเหตุทำให้เสียงาน และเสียคนพร้อมกันทั้งสองอย่าง ประการที่สอง เมื่อมีความจริงใจบริสุทธิ์ใจในงานแล้วก็ต้องเร่งตั้งใจปฏิบัติงานด้วยความหมั่นขยัน คืออดทนหาหนทางเพียรสร้างสรรค์ผลงานจากพื้นฐานความเจริญที่มีอยู่แล้วให้งอกงามก้าวหน้า และมั่นคงขึ้นตามลำดับ ประการที่สาม ซึ่งเป็นประการสำคัญต้องเฉลียวฉลาดในการปรับปรุงตัวปรับปรุงงานทุกคน ทุกระดับ ตลอดถึงผู้อื่นฝ่ายอื่นที่เกี่ยวข้องทั้งหมดด้วย ผลปฏิบัติงานของท่านจึงจะสัมฤทธิ์ผลที่พึงประสงค์ช่วยให้เกิดความเจริญมั่นคงแก่ตนเอง แก่งาน แก่ส่วนรวม และแก่ประเทศชาติได้...”⁵¹

⁴⁹ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2546), หน้า 1077.

⁵⁰ สำนักงาน ก.พ., ประมวลพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน, หน้า 7.

⁵¹ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัณฑิตไทยในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 335.

เมื่อนำพระบรมราโชวาทมาเปรียบเทียบกับคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้ว จะเข้ากับในเรื่องของการมีวินัยที่ศึกษาดีแล้วในมงคล 38 ประการ แต่ถ้ากล่าวเทียบกับหลักไตรสิกขา ระดับขั้นตอนของวินัยก็เปรียบได้กับหลักศีล ซึ่งในการบัญญัติวินัยนั้น พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์เพื่อที่จะให้ผู้ดำรงอยู่ในโลกมีความเป็นอยู่ที่สงบร่มเย็น จนกระทั่งเป็นไปเพื่อการพัฒนาตนให้มีคุณธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป ดังที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น เราจะบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยอาศัยอำนาจประโยชน์ 10 ประการ คือ

1. เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์
2. เพื่อความผาสุกแห่งสงฆ์
3. เพื่อข่มบุคคลผู้เกียติ
4. เพื่อความอยู่ผาสุกแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีล
5. เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน
6. เพื่อกำจัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดขึ้นในอนาคต
7. เพื่อความเลื่อมใสของคนที่ยังไม่เลื่อมใส
8. เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของคนที่เลื่อมใสแล้ว
9. เพื่อความตั้งมั่นแห่งสังฆธรรม
10. เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย⁵²

วินัยที่ปรากฏในทางพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ

(1) อนุการีวิณัย วินัยสำหรับผู้ออกบวช ได้แก่ วินัยของพระภิกษุสามเณร จุดมุ่งหมายสูงสุดของนักบวชคือ ความหมดกิเลส ผู้จะหมดกิเลสได้ต้องมีปัญญายิ่ง ผู้ที่จะมีปัญญายิ่งได้จะต้องมีสมาธิอย่างยิ่ง ผู้ที่จะมีสมาธิอย่างยิ่งได้จะต้องอยู่บนรากฐานของศีล

⁵² วิ.มท. (ไทย) 1 / 39 / 28.

ข้อที่ 1,2 ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมคือสงฆ์

ข้อที่ 3,4 ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่บุคคล

ข้อที่ 5,6 ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์หรือแก่ชีวิต

ข้อที่ 7,8 ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน

ข้อที่ 9,10 ทรงบัญญัติเพื่อประโยชน์แก่พระศาสนา

ข้อที่ 10 คำว่า “เพื่อเอื้อเฟื้อวินัย” หมายถึง เพื่อเชิดชู คำจูน ประคับประคองพระวินัย 4 อย่าง คือ สังฆวินัย ปหานวินัย สมถวินัย บัญญัติวินัย

อย่างยิ่ง คือ อนาคตวิสัยหรือปาริสุทธิศีล อันเป็นเครื่องชำระให้เกิดความบริสุทธิ์มี 4 ประการ คือ

1. ปาฏิโมกขสังวรศีล ศีล คือ ความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งครัดในสิกขาบททั้งหลาย

2. อินทริยสังวรศีล ศีล คือ ความสำรวมอินทริย์ ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริย์ทั้งหก

3. อาชีวะปาริสุทธิศีล ศีล คือ ความบริสุทธิ์แห่งอาชีพะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบอบเนสนา มีหลอกลวงเขาเลี้ยงชีพเป็นต้น

4. ปัจจยสันนิตศีล ศีล ที่เกี่ยวกับปัจจย 4 ได้แก่ปัจจยปัจจเวกขณะ คือพิจารณาใช้สอยปัจจยสี่ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยตัณหา⁵³

ระดับดังกล่าวถือว่าเป็นศีลของผู้ออกบวช ใช้เป็นแนวทางในการปฏิบัติให้มีความสำรวมในการดำรงอยู่ในเพศของบรรพชิต เพื่อให้เกิดคุณธรรมเบื้องสูงอันได้แก่สมาธิ ปัญญา เป็นลำดับสืบไป

(2) อาการวิสัย วิสัยสำหรับผู้ครองเรือน ได้แก่วินัยของชาวพุทธชายหญิงทั่วไป เรียกอีกอย่างว่า ศีล หมายถึงความประพฤติชอบทางกายและวาจา การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย การรักษาให้เกิดความปกติด้วยระเบียบวินัย ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วหรือการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ซึ่งในฝ่ายของศีลสำหรับผู้ครองเรือน

1. ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการฆ่าสัตว์

2. อทินนาทานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าเขามิได้ให้

3. กามสุมิจจาจารา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการประพฤติดีกาม

4. มุสาวาทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ

5. สุราเมรัยมัชฌมาทัญฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการเสพของมึนเมาคือสุรา และเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท⁵⁴

5) มีสติ สมาธิ หนักแน่น มั่นคง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ทรงสนพระทัยในพระธรรม พระบรมราโชวาทที่ทรงพระราชทานไว้ในแต่ละครั้งนั้น เพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อทรงสอนประชาชนและทรงเตือนสติพสกนิกรตลอดถึงข้าราชการอยู่เสมอว่า ในการปฏิบัติงานทุกอย่างต้อง

⁵³ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า 123.

⁵⁴ ที.ปา. (ไทย) 11 / 315 / 302.

มีสติเป็นเครื่องกำกับ ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่สามัคีสมคม ในพระบรมราชูปถัมภ์เพื่อเชิญไปอ่านในการประชุมสามัญประจำปี ระหว่างวันที่ 16-20 กรกฎาคม 2520 ตอนหนึ่งว่า

...”สติ” นั้นเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่จะทำให้บุคคลหยุดคิดพิจารณาก่อนที่จะทำอะไร และแม้แต่จะคิดสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่า สิ่งนั้นดีหรือชั่ว มีคุณประโยชน์หรือเสียหาย ควรกระทำหรือควรเว้นอย่างไร เมื่อยังคิดได้ ก็จะช่วยให้พิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างอย่างละเอียดประณีต และสามารถถ่วงถ่วงเอาสิ่งที่ไม่เป็นสาระ ไม่เป็นประโยชน์ออกได้หมด คงเหลือแต่เนื้อแท้ที่ถูกต้องและเป็นธรรม...⁵⁵

พระบรมราโชวาทอีกองค์หนึ่งที่พระราชทานแก่คณะบุคคลต่าง ๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย 4 ธันวาคม 2531 ซึ่งทรงเน้นให้ข้าราชการมีสติในการปฏิบัติงานอยู่เสมอ ว่า

...เมื่อวานนี้ได้พูดกับทหารรักษาพระองค์ในการสวนสนาม ก็ได้พูดถึงวิธีปฏิบัติอย่างหนึ่งที่สำคัญก็คือมีสติ ก็คงต้องเห็นว่าอะไรๆ ก็ต้องมีสติ สติตั้งมั่น อันนี้เป็นสิ่งสำคัญ เพราะคนเรานั่งอยู่เฉยๆ ไม่ได้ มันต้องทำ อย่างน้อยที่สุดก็ต้องหายใจ แม้แต่นั่งอยู่เฉยๆ ก็ไม่ได้ มันเมื่อย มันเมื่อยก็ต้องขยับตัว แต่ว่าถ้าทำถ้าขยับตัวอย่างมีสติ คือหมายความว่า ใช้อวัยวะที่ดี ก็ขยับตัวโดยที่ไม่ทำให้เดือดร้อน ไม่ทำให้เสียหาย ถ้าแต่ละท่านเกิดไม่มีสติแล้วก็ขยับตัว จะยกแขนขึ้นมาก็ไปโดนคนที่นั่งอยู่ข้างๆ คนที่อยู่ข้างๆ เขา ก็จะโกรธเอา ลงท้ายก็จะตะลุมบอนกัน กลายเป็นการทะเลาะกันในที่นี้แล้วมันก็ไม่ดี ฉะนั้นก็ต้องมีสติคือหมายความว่ารู้ รู้ทั้งการทำอะไรก็รู้ การคิดอะไรก็รู้ การพูดอะไร ก็รู้ คือมีสติมัน ฉะนั้นที่บอกเมื่อวานนี้ว่าให้มีสติ เพียงแค่นี้ก็จะทำให้มีความสงบสุขมากขึ้นอีกเยอะ ถ้าแต่ละคนเมื่อทำอะไรด้วยกายหรือพูดอะไร หรือแม้แต่คิดอะไรมีสติคือรู้ รู้ว่ากำลังทำอะไร รู้ว่าตัวอยู่ที่ไหนอย่างไร อันนี้เป็นการแก้ไข ถึงเวลาไปที่ไหน ก็บอกขอให้มีสติตั้งมั่น คือหมายความว่าสติมันอยู่กับตัวไม่มีเสียมีแต่ดี ถ้าหากว่า มีความสามารถอย่างอื่น ก็สามารถที่จะทำประโยชน์กับส่วนรวมได้อย่างมาก ถ้ามีสติ ฉะนั้น ก็ที่ได้พูดอยู่เสมอกับใครก็ตาม ทหารก็ตาม พลเรือนก็ตาม นักศึกษา ใครต่อใคร

⁵⁵ สำนักพระราชเลขานุการ, ในประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2520, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2521), หน้า 141.

ทุกคน ก็บอกให้มีสติ อาจารย์ถามว่าทำไมบอกมีสติ หว่าสติไม่ดีหรือก็ให้สติดีนะ ถ้าสติไม่อยู่กับตัวมันก็เรียกว่าสติไม่ดี ฉะนั้นถ้าทำอะไรเพื่อที่จะแก้ไขอะไรก็ต้องมีสติ...⁵⁶

พระบรมราโชวาทนี้ เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่า สิ่งที่แสดงให้เห็นถึงสาระแห่งความมีสติมากที่สุดคือ ความไม่ประมาท ตรงกับหลักพุทธธรรมชื่อว่า หลักอปปมาทธรรม คือความไม่ประมาท หมายถึงความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ หรือความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติและการกระทำทุกอย่าง มีการรู้จักระมัดระวังตัว ไม่ยอมถลำไปในทางที่ทำให้เกิดความเสื่อม มีแต่มุ่งไปสู่เหตุปัจจัยที่นำมาซึ่งความเจริญฝ่ายเดียว เป็นการรู้จักตระหนักในสิ่งที่พึงกระทำและสิ่งที่ควรเว้น ถ้าเปรียบในด้านการนำไปประกอบอาชีพก็เป็นเรื่องของ การมีสำนึกในหน้าที่อันจะต้องรับผิดชอบ ไม่ปล่อยปละละทิ้งงานที่มีอยู่ กระทำด้วยความจริงจัง รอบคอบ และรุดหน้าไปเรื่อย

หลักธรรมคือ ความไม่ประมาทนี้ ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เพราะว่าคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นั้น สาระสำคัญในการสอนก็เพื่อจะให้ผู้ศึกษาตามมีความไม่ประมาทในชีวิต ตระหนักถึงความสำคัญในการดำเนินชีวิต ดังที่พระองค์ตรัสไว้ในวันจะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด นี่เป็นปัจฉิมวาจาของพระตถาคต”⁵⁷

3.2.4 การร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน

พระบรมราโชวาทที่ได้ตรัสถึงแนวทางในการสร้างพลังของแผ่นดิน ก็เพื่อให้เห็นถึงความสนพระราชหฤทัยที่จะให้ประเทศชาติมีความมั่นคง และเพื่อที่จะให้ข้าราชการเห็นความสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติ ซึ่งพระบรมราโชวาทที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่ฯ ทรงพระราชทานแนวทางการสร้างพลังของแผ่นดินเมื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีดังนี้

1) ความคิด

ความคิดเป็นวิธีการแสวงหาความรู้วิธีหนึ่งที่ทุกคนต้องใช้ เพื่อเป็นแนวทางการ

⁵⁶ สำนักพระราชพิธีการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2531, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2532), หน้า 54.

⁵⁷ ที.ม. (ไทย) 10 / 217 / 166.

สร้างสรรค์สิ่งที่ดีให้เกิด ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 9 กรกฎาคม 2535 ซึ่งจะขออัญเชิญมาตอนหนึ่งความว่า

...หลักของคุณธรรมคือการคิดด้วยจิตใจที่เป็นกลาง ก่อนที่บัณฑิตจะพูดจะทำสิ่งไร จำเป็นต้องหยุดคิดเสียก่อน เพื่อรวบรวมสติให้ตั้งมั่นไม่เอนเอียงและให้จิตสว่างแจ่มใส ซึ่งแรกๆ หัดอาจต้องใช้เวลาบ้าง และอาจรู้สึกว่าการทำได้ยาก แต่เมื่อปฏิบัติฝึกฝนจนคุ้นเคยชำนาญแล้วก็จะตั้งสติคิดอ่านได้คล่องแคล่วรวดเร็วขึ้น จะแสดงความรู้ความคิดเรื่องใดแก่ใคร ผู้ฟังก็เข้าใจได้ง่ายได้ชัดไม่ผิดหลักวิชา ซึ่งเท่ากับได้ปฏิบัติถูกต้องตรงตามคุณธรรมของนักวิชาการอย่างครบครัน ดังนี้ หากทุกคนปฏิบัติได้สำเร็จ จะทำให้สามารถเผยแพร่วิชาการทั้งหลายที่ร่ำเรียนมาได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกัน ทั้งจะเอื้ออำนวยให้กิจการทั้งปวงที่ท่าลุล่วงไปได้โดยราบรื่นและถูกต้อง จึงใคร่ขอให้ท่านทั้งหลายคิดใคร่ครวญให้เห็นจริง พร้อมทั้งให้พยายามระมัดระวังตั้งใจที่จะไม่เอาวิชาการมาใช้เป็นอุบายโต้เถียงเอาชนะกันแต่อย่างเดียว เพราะการกระทำ ดังนั้น จะกลับเป็นเหตุก่อให้เกิดความไม่เข้าใจและขัดแย้งกันในสังคม...⁵⁸

หลักในการสร้างให้เกิดแนวความคิด ถือว่าเป็นวิธีการแสวงหาความรู้ในเบื้องต้น เพราะเมื่อใดที่มีการคิดเป็น แม้ในทางพระพุทธศาสนาก็ได้ให้ความสำคัญในวิธีการคิดมาก เพราะวิธีการคิดที่ถูกต้องถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของความรู้ทั้งปวง มีอยู่ 2 ประการ คือ

1. สัมมาทิฐิ เห็นชอบ คือ ความรู้ในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในสมุทัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) ความรู้ในทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์)⁵⁹

2. สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน⁶⁰

⁵⁸ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัญญัติไทยในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 423.

⁵⁹ ม.อ. (ไทย) 14 / 375 / 422.

⁶⁰ ม.อ. (ไทย) 14 / 375 / 422.

หลัก 2 ประการนี้ ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการแสวงหาความรู้ เพราะเมื่อใดไม่มีความคิดเห็นที่ถูก ความดำริที่ถูกต้อง ขบวนการทางความคิดย่อมผิดไปจากเหตุผลที่เหมาะสม อันเป็นนามาซึ่งการกระทำที่ผิด และวิธีการที่ทำให้เกิดสัมมาทิฐิได้นั้น มีปัจจัย 2 อย่างคือ

ก) ปรัโตโมสะ คือถึงเสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นชักจูงจากภายนอก หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางสังคม การถ่ายทอดทางวัฒนธรรม การได้ยินได้ฟังเรื่องราวต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์จากบุคคลอื่นหรือผู้อื่นที่เป็นกัลยาณมิตร

ข) โยนิโสมนสิการ คือการกระทำในใจโดยแยกคายหรือคิดให้ถูกวิธี หมายถึง การรู้จักพิจารณาสอบสวนเรื่องที่เกิดขึ้นด้วยปัญญา ไม่ตัดสินใจอะไรแบบง่าย ๆ แต่อาศัยหลักเหตุผลที่ถูกต้องเข้ามาเป็นตัวจับ แล้วใคร่ครวญอย่างถ่วงถ่วงแล้วจึงปลงใจเชื่อในเรื่องนั้น ๆ

ส่วนสัมมาสังกัปปะ คำรชอนัน เป็นวิธีการคิดที่แสดงถึงการเป็นผู้ที่ใช้ความคิดให้ถูกทาง อยู่ในกรอบของการคิดอย่างมีเหตุผล ซึ่งเป็นกระบวนการเดียวกันกับการคิดให้ถูกวิธี หรือที่เรียกว่า “คิดเป็น” พระธรรมปิฎกได้แสดงวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการไว้ 10 วิธี คือ

(1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ พิจารณาปรากฏการณ์ต่าง ๆ ให้รู้จักสถานะตามความเป็นจริงหรือพิจารณาด้วยปัญญา

(2) วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ คือ คิดวิเคราะห์โดยพิจารณาแยกแยะ หรือกระจายเนื้อหาให้รู้จักสถานะที่เป็นจริง

(3) วิธีคิดแบบสามัญลักษณ์ คือ คิดแบบรู้เท่าทันความไม่ยั่งยืนของสิ่งทั้งหลายทำให้เกิดการยอมรับความจริง เนื่องจากความเปลี่ยนแปลง

(4) วิธีคิดแบบอริยสัจ คือ คิดแบบแก้ปัญหา เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจกับปัญหาหรือทุกข์ สาเหตุ แนวทาง ตลอดจนวิธีการให้บรรลุเป้าหมาย

(5) วิธีคิดแบบอรรถสัมพันธ์หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย คือ คิดแบบพิจารณาให้เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างธรรมคือความจริงกับอรรถ คือ ความมุ่งหมายเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติต่อสิ่ง ๆ นั้นอย่างถูกต้อง

(6) วิธีคิดแบบเห็นคุณค่าและทางออก คือ คิดพิจารณาให้ครบทุกด้าน ทั้งด้านดี ด้านเสีย หรือคุณและโทษในสิ่งนั้นๆ แล้วพิจารณาหาทางแก้ไข

(7) วิธีคิดแบบรู้คุณค่าแท้ คุณค่าเทียม คือ คิดพิจารณาตัดสินคุณค่าในการบริโภคปัจจัยสี่ เพื่อให้รู้จักคุณค่าที่แท้และคุณค่าเทียมในการใช้สอย

(8) วิธีคิดแบบเร้าคุณธรรมหรือวิธีคิดแบบเร้ากุศล คือ คิดพิจารณาสิ่งที่ตนเกี่ยวข้องในแง่การกระทำที่มีคุณค่า และในแง่ที่ช่วยเกื้อหนุนความเคยชินที่ไม่ดี ให้กลายเป็นไปในทางที่ดี

(9) วิธีคิดแบบอยู่กับปัจจุบัน คือ คิดพิจารณาให้ครอบคลุมถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงต่อกันมาจนถึงสิ่งที่ตนกำลังรับรู้ และต้องกระทำในปัจจุบัน ซึ่งช่วยให้เกิดการวางแผนและปฏิบัติต่อไปอย่างถูกต้อง

(10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท คือ คิดและแสดงออกเป็นคำพูดที่ผ่านการการวิเคราะห์ แจกแจงความเป็นจริงครบทุกด้าน โดยไม่ยึดถือเอาความสำคัญเพียงส่วนใดมาส่วนหนึ่งมาแสดง⁶¹

หลักวิธีคิดไม่ว่าจะเป็นสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะ กระทั่งวิธีคิด 10 ประการ ล้วนเป็นการสร้างให้รู้จักในการที่จะคิดเป็น เพราะการคิดเป็นเปรียบเสมือนกับการสร้างแนวทางในการที่จะทำสิ่งที่ดีให้เกิดขึ้น โดยเฉพาะการพัฒนาตนเองและสังคมจำเป็นต้องอาศัยวิธีการคิดที่จัดว่า เป็นปัจจัยที่สนับสนุนการกระทำให้ออกต้องเป็นอย่างมาก

2) ความรู้

พระบรมราโชวาทนี้ เป็นเรื่องที่ทรงเน้นให้ข้าราชการมีการพัฒนาตนเองในการแสวงหาความรู้อยู่เสมอ ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน 1 เมษายน 2530 ตอนหนึ่งว่า

...ข้าราชการที่สามารถต้องมีความรู้ครบสามส่วนคือ ความรู้วิชาการ ความรู้ปฏิบัติการ และความรู้คิดอ่านตามเหตุผลตามความเป็นจริง ต้องมีความจริงใจและความบริสุทธิ์ในงานในผู้ร่วมงานในการรักษาระเบียบ แบบแผน ความดีงาม ความถูกต้องทุกอย่างในแผ่นดิน ต้องมีความสงบและหนักแน่นทั้งในกาย ในใจ ในคำพูด ต้องสำรวจดูความบกพร่องของตนเองอยู่เสมอ แล้วปฏิบัติแก้ไขเสียโดยเร็ว ไม่ปล่อยให้เจริญงอกงาม ทำความเสียหายให้แก่การกระทำ ความคิดและการงาน...⁶²

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับเรื่องการแสวงหาความรู้เป็นอย่างยิ่ง เพราะพระองค์ตระหนักถึงความเจริญมั่นคงของสังคมประเทศชาติที่จะต้องอาศัยบุคคลผู้มีความรู้เป็นผู้ร่วมพัฒนา ดังนั้น พระบรมราโชวาทที่ทรงพระราชทานจึงเน้นและให้ความสำคัญในเรื่องการศึกษาเพื่อให้เกิดความรู้เป็นอย่างมาก ดังพระบรมราโชวาทที่จะขออัญเชิญมาอีกองค์หนึ่ง ที่พระราชทานให้ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ณ สวนอัมพร 22 มิถุนายน 2524 ความว่า

⁶¹ คุรุชาละเอียดในพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า 676 – 726.

⁶² สำนักงาน ก.พ., ประมวลพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน, หน้า 10.

...ความรู้ นั้นสำคัญยิ่งใหญ่มาก เพราะเป็นปัจจัยให้เกิดความฉลาดสามารถ และความเจริญก้าวหน้า มนุษย์จึงได้ศึกษากันอย่างไม่รู้จบสิ้น แต่เมื่อพิจารณาเหตุผลแล้ว การเรียนรู้นั้นมีความรู้แม้มากมายเพียงใด บางทีก็ไม่ได้ช่วยให้ฉลาดหรือเจริญได้เท่าไรนัก ถ้าหากเรียนไม่ถูกถ้วน ไม่รู้แท้จริง การศึกษาหาความรู้จึงสำคัญตรงที่ว่า ต้องศึกษาเพื่อให้เกิดความฉลาดรู้ คือรู้แล้วสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้จริง ๆ โดยไม่เป็นพิษเป็นโทษ การศึกษาเพื่อความรู้มีข้อปฏิบัติที่น่าจะยึดเป็นหลักอย่างน้อยสองประการ ประการแรก เมื่อจะศึกษาสิ่งใดเรื่องใดให้รู้จริง ควรจะได้ศึกษาให้ตลอด ครอบคลุมทุกแง่มุม ไม่ใช่เรียนรู้แต่เพียงบางส่วนบางตอน หรือเพ่งเล็งเฉพาะแต่เพียงบางแง่มุม อีกประการหนึ่ง ซึ่งจะต้องปฏิบัติประกอบพร้อมกันไปด้วยเสมอ คือต้องพิจารณาศึกษาเรื่องนั้น ๆ ด้วยความคึกคักใจที่ตั้งมั่นเป็นปรกติ และเที่ยงตรงเป็นกลาง ไม่ยอมให้รู้เห็นและเข้าใจตามอำนาจ ความเห็นยวนาของอคติ ไม่ว่าจะเป็นอคติฝ่ายชอบหรือฝ่ายชัง มิฉะนั้นความรู้ที่เกิดขึ้น จะไม่เป็นความรู้แท้ หากแต่เป็นความรู้ที่ถูกอำพรางไว้ หรือคลาดเคลื่อนวิปริตไปต่าง ๆ จะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์จริง ๆ โดยปราศจากโทษไม่ได้ บัณฑิตทั้งหลายได้ชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญา เป็นนักศึกษาค้นคว้า ขอให้มึหลักในการเรียนรู้อย่างน้อยก็ตามที่ได้กล่าวคือ จะศึกษาสิ่งใดก็พิจารณาศึกษาให้หมดจดทุกแง่มุมด้วยจิตใจที่เที่ยงตรงเป็นกลาง จึงจะได้รับประโยชน์จากการศึกษาค้นคว้าสมบูรณ์บริบูรณ์ดังที่พึงประสงค์...⁶³

พระบรมราชาบาทที่ตรัสข้างต้นนี้ มีพระราชประสงค์เพื่อเน้นในเรื่องการพัฒนาความรู้ อันเป็นเสมือนเครื่องมือในการพัฒนาตนและสังคม ซึ่งใจความของพระบรมราชาบาทนั้น บ่งบอกถึงวิธีการแสวงหาความรู้ตามแนวพุทธด้วย อันได้แก่การให้รู้จักในการกำหนดรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างสมเหตุสมผล ซึ่งตรงกับหลักพุทธธรรมชื่อว่า ปริญา การกำหนดรู้⁶⁴ มี 3 ประการคือ

- 1) ญาณปริญา การกำหนดรู้ขั้นรู้จัก
- 2) ธีรณปริญา การกำหนดรู้ขั้นพิจารณา
- 3) ปหานปริญา การกำหนดรู้ขั้นละ

⁶³ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราชาบาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัณฑิตไทยในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 303.

⁶⁴ ข.ม. (ไทย) 29 / 13 / 63.

3) กุศโลบาย

กุศโลบาย คือ วิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงานโดยแยบคาย ซึ่งในกุศโลบายที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระประสงค์ให้รับทราบนั้นมีอยู่ 5 ประการ คือ

1. การสร้างศรัทธา คือมีความศรัทธาเชื่อในเรื่องที่ตนเรียนรู้ เช่น เชื่อถือในการกระทำ เชื่อมั่นในประโยชน์ของงาน เป็นต้น
2. การไม่ประมาทปัญญาความรู้ ความฉลาด ความสามารถของตนเองและของผู้อื่น
3. การตามรักษาความจริง เช่น จริ่งใจต่อตนเอง จริ่งใจต่อผู้อื่น
4. การเพียรพยายามกำจัดความคิด จิตใจที่ต่ำทรามออกจากตน เช่น กำจัดความอ่อนแอในตน กำจัดความเป็นคนมักง่าย
5. การรู้จักสงบใจ เช่น ทำจิตใจให้แจ่มใส หนักแน่น เข้มแข็ง ความคิดเห็น

กุศโลบายที่ตรัสไว้นั้น เพื่อที่จะให้เป็นแนวทางในการปฏิบัติงานอย่างฉลาด มีวิธีการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้อง หรือใช้เป็นแนวทางในการสร้างงานอย่างถูกต้อง เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดในการกระทำนั้นๆ ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน เนื่องในวันข้าราชการพลเรือน 1 เมษายน 2526 ตอนหนึ่งว่า

...การทำการงานสร้างเกียรติยศชื่อเสียงและความเจริญก้าวหน้า นอกจากจะต้องใช้วิชาความรู้ที่ดีแล้ว แต่ละคนยังต้องมีจิตใจที่มั่นคงในความสุจริต และความมุ่งมั่นต่อความสำเร็จเป็นรากฐานรองรับกับต้องอาศัยกุศโลบาย หรือวิธีการอันแยบคายในการประพฤติปฏิบัติเข้ามาประกอบอีกหลายประการ ประการแรก ได้แก่ การสร้างศรัทธา ความเชื่อถือในงานที่กระทำ ซึ่งเป็นพลังกำลังส่งเสริมให้เกิดความพอใจ และความเพียรพยายามอย่างสำคัญในอันที่จะทำการงานให้บรรลุผลเลิศ ประการที่สอง ได้แก่ การไม่ประมาทปัญญาความรู้ ความฉลาดความสามารถทั้งของตนเองทั้งของผู้อื่น ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้ทำงานได้ก้าวหน้ากว้างไกล ประการที่สาม ได้แก่ การตามรักษาความจริง ทั้งต่อผู้อื่นทั้งต่อตัวเอง ซึ่งเป็นเครื่องทำให้ไว้วางใจร่วมมือกัน และทำให้งานสำเร็จได้โดยราบรื่น ประการที่สี่ ได้แก่ การกำจัดจิตใจที่ต่ำทราม รวมทั้งสร้างเสริมความคิดจิตใจที่สะอาดเข้มแข็ง ซึ่งจะช่วยให้ฝ่าฝืนในการที่จะปฏิบัติดี ให้เกิดความ

ก้าวหน้า ประการที่ห้า ได้แก่ การรู้จักสงบใจ ซึ่งเป็นเครื่องช่วยให้ยังคิดได้ในเมื่อมีเหตุทำให้เกิดความฟุ้งซ่าน และสามารถพิจารณาแก้ไขปัญหาก็ได้โดยถูกต้อง...⁶⁵

เมื่อนำพระบรมราโชวาทมาเปรียบเทียบกับหลักพุทธศาสนาแล้ว ตรงกับหลักธรรมเรื่องโกศล คือ ความฉลาดมี 3 ประการ ได้แก่

- (1) อายโกศล ความฉลาดในความเจริญ รอบรู้ทางเจริญและเหตุของความเจริญ
- (2) อปายโกศล ความฉลาดในความเสื่อม รอบรู้ทางเสื่อมและเหตุของความเสื่อม
- (3) อุบายโกศล ความฉลาดในอุบาย รอบรู้วิธีแก้ไขเหตุการณ์ และวิธีที่จะทำให้

สำเร็จ

หลักการทั้ง 3 ประการที่เรียกว่ากุศโลบายนี้ พระพุทธศาสนามองว่าเป็นหลักในการพัฒนาเพื่อให้เกิดความเจริญ มั่นคงทั้งต่องานระดับพื้นที่ จนถึงงานที่มีความสำคัญทั้งต่อตนเองและสังคม ถ้าผู้ใดมีกุศโลบายทั้ง 3 ประการ ก็มีความเข้าใจในการสร้างวิธีการดังกล่าวขึ้น ผู้นั้นชื่อว่า มีแนวทางที่จะใช้วิธีการเพื่อให้ก้าวไปสู่ความเจริญ และความสำเร็จได้อย่างแน่นอน

4) ปัญญา

มีพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรแก่นิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 14 กรกฎาคม 2521 ตอนหนึ่งว่า

...ปัญญาแปลตามพหุชนะว่าความรู้ทั่ว ตามอรรถะ หมายความว่า ได้หลายอย่าง อย่างหนึ่งคือความรู้ทุกอย่าง ทั้งที่เล่าเรียนจดจำมา ที่พิจารณาใคร่ครวญคิดเห็นขึ้นมา และที่ได้ฝึกฝนอบรมให้คล่องแคล่วชำนาญขึ้นมาในตัวเอง อีกอย่างหนึ่ง เมื่อมีความรู้ความชัดเจนชำนาญในวิชาต่าง ๆ ดังว่า จะยังผลให้เกิดความเฉลียวฉลาดขึ้นในตัวเอง แต่ประการสำคัญคือความรู้ที่ผนวกกับความเฉลียวฉลาดนั้น จะรวมกันเป็นความสามารถพิเศษขึ้นคือ ความรู้จริงรู้แจ้งชัด รู้ตลอดในสิ่งที่ได้มีโอกาสศึกษา ซึ่งจะให้ผลต่อไปเป็นความรู้เท่าทันเป็นต้นว่ารู้เท่าทันความคิด จริต ทฤษฎี และเจตนาของคนทั้งปวงที่สมาคมด้วย รู้เท่าทันเหตุการณ์ สภาพการณ์ทั้งหลายที่ผ่านพบ เมื่อรู้เท่าทันแล้วก็จะรู้จะเห็นแนวทางและวิธีการ ที่จะหลีกเลี่ยงให้พ้นอุปสรรคปัญหาและความเสื่อม ความล้มเหลวทั้งปวงได้ แล้วดำเนินไปตามทางที่ถูกต้องเหมาะสม จนบรรลุความสำเร็จและความเจริญวัฒนาที่มุ่งหมายไว้ ข้าพเจ้าใคร่ขอให้บัณฑิตแต่ละคนได้ศึกษาคือสำเนียงกระหนกใน

⁶⁵ สำนักงาน ก.พ., ประมวลพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน, หน้า 5.

ปัญญา ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต เพื่อประโยชน์ของคนของส่วนรวมตามที่
ปรารถนา...⁶⁶

ปัญญาในพระบรมราโชวาทนี้ เป็นปัญญาเรื่องที่ต้องอาศัยการพัฒนา และเป็นเรื่อง
ของการพัฒนาปัญญาด้วย และในความหมายของการพัฒนาปัญญา คือการรู้เข้าใจสิ่งทั้งหลาย
ถูกต้องตามความเป็นจริง เข้าถึงความจริงของสิ่งต่าง ๆ มีความรู้โดยปราศจากอคติ สามารถ
วินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ อย่างไม่เอนเอียง สามารถนำความรู้ความคิดมาประยุกต์ในการแก้ไขปัญหา
และในการสร้างสรรค์ รวมถึงในการบริหารจัดการดำเนินการต่าง ๆ ตลอดจนทำจิตใจของตนเอง
ให้เป็นอิสระเหนือการกระทบกระทั่งของสิ่งแวดล้อมทั้งหลายได้ เมื่อมองทางด้าน
พระพุทธศาสนาเห็นได้ว่า ตรงกับหลักปัญญา ซึ่งให้ความสำคัญต่อการพัฒนาปัญญาเป็นอย่าง
มาก โดยสาระการพัฒนาตามหลักของปัญญา⁶⁷ หมายถึง ความรอบรู้ รู้ทั่ว เข้าใจ และรู้
ลึกซึ้ง มี 3 อย่าง คือ

1. จินตามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการคิด หมายถึง การพัฒนาโดยใช้ปัญญาคิด
พิจารณาหาเหตุผล โดยหลักการของการแสวงหาความรู้ นั้น สิ่งที่เป็นในเบื้องต้นก็คือ ต้อง
รู้จักคิดให้เป็น การคิดเป็นมีเหตุผลสืบเนื่องมาจากการบ่มเพาะทางสติปัญญา ทุกคนสามารถคิด
ได้ แต่มีเพียงไม่กี่คนที่รู้จักคิดโดยอาศัยปัญญาเป็นเครื่องผลักดัน ดังนั้น ในเบื้องต้นของการ
พัฒนาจึงควรเริ่มที่การคิดให้เป็น คือคิดด้วยการใช้ปัญญา

2. สุตมยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการฟัง หมายถึง การมีปัญญาโดยเนื่องมาจากการ
ฟัง เพราะการฟังมากมาย เป็นจุดกำเนิดความรู้มากมาย ในหัวใจของนักปราชญ์ท่านกล่าวว่า
การรู้จักใช้หลักการฟังนั้น สามารถทำให้ผู้นั้นเป็นบัณฑิตได้

3. ภวานามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากการอบรม หมายถึง ปัญญาที่เกิดจากการลง
มือกระทำ การภาวนาก็คือการพัฒนา ซึ่งหมายถึงการทำให้เจริญองกามขึ้น หลักทฤษฎีทั้งปวง
จะไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลได้ถ้าขาดการลงมือกระทำที่เรียกว่าภาวนา แต่การภาวนาในทาง
พระพุทธศาสนาองได้ 2 ระดับ คือ ในระดับภาวนาเพื่อให้เกิดความสำเร็จในระดับโลกิยะ ซึ่งเป็น
วิสัยของผู้ดำรงอยู่ในโลก และภาวนาเพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจสภาวะธรรมตามความเป็น

⁶⁶ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บัญชีไทย
ในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539, หน้า 235.

⁶⁷ ที.ป. (ไทย) 11 / 305 / 271.

จริง จนกระทั่งไม่ยึดติดอยู่ในความยินดีในร่ำอย่างชาวโลกต่อไป เรียกความรู้ระดับนี้ว่าความรู้ระดับโลกุตระ

5) ประสานสัมพันธ์

เกี่ยวกับการประสานสัมพันธ์ มีพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในพิธีพระราชทานกระบี่และปริญญาบัตรแก่ผู้สำเร็จการศึกษาโรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนนายเรืออากาศ และวิทยาลัยแพทยศาสตร์พระมงกุฎเกล้า ณ อาคารใหม่ สวนอัมพร 12 มีนาคม 2530 ตอนหนึ่งว่า

...การสร้างชื่อเสียงเกียรติคุณนี้ มีหลักการใหญ่ๆ ที่ควรถือปฏิบัติอยู่สี่ข้อ ข้อแรก ในการกระทำทั้งปวง ต้องคำนึงถึงความมั่นคงและประโยชน์ของชาติบ้านเมืองยิ่งกว่าสิ่งอื่น เพราะชาติบ้านเมืองเป็นที่อยู่ ที่เกิด และเป็นທີ່ที่ทุกคนได้อาศัยสร้างความสุข ความเจริญทุกอย่างให้แก่ตนเอง ข้อสอง เมื่อได้รับมอบหมายการงานใดมาทำ ต้องตั้งใจ กระทำให้จริงด้วยความรับผิดชอบเต็มที่ โดยมุ่งถึงผลสำเร็จและประโยชน์ที่แท้จริงของงานนั้น ๆ เป็นสำคัญ ข้อสาม ต้องใช้หลักวิชา ใช้เหตุผลและความถูกต้องเหมาะสม พร้อมทั้งความคิดไตร่ตรองที่รอบคอบประกอบด้วยสติและปัญญา เป็นเครื่องวินิจฉัยตัดสินปัญหาชี้แนวทางปฏิบัติอยู่เสมอ จะละเอียดมีได้ ข้อสี่ ต้องเข้าใจให้ชัดว่างานทุกด้าน ทุกสิ่ง มีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันอยู่ทั่วทั้งหมด จึงจำเป็นต้องรู้จักร่วมมือประสาน ประโยชน์กับทุกฝ่ายทุกคน อย่างเฉลียวฉลาด ด้วยความเป็นมิตรและความเมตตาปรองดองกัน...⁶⁸

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ทรงตั้งมั่นอยู่ในหลักธรรมใหญ่ที่เป็นเครื่องอยู่ของพระราชาคือ ทศพิธราชธรรม สำหรับข้าราชการนั้นหลักธรรมที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาที่ถือว่าเป็นหลักที่ข้าราชการที่ดีควรยึดมั่นเป็นแม่แบบในการดำรงตนในหน้าที่ ด้วยวิธีการประสานสัมพันธ์กับกลุ่มชนต่าง ๆ นั้น คือ สังคหวัตถุ 4 ประการได้แก่⁶⁹

- (1) ทาน การให้
- (2) เปยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก (ปิยวาจา)
- (3) อตถจริยา การประพฤติประโยชน์

⁶⁸ สำนักราชเลขาธิการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2530, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2531), หน้า 87-88.

⁶⁹ ที.ปา. (ไทย) 11 / 313 / 295.

(4). สมานัตตตา การวางตนสม่ำเสมอ

เหตุผลที่ข้าราชการต้องดำรงตนอยู่ในหลักสัจหวัดดู 4 ประการนี้ เพราะถ้าบุคคลใดจะเป็นข้าราชการแล้ว ต้องรู้จักการให้ (ทาน) นับตั้งแต่การให้บริการแก่ประชาชน การเสียสละความสบายส่วนตัวเพื่อส่วนรวม ประการต่อมาก็ต้องรู้จักการพูดจาที่เหมาะสม (ปิยวาจา) อันนำมาซึ่งคำอันเป็นที่รัก เพราะข้าราชการต้องพบปะกับประชาชนอยู่ตลอดเวลา การใช้เวลาที่นำมาซึ่งความรักและมีเมตตาจิตต่อกันและกัน

การเป็นข้าราชการนั้นย่อมเต็มเปี่ยมไปด้วยความดีงาม ย่อมได้รับการสรรเสริญจากพระราชทานถึงประชาชนผู้ได้รับการช่วยเหลือ การปฏิบัติอย่างนี้ถือว่าเป็นการปฏิบัติตามหลักธรรมที่พระบรมศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

ทาน เปยยวัชชะ อตถจริยาในโลกนี้ และสมานัตตตาในธรรมนั้น ๆ ตามสมควร สังคหธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิ่มสลักที่ยึดคฤมรตซึ่งแล่นไปไว้ได้ ฉะนั้น ถ้าไม่พึงมีธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือหรือการบูชา เพราะบุตรเป็นเหตุ แต่เพราะบัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านั้นจึงถึงความยิ่งใหญ่ และเป็นผู้นำสรสรสิริ⁷⁰

6) ความสามัคคี

ความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน เป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการปฏิบัติบริหารงานใหญ่ ๆ เมื่อจะสร้างความสามัคคีในหน่วยงานให้มีขึ้น จึงได้สร้างกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มากมายเข้ามาให้มีการปฏิบัติ ความสามัคคีจึงเกิดขึ้นทั้งในระบบและโดยความสำนึกในตัวบุคคล ดังพระบรมราโชวาทที่พระราชทานให้เพื่อเชิญไปอ่านในการประชุมใหญ่ประจำปีของสามัคคีสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ 17 เมษายน 2530 ตอนหนึ่งว่า

...การประชุมเช่นนี้มีอุปการะมากแก่การที่จะเพิ่มพูนความสมัครสมานสามัคคีความสามัคคีนั่น ในความเข้าใจโดยทั่วไปมักจะหมายถึงความยึดเหนี่ยวกันไว้ให้เป็นปึกแผ่นแน่นหนา ถ้าเป็นเพียงเท่านั้นก็ดูจะไม่มีคุณค่า เพราะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อันใด ความสามัคคีควรจะมีความหมายที่ลึกซึ้งกว่านั้นอีกด้วย เช่น ควรจะหมายถึงความพร้อมเพรียงของทุกฝ่ายทุกคนที่มีความสำนึกแน่วแน่ในความรับผิดชอบที่จะพึงใช้ความรู้ ความคิดความสามารถ ตลอดจนคุณสมบัติทุกอย่าง ประการของตน ให้ประกอบพร้อมเข้าด้วยกัน

⁷⁰ อจ. จตุกก. (ไทย) 21 / 32 / 51.

และให้เกื้อกูลส่งเสริมกัน เพื่อสร้างสรรค์สิ่งที่เป็นสาระแก่นสาร และที่เป็นประโยชน์ เป็นความจริงต่อส่วนรวมและเพื่อนมนุษย์ ในโอกาสนี้ จึงใคร่ขอให้ท่านทั้งหลายพยายาม พิจารณาศึกษาความหมายของสามัคคี โดยนัยที่กล่าวให้เข้าใจ เพื่อจักได้รับไว้เป็นพื้นฐาน ความประพฤติปฏิบัติของแต่ละคน ในการที่จะร่วมกันทำงานสำคัญ ๆ ระดับสูงต่อไปในวันข้างหน้า...⁷¹

หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สะท้อนให้เห็นในเรื่องความสามัคคีได้ดีที่สุดคือ หลักอปริหานิยธรรม ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง มี 7 ประการ คือ

- (1) หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ ประชุมกันมากครั้ง
- (2) พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่จะ

พึงทำ

(3) ไม่บัญญัติสิ่งที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดต่อหลักการเดิม) ไม่ล้มล้างสิ่งบัญญัติไว้ ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรมที่วางไว้เดิม⁷²

(4) สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจ้าวัชชีผู้มีพระชนมายุมากของชาววัชชี และสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นสิ่งอันควรรับฟัง

(5) ไม่อุครร่าขึ้นใจกุลสตรีหรือกุมารี ให้อยู่ร่วมด้วย

(6) สักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจดีย์ในแคว้นวัชชีของชาววัชชีทั้งในเมืองและนอกเมือง และไม่ละเลยการบูชาอันชอบธรรมที่เคยให้เคยกระทำต่อเจดีย์เหล่านั้นให้เสื่อมสูญไป

(7) จัดการอารักขา คุ้มครอง ป้องกันพระอรหันต์ทั้งหลายโดยชอบธรรมด้วยตั้งใจว่า ทำอย่างไรพระอรหันต์ที่ยังไม่มา พึงมาสู่แคว้นของเรา ท่านที่มาแล้วพึงอยู่อย่างผาสุกในแคว้นแคว้น⁷³

หลักอปริหานิยธรรม 7 ประการนี้ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลาย ผู้ปกครองรัฐโดยระบอบสามัคคีธรรม ซึ่งรัฐคู่อริยอมรับว่าเมื่อชาววัชชียังปฏิบัติตามหลักธรรมนี้

⁷¹ สำนักราชเลขาธิการ, ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2530, หน้า 142.

⁷² ที. ม. (ไทย) 10 / 134 / 79.

วัชชีธรรมที่วางไว้เดิม หมายถึงประเพณีที่สืบทอดกันมานาน เช่น จับผู้ต้องสงสัยว่าเป็นโจร ผู้จับจะไม่สอบสวนเอง แต่จะส่งให้ฝ่ายสอบสวน ฝ่ายสอบสวนสืบสวนแล้วรู้ว่าไม่ใช่ก็ปล่อย ถ้ายังสงสัยก็ส่งต่อขึ้นไปตามลำดับชั้น บางกรณีอาจส่งถึงเสนาบดี บางกรณีอาจส่งถึงพระราชาเพื่อทรงวินิจฉัย

⁷³ สรุปย่อใน ที. ม. (ไทย) 10 / 134 / 78 - 80.

จะเอาชนะด้วยการรบไม่ได้ นอกจากจะการใช้การเกลี้ยกล่อมหรือยุแยกให้แตกสามัคคีกัน เมื่อนำหลักการทั้ง 7 ประการมาใช้ในการปกครองบ้านเมืองแล้ว สิ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงหลักการที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้อย่างชัดเจนก็คือ ความเป็นปึกแผ่นในการทำงาน ความสามานสามัคคีในหน่วยงานของแต่ละสถานที่ได้อย่างไม่ต้องสงสัย ดังนั้น หลักอภิธานิธรรมจึงเชื่อว่าเป็นหลักธรรมเพื่อสร้างให้เกิดความสามัคคีอย่างแท้จริง

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในบทนี้ จะได้เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประการที่สอง คือ เพื่อศึกษาทัศนะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมในด้านจิตตภาวนาและด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ผู้วิจัยจึงได้แบ่งผลการศึกษาเป็น 3 ส่วน ดังนี้

4.1 ผลการวิเคราะห์การฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

4.2 ผลการวิเคราะห์การฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

4.3 ผลการศึกษาข้อคิดเห็นและการวิเคราะห์ห้วงค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ในการฝึกอบรม

4.1 ผลการวิเคราะห์การฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

หลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนาที่ใช้ในการฝึกอบรมให้แก่ข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรม มีรายละเอียดโครงสร้างหลักสูตร ดังนี้

ก) วัตถุประสงค์ คือ

1) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้รับความรู้ความเข้าใจ ในการปฏิบัติตามคำสอนทางพุทธศาสนาที่ถูกต้อง

2) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้มีประสบการณ์ในการฝึกสมาธิ

3) เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมฝึกการพัฒนาสติให้เข้มแข็ง มั่นคง

4) เพื่อปลูกจิตสำนึกที่ดีให้เกิดขึ้นเพื่อเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติตนตามรอยพระยุคลบาท

ข) ระยะเวลาดำเนินการ จำนวน 7 วัน รวม 38 ชั่วโมง

ค) วิทยากร ได้แก่ พระธรรมวิสุทธิภิกขุ(พิจิตร ฐิตวณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร

ง) สถานที่จัด ได้แก่ พระวิหารวัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

จ) วิธีการ ได้แก่ การบรรยาย รวม 8 ชั่วโมง ฝึกปฏิบัติเจริญกรรมสลับการนั่งสมาธิ รวม 30 ชั่วโมง

ฉ) เนื้อหาวิชา ได้แก่ เรื่องการบำเพ็ญจิตตภาวนา การตัดความกังวล ไตรสิกขา อานิสงส์การเดินจงกรม อานาปานสติภาวนา นิเวศน์ตัวกันความดี เหตุเกิดและเหตุดับนิเวศน์ ตัวกำจัดนิเวศน์ การปรับอินทรีย์ อัปนาโกศล การบำเพ็ญวิปัสสนาเบื้องต้น คลายเครียด อุบาย ระงับความโกรธ พรหมวิหารภาวนา

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามแก่ผู้เข้ารับการฝึกอบรม จำนวน 180 ตัวอย่าง ได้รับแบบสอบถามคืนกลับมาและได้นำมาคัดเลือกเฉพาะแบบสอบถามที่สมบูรณ์ ปรากฏว่าได้แบบสอบถามเพื่อการวิเคราะห์ จำนวน 130 ตัวอย่าง คิดเป็นร้อยละ 72.22 ของแบบสอบถามทั้งหมดที่แจก

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในส่วนนี้ แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่

4.1.1. ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

4.1.2. ความรู้ความเข้าใจด้านจิตตภาวนา

4.1.3. ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา

4.1.1. ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการที่ผ่านการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา จำนวน 130 คน ในเรื่อง เพศ อายุ อายุการรับราชการ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่ การงาน ระดับชี ประสพการณ์ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรม มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรม และ กิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรม ผลการศึกษาปรากฏตามตารางที่ 1 ถึงตารางที่ 4 ดังนี้

ตารางที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

ข้อมูลพื้นฐาน	ความถี่(คน) N=130	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	32	24.6
หญิง	98	75.4
รวม	130	100.0
อายุ		
ตั้งแต่ 25 ปีลงมา	4	3.1
26-35 ปี	32	24.6
36-45 ปี	48	36.9
46-55 ปี	42	32.3
ตั้งแต่ 56 ปีขึ้นไป	4	3.1
รวม	130	100.0
อายุการรับราชการ		
1-5 ปี	16	12.3
6-10 ปี	21	16.2
11-15 ปี	22	16.9
16-20 ปี	21	16.2
21-25 ปี	25	19.2
ตั้งแต่ 26 ปีขึ้นไป	25	19.2
รวม	130	100.0
ระดับการศึกษา		
ปวช.	4	3.1
ปวส.	3	2.3
ปริญญาตรี	80	61.5
ปริญญาโท	35	26.9
ปริญญาเอก	4	3.1
อื่น ๆ	4	3.1
รวม	130	100.0

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐาน	ความถี่(คน) N=130	ร้อยละ
ตำแหน่งหน้าที่การงาน		
เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ	65	50.0
นักวิชาการ	34	26.2
หัวหน้างาน	23	17.7
ผู้บริหาร	8	6.2
รวม	130	100.0
ระดับชี		
1-3	13	10.0
4-6	68	52.3
7-8	49	37.7
รวม	130	100.0

จากตารางที่ 1 ผลการศึกษาข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล พบว่า

เพศ

กลุ่มตัวอย่างข้าราชการที่ทำการศึกษามีจำนวน 130 คน เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 75.4 ส่วนเพศชาย มีเพียงร้อยละ 24.6 เท่านั้น แสดงว่า ข้าราชการที่ทำการศึกษามากเป็นเพศหญิง

อายุ

ข้าราชการส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 36-45 ปี คิดเป็นร้อยละ 36.9 รองลงมาอายุอยู่ในช่วง 46-55 ปี คิดเป็นร้อยละ 32.3 และข้าราชการมีจำนวนน้อยที่สุดจะมีอายุอยู่ในช่วง 25 ปีลงมา และตั้งแต่ 56 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 3.1 แสดงว่า ข้าราชการที่มีอายุน้อยที่สุดคือ 22 ปี อายุมากที่สุดคือ 58 ปี และข้าราชการส่วนมากเป็นผู้มีอายุไม่เกิน 45 ปี

อายุการรับราชการ

ข้าราชการส่วนใหญ่มีอายุราชการอยู่ในช่วง 21-25 ปี และในช่วง 26 ปี ขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 19.2 รองลงมาอายุราชการอยู่ในช่วง 11-15 ปี คิดเป็นร้อยละ 16.9 และข้าราชการส่วนน้อยที่สุดมีอายุราชการอยู่ในช่วง 1-5 ปี มีเพียงร้อยละ 12.3 แสดงว่า อายุการรับราชการน้อยที่สุดคือ 1 ปี มากที่สุดคือ 30 ปี

ระดับการศึกษา

ข้าราชการส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 61.5 รองลงมาคือปริญญาโท คิดเป็นร้อยละ 26.9 ส่วนการศึกษาระดับ ปวส. มีข้าราชการน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 2.3

สำหรับอื่น ๆ ก็คือ มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 (ม.ศ.3) แสดงว่า ข้าราชการที่ทำการศึกษามากสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี

ตำแหน่งหน้าที่การงาน

ข้าราชการที่ทำการศึกษามากส่วนใหญ่มีตำแหน่งหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ คิดเป็นร้อยละ 50.0 รองลงมาเป็นนักวิชาการ คิดเป็นร้อยละ 26.2 ส่วนตำแหน่ง หัวหน้างานและ ผู้บริหาร จำนวน 23 คน คิดเป็นร้อยละ 17.7 และ 6.2 ตามลำดับ แสดงว่า ข้าราชการส่วนมากเป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ

ระดับซี

ข้าราชการส่วนใหญ่เป็นข้าราชการมีระดับอยู่ในช่วงซี 4-6 คิดเป็นร้อยละ 52.3 รองลงมา เป็นข้าราชการระดับอยู่ในช่วงซี 7-8 คิดเป็นร้อยละ 37.7 ส่วนระดับที่อยู่ในช่วงซี 1-3 มีน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 10.0 แสดงว่า ข้าราชการที่มีระดับซีสูงที่สุดคือ ระดับซี 8 ส่วนระดับซีต่ำที่สุดคือ ระดับซี 1

ตารางที่ 2 ประสิทธิภาพที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมและจำนวนครั้งที่เข้ารับการฝึกอบรมด้าน จิตตภาวนาของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรม

ประสิทธิภาพและจำนวนครั้งในการฝึกอบรมจิตตภาวนา	ความถี่(คน) N=130	ร้อยละ
ประสิทธิภาพในการเข้ารับการฝึกอบรม		
ไม่เคยเข้ารับการฝึกอบรม	82	63.1
เคยเข้ารับการฝึกอบรม	48	36.9
รวม	130	100.0
จำนวนครั้งที่เข้ารับการฝึกอบรม(สำหรับผู้ที่เคยอบรม) ^{1/}		
1 ครั้ง	25	52.08
2 ครั้ง	11	22.92
3 ครั้ง	8	16.67
4 ครั้ง	2	4.17
5 ครั้ง	1	2.08
6 ครั้ง	1	2.08
รวม	48	100.0

1/ คิดร้อยละจากฐาน 48

จากตารางที่ 2 ผลการศึกษาประสบการณ์ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมจิตตภาวนาของข้าราชการ พบว่า ข้าราชการส่วนใหญ่ไม่เคยมีประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรมจิตตภาวนา คิดเป็นร้อยละ 63.1 ส่วนที่เคยมีประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับจิตตภาวนามาแล้ว คิดเป็นร้อยละ 36.9

ในส่วนผู้ที่เคยผ่านการฝึกอบรมมาแล้ว พบว่า ส่วนใหญ่เป็นผู้เคยผ่านการฝึกอบรมจำนวนเพียง 1 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 52.08 รองลงมาเคยผ่านการฝึกอบรมจำนวน 2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 22.92 และน้อยที่สุดเป็นผู้เคยผ่านการฝึกอบรมมาแล้ว จำนวน 5 ครั้ง และ 6 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 2.08 เท่ากัน

แสดงว่า ข้าราชการส่วนมากเป็นผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับจิตตภาวนามาก่อนเลย

ตารางที่ 3 มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรม ^{1/}	ความถี่(คน) N=130	ร้อยละ
สมัครใจมาเอง	115	88.5
ผู้บังคับบัญชาให้มาเข้าอบรม	23	17.7
มาตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย	11	8.5
เพื่อนชักชวนมา	5	3.8
มาแทนผู้อื่น	2	1.5
อื่น ๆ	9	6.9

1/ ข้าราชการ 1 คน ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ และค่าร้อยละของแต่ละรายการคำนวณจากฐาน N = 130

จากตารางที่ 3 ผลการศึกษามูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการ พบว่า มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมมากที่สุด คือ สมัครใจมาเอง คิดเป็นร้อยละ 88.5 รองลงมา คือ ผู้บังคับบัญชาให้มาเข้าอบรม คิดเป็นร้อยละ 17.7 และมูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมน้อยที่สุด คือ มาแทนผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 1.5 และมูลเหตุจูงใจอื่น ๆ จำนวนร้อยละ 6.9 ได้แก่ มีเวลาว่าง โอกาสอำนวย ต้องการหาประสบการณ์ ต้องการรู้พื้นฐานการทำสมาธิ ต้องการเปลี่ยนบรรยากาศ ใหม่ ต้องการคลายความเครียด ต้องการหากลิ่นยามิตร เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า ส่วนมากข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมมีความสนใจที่จะสมัครใจมาเข้ารับการฝึกอบรมในครั้งนี้

ตารางที่ 4 กิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรม
ด้านจิตตภาวนา

กิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรม ^{1/}	ความถี่(คน) N=130	ร้อยละ
ทำบุญตักบาตร	110	84.6
สวดมนต์ไหว้พระ	99	76.2
อ่านหนังสือธรรมะ	74	56.9
ปล่อยสัตว์	58	44.6
รักษาศีลห้า	53	40.8
ฟังและชมรายการธรรมะ	47	36.2
ฟังเทศน์ที่วัด	40	30.8
ฝึกสมาธิภาวนา	37	28.5
ฝึกการเดินจงกรม	14	10.8
อื่น ๆ	11	8.5

1/ ข้าราชการ 1 คน ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ และค่าร้อยละของแต่ละรายการคำนวณจากฐาน N = 130

จากตารางที่ 4 ผลการศึกษากิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการ พบว่า กิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรมที่ทำมากที่สุด คือ ทำบุญตักบาตร คิดเป็นร้อยละ 84.6 รองลงมาคือ การสวดมนต์ไหว้พระ คิดเป็นร้อยละ 76.2 และกิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรมน้อยที่สุด คือ การเดินจงกรม คิดเป็นร้อยละ 10.8 และการทำสมาธิภาวนา คิดเป็นร้อยละ 28.5 ตามลำดับ และที่ตอบว่าอื่น ๆ สรุปความได้คือ ชมเว็บไซต์ธรรมะ ถือนิเวศน์แปด ถวายสังฆทาน ทอดกฐินและผ้าป่า บริจาคโลหิต ทำบุญและให้ทานกับองค์กรต่าง ๆ เช่น มูลนิธิ โรงพยาบาล โรงเรียน เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า ข้าราชการส่วนมากก่อนเข้ารับการฝึกอบรม จะเคยทำกิจกรรมคือการทำบุญตักบาตรกันมาก เพราะเนื่องจากการทำบุญกุศลตามประเพณีทางพระพุทธศาสนาที่สืบทอดกันมา

4.1.2. ความรู้ความเข้าใจด้านจิตตภาวนา

จากการศึกษาความเข้าใจด้านจิตตภาวนา ซึ่งเป็นการเรียนรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาจิตตภาวนาที่กำหนดไว้ในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา ได้แก่ เรื่องการบำเพ็ญจิตตภาวนาเบื้องต้น การตัดความกังวล ไตรสิกขา อานิสงส์การเดินจงกรม อานาปานสติภาวนา นิเวศน์ตัวกันความดี เหตุเกิดและเหตุดับนิเวศน์ ตัวกำจัดนิเวศน์ การปรับอินทรีย์ อัปปนาโกศล การบำเพ็ญวิปัสสนาเบื้องต้น คลายเครียด อุบายระงับความโกรธ พรหมวิหารภาวนา ซึ่งมีจำนวนข้อคำถามมีทั้งหมด 13 ข้อ ผลการศึกษาตามตารางที่ 5 ดังนี้

ตารางที่ 5 ระดับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาด้านจิตตภาวนา

ข้อคำถามเกี่ยวกับเนื้อหา	ความถี่(คน) N=130	ร้อยละ
ข้อ 1 เรื่องการบำเพ็ญจิตตภาวนาเบื้องต้น	121	93.1
ข้อ 2 เรื่องประโยชน์การบำเพ็ญจิตตภาวนา	116	89.2
ข้อ 3 เรื่องสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา	16	12.3
ข้อ 4 เรื่องอานาปานสติภาวนา	117	90.0
ข้อ 5 เรื่องการเดินจงกรม	125	96.2
ข้อ 6 เรื่องความกังวล	79	60.8
ข้อ 7 เรื่องไตรสิกขา	120	92.3
ข้อ 8 เรื่องนิเวศน์	90	69.2
ข้อ 9 เรื่องการปรับอินทรีย์	68	52.3
ข้อ 10 เรื่องอุปปนาโกศล	109	83.8
ข้อ 11 เรื่องคลายเครียด	125	96.2
ข้อ 12 เรื่องอุบายระงับความโกรธ	123	94.6
ข้อ 13 เรื่องพรหมวิหารภาวนา	119	91.5

จากตารางที่ 5 ผลการศึกษา พบว่า ในข้อคำถามที่มีผู้ตอบถูกมากที่สุดคือข้อ 5 และข้อ 11 คิดเป็นร้อยละ 96.2 เท่ากัน ข้อที่มีผู้ตอบถูกมากอันดับที่สองคือ ข้อ 12 คิดเป็นร้อยละ 94.6 ข้อที่มีผู้ตอบถูกมากอันดับที่สามคือ ข้อ 1 คิดเป็นร้อยละ 93.1 ส่วนข้อที่มีผู้ตอบถูกน้อยที่สุดมีเพียงข้อเดียวคือข้อ 3 คิดเป็นร้อยละ 12.3 เท่านั้น สาเหตุที่ผู้ตอบถูกน้อยในข้อ 3 นั้นอาจเนื่องมาจากยังสับสนหรือมีความเข้าใจในความแตกต่างของการเจริญสมถภาวนากับวิปัสสนาภาวนายังไม่ชัดเจน

4.1.3. ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา

จากการศึกษาความคิดเห็นของข้าราชการที่ผ่านการฝึกอบรมที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา ในเรื่องต่าง ๆ รวมทั้งหมด 12 รายการ ในส่วนเรื่องการจัดการฝึกอบรมคือตั้งแต่ข้อ 1 ถึงข้อ 8 และส่วนของการปฏิบัติด้านจิตตภาวนาคือ ตั้งแต่ข้อ 9 ถึงข้อ 12 ผลการศึกษปรากฏตามตารางที่ 6 ดังนี้

ตารางที่ 6 ระดับความคิดเห็นของข้าราชการที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น (%)					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	ควรปรับปรุง	ควรปรับปรุงอย่างยิ่ง	
1. ความพึงพอใจในการติดต่อสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับท่าน	23.1	41.5	23.8	8.5	3.1	100.0
2. ความพึงพอใจเกี่ยวกับเอกสารประกอบการอบรม	58.5	36.2	4.6	0.8	0.0	100.0
3. ความพึงพอใจเกี่ยวกับการให้บริการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่	66.2	29.2	4.6	0.0	0.0	100.0
4. ความพึงพอใจเกี่ยวกับอาหารเครื่องดื่ม	56.2	38.5	3.8	1.5	0.0	100.0
5. ความเหมาะสมของระยะเวลาที่ใช้ในการ อบรม	42.3	48.5	7.7	0.8	0.8	100.0
6. ความเหมาะสมด้านสถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรม	60.0	34.60	4.6	0.8	0.0	100.0
7. ความพึงพอใจต่อการสอนบรรยายธรรม	83.8	15.4	0.0	0.8	0.0	100.0
8. ความพึงพอใจต่อการสอนการปฏิบัติจิตตภาวนา	80.8	16.9	2.3	0.0	0.0	100.0
9. ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติสมาธิภาวนาของตัวท่านเอง	43.8	30.8	18.5	6.2	0.8	100.0
10. ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติเจริญกรรมของตัวท่านเอง	43.8	33.1	16.9	6.2	0.0	100.0
11. การเห็นถึงความสำคัญที่จะนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ปฏิบัติ	82.3	16.2	1.5	0.0	0.0	100.0
12. การเห็นถึงความสำคัญที่จะนำการปฏิบัติจิตตภาวนาที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ปฏิบัติ	84.6	15.4	0.0	0.0	0.0	100.0

จากตารางที่ 6 ผลการศึกษาเรื่องความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา มีรายละเอียดดังนี้

ความพึงพอใจในการติดต่อสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้เข้ารับการอบรม

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ความพึงพอใจในการติดต่อสื่อสารสูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 41.5 รองลงมาคือ ระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 23.8 และความพึงพอใจในการติดต่อสื่อสารที่มีค่าร้อยละน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับควรปรับปรุงอย่างยิ่ง เพียงร้อยละ 3.1 แสดงว่า ส่วนใหญ่การติดต่อสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้เข้ารับการอบรมอยู่ในระดับที่น่าพอใจ

ความพึงพอใจเกี่ยวกับเอกสารประกอบการอบรม

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ความพึงพอใจเกี่ยวกับเอกสารประกอบการอบรมสูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 58.5 รองลงมาคือ อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 36.2 และความพึงพอใจต่ำที่สุดคือ อยู่ในระดับปรับปรุง เพียงร้อยละ 0.8 แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่มีความพึงพอใจเกี่ยวกับเอกสารประกอบการอบรม

ความพึงพอใจเกี่ยวกับการให้บริการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ความพึงพอใจเกี่ยวกับการให้บริการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่สูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 66.2 รองลงมาคือ ระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 29.2 และน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับปานกลาง เพียงร้อยละ 4.6 แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่มีความพึงพอใจเกี่ยวกับการให้บริการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่

ความพึงพอใจเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่ม

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ความพึงพอใจเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่มสูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 56.2 รองลงมาคือ ระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 38.5 และน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับปรับปรุง เพียงร้อยละ 1.5 เท่านั้น แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่มีความพึงพอใจเกี่ยวกับอาหารและเครื่องดื่ม

ความเหมาะสมของระยะเวลาที่ใช้ในการอบรม

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ความเหมาะสมของระยะเวลาที่ใช้ในการอบรมสูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 48.5 รองลงมาคือ ระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 42.3 และระดับความคิดเห็นที่มีค่าร้อยละน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับปรับปรุงและควรปรับปรุงอย่างยิ่ง มีเพียงร้อยละ 0.8 เท่านั้น แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่เห็นว่าระยะเวลาที่ใช้ในการอบรมเหมาะสม

ความเหมาะสมด้านสถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรม

ผลการศึกษา พบว่า ความเหมาะสมด้านสถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรมสูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 60.0 รองลงมาคือ ระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 34.6 และระดับความคิดเห็นน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับปรับปรุง เพียงร้อยละ 0.8 แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่เห็นว่าสถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรมเหมาะสม

ความพึงพอใจต่อการสอนบรรยายธรรม

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ความพึงพอใจต่อการสอนบรรยายธรรมสูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 83.8 รองลงมาคือ ระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 15.4 และระดับความคิดเห็นน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับควรปรับปรุง เพียงร้อยละ 0.8 เท่านั้น แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการสอนบรรยายธรรม

ความพึงพอใจต่อการสอนการปฏิบัติจิตตภาวนา

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ความพึงพอใจต่อการสอนการปฏิบัติจิตตภาวนาสูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 80.8 รองลงมาคือ ระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 16.9 และระดับความคิดเห็นน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 2.3 แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการสอนการปฏิบัติจิตตภาวนา

ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติสมาธิภาวนาของผู้เข้ารับการอบรม

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติสมาธิภาวนาของผู้เข้ารับการอบรมสูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละเพียง 43.8 รองลงมาคือ ระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 30.8 และน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับควรปรับปรุงอย่างยิ่ง คิดเป็นร้อยละ 0.8 แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติภาวนาของตนเอง แต่ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติสมาธิภาวนายังมีไม่มากนัก เนื่องจากมีค่าร้อยละของความพึงพอใจต่อการปฏิบัติสมาธิภาวนาของตนเองไม่ถึงร้อยละ 50 ซึ่งจะเห็นได้ว่าสอดคล้องกับผลการศึกษาในเรื่องประสบการณ์ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการ พบว่า ส่วนมากยังไม่เคยมีประสบการณ์การฝึกอบรมมาก่อน และยังสอดคล้องกับผลการศึกษาในเรื่องกิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการ พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมเคยปฏิบัติทำสมาธิภาวนามาก่อนมีน้อยมาก จึงเป็นผลทำให้ยังไม่มี ความชำนาญในการปฏิบัติ

ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติเดินจงกรมของผู้เข้ารับการอบรม

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่ความพึงพอใจต่อการเดินจงกรมของผู้เข้ารับการอบรมสูงที่สุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าร้อยละเพียง 43.8 รองลงมาคือ ระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 33.1 และน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับควรปรับปรุง คิดเป็นร้อยละ 16.9 อันดับที่ดีคือ อยู่ในระดับควรปรับปรุง คิดเป็นร้อยละ 6.2 แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่มีความพึงพอใจต่อการปฏิบัติเดินจงกรมของตนเองยังไม่ถึงร้อยละ 50 ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาในเรื่องประสบการณ์ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการ พบว่า ส่วนมากยังไม่เคยมีประสบการณ์การฝึกอบรมมาก่อน และยัง

สอดคล้องกับผลการศึกษากิจกรรมที่เคยปฏิบัติก่อนเข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการ พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมเคยปฏิบัติการเดินทางมามาก่อนมีน้อยที่สุด จึงเป็นผลทำให้ยังไม่มี ความชำนาญในการปฏิบัติ

การเห็นความสำคัญที่จะนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปใช้ปฏิบัติ

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่การเห็นถึงความสำคัญที่จะนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ปฏิบัติสูงสุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 82.3 รองลงมาคือ ระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 16.2 และระดับการเห็นถึงความสำคัญน้อยที่สุดคือ อยู่ในระดับปานกลาง เพียงร้อยละ 1.5 แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่เห็นถึงความสำคัญที่จะนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่ได้รับจากการอบรมครั้งนี้ไปใช้ปฏิบัติ

การเห็นถึงความสำคัญที่จะนำการปฏิบัติจิตตภาวนาที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปใช้ปฏิบัติ

ผลการศึกษา พบว่า ส่วนใหญ่การเห็นถึงความสำคัญที่จะนำการปฏิบัติจิตตภาวนาที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ปฏิบัติสูงสุดคือ อยู่ในระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 84.6 รองลงมาคือ ระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 15.4 ซึ่งมีเพียง 2 ระดับเท่านั้น แสดงว่า เกือบทั้งหมดข้าราชการส่วนใหญ่เห็นถึงความสำคัญที่จะนำการปฏิบัติจิตตภาวนาที่ได้รับจากการอบรมครั้งนี้ไปใช้ปฏิบัติ

4.2 ผลการวิเคราะห์การฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามแก่ข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท จำนวน 130 ตัวอย่าง เนื่องจากข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีเพียงจำนวน 130 คน ได้รับแบบสอบถามคืนกลับมา และได้นำมาคัดเลือกเฉพาะแบบสอบถามที่สมบูรณ์ ปรากฏว่าได้แบบสอบถามเพื่อการวิเคราะห์ จำนวน 83 ตัวอย่าง คิดเป็นร้อยละ 63.85 ของแบบสอบถามทั้งหมดที่แจก

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท แบ่งออกเป็น 3 ตอน ได้แก่

4.2.1. ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

4.2.2. ความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน

4.2.3. ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

4.2.1. ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

จากการศึกษาข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท จำนวน 83 คน ในเรื่อง เพศ อายุ อายุการรับราชการ ระดับการศึกษา ตำแหน่งหน้าที่การงาน ระดับซี ประสบการณ์ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท และมูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรม ผลการศึกษาแสดงไว้ตามตารางที่ 7 ถึงตารางที่ 9 ดังนี้

ตารางที่ 7 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคลของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

ข้อมูลพื้นฐาน	ความถี่(คน) N=83	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	26	31.3
หญิง	57	68.7
รวม	83	100.0
อายุ		
ตั้งแต่ 25 ปี ลงมา	1	1.2
26-35 ปี	21	25.3
36-45 ปี	31	37.3
46-55 ปี	28	33.7
ตั้งแต่ 56 ปีขึ้นไป	2	2.4
รวม	83	100.0
อายุการรับราชการ		
1-5 ปี	9	10.8
6-10 ปี	10	12.0
11-15 ปี	21	25.3
16-20 ปี	11	13.3
21-25 ปี	13	15.7
ตั้งแต่ 26 ปีขึ้นไป	19	22.9
รวม	83	100.0

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ข้อมูลพื้นฐาน	ความถี่(คน) N=83	ร้อยละ
ระดับการศึกษา		
ปวช.	1	1.2
ปวส.	2	2.4
ปริญญาตรี	60	72.3
ปริญญาโท	18	21.7
ปริญญาเอก	2	2.4
รวม	83	100.0
ตำแหน่งหน้าที่การงาน		
เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ	44	53.0
นักวิชาการ	19	22.9
หัวหน้างาน	13	15.7
ผู้บริหาร	7	8.4
รวม	83	100.0
ระดับชี		
1-3	11	13.2
4-6	44	53.1
7-8	28	33.7
รวม	83	100.0

จากตารางที่ 7 ผลการศึกษา ปรากฏรายละเอียดดังนี้

เพศ

กลุ่มตัวอย่างข้าราชการที่ทำการศึกษามีจำนวน 83 คน เป็นเพศหญิง คิดเป็นร้อยละ 68.7 ส่วนเพศชาย มีเพียงร้อยละ 31.3 แสดงว่า ข้าราชการส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง

อายุ

ข้าราชการส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 36-45 ปี คิดเป็นร้อยละ 37.3 รองลงมาอายุอยู่ในช่วง 46-55 ปี คิดเป็นร้อยละ 33.7 และข้าราชการมีจำนวนน้อยที่สุดจะมีอายุในช่วงตั้งแต่ 25 ปีลงมา มีเพียงร้อยละ 1.2 แสดงว่า ข้าราชการที่มีอายุน้อยที่สุด คือ 22 ปี มากที่สุด คือ 58 ปี และข้าราชการส่วนมากเป็นผู้ที่มีอายุไม่เกิน 45 ปี

อายุการรับราชการ

ข้าราชการส่วนใหญ่มีอายุการรับราชการอยู่ในช่วง 11-15 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.3 รองลงมาอายุราชการอยู่ในช่วง 26 ปีขึ้นไป คิดเป็นร้อยละ 22.9 และอายุการรับราชการในช่วง

1-5 ปี มีจำนวนข้าราชการน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 10.8 แสดงว่า ผู้ที่มีอายุการรับราชการน้อยที่สุดคือ 1 ปี มากที่สุดคือ 30 ปี

ระดับการศึกษา

ข้าราชการส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 72.3 รองลงมาคือปริญญาโท จำนวน 18 คน คิดเป็นร้อยละ 21.7 และข้าราชการมีจำนวนน้อยที่สุดจะมีระดับการศึกษาต่ำสุดคือ ปวช. เพียงร้อยละ 1.2 เท่านั้น แสดงว่า ข้าราชการส่วนมากสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี

ตำแหน่งหน้าที่การงาน

ข้าราชการส่วนใหญ่มีตำแหน่งหน้าที่เป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ คิดเป็นร้อยละ 53.0 รองลงมาเป็นนักวิชาการ คิดเป็นร้อยละ 22.9 และเป็นหัวหน้างาน ผู้บริหาร คิดเป็นร้อยละ 15.7 , 8.4 ตามลำดับ แสดงว่า ข้าราชการส่วนมากมีตำแหน่งเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ

ระดับซี

ข้าราชการส่วนใหญ่เป็นข้าราชการมีระดับซีอยู่ในช่วงซี 4-6 คิดเป็นร้อยละ 53.1 รองลงมาเป็นข้าราชการระดับซีอยู่ในช่วงซี 7-8 คิดเป็นร้อยละ 33.7 ส่วนข้าราชการที่อยู่ในช่วงซี 1-3 มีข้าราชการน้อยที่สุด เพียงร้อยละ 13.2 แสดงว่า ข้าราชการที่มีระดับซีสูงที่สุดคือ ระดับซี 8 ต่ำที่สุดคือ ระดับซี 1

ตารางที่ 8 ประสิทธิภาพที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมและจำนวนที่เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้
ตามรอยพระยุคลบาทของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรม

ประสิทธิภาพและจำนวนครั้งในการฝึกอบรมการเรียนรู้ ตามรอยพระยุคลบาท	ความถี่(คน) N=83	ร้อยละ
ไม่เคยเข้ารับการฝึกอบรม	72	86.7
เคยเข้ารับการฝึกอบรม	11	13.3
รวม	83	100.0
จำนวนครั้งที่เคยเข้ารับการฝึกอบรม(สำหรับผู้ที่เคยอบรม) ^{1/}		
1 ครั้ง	9	81.81
2 ครั้ง	2	18.19
รวม	11	100.0

1/ คิดร้อยละจากฐาน 11

จากตารางที่ 8 ผลการศึกษาประสบการณ์ที่เคยเข้ารับการฝึกอบรมการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทของข้าราชการ พบว่า ข้าราชการส่วนใหญ่ไม่เคยมีประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรมการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท คิดเป็นร้อยละ 86.7 ส่วนที่เคยมีประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรมการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทแล้ว มีเพียงร้อยละ 13.3 เท่านั้น

ในส่วนผู้ที่เคยผ่านการฝึกอบรมมาแล้ว พบว่า มากที่สุดเคยมีประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรมจำนวนเพียง 1 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 81.81 และรองลงมาเคยผ่านการฝึกอบรมมาแล้ว 2 ครั้ง คิดเป็นร้อยละ 18.19 เท่านั้น

แสดงว่า ข้าราชการส่วนมากเป็นผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรมการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทมาก่อน

ตารางที่ 9 มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรม ^{1/}	ความถี่(คน) N=83	ร้อยละ
สมัครใจมาเอง	66	79.5
ผู้บังคับบัญชาให้มาเข้าอบรม	12	14.5
มาตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย	7	8.4
เพื่อนชักชวนมา	2	2.4
มาแทนผู้อื่น	2	2.4
อื่น ๆ	5	6.0

1/ ข้าราชการ 1 คน ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ และค่าร้อยละของแต่ละรายการคำนวณจากฐาน N=83

จากตารางที่ 9 ผลการศึกษามูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมของข้าราชการ พบว่า มูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมมากที่สุด คือ สมัครใจมาเอง คิดเป็นร้อยละ 79.5 รองลงมา คือ ผู้บังคับบัญชาให้มาเข้าอบรม คิดเป็นร้อยละ 14.5 และมูลเหตุจูงใจที่เข้ารับการฝึกอบรมน้อยที่สุด คือ เพื่อนชักชวนมาและมาแทนผู้อื่น คิดเป็นร้อยละ 2.4 เท่ากัน และมูลเหตุจูงใจอื่น ๆ ร้อยละ 6.0 ได้แก่ มีเวลาว่าง โอกาสอำนวย ต้องการมาหาประสบการณ์ใหม่ และต้องการมาเรียนรู้ ตามรอยพระยุคลบาท เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า ข้าราชการส่วนมากมีความสนใจที่จะสมัครใจมาเข้ารับการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมครั้งนี้

4.2.2. ความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน

ในการวิจัยส่วนนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีสุ่มเอาพระบรมราโชวาทที่เป็นเนื้อหาหลัก ๆ ในแต่ละเนื้อหาของเรื่องที่อยู่ในแต่ละชุดวิชาที่นำมาใช้ในการฝึกอบรมหลักสูตรด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทขึ้นมา และนำมาเป็นตัวแทนเพื่อตั้งเป็นคำถามโดยภาพรวมของเนื้อหาในแต่ละเรื่องของแต่ละชุดวิชา โดยไม่ได้แยกออกเป็นประเด็นรายข้อย่อย ๆ ของพระบรมราโชวาทที่มีอยู่ทุกองค์ในเนื้อหาทุกเรื่องในแต่ละชุดวิชา ด้วยเหตุเพราะว่า จำนวนองค์ของพระบรมราโชวาทมีจำนวนมากมายในแต่ละเรื่องของแต่ละวิชา รวม 168 องค์ ซึ่งงานวิจัยนี้ จะทำการวิเคราะห์โดยภาพรวมของเนื้อหาเรื่องในชุดวิชา

ผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน เพื่อสื่อความให้ครอบคลุมตามเนื้อหาองค์พระบรมราโชวาทของแต่ละเรื่อง จึงแยกประเด็นตามเนื้อหาชุดวิชาเป็น 4 เรื่อง ได้แก่ 1. เรื่องการพัฒนาความเจริญความมั่นคง 2. เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน 3. เรื่องการสร้างควมดีแก่สังคม 4. เรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน โดยได้ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาททั้งหมด 25 ข้อ และจากผลการวิเคราะห์ข้อมูล ปรากฏตามตารางที่ 10 ดังนี้

ตารางที่ 10 ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน

ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ (%)					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
เรื่องการพัฒนา ความเจริญ ความมั่นคง ¹						
1) การสร้างความเจริญก้าวหน้า แก่บ้านเมืองคือการให้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่ดูไม่ใหญ่โตนัก แต่มีประสิทธิภาพสูงและอำนวยความสะดวกโดยตรงได้มาก	20.5	56.6	22.9	0.0	0.0	100.0
2) การรักษาอธิปไตยและความเป็นไทยให้มั่นคงต้องอาศัยการบริหารที่ฉลาดและสุจริตเป็นธรรม และความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั่วประเทศ	67.5	26.5	6.0	0.0	0.0	100.0

¹ ดูรายละเอียดพระบรมราโชวาทเรื่องการพัฒนา ความเจริญ ความมั่นคง ใน ชุดฝึกอบรมที่ 1-4 โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท, หน้า 51-67.

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ข้อความความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ (%)					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
3) การพัฒนาประเทศต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดถูกต้องตามหลักวิชาการ	73.5	20.5	6.0	0.0	0.0	100.0
เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน ²						
4) ความสำเร็จและความก้าวหน้าของทุกคน กำลังสำคัญอันดับแรกคือ กำลังศรัทธาในการทำงานนั้น ไม่ว่าจะทำงานอะไรกับใคร เพื่อสิ่งใด	59.1	32.5	8.4	0.0	0.0	100.0
5) การปฏิบัติงานทุกประเภททุกสาขาจำเป็นต้องอาศัยความรู้สึกลึกซึ้งพิจารณาด้วยความรู้ความฉลาดด้วยความเพ่งพินิจโดยละเอียดรอบคอบให้แจ่มชัดจนสามารถเข้าถึงงานด้วยใจก่อนทุกครั้งก็จะทำให้ปฏิบัติงานได้สำเร็จ	47.0	42.2	8.4	2.4	0.0	100.0
6) การยึดมั่นในผลประโยชน์ของแผ่นดิน และความถูกต้องเป็นธรรม เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ เพราะการยึดมั่น จะทำให้จิตใจมั่นคงเด็ดเดี่ยวในอันที่จะพากเพียรปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จ และสามารถป้องกันความผิดพลาดเสียหายอันจะเกิดแก่ตนแก่งานได้อย่างแท้จริง	56.6	39.8	3.6	0.0	0.0	100.0
7) การทำงานให้มีประสิทธิผล และดำเนินไปได้โดยราบรื่นนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรับผิดชอบอย่างสูง ไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง และวัตถุประสงคที่แท้จริงของงาน	55.4	33.7	10.8	0.0	0.0	100.0

² ดูรายละเอียดพระบรมราโชวาทเรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน ในชุดฝึกอบรมที่ 1-4 โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท, หน้า 113-163.

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ(%)					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
8) การปฏิบัติราชการนั้น ขอให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ อย่างนึกถึงบำเหน็จรางวัลหรือผลประโยชน์ให้มาก และการทำหน้าที่ได้สมบูรณ์เป็นทั้งรางวัลและ ประโยชน์อย่างประเสริฐ	55.4	34.9	8.4	1.2	0.0	100.0
9) การทำงานให้สำเร็จนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถ สองอย่างเป็นสิ่งสำคัญคือ สามารถในการใช้วิชา ความรู้อย่างหนึ่ง สามารถในการประสานสัมพันธ์ กับผู้อื่นอีกอย่างหนึ่งคู่กันไป และจำเป็นต้อง กระทำด้วยความสุจริตกายสุจริตใจด้วยความคิด ความเห็นที่เป็นอิสระปราศจากอคติ จึงจะช่วยให้ งานบรรลุจุดมุ่งหมายและประโยชน์ที่พึงประสงค์ เรื่องการสร้างชาติแก่สังคม³	61.4	34.9	3.6	0.0	0.0	100.0
10) การทำความดีนั้นโดยมากเป็นการเดินทวน กระแสความพอใจและความต้องการของมนุษย์ จึง ทำได้ยากและเห็นผลช้า แต่ก็จำเป็นต้องทำ เพราะ หาไม่ความชั่ว ซึ่งทำได้ง่ายจะเข้ามาแทนที่ แล้วจะ พอกพูนขึ้นอย่างรวดเร็วโดยไม่ทันรู้สึกตัว	71.1	20.5	8.4	0.0	0.0	100.0
11) ประโยชน์และความเจริญมั่นคงของส่วนรวม ย่อมขึ้นอยู่กับประโยชน์และความเจริญมั่นคงของ แต่ละบุคคลเป็นสำคัญ เพราะส่วนรวมประกอบขึ้น ด้วยบุคคลที่รวมกันอยู่เป็นสังคม	57.8	26.5	14.5	1.2	0.0	100.0
12) ประเทศชาติบ้านเมืองจะวัฒนาถาวรอยู่ได้ต้อง อาศัยความสัตย์สุจริตของคนในชาติเป็นพื้นฐาน คือ สุจริตต่อบ้านเมือง สุจริตต่อประชาชน สุจริตต่อ หน้าที่	78.3	18.1	3.6	0.0	0.0	100.0

³ คุรุรายละเอียดพระบรมราโชวาทเรื่องการสร้างชาติแก่สังคม ในชุดฝึกอบรมที่ 1-4 โครงการ
เรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท, หน้า 197-260.

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ(%)					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
13) ความจริงใจต่อเพื่อนร่วมงาน และความจริงใจต่องาน เป็นปัจจัยสำคัญที่จะป้องกันกำจัดปัญหาขัดแย้ง และความย่อหย่อนล่าช้าได้สิ้นเชิง	65.1	28.9	6.0	0.0	0.0	100.0
14) การเสียสละทำงานทำดีเพื่อการสร้างสรรค์ ด้วยความรับผิดชอบเต็มพิกัดนั้น ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีผู้ศรัทธาเชื่อถือ นิยมยกย่องกว้างขวาง และปฏิบัติตามเกิดเป็นความสามัคคีปรองดองเป็นปึกแผ่น ช่วยให้บ้านเมืองเจริญมั่นคงขึ้นได้	51.8	39.8	4.8	3.6	0.0	100.0
15) การรู้จักอดทนอดกลั้นไม่วุ่นวายตามเหตุการณ์ตามอคติตามอารมณ์ จะทำให้เรามีการยั้งคิดพิจารณาเรื่องราว ต่าง ๆ อย่างละเอียดชัดเจนขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ก็ย่อมบรรเทาลงสามารถดำเนินงานทุกอย่างต่อไปได้ด้วยดี	68.7	25.3	2.4	3.6	0.0	100.0
16) ความเพียรที่จะกำจัดความเสื่อมให้หมดไปและระวังมิให้เกิดขึ้นใหม่ กับ ความเพียรที่จะสร้างสรรค์ความดี ความเจริญให้เกิดขึ้นและระวังรักษามิให้เสื่อมสิ้นไป ความเพียรทั้งสองจะทำให้ปฏิบัติตนปฏิบัติงานให้เป็นปกติมั่นคง	51.8	45.8	2.4	0.0	0.0	100.0
17) การมีระเบียบวินัยในตนเองซึ่งเป็นวินัยที่กลั่นกรองขึ้นจากสติปัญญา ความฉลาดรอบคอบ ย่อมจะทำให้ผู้นั้นรู้จักรับผิดชอบชั่วดี พ้นจากอันตราย และเหตุผลแห่งความเสื่อมทั้งปวงได้	63.9	25.3	7.2	3.6	0.0	100.0
18) จิตใจที่สงบ ระวังได้เยือกเย็น ทำให้บุคคลมีสติรู้ตัว มีความคิดเที่ยงตรงเป็นกลาง มีวิจารณญาณละเอียด กว้างขวาง ถูกต้องตรงจุด ความคิด วิจารณ์ญาณที่เกิดจากจิตใจที่สงบนี้เป็นสิ่งปรารถนาของแต่ละคนให้สัมฤทธิ์ผลได้	48.2	39.8	12.0	0.0	0.0	100.0

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ(%)					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
19) ความสามารถควบคุมจิตใจให้สงบและหนักแน่นมั่นคง ควบคุมความคิดให้อยู่ในระเบียบให้คิดอ่านอยู่แต่ในเรื่องหรือภารกิจที่ต้องการจะทำให้สำเร็จ ไม่ปล่อยให้อารมณ์ฟุ้งซ่านไปในเรื่องต่าง ๆ ช่วยให้ผู้ให้เข้าใจเรื่องราวและปัญหาต่าง ๆ ได้กระจ่าง ให้คิดเห็นช่องทางและวิธีการปฏิบัติงานได้แจ่มแจ้งชัดเจน และรวดเร็ว ไม่มีความลังเลสงสัย	34.9	49.4	15.7	0.0	0.0	100.0
เรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน ⁴						
20) การจะดำเนินกิจการงานใด ๆ ให้เจริญรุดหน้า นั้น จะต้องอาศัยความคิดริเริ่มและความคิดอิสระเป็นแรงผลักดัน ก่อนที่ความคิดริเริ่มในเรื่องหนึ่งเรื่องใดจะเกิดขึ้น บุคคลจะต้องมีความรู้ที่ชัดเจน และกว้างขวางในเรื่องนั้น ๆ เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว	53.0	38.6	8.4	0.0	0.0	100.0
21) ข้าราชการที่สามารถต้องมีความรู้ครบสามส่วน คือ ความรู้วิชาการ ความรู้ปฏิบัติการ และความรู้คิดอ่านตามเหตุผลความเป็นจริง ซึ่งต้องมีความจริงใจและความบริสุทธิ์ใจในงาน ในผู้ร่วมงาน ในการรักษาระเบียบ แบบแผน ความดีงาม ความถูกต้องทุกอย่างในแผ่นดินประกอบ	54.2	36.1	9.6	0.0	0.0	100.0

⁴ ดูรายละเอียดพระบรมราโชวาทเรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน ในชุดฝึกอบรมที่ 1-4 โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท, หน้า 305-373.

ตารางที่ 10 (ต่อ)

ข้อความความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ(%)					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
22) การทำงานสร้างเกียรติยศชื่อเสียงและความเจริญก้าวหน้า นอกจากจะต้องใช้วิชาความรู้ที่ดีแล้ว กับต้องอาศัยกุศโลบายหรือวิธีการอันแนบคายในการประพฤติปฏิบัติเข้าประกอบอีกหลายประการ ได้แก่ การสร้างศรัทธาความเชื่อในงานที่กระทำ การไม่ประมาทปัญญาความรู้ความฉลาดสามารถ ทั้งของตนเองทั้งของผู้อื่น การตามรักษาความจริงใจ การกำจัดจิตใจที่ต่ำทราม การรู้จักสงบใจ	71.1	18.1	10.8	0.0	0.0	100.0
23) ปัญญาเกิดขึ้นได้โดยอาศัยความรู้ได้เห็น ได้ศึกษาสังเกตมาแล้วเป็นเนื้อหา อาศัยสติ ความระลึก รู้ และความมีใจสงบตั้งมั่นในความเป็นกลาง ไม่หวั่นไหวด้วยอคติเป็นพื้นฐาน ผู้มีปัญญารู้จริง และรู้ซึ่ง มองเห็นปัญหาและภารกิจของตนได้ชัดเจน	49.4	34.9	15.7	0.0	0.0	100.0
24) ต้องมีความเข้าใจให้ชัดว่า งานทุกด้าน ทุกสิ่งมีความสัมพันธ์และเกื้อกูลกันอยู่ทั้งหมด รู้จักร่วมมือประสานประโยชน์กับทุกฝ่ายด้วยความเป็นมิตร ปองดองกัน	62.7	28.9	8.4	0.0	0.0	100.0
25) ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการปฏิบัติบริหารงานใหญ่ ๆ เช่น งานของแผ่นดิน และความสามัคคีนี้อาจเกิดขึ้นมั่นคงได้ก็ด้วยบุคคลในหมู่ในคณะมีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผูกพันจิตใจของกันและกันได้	65.1	30.1	4.8	0.0	0.0	100.0

จากตารางที่ 10 ความคิดเห็นของข้าราชการที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทใน 4 เรื่อง คือ เรื่องการพัฒนาความเจริญความมั่นคง เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน เรื่องการสร้าง ความดีแก่สังคม และเรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน ไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

เรื่องการพัฒนาความเจริญความมั่นคง

พบว่า ข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีระดับความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้ในการพัฒนาประเทศต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดถูกต้องตามหลักวิชาการ มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 73.5 รองลงมาคือ การรักษาสุขภาพและความเป็นไทยให้มั่นคงต้องอาศัยการบริหารที่ฉลาดและสุจริตเป็นธรรม และความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั้งประเทศ คิดเป็นร้อยละ 67.5 และน้อยที่สุดคือ การสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่บ้านเมืองคือการใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่ดูไม่ใหญ่โตนัก แต่มีประสิทธิภาพสูงและอำนวยความสะดวกโดยตรงได้มาก คิดเป็นร้อยละ 20.5

เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน

พบว่า ข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีระดับความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้ เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชนไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ มากที่สุดคือ การทำงานให้สำเร็จนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถสองอย่างที่สำคัญคือ สามารถในการใช้วิชาความรู้อย่างหนึ่ง สามารถในการประสานสัมพันธ์กับผู้อื่นอีกอย่างหนึ่งคู่กันไป และจำเป็นต้องกระทำด้วยความสุจริตกายสุจริตใจด้วยความคิดความเห็นที่เป็นอิสระปราศจากอคติ จึงจะช่วยให้งานบรรลุอุดมมุ่งหมายและประโยชน์ที่พึงประสงค์ คิดเป็นร้อยละ 61.4 รองลงมาคือ ความสำเร็จและความก้าวหน้าของทุกคน กำลังสำคัญอันดับแรกคือ กำลังศรัทธาในการทำงานนั้น ไม่ว่าจะทำงานอะไรกับใคร เพื่อสิ่งใด คิดเป็นร้อยละ 59.1 และน้อยที่สุดคือ การปฏิบัติงานทุกประเภททุกสาขาจำเป็นต้องอาศัยความรู้ตึกนึกคิดพิจารณาด้วยความรู้ความฉลาดด้วยความเพ่งพินิจโดยละเอียดรอบคอบให้แจ่มชัดจนสามารถเข้าถึงงานด้วยใจก่อนทุกครั้งก็ จะทำให้ปฏิบัติงานได้สำเร็จ คิดเป็นร้อยละ 47.0

เรื่องการสร้างควมดีแก่สังคม

พบว่า ข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีระดับความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้ เรื่องการสร้างควมดีแก่สังคม มากที่สุดคือ ประเทศชาติบ้านเมืองจะวัฒนาถาวรอยู่ได้ต้องอาศัยความสัตย์สุจริตของคนในชาติเป็นพื้นฐาน คือสุจริตต่อบ้านเมือง สุจริตต่อประชาชน สุจริตต่อหน้าที่ คิดเป็นร้อยละ 78.3 รองลงมาคือ การทำความดีนั้น โดยมากเป็นการเดินทวนกระแสความพอใจและความต้องการของมนุษย์ จึงทำได้ยากและเห็นผลช้า แต่ก็จำเป็นต้องทำเพราะหาไม่ความชั่ว ซึ่งทำได้ง่ายจะเข้ามาแทนที่ แล้วจะพอกพูนขึ้นอย่างรวดเร็วโดยไม่ทันรู้สึกตัว คิดเป็นร้อยละ 71.1 และน้อยที่สุดคือ ความสามารถควบคุมจิตใจให้สงบและหนักแน่นมั่นคง

ควบคุมความคิดให้อยู่ในระเบียบให้คิดอ่านอยู่แต่ในเรื่องหรือภารกิจที่ต้องการจะทำให้สำเร็จ ไม่ปล่อยให้คิดฟุ้งซ่านไปในเรื่องต่าง ๆ ช่วยให้รู้ให้เข้าใจเรื่องราวและปัญหาต่าง ๆ ได้กระจ่าง ให้คิดเห็นช่องทางและวิธีการปฏิบัติงานได้แจ่มแจ้งชัดเจน และรวดเร็ว ไม่มีความลังเลสงสัย คิดเป็นร้อยละ 34.9

เรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน

พบว่า ข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีระดับความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เรื่องการสร้างพลังของแผ่นดิน มากที่สุดคือ การทำการงานสร้างเกียรติยศชื่อเสียงและความเจริญก้าวหน้า นอกจากจะต้องใช้วิชาความรู้ที่ดีแล้วกับต้องอาศัยกุศโลบายหรือวิธีการอันแยบคายในการประพฤติปฏิบัติเข้าประกอบอีกหลายประการ ได้แก่ การสร้างศรัทธาความเชื่อในงานที่กระทำ การไม่ประมาทปัญญาความรู้ความสามารถทั้งของตนเองทั้งของผู้อื่น การตามรักษาความจริงใจ การกำจัดจิตใจที่ต่ำทราม การรู้จักสงวนใจ คิดเป็นร้อยละ 71.1 รองลงมาคือความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการปฏิบัติบริหารงานใหญ่ ๆ เช่น งานของแผ่นดิน และความสามัคคีนี้อาจเกิดขึ้นมั่นคงได้ก็ด้วยบุคคลในหมู่ในคณะมีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผูกพันจิตใจของกันและกันได้ คิดเป็นร้อยละ 65.1 และน้อยที่สุดคือ ปัญญาเกิดขึ้นได้โดยอาศัยความรู้ได้เห็น ได้ศึกษาสังเกตมาแล้วเป็นเนื้อหา อาศัยสติ ความระลึกรู้ และความมีใจสงบตั้งมั่นในความเป็นกลาง ไม่หวั่นไหวด้วยอคติเป็นพื้นฐาน ผู้มีปัญญาจึงรู้จริงและรู้ซึ้ง มองเห็นปัญหาและภารกิจของตนได้ชัดเจน คิดเป็นร้อยละ 49.4

จากผลการศึกษาวิเคราะห์การนำพระบรมราโชวาทไปประพฤติปฏิบัติในแต่ละเรื่องข้างต้น เป็นผลการวิเคราะห์ที่ได้จากการวัดระดับความคิดเห็นโดยภาพรวมแต่ละเนื้อหาของเรื่องในแต่ละชุดวิชา ดังนั้น เมื่อมองโดยภาพรวมความคิดเห็นของข้าราชการที่จะน้อมนำพระบรมราโชวาททั้ง 4 เรื่อง ไปประพฤติปฏิบัติแล้ว จะพบว่า ความคิดเห็นที่จะน้อมนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตนสูงที่สุดคือ เรื่องการสร้างความดีแก่สังคม ในส่วนที่เกี่ยวกับความสุจริต คิดเป็นร้อยละ 78.3 อันดับที่สองคือ เรื่องการพัฒนาความเจริญความมั่นคง ในส่วนที่เกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ จะต้องสร้างพื้นฐานให้พอมิ พอกิน พอใช้ คิดเป็นร้อยละ 73.5 และอันดับที่สามคือ เรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน ในส่วนที่เกี่ยวกับกุศโลบาย หรือวิธีการอันแยบคายในการประพฤติปฏิบัติ คิดเป็นร้อยละ 71.1 และอันดับสุดท้ายคือ เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน ในส่วนที่เกี่ยวกับการทำงานให้สำเร็จนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถสองอย่างเป็นสำคัญคือ สามารถในการใช้วิชาความรู้อย่างหนึ่ง สามารถในการประสานสัมพันธ์กับผู้อื่นอีกอย่างหนึ่งคู่กันไปกับการทำงาน คิดเป็นร้อยละ 61.4

4.2.3. ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

จากการวิเคราะห์ความคิดเห็นของข้าราชการที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ในเรื่องต่าง ๆ จำนวน 8 รายการ ได้แก่ ความพึงพอใจเกี่ยวกับการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่ ความพึงพอใจเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่ ความพึงพอใจเกี่ยวกับเอกสารประกอบการอบรม ความเหมาะสมของระยะเวลาที่ใช้ในการฝึกอบรม ความเหมาะสมด้านสถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรม ความเหมาะสมของสื่ออุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกอบรม ความเหมาะสมของรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาวิชา ความเหมาะสมของวิธีการนำเสนอเนื้อหาวิชา ผลการวิเคราะห์ที่ได้ปรากฏตามตารางที่ 11 ดังนี้

ตารางที่ 11 ระดับความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น (%)					รวม
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด	
1. ความพึงพอใจเกี่ยวกับการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่	8.4	27.7	41.0	14.5	8.4	100.0
2. ความพึงพอใจเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่	21.7	60.2	18.1	0.0	0.0	100.0
3. ความพึงพอใจเกี่ยวกับเอกสารประกอบการอบรม	19.3	53.0	27.7	0.0	0.0	100.0
4. ความเหมาะสมของระยะเวลาที่ใช้ในการฝึกอบรม	21.7	53.0	24.1	1.2	0.0	100.0
5. ความเหมาะสมด้านสถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรม	37.3	56.6	6.0	0.0	0.0	100.0
6. ความเหมาะสมของสื่อ อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกอบรม	22.9	62.7	14.5	0.0	0.0	100.0
7. ความเหมาะสมของรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาวิชา	28.9	56.6	14.5	0.0	0.0	100.0
8. ความเหมาะสมของวิธีการนำเสนอเนื้อหาวิชา	31.3	50.6	18.1	0.0	0.0	100.0

จากตารางที่ 11 ผลการศึกษาพบว่า

ความพึงพอใจเกี่ยวกับการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่

พบว่า ส่วนใหญ่ข้าราชการมีความพึงพอใจการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่อยู่ในระดับปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 41.0 รองลงมาคือ ความคิดเห็นอยู่ในระดับพึงพอใจน้อย คิดเป็นร้อยละ 27.7 และความคิดเห็นต่ำสุดคือ อยู่ในระดับพึงพอใจน้อยที่สุด และระดับพึงพอใจมากที่สุด

คิดเป็นร้อยละเท่ากันเท่ากับ 8.4 แสดงว่า ข้าราชกรส่วนมากมีความพึงพอใจการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่ในระดับปานกลาง

ความพึงพอใจเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่

พบว่า ส่วนใหญ่ข้าราชกรมีความพึงพอใจเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่อยู่ในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 60.2 รองลงมาคือ ความคิดอยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 21.7 และความคิดเห็นมีค่าร้อยละต่ำสุดคือ อยู่ในระดับพึงพอใจปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 18.1 แสดงว่า ข้าราชกรส่วนมากมีความพึงพอใจมากในการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่

ความพึงพอใจเกี่ยวกับเอกสารประกอบการอบรม

พบว่า ส่วนใหญ่ข้าราชกรมีความพึงพอใจเอกสารประกอบการบรรยายในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 53.0 รองลงมาคือ ความคิดเห็นอยู่ในระดับพึงพอใจปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 27.7 และความพึงพอใจที่มีค่าร้อยละต่ำสุดคือ อยู่ในระดับพึงพอใจมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 19.3 แสดงว่า ข้าราชกรส่วนมากมีความพึงพอใจมากในเอกสารที่ใช้ประกอบการอบรม

ความเหมาะสมของระยะเวลาที่ใช้ในการฝึกอบรม

พบว่า ส่วนใหญ่ข้าราชกรเห็นว่า ระยะเวลาที่ใช้ในการฝึกอบรมอยู่ในระดับเหมาะสมมาก คิดเป็นร้อยละ 53.0 รองลงมาคือ ความคิดเห็นอยู่ในระดับเหมาะสมปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 24.1 และความคิดเห็นที่มีค่าร้อยละต่ำสุดคือ อยู่ในระดับเหมาะสมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 1.2 แสดงว่า ข้าราชกรส่วนมากมีความคิดเห็นว่ระยะเวลาที่ใช้ในการฝึกอบรมมีความเหมาะสมดีแล้ว

ความเหมาะสมด้านสถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรม

พบว่า ส่วนใหญ่ข้าราชกรเห็นว่า สถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรมมีความเหมาะสมในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 56.6 รองลงมาคือ ความคิดเห็นอยู่ในระดับเหมาะสมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 37.3 และความคิดเห็นที่มีค่าร้อยละต่ำสุดคือ อยู่ในระดับเหมาะสมปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 6.0 แสดงว่า ข้าราชกรส่วนมากเห็นว่า สถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรมมีความเหมาะสมมาก

ความเหมาะสมของสื่อ อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกอบรม

พบว่า ส่วนใหญ่ข้าราชกรเห็นว่า สื่ออุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกอบรมมีความเหมาะสมในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 62.7 รองลงมาคือ ความคิดเห็นอยู่ในระดับเหมาะสมมากที่สุด คิดเป็น

ร้อยละ 22.9 และความคิดเห็นที่มีค่าร้อยละต่ำสุดคือ อยู่ในระดับเหมาะสมปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 14.5 แสดงว่า ข้าราชการส่วนมากเห็นว่าสื่ออุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกอบรมมีความเหมาะสมมาก

ความเหมาะสมของรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาวิชา

พบว่า ส่วนใหญ่ข้าราชการเห็นว่า รูปแบบการนำเสนอเนื้อหาวิชามีความเหมาะสมในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 56.6 รองลงมาคือ ความคิดเห็นอยู่ในระดับเหมาะสมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 28.9 และความคิดเห็นที่มีค่าร้อยละต่ำสุดคือ มีความเหมาะสมปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 14.5 แสดงว่า ข้าราชการส่วนมากเห็นว่ารูปแบบการนำเสนอเนื้อหาวิชามีความเหมาะสมมาก

ความเหมาะสมของวิธีการนำเสนอเนื้อหาวิชา

พบว่า ส่วนใหญ่ข้าราชการเห็นว่า วิธีการนำเสนอเนื้อหาวิชาเหมาะสมในระดับมาก คิดเป็นร้อยละ 50.6 รองลงมาคือ ความคิดเห็นอยู่ในระดับเหมาะสมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 31.3 และความคิดเห็นที่มีค่าร้อยละต่ำสุดคือ มีความเหมาะสมปานกลาง คิดเป็นร้อยละ 18.1 แสดงว่า ข้าราชการส่วนมากเห็นว่าวิธีการนำเสนอเนื้อหาวิชามีความเหมาะสมมาก

4.3 ผลการศึกษาข้อคิดเห็นและการวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ในการฝึกอบรม

ในส่วนนี้ เป็นผลการศึกษาข้อคิดเห็นที่ได้จากการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา และผลการวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ในการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ดังนั้น ผู้วิจัยจึงแบ่งผลการศึกษาวิเคราะห์ออกเป็น 2 ส่วน คือ

4.3.1 ผลการศึกษาข้อคิดเห็นที่มีต่อการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

4.3.2 ผลการวิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

4.3.1 ผลการศึกษาข้อคิดเห็นที่มีต่อการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

ผลการศึกษาข้อมูลจากคำตอบข้อคิดเห็นของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา ซึ่งผู้วิจัยได้ตั้งประเด็นคำถามปลายเปิดจำนวนทั้งหมด 4 ข้อ เพื่อให้ผู้ตอบเขียนข้อความตอบแสดงข้อคิดเห็นจากข้อความเกี่ยวกับความคาดหวัง ความประทับใจ การนำไปประยุกต์ใช้ ผลการวิเคราะห์สรุปข้อคิดเห็นได้ดังนี้

(1) สิ่งที่คุณเข้ารับการฝึกอบรม คาดหวังไว้ว่า จะได้รับจากการฝึกอบรม คือ

1. ได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนามากขึ้น เช่น หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า หลักปฏิบัติ วิธีการและขั้นตอนการฝึกสมาธิ การเดินจงกรม การสวดมนต์ และการไหว้พระที่ถูกต้อง

2. สามารถนำหลักธรรมที่ได้รับและเรียนรู้ในครั้งนี้นำไปใช้ เช่น นำวิธีการที่พระอาจารย์สอนมาผ่อนคลายความเครียดที่เกิดขึ้นจากการทำงาน เตือนตนเมื่อเกิดความโกรธขึ้นมา ใช้ฝึกฝนให้ตนมีสมาธิ มีสติมากขึ้นในการทำงาน และเมื่อเกิดปัญหาจะสามารถใช้พิจารณาให้เข้าใจสภาวะของปัญหาด้วยเหตุและผลได้บ้างไม่มากนักน้อย

3. ได้รู้ถึงวิธีการที่จะพัฒนาจิตและพัฒนาตนของตนให้มีสติ มีสมาธิและปัญญามากยิ่งขึ้น เช่น รู้จักที่จะระงับความคิดฟุ้งซ่านลงได้ รู้จักที่จะทำให้ตนคลายความกังวล รู้จักที่จะทำให้จิตใจสงบขึ้น รู้จักที่จะสร้างความสุขให้กับตน

4. ต้องการมาปฏิบัติธรรม รักษาศีล และได้รับประสบการณ์จากการปฏิบัติมากขึ้น

(2) สิ่งที่คุณได้รับการฝึกอบรม เกิดความประทับใจ คือ

1. ความมุ่งมั่นตั้งใจของพระอาจารย์ที่ได้ถ่ายทอดความรู้อย่างเต็มที่เสมอทั่วหน้ากัน
ทุกคน

2. ความเป็นกันเองของพระอาจารย์ ด้วยการให้ความเมตตากรุณาแก่ศิษย์ ทุกคน

3. คำสอนบรรยาย และวิธีการถ่ายทอดคำสอนของพระอาจารย์เข้าใจง่าย อธิบายได้อย่างลึกซึ้ง ทำให้รู้วิธีการและเทคนิคการทำสมาธิได้ดี

4. ท่วงทำนองเสียงสวดมนต์ของพระอาจารย์ผู้สอนชัดเจน ไพเราะ

5. การต้อนรับ และการดูแลในเรื่องต่าง ๆ ของแม่ชีในวัด

6. สถานที่ฝึกอบรม เช่น ความเงียบสงบ ความสะอาดของวัด

7 ความเอื้อเฟื้อ ความเสียสละของศิษย์กรรมฐานรุ่นเก่าที่มาช่วยงาน

(3) การนำหลักธรรมและการปฏิบัติจากการฝึกอบรม ไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงานหน้าที่ คือ

ในการดำเนินชีวิต ดังนี้

1. รู้จักการดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท และมีความรอบคอบในการจะตัดสินใจ

2. รู้จักวิธีการกราบพระ การสวดมนต์ การทำสมาธิ การเดินจงกรม การปฏิบัติตนเป็นพุทธมามกะที่ถูกต้อง

3. รู้ถึงการนำประโยชน์ที่ได้จากการทำสมาธิ การฝึกสติ มาทำให้จิตใจสงบ เยือกเย็น ไม่วุ่นวาย และนำมาใช้เพื่อพิจารณาใคร่ครวญไตร่ตรองก่อนกระทำการใด ๆ

4. รู้วิธีการที่จะดำเนินชีวิตด้วยการนำหลักธรรมมาใช้เตือนตนเอง และแก้ปัญหาต่าง ๆ เช่น การระงับอารมณ์โกรธเมื่อเกิดขึ้น การที่จะให้อภัย การตัดความคิดฟุ้งซ่าน การรู้จักข่มใจ การรู้จักที่จะปล่อยวางในบางสิ่งได้

5. เกิดความคิดที่จะกระทำความดี มีเมตตา กรุณา มีความอดทนอดกลั้น มีความเกรงกลัวต่อบาป ไม่คิดที่จะกระทำความชั่ว ไม่พยายามปองร้ายผู้อื่น และไม่คิดจะเบียดเบียนผู้อื่น

6. รู้ที่จะนำหลักธรรมไปใช้กับบุคคลในครอบครัว และแนะนำผู้อื่น เพื่อให้ชีวิตมีความสุข เช่น นำไปสอนบุตรหลาน ญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านให้รู้จักหน้าที่ รู้จักการดูแลตอบแทนผู้มีพระคุณ

ในการปฏิบัติหน้าที่ ดังนี้

1. รู้จักการนำหลักธรรมมาใช้กับผู้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชา และผู้ร่วมงานอื่นๆ เช่น การมีเมตตา กรุณา การอ่อนน้อม การระงับความโกรธ การรู้จักอดทนอดกลั้น การให้บริการประชาชนด้วยอัธยาศัยที่ดี

2. รู้จักการนำหลักธรรมมาใช้ในการปฏิบัติหน้าที่ เช่น การรู้จักครองงานครองตน รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้ที่จะคลายเครียดคลายกังวลจากการปฏิบัติงาน รู้จักที่จะอดทนอดกลั้นต่อสิ่งชั่วร้ายที่จะให้ทำความชั่ว รู้จักที่จะเพียรพยายามทำงานให้สำเร็จตามที่ได้รับมอบหมาย มีความละเอียดรอบคอบกลัวบาป มีความซื่อสัตย์สุจริต

3. รู้ที่จะนำการฝึกสติและสมาธิ มาใช้ประโยชน์ต่อการทำงาน เช่น จะช่วยให้การปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายทำได้ดีขึ้น มีความรับผิดชอบและเอาใจใส่ต่องานมากขึ้น และมีสติที่จะไม่ประมาทในการทำงาน

4. รู้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยเหตุด้วยผลในการแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ที่เกิดกับการงานในหน้าที่ได้มากขึ้น

4.3.2 ผลการวิเคราะห์ห้วงองค์ความรู้ที่ได้จากการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

ผลการวิเคราะห์เนื้อหาวิชาการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท แบ่งเป็น 2 ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ 1 การสะท้อนความคิดที่ได้จากการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทของผู้เข้ารับการฝึกอบรม

ส่วนที่ 2 วิเคราะห์ห้วงองค์ความรู้ที่ได้จากเนื้อหาวิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทของผู้วิจัย

ส่วนที่ 1 การสะท้อนความคิดที่ได้จากการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทของผู้เข้ารับการฝึกอบรม

ผู้วิจัยได้ตั้งข้อคำถามแบบปลายเปิด เพื่อให้ผู้ตอบได้เขียนคำตอบสะท้อนความคิด และแนวทางประพฤติปฏิบัติที่ได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาใน 4 วิชา ที่ต่อเนื่องและเชื่อมโยง คือ

- (1) ชุติวิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท
- (2) ชุติวิชาการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน
- (3) ชุติวิชาการสร้างควมดีแก่งสังคม
- (4) ชุติวิชาการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน

ผลการศึกษาจากข้อคำตอบสะท้อนความคิดของผู้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท และการวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารชุดฝึกอบรมทั้ง 4 ชุติวิชา รวมทั้งเอกสารโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ แล้วนำมาทำการประมวลรวมควมในแต่ละชุติวิชาสรุปผลการศึกษาได้ดังนี้

- (1) ชุติวิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

เป็นการเรียนรู้เนื้อหาใน 3 ส่วน คือ ก) การเรียนรู้พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ ข) การเรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ค) การเรียนรู้พระบรมราโชวาทด้านการพัฒนาประเทศ ผลการศึกษาปรากฏดังนี้

- ก) การเรียนรู้พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจ

ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้สะท้อนความคิด ความชื่นชมในพระจริยวัตรอันงดงามของพระองค์ และ ความประทับใจ ความซาบซึ้งสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คือ

1. พระองค์มีพระเมตตากรุณา และห่วงใยราษฎรทุกคนของพระองค์ อย่างเท่าเทียมกัน โดยไม่มีการแบ่งเชื้อชาติ ศาสนา
2. พระองค์ทรงให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนของพระองค์ในทุกแห่งทุกสถานที่ไม่ว่าจะอยู่ในถิ่นทุรกันดารเพียงใด
3. พระองค์ทรงมุ่งมั่นทรงงานต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง แม้จะทรงเหน็ดเหนื่อยสักเพียงใดก็ไม่ทรงย่อท้อ เพื่อประชาชนของพระองค์
4. จากภาพที่พระองค์ทรงเสด็จเยี่ยมเยียนราษฎรในถิ่นทุรกันดาร และมีพระราชดำรัสกับผู้สูงอายุอย่างอ่อนน้อม ทำให้เห็นได้ว่า พระองค์เป็นกษัตริย์ที่ไม่ถือพระองค์ แม้พระองค์จะอยู่ในฐานะอันสูงศักดิ์
5. พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ยึดมั่นทศพิธราชธรรมอย่างยอดเยี่ยม โดยเห็นได้จากพระราชดำรัสที่ทรงพระราชทานให้ไว้เมื่อคราวขึ้นครองราชสมบัติว่า “เราจะปกครองแผ่นดินโดยธรรมเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

6. พระองค์ทรงเป็นต้นแบบอย่างที่ดีเยี่ยมในการปฏิบัติงานราชการแก่ข้าราชการทุกคน ดังพระราชดำรัสที่ทรงตรัสว่า “ถ้าใครถามว่าพระองค์ทรงทำอาชีพอะไร ก็ให้ตอบว่าพระองค์ทรงมีอาชีพทำงานราชการ”

7. พระองค์ทรงคิดค้นทฤษฎี สิ่งประดิษฐ์ และพัฒนาโครงการต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย เช่น กังหันน้ำชัยพัฒนา โครงการต่าง ๆ ในสวนจิตรลดา เป็นต้น ก็เพื่อช่วยเหลือราษฎรให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

นอกจากนี้ ผู้ที่เข้ารับการศึกษาได้สะท้อนความคิดและแนวทางประพฤติปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาท โดยเห็นว่า ข้าราชการทุกคนสมควรน้อมนำเอาแนวทางของพระองค์มาเป็นต้นแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติได้ ดังนี้

1. ต้องรู้จักเสียสละเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติ โดยไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องของตน

2. ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความตั้งใจทำงานอย่างเต็มความสามารถที่มีอยู่และทำงานให้บรรลุสู่สำเร็จตามเป้าหมาย

3. ต้องมีความขยันหมั่นเพียร และมีความเสียสละอดทนในการปฏิบัติหน้าที่ของตน

4. ต้องให้ความช่วยเหลือประชาชน เป็นที่พึ่งของประชาชน และเข้าถึงประชาชน และมีความจริงใจในการทำกิจเพื่อประชาชน

5. ควรรู้จักการค้นหาข้อมูลข้อเท็จจริง และรู้จักประสานงาน เพื่อการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นด้วยความสุขุมรอบคอบ

6. ต้องปฏิบัติหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความรับผิดชอบ

7. ต้องมีความซื่อสัตย์ มีความสุจริต ไม่คดโกงต่อตนเองและต่อผู้อื่น

8. ต้องมีความเมตตากรุณา ใจกว้างต่อผู้ได้บังคับบัญชา และประชาชนที่มาขอความช่วยเหลือ

9. ควรทำตนอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ถือยศถาบรรดาศักดิ์

10. ควรมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักใช้ปัญญา ศึกษาหาความรู้อยู่เสมอ

11. ต้องช่วยกันเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้น

ข) การเรียนรู้โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

สำหรับข้อคำถามที่ว่า ผู้เข้ารับการศึกษา เมื่อได้เรียนรู้จากการเข้าเยี่ยมชมดูงานโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดาแล้ว สามารถนำแนวทางไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการดำรงชีวิตได้อย่างไร ผลการศึกษาวิเคราะห์ประมวลรวมความข้อคำตอบ สะท้อนความคิดได้คือ

1. สามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้และแนะนำแก่ผู้อื่นให้ได้รับรู้ด้วย เช่น ทำโครงการฝึกอบรมกลุ่มสตรีให้มีรายได้เสริม แนะนำให้มีการรวมกลุ่มกันเป็นสหกรณ์ แนะนำกลุ่มอาชีพต่าง ๆ ให้เข้าเยี่ยมชมและศึกษาดูงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ

2. รู้จักการนำวัตถุดิบที่เหลือใช้มาทดแทนวัตถุดิบที่ขาดแคลน และนำวัตถุดิบที่ใช้แล้วกลับมาใช้ประโยชน์ได้ใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อทำให้เสริมสร้างรายได้ เช่น การนำเศษไม้จี้เลื่อย การนำเศษผักเศษผลไม้มาทำปุ๋ยหมัก นำกลับมาอัดแท่งทำเป็นเชื้อเพลิง

3. รู้จักประยุกต์ใช้วัสดุและอุปกรณ์ที่มีอยู่มาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการทำงานได้อย่างไม่สิ้นเปลือง

4. มีความเข้าใจที่จะนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์ใช้ เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน

5. รู้จักการนำพลังงานจากธรรมชาติมาใช้ทดแทนพลังงานไฟฟ้า เช่น กังหันน้ำชัยพัฒนา

6. รู้จักวิธีการถนอมอาหาร การแปรรูปผลไม้ และผลผลิตทางการเกษตร เพื่อไม่ให้เสีย และสามารถเก็บไว้ขายได้นาน ทำให้เกิดรายได้

7. รู้จักวิธีการประยุกต์เพื่อทำธุรกิจเล็ก ๆ ภายในครอบครัว เช่น ตั้งโรงเพาะเห็ด

8. เห็นถึงการร่วมกันอนุรักษ์พันธุ์พืช การพัฒนาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่ เพื่อการใช้อย่างคุ้มค่า การสร้างและรักษาสมดุลของธรรมชาติไว้

9. เห็นถึงประโยชน์ของการนำพืชสมุนไพรของไทยมาผลิตเป็นยารักษาโรคได้

ค) การเรียนรู้พระบรมราโชวาทด้านการพัฒนาประเทศ

การเรียนรู้พระบรมราโชวาทด้านการพัฒนาประเทศ พบว่า ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้เรียนรู้ความหมายการพัฒนา ทิศทางในการพัฒนา และแนวทางนำไปใช้ประพฤติปฏิบัติงานเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีตามรอยพระยุคลบาท ดังนี้

ทิศทางในการพัฒนา สะท้อนความคิด ว่า

1. การพัฒนาจะต้องเกิดขึ้นจากการสร้างรากฐานการพัฒนาที่ยั่งยืน

2. การพัฒนาจะต้องทำให้เกิดการกระจายรายได้ และความมั่นคงให้เกิดขึ้นโดยทั่วถึงกัน

3. การพัฒนาจะต้องพัฒนาคน ด้วยการพัฒนาจิต พัฒนาสติ พัฒนาปัญญา โดยการปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกให้เกิดมีคุณธรรม จริยธรรมในตัวบุคคลขึ้น

4. การพัฒนาจะต้องพัฒนาคน ให้มีความรักความหวงแหนในแผ่นดินที่เกิดและแผ่นดินที่ตนอาศัย

5. การพัฒนาจะต้องมุ่งพัฒนาประเทศหรือส่วนรวมมากกว่าส่วนตน
6. การพัฒนาจะต้องพัฒนาด้านเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมให้เจริญ
7. การพัฒนาจะต้องพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนให้กินคืออยู่ดีโดยทั่วหน้ากัน

แนวทางนำไปใช้ในการประพฤติปฏิบัติงาน สะท้อนความคิด ว่า

1. ควรเริ่มต้นจากการพัฒนาตนเองเสียก่อน เพราะคนเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาประเทศชาติ
2. การพัฒนาไม่ว่าจะเป็นด้านใดก็ตาม จะต้องพัฒนาจิตใจไปพร้อมกันด้วย เช่น พัฒนาทางด้านวัตถุไปพร้อมจิตใจ
3. เมื่อมีการพัฒนาการดำเนินงานด้านต่าง ๆ นั้น จะต้องรู้จักประสานงานให้สอดคล้องกันไปด้วย
4. เมื่อมีการพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถแล้ว จะต้องพัฒนาให้มีคุณธรรมจริยธรรม และมีระเบียบวินัยควบคู่ไปด้วย
5. ควรส่งเสริมให้มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนอย่างถ้วนหน้า
6. ควรให้มีการพัฒนาสิ่งแวดล้อม พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ พัฒนาเทคโนโลยีที่ทันสมัย เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนอย่างแท้จริง
7. ควรพัฒนาด้วยการสร้างพื้นฐานเบื้องต้นให้มั่นคงเสียก่อน เพื่อการพัฒนาในอนาคตที่ยั่งยืนต่อไป

(2) ชุติชาการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน

ผลการศึกษาการเรียนรู้พระบรมราโชวาทเรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน และประมวลรวมความคำตอบสะท้อนความคิด และแนวทางประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับพระบรมราโชวาทของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมแล้ว สรุปได้ดังนี้

ก) ความหมายของคำว่าข้าราชการ สะท้อนความคิด ดังนี้

ข้าราชการ คือ ข้าของพระราชา ผู้รับใช้เบื้องพระยุคลบาท ปฏิบัติหน้าที่แทนพระองค์ท่านเพื่อประเทศชาติ และประชาชนด้วยความซื่อสัตย์สุจริต และความเพียร

ข้าราชการคือ ข้าของแผ่นดิน ผู้รับใช้แผ่นดินและสังคม ปฏิบัติงานของประเทศทำงานเพื่อประเทศชาติและบ้านเมือง

ข้าราชการคือ เจ้าหน้าที่ของรัฐปฏิบัติหน้าที่เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติเป็นผู้มีความซื่อสัตย์ และความรับผิดชอบ

ข้าราชการ คือ ข้าของประชาชน ผู้รับใช้ประชาชนอย่างเต็มที่ ให้บริการประชาชนด้วยความประทับใจ ให้ความรู้และช่วยเหลือประชาชนในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว และถูกต้อง เป็นผู้มีจริยธรรม และจรรยาบรรณ

ข้าราชการคือ ผู้ที่ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างรัฐกับประชาชน และบริการประชาชนให้ได้รับประโยชน์สูงสุด และให้มีความเป็นอยู่ดีกินดี

ข) ลักษณะของการเป็นข้าราชการที่ดี สะท้อนความคิด ดังนี้

1) ยึดมั่นในคุณธรรม คือ

1. มีความซื่อสัตย์ ซื่อตรงต่อเพื่อนร่วมงาน ต่อองค์กรเป็นกลาง ยุติธรรม ไม่ทุจริต มีศีลธรรม จริยธรรม และนำคุณธรรมของศาสนาไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ราชการ และประชาชนให้มากที่สุด

2. เป็นผู้ปฏิบัติงานด้วยความขยันหมั่นเพียร มีความขยัน อดทน เสียสละ วิริยะ อุทิศตน เข้าถึงประชาชน เอื้อเฟื้อต่อผู้อื่น มีความมั่นคง ยึดแน่นแจ่มใส ไม่โกรธง่าย อุทิศเวลาในการทำงาน

3. มีระเบียบวินัยตามข้อบังคับของทางราชการ ทำอะไรให้มีการวางแผน มีลำดับขั้นตอน มีกฎมีเกณฑ์ในการปฏิบัติ

2) ยึดมั่นหลักการทำงาน คือ

1. ต้องเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ รอบรู้ ประพฤติดี และจิตใจดี ใฝ่หาความรู้ พัฒนาตนเองอยู่เสมอ ให้ทันสมัยตลอดเวลา รู้จักใช้ความรู้ไปพร้อมกับกุศโลบาย โดยรู้วิธีการที่จะนำความรู้ไปใช้กับผู้อื่นได้อย่างไร สามารถนำความรู้ที่มีไปใช้แก้ไขปัญหาต่าง ๆ เป็นต้น

2. ต้องเป็นผู้ที่สามารถประสานสัมพันธ์ให้เกิดความร่วมมือในการปฏิบัติหน้าที่ การงานให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี มีน้ำใจและความเข้าใจอันดีต่อกันในการทำงาน มีความอดทนต่อการกระทบกระทั่งในการทำงานร่วมกัน เป็นต้น

3) ให้มีคุณค่า คือ

1. มีความรับผิดชอบในหน้าที่ของตน และตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ

2. ปฏิบัติหน้าที่ในการทำงานตามหน้าที่ของตนอย่างเต็มกำลังความสามารถ และต้องปฏิบัติงานนั้นด้วยใจ ไม่เลื่อยปฏิบัติงาน

3. ทำงานปฏิบัติในหน้าที่ด้วยความกระตือรือร้นในการทำงานเพื่อให้งานสำเร็จทันตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้วางไว้

4. ยึดมั่นในความถูกต้องเป็นธรรม และผลประโยชน์รวมของประเทศ เป็นสำคัญ

ก) แนวทางนำไปใช้ในการประพฤติปฏิบัติตน ดังนี้

1) ศรัทธาในการเป็นข้าราชการ คือ

1. ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความศรัทธา และเชื่อมั่นในการเป็นข้าราชการ

2. ทำงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ มีความรักในงานที่ทำ และตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด

3. เสียสละเพื่อประชาชน เช่น เสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อปฏิบัติงานรับใช้และบริการประชาชนที่มาติดต่อราชการ ใช้เวลาให้เกิดเป็นประโยชน์ต่องานราชการ

2) ยึดมั่นในประโยชน์ของแผ่นดิน คือ

1. ยึดมั่นในประโยชน์ของแผ่นดินมากกว่าประโยชน์ของตนเอง

2. ทำงานอย่างเต็มกำลังเพื่อส่วนรวมและต้องประสานประโยชน์กันทุกฝ่ายเพื่อประโยชน์อันจะเกิดแก่ประเทศชาติ

3. มีจิตใจเข้มแข็งไม่หวั่นไหวต่ออามิสสินจ้าง ที่จะเป็นการนำมาซึ่งการทำลายความมั่นคงของแผ่นดิน

4. ช่วยเหลือผู้อื่นในกิจต่าง ๆ อันจะเกิดเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

5. ตั้งใจทำงานโดยยึดมั่นในการให้บริการแก่ประชาชน เพื่อให้เกิดความสงบสุขและประโยชน์แก่ประชาชนในประเทศชาติ

3) รับผิดชอบ คือ

1. ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบในทุก ๆ ด้าน เช่น จะต้องเอาใจใส่ต่องานของตน ตั้งใจทำงานให้ประสบผลสำเร็จ พยายามทำงานของตนให้ดีที่สุด

2. รู้หน้าที่ของตน และกล้าที่จะรับผิดชอบในการแก้ปัญหาอันเกิดจากการทำงานของตนเมื่อมีปัญหาอุปสรรค

3. รับฟังความคิดเห็น คำแนะนำจากผู้อื่นในการปฏิบัติงานหากเกิดความผิดพลาดหรือข้อบกพร่องเพื่อการแก้ไข ปรับปรุง

4. ปฏิบัติหน้าที่โดยไม่เกี่ยงงาน ขยันหมั่นเพียร และตรงต่อเวลา

4) ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ คือ

1. มีจิตสำนึกที่ดีในการปฏิบัติหน้าที่ของตน ปฏิบัติตนต่อประชาชนทุกคนที่มาติดต่อราชการด้วยความสุภาพ

2. ปฏิบัติหน้าที่ของตนเพื่อหน้าที่โดยแท้ ไม่หวังเงินรางวัลหรืออามิสสินจ้างอันใดตอบแทน

3. ปฏิบัติทำหน้าที่ และทำงานที่ได้รับมอบหมายให้เกิดผลสำเร็จด้วยสติปัญญา ความระมัดระวังรอบคอบ

5) สำเร็จทันการ คือ

1. ทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จทันเวลาที่กำหนดไว้ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ เรียบร้อย และถูกต้อง

2. มีความมุ่งมั่นและบากบั่นในการทำงานเพื่อให้งานเสร็จทันการ

3. ใฝ่หาความรู้ เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนาการทำงานให้สำเร็จ

4. รู้จักใช้กุศโลบายและประสานสัมพันธ์ เพื่อให้งานสำเร็จทันเวลา

(3) ชุติวิหารการสร้างความคิดแก่สังคม

ผลการศึกษาศึกษาการเรียนรู้พระบรมราโชวาทเรื่องการสร้างความคิดแก่สังคม และประมวลรวมความคำตอบสะท้อนความคิด และแนวทางประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับพระบรมราโชวาทของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมแล้ว สรุปได้ดังนี้

ก) ความดี ความเจริญ สะท้อนความคิด ดังนี้

1. ต้องปฏิบัติตนเป็นผู้มีศีลและธรรม โดยไม่ก่อความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองเพื่อนร่วมงาน และพยายามสร้างความก้าวหน้าในชีวิตของตน

2. ต้องปฏิบัติตนเป็นดีของสังคม โดยทำประโยชน์แก่สังคม แก่ส่วนรวม และแก่ประเทศชาติ

3. ต้องปฏิบัติงานด้วยความจริงใจต่องาน เพื่องานราชการที่จะทำให้เกิดความเจริญแก่ประเทศชาติ

ข) สุจริต เทียงตรง สัจจะ มุ่งมั่น จริงใจ สะท้อนความคิด ดังนี้

1. ควรมีความสุจริต เทียงตรง สัจจะมุ่งมั่น จริงใจ ในการทำงานใดที่ได้รับมอบหมาย

2. ควรเริ่มจากตนเองก่อนในอันที่จะประพฤติสุจริต เทียงตรง มีสัจจะ มุ่งมั่น และจริงใจต่อประชาชน ต่อผู้อื่น

3. ควรยึดมั่นในอุดมการณ์และอุดมคติที่จะเป็นผู้ที่มีความสุจริต เทียงตรง มีสัจจะ มีความมุ่งมั่น และมีความจริงใจ

4. การปฏิบัติงานที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความสุจริต เทียงตรง มีสัจจะ มุ่งมั่น จริงใจ ย่อมส่งผลทำให้ประสบความสำเร็จ

ค) เสียสละ ใจกว้าง อดทน พากเพียร สะท้อนความคิด ดังนี้

1. ต้องมีความอดทน ความเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อรักษาประโยชน์ส่วนรวม เพื่อประชาชน และองค์กร และประเทศชาติอย่างแท้จริง

2. ควรอุทิศเวลาทำงานให้เต็มที่

3. ควรปฏิบัติงานด้วยความใจกว้าง รับฟังความคิดเห็นคำวิจารณ์ของผู้อื่น ไม่ยึดความคิดของตนเองเป็นใหญ่

4. ควรให้บริการแก่ประชาชนด้วยหัวใจของนักบริการ ต้องอดทนต่อสิ่งที่มากระทบได้เสมอ

5. ควรอยู่ร่วมกันต้องมีน้ำใจต่อกัน รู้จักการให้อภัยซึ่งกันและกัน

ง) ฝึกตนมีระเบียบ มีวินัย สะท้อนความคิด ดังนี้

1. มีการวางแผนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ เพราะจะช่วยให้การปฏิบัติงานถูกต้อง เรียบร้อย

2. มีการทำงานเป็นลำดับขั้นตอน รู้จักจัดเรียงความสำคัญของปัญหา ทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ ซึ่งจะส่งผลให้ประสบความสำเร็จต่อตนเองและส่วนรวม

3. ควรช่วยกันรักษากฎระเบียบ ข้อบังคับ วินัย และแบบแผนต่าง ๆ ของทางราชการ เอาไว้ให้ดี เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี

จ) มีสติ สมาธิ หนักแน่น มั่นคง สะท้อนความคิด ดังนี้

1. ควรปฏิบัติงานทุกอย่างด้วยความมีสติกำกับอยู่ตลอดเวลา

2. การปฏิบัติงานใด ๆ ต้องคิดให้รอบคอบก่อนทำ

3. การปฏิบัติงานต้องมีความหนักแน่นมั่นคง

4. การปฏิบัติงานมีสมาธิจดจ่อกับสิ่งที่ทำเพื่อจะได้ไม่เกิดความผิดพลาด จะส่งผลงานที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพ ถูกต้อง และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนเองและส่วนรวม

5. ไม่หวั่นไหวต่อสิ่งต่าง ๆ ที่มากระทบ เช่น คำพูดของคน ย่อมได้รับผลสำเร็จในทุกด้าน และทำให้บรรลุเป้าหมายได้โดยง่าย

(4) ชุติวิชาการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน

ผลการศึกษาศึกษาการเรียนรู้พระบรมราโชวาทเรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน และประมวลรวมความคำตอบสะท้อนความคิดและแนวทางประพฤติปฏิบัติเกี่ยวกับพระบรมราโชวาทของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมแล้ว สรุปได้ดังนี้

ก) ความคิด สะท้อนความคิด ดังนี้

1. การปฏิบัติงานใด ๆ ก็ตาม ไม่ควรมีความคิดแบ่งแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย
2. ควรให้เกียรติในความคิดซึ่งกันและกัน และยอมรับฟังความคิดของผู้อื่น
3. แสดงความคิดเห็นในสิ่งที่ดี คิดเพื่อการพัฒนาและสร้างสรรค์
4. การใช้ความคิดอย่างมีสติอยู่บนความไม่ประมาท ไตร่ตรองเหตุและผลก่อนที่จะ

ลงมือปฏิบัติ

5. การทำงานใด ๆ ก็ตาม จะต้องให้เกิดเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม แก่ประเทศชาติ
6. การทำงานใด ๆ จะต้องทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ
7. การให้ทุกคนมีส่วนร่วมเสนอความคิดเห็นเพื่อแก้ไขปัญหาและปรับปรุงงาน

ข) ความรู้ สะท้อนความคิด ดังนี้

1. ควรศึกษาหาความรู้ วิทยาการใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาตนเองอยู่เสมอ
2. ควรศึกษางานที่ทำให้รู้จริง และลงมือทำอย่างเต็มกำลังความสามารถ
3. ความรู้ที่ได้จากศึกษา หรือความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ เป็นหัวใจในการเพิ่ม

ศักยภาพในการทำงาน เพื่อให้ประเทศชาติเจริญอย่างยั่งยืน

4. ควรใช้ความรู้ที่มีอยู่เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ประเทศชาติ

ค) กุศโลบาย สะท้อนความคิด ดังนี้

1. การปฏิบัติงานใด ๆ จะต้องใช้กุศโลบายในการปฏิบัติเพื่อให้งานนั้นสำเร็จ
2. การทำงานต้องมีวิธีการทำงานที่หลากหลายในการทำงาน เช่น นำเทคนิครูปแบบ

ใหม่ต่าง ๆ เข้ามาปรับใช้ในการทำงานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

3. การทำงานควรได้มีการนำวิธีการใหม่ ๆ มาปรับใช้ในการทำงาน จึงจะทำให้การปฏิบัติงานก้าวหน้า

4. การปฏิบัติราชการให้สำเร็จต้องรู้จักวิธีอันแยบคายประกอบการดำเนินงาน เพื่อให้
- เกิดประโยชน์ในการทำงาน

5. การดำเนินงานนั้นต้องกลวิธี กลยุทธ์ในการแก้ไขปัญหา

6. การบริหารงานในองค์กรใด ๆ ก็ตามต้องรู้จักหาวิธีจูงใจกับคนทุกฝ่ายเพื่อทำให้เกิดความร่วมมือกัน และการประสานประโยชน์ร่วมกัน

ง) ปัญญา สะท้อนความคิด ดังนี้

1. ควรใช้ความคิด สติ ปัญญาในการทำงานด้วยเหตุด้วยผล จึงจะให้เกิดประโยชน์

2. การปฏิบัติงาน ต้องรู้จักใช้ปัญญามาประกอบอย่างถูกต้องตามหลักวิชา ก็จะเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและบ้านเมือง

3. ต้องรู้จักใช้ปัญญา มากกว่าใช้อารมณ์ในการตัดสินใจปัญหาใด ๆ

4. ควรใช้ปัญญาให้เกิดประโยชน์ในทางที่ถูกต้อง ไม่ใช่ปัญญาไปในทางที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นหรือเพื่อหาประโยชน์ใส่ตนเอง

จ) การประสานสัมพันธ์ สะท้อนความคิดและแนวปฏิบัติ ดังนี้

1. การประสานสัมพันธ์กันภายในหมู่คณะอยู่เสมอ จะทำให้งานดำเนินไปด้วยดี

2. การทำงานใด ๆ จะต้องใช้การประสานสัมพันธ์มาช่วยในการปฏิบัติงานนั้น จึงจะทำให้งานบรรลุเป้าหมายได้อย่างง่าย

3. รู้จักการทำงานเป็นทีม ทำตัวเป็นผู้ประสานงานที่ดี งานก็จะสำเร็จลงได้ด้วยดี และเกิดประโยชน์สูงสุดต่อทุกฝ่าย

4. การให้ความร่วมมือในการปฏิบัติงาน การมีน้ำใจกับผู้ร่วมงาน เป็นทางนำไปสู่การประสานสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกันภายในหน่วยงาน

5. ต้องเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี รู้จักถนอมถ่อมตน ในการทำงานประสานสัมพันธ์กับผู้อื่น

6. การประสานงานที่ดีจะเป็นการสร้างสรรค์แผ่นดินให้เจริญได้

ฉ) ความสามัคคี สะท้อนความคิด ดังนี้

1. การทำงานร่วมกันเป็นหมู่คณะช่วยสร้างเสริมความสามัคคีกัน

2. ความสามัคคีในหมู่คณะย่อมนำมาซึ่งความสงบสุขของหน่วยงาน และความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ

3. ความสามัคคีจะเป็นพลังนำไปสู่ความสำเร็จขององค์กรและประเทศชาติ

4. ประเทศใดคนในชาติไม่มีความสามัคคี ย่อมนำมาซึ่งภัยพิบัติของประชาชนและประเทศชาติ

ส่วนที่ 2 วิเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากเนื้อหาวิชาด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทของผู้วิจัย ผลการเรียนรู้ทำให้ได้องค์ความรู้ ดังนี้

(1) สิ่งที่ได้เรียนรู้พระราชประวัติและพระราชกรณียกิจจากการชมบทวีดิทัศน์ คือ

1.1. พระองค์ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ โดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย ทั้งนี้เพื่อประโยชน์สุข และความร่มเย็นที่จะเกิดขึ้นแก่ปวงชนชาวไทยของพระองค์

1.2 ทำให้เห็นถึงสายพระเนตรที่ทรงมีพระราชวิจารณ์ญาณอันยาวไกล และลุ่มลึกในการปกครองประเทศเพื่อให้มีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกันนานอารยประเทศ พระองค์ทรงครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยามอย่างแท้จริงตามที่ได้ประกาศพระ

ปฐมบรมราชโองการอันแสดงถึงพระราชปณิธานแน่วแน่ที่เป็นนัยยะแห่งการพระราชทานความ
อารักขาปวงอาณาประชาราษฎร์ทั้งหลาย โดยเห็นได้จากที่ทรงเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยม
เขียนราษฎรในถิ่นทุรกันดารทั่วทุกแห่ง

1.3 ทำให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีต่อปวงชนชาวไทยอย่างหา
ที่สุดมิได้ โดยพระองค์จะทรงสนพระทัยอยู่เสมอที่จะแสวงหาหนทางให้พสกนิกรของพระองค์นั้น
มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ ดังนั้น จากพระราชประสงค์นี้จึงทรงมี
พระราชดำริเป็นโครงการ ต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือราษฎรอีกทางหนึ่งเป็นการสนับสนุนงานของ
รัฐบาลที่ยังไม่สามารถเข้าไปถึงได้ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริในการพัฒนาชนบทที่นับ
ได้ว่าเป็นโครงการแรกของพระองค์ เริ่มต้นขึ้นเมื่อปี 2495 โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริซึ่ง
มีมากมายกว่า 3,000 โครงการ

(2) สิ่งที่ได้เรียนรู้จากโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา และโครงการอัน
เนื่องมาจากพระราชดำริในหลาย ๆ โครงการ พบว่า มีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน ดังนี้

1. เป็นโครงการทดลอง
2. เป็นโครงการตัวอย่าง
3. เป็นโครงการซึ่งไม่หวังผลกำไรตอบแทน

ในการดำเนินงานได้เน้นหนักให้เห็นถึงการใช้อย่างมีประสิทธิภาพด้านทรัพยากรธรรมชาติและปัจจัย
ทางการเกษตรที่ประเทศไทยเรามีอยู่ นำมาใช้สอยอย่างประหยัด และให้ได้ประโยชน์สูงสุดด้วย
ขั้นตอนการผลิตที่สามารถทำได้ไม่ยากนัก โดยคำนึงถึงการใช้อย่างประหยัดและวัสดุเหลือ
ใช้ให้เกิดประโยชน์สูง เป็นการประหยัดทั้งงบประมาณและเวลา อีกทั้งอาศัยความเจริญทางด้าน
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการศึกษา ค้นคว้าและทดลอง เพื่อรวบรวมข้อมูลและผลที่
ได้จากการทดลองนำไปเผยแพร่เพื่อเป็นตัวอย่างสำหรับการเกษตร และประชาชนทั่วไปที่สนใจ

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลโครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา พบว่า รูปแบบของ
โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดานั้น แบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ 1.โครงการแบบไม่ใช่ธุรกิจ
2. โครงการแบบกึ่งธุรกิจ

2.1 โครงการแบบไม่ใช่ธุรกิจ หมายถึง โครงการที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงาน
ราชการหลาย ๆ หน่วย โครงการเหล่านี้จะไม่มีการรับ-รายจ่ายประจำ เป็นโครงการที่สนองแนว
พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เกี่ยวกับการพัฒนาประสิทธิภาพการผลิตทาง
การเกษตร ทรงให้ความสำคัญกับการเพิ่มพูนคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในระยะยาว โดยมีแนวทาง
ที่สำคัญคือ การทำให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้ทางด้านอาหาร และสนับสนุนให้มีรายได้
เพิ่มขึ้นนอกเหนือไปจากภาคเกษตร อีกทั้งเน้นการพัฒนาและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ตัวอย่าง

โครงการ ได้แก่ การเลี้ยงและขยายพันธุ์ปลาหมอเทศ ทำป้าไม้สาธิต นาข้าวทดลอง เลี้ยงโคนม เลี้ยงและขยายพันธุ์ปลานิล ปลุกข้าวไร่ การผลิตแก๊สชีวภาพ เป็นต้น

2.2 โครงการแบบกิ่งธุรกิจ เป็นโครงการที่มีรายรับ-รายจ่าย ที่เรียกกิ่งธุรกิจก็ เพราะว่าจะไม่แจกผลกำไร แต่จะนำเอาผลกำไรมาขยายงาน เช่น การดำเนินงานในปี 2527, ปี 2533 และปัจจุบัน

โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดา เปรียบเสมือนตัวอย่างในการเรียนรู้ การศึกษา ดูงานสำหรับเกษตรกร ซึ่งเป็นแบบอย่างในการดำเนินโครงการ และเพื่อการศึกษาสำหรับนิสิต นักศึกษา นักเรียน และผู้สนใจ ผลของการทดลองในโครงการต่าง ๆ ในสวนจิตรลดา ได้ขยายผล ไปยังพื้นที่ในความรับผิดชอบของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั่วประเทศ

(3) ส่วนที่ได้เรียนรู้จากผลการวิเคราะห์เนื้อหาชุดวิชาฝึกอบรมการเรียนรู้ตามรอย พระยุคลบาทใน 4 เรื่อง ประมวลได้ดังนี้

1) การพัฒนา ความเจริญ ความมั่นคง

ก. การพัฒนา เป็นกระบวนการที่มีจุดหมายแห่งความก้าวหน้า แห่งความเจริญรุ่งเรือง แห่งความสุขและความปลอดภัยและที่บังเกิดขึ้นเป็นขั้นตอนเพิ่มพูนสูงขึ้น ไปเรื่อย ๆ จากระดับที่ต่ำ ไปสู่ระดับที่สูง จากการทำนุบำรุงพื้นฐานที่มีอยู่ดีแล้วให้แข็งแกร่งเพื่อจะได้สร้างเสริมของที่ดีใหม่ ต่อยอดออกไปอีก การพัฒนาจึงไม่ใช่กระบวนการที่มีจุดจบ トラบใดที่คนเราสามารถยกระดับจาก เดิมที่มีอยู่ให้สูงขึ้นไปอีก

ข. ความเจริญ การสร้างความเจริญของแต่ละบุคคลเป็นพื้นฐานสำคัญ เป็น องค์ประกอบของการสร้างความเจริญของส่วนรวมของประเทศ ซึ่งแต่ละคนควรจะมุ่งสร้างความ เจริญก้าวหน้าให้แก่การงานของตัว ด้วยการทำกิจการงานที่สุจริต เป็นประโยชน์ เป็นการ สร้างสรรค์ ถูกต้องเป็นธรรม ประสานประโยชน์ของแต่ละคนเข้าด้วยกัน ไม่เพ่งประโยชน์ เฉพาะตัวและควรเห็นความสำคัญของผู้อื่น นอกจากนี้แล้วยังต้องอาศัยปัจจัยสำคัญ ประกอบพร้อม กันอีก 4 อย่าง คือ

อย่างที 1 ต้องมีคนดี มีปัญญา มีความรับผิดชอบ เป็นผู้ประกอบการ

อย่างที 2 ต้องมีวิทยาการที่ดี เป็นเครื่องใช้ประกอบ

อย่างที 3 ผู้ประกอบการต้องมีความวิริยะอุตสาหะ และความเพ่งพินิจอย่าง
ละเอียดรอบคอบในการทำงาน

อย่างที 4 ต้องรู้จักทำงานให้พอเหมาะ พอดี และพอควรแก่งานและแก่ประโยชน์
ที่พึงประสงค์

ค. ความมั่นคง การสร้างความมั่นคงให้เกิดขึ้น ต้องอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาด สามารถและสุจริตเป็นธรรม และอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั้งประเทศ อีกทั้งประชาชนทุกคน ต้องดำรงอยู่ในคุณธรรมและน้อมนำมาปฏิบัติ 4 ประการ คือ

1. การรักษาความสัตย์ ความจริงใจต่อตัวเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม

2. การรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัตย์ความดีนั้น

3. การอดทน อดกลั้น และอดออมที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัตย์สุจริตไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด

4. การรู้จักละวางความชั่ว ความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตน เพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง

2) การเป็นข้าราชการที่รักประชาชน

สิ่งที่ได้เรียนรู้ใน 5 เรื่อง ได้แก่

1. ศรัทธาเชื่อมั่นในการปฏิบัติหน้าที่ราชการ ถือได้ว่า เป็นกำลังที่สำคัญอันหนึ่งในการทำงาน เพราะความศรัทธาจะก่อให้เกิดความพึงพอใจ ความกระตือรือร้นที่จะทำงาน

2. การยึดมั่นในประโยชน์รวมของแผ่นดิน เป็นข้าราชการจะต้องสำนึกในบุญคุณแผ่นดิน และตอบแทนคุณของแผ่นดินโดยการประพฤติดี ปฏิบัติงานด้วยจิตใจที่ปราศจากอคติ

3. ความรับผิดชอบ เป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับชีวิตของเราเพื่อความเจริญของตนเอง และของส่วนรวมที่เกี่ยวข้องกับงานนั้น ๆ

4. การทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ จำเป็นต้องพิจารณาด้วยวิจารณญาณ ให้ถูกเหตุถูกผล ให้ถูกต้องถูกส่วนให้พอเหมาะ พอดี ให้ประสานสอดคล้องต้องกัน เมื่อทำได้สมบูรณ์แล้วก็จะป็นทั้งรางวัลแก่ตนเอง และประโยชน์แก่ประเทศชาติ

5. สำเร็จทันการ ควรมุ่งผลงานและให้ได้ประโยชน์สูงสุด ต้องอาศัยความพอเหมาะพอดีในการปฏิบัติงาน ต้องรู้จักคิด พิจารณาวินิจฉัย วิเคราะห์งานที่ทำ ให้สำเร็จเสร็จสมบูรณ์ และทันการกับเวลา

3) การสร้างความคิดแก่สังคม

สิ่งที่ได้เรียนรู้ในเรื่องความดี ความเจริญ สุจริต เทียงตรง สัจจะ มุ่งมั่น จริงใจ เสียสละ ใจกว้าง อดทน พากเพียร ฝึกตนมีระเบียบ มีวินัย มีสติ สมานธิหนักแน่น มั่นคง ประมวลได้ ดังนี้

1. การสร้างสรรค์ความดีให้เกิดขึ้นในสังคมได้นั้น เราทุกคนจะต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง และมั่นคงในความดี ความถูกต้องเพื่อปฏิบัติหน้าที่ในงานราชการได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะการทำงานที่ควบคู่ไปกับการสร้างสรรค์ความดีในอันที่จะมุ่งประโยชน์เพื่อประชาชนเป็นหลัก และการสร้างสรรค์ความดีให้กับสังคมนั้น

2. การทำงานของข้าราชการ จะเป็นงานที่สร้างสรรค์ความดี จะต้องสร้างระเบียบวินัย ในการบริหารงานให้เกิดขึ้นด้วย การสร้างระเบียบวินัยในการทำงานนั้น สิ่งหนึ่งที่เราจะต้องยอมรับก็คือว่า เราต้องให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเถียงเราได้ อันนี้สำคัญที่สุดแล้วดีกว่ากันด้วยเหตุ ด้วยผล ถ้าเถียงดีกว่าเราต้องยอมรับ นี่คือการมีใจกว้างในการบริหารราชการแผ่นดิน นอกจากนี้ การที่สังคม ประเทศชาติจะเจริญก้าวหน้าต่อไปได้จะต้องมีระบบราชการที่ดี ยึดหลักของความซื่อสัตย์สุจริต และเป็นธรรมด้วย ความซื่อสัตย์สุจริต เป็นหน้าที่ของข้าราชการ เงินเดือนของข้าราชการไม่เพียงพอต่อการยังชีพ แต่ถ้าเราอยู่อย่างเพียงพออย่างที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรับสั่งอยู่เสมอ เราคงจะได้เห็นระบบราชการที่ดี เห็นข้าราชการที่ดี ทันสมัย ความสามารถสูง

3. สิ่งที่ข้าราชการที่ดีจะต้องมี ตามที่ได้เรียนรู้ ซึ่งกล่าวไว้มีอยู่ 4 ประการ คือ⁵

3.1 การมีคุณธรรม ผู้บริหารที่ดีนั้นหรือข้าราชการที่ดีนั้น ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร หรือนักวิชาการก็ตาม จะต้องใช้วิจารณญาณในหลายเรื่อง หลายสิ่งหลายอย่างที่เราทำงาน คือ พุดง่าย ๆ อย่างเป็นคนหูเบา แล้วก็ต้องหาข้อมูล ข้อเท็จจริงให้ชัดเจนก่อนที่จะตัดสินใจว่าถูกหรือผิด

3.2 ข้าราชการจำเป็นต้องถือปฏิบัติคือ การเป็นตัวของตัวเอง คือเราสามารถที่จะยึดมั่นในสิ่งที่ถูกต้อง ถ้ามีการถูกบีบบังคับ ให้ทำในสิ่งที่ไม่ถูกเราก็ไม่ควรปฏิบัติ ความเป็นตัวของตัวเองที่เราอยู่จะค่อย ๆ สร้างสมเป็นบารมีของเรา

3.3 ข้าราชการจำเป็นต้องเข้าถึงประชาชน จะต้องเสียสละความรู้ความสามารถ เราเสียสละเวลา เราต้องจริงใจ ต้องคอยบริการประชาชน เพราะนี่คือหน้าที่ของข้าราชการ

3.4 ข้าราชการจะก่อประโยชน์ให้เกิดขึ้นในสังคมได้ โดยการทำงานของเราทำ ต้องตัดสินใจ ถ้าเราทำได้ประชาชนมีความเชื่อใจเรา เราจะได้ถึงความเดือดร้อนของชาวบ้าน เราจะได้ข้อเท็จจริง

⁵ เกษม สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ชุดฝึกอบรม 1-4 โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ก.พ., 2542), หน้า 189-191.

4. การสร้างควมดีแก่สังคมด้วยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นข้าราชการที่ดีโดยยึดมั่น
ในหลัก 10 ประการ ได้แก่⁶

1. ทำงานอย่างผู้รู้จริงและมีผลงานเป็นที่ประจักษ์
2. มีความอดทน มุ่งมั่น ยึดธรรมะ และความถูกต้อง
3. มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เรียบง่าย และประหยัด
4. มุ่งประโยชน์คนส่วนใหญ่เป็นหลัก
5. รับฟังความเห็นผู้อื่นเคารพความคิดที่แตกต่าง
6. มีความตั้งใจจริงและขยันหมั่นเพียร
7. มีความสุจริตและกตัญญู
8. ให้พึ่งตนเอง ส่งเสริมคนดีและคนเก่ง
9. รักประชาชน
10. เอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน

5. ข้าราชการทุกคนจะเป็นผู้ที่สร้างควมดีแก่สังคมจะต้องทำลาขธรรม 5 ประการ
ไปจากตัวให้ได้ คือ

1. หลง อย่าหลงอะไรไปกับกระแสโดยที่ไม่รู้อะไรดีอะไรไม่ดี
2. โลภ อย่าขวนขวายด้วยควมโลภที่อยากจะได้โน่นได้นี้
3. โง่ อย่าทำอะไรโง่ ๆ ที่ไม่ดูเหตุตุผล
4. โกง อย่าไปโกงเอาของของคนอื่นมาเป็นของตน
5. กัด อย่ามัวแต่กัดกัน ทะเลาะกัน อิจฉาตาร้อนกัน

6. ข้าราชการทุกคนควมยึดถือในควมพอดิ 5 ประการ คือ

1. ควมพอดิด้านจิตใจ
2. ควมพอดิด้านสังคม
3. ควมพอดิด้านเศรษฐกิจ
4. ควมพอดิด้านเทคโนโลยี
5. ควมพอดิด้านทรัพยากรธรรมชาติ

⁶ ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล, “การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดี”, ในโครงการ
เรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ., องค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอย
พระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน ชุดที่ 2, (กรุงเทพมหานคร ; บริษัทประชาชน จำกัด,
2543), หน้า 57-58.

ดังนั้น ข้าราชการทุกคนควรที่จะน้อมเอาแนวคิดที่ได้จากพระบรมราชาบาทในเรื่อง ความดี ความเจริญ สุจริต เทียงตรง เสียสละ อุดหนุน ฝึกตนมีระเบียบวินัย ความเพียร และมีสติ มีสมาธิ ไปปฏิบัติในการทำงานของเรา จะทำให้เรามีประสิทธิภาพและคุณภาพมากยิ่งขึ้น และผลที่เราได้ประพฤติปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาททำให้เราสามารถพัฒนาตัวเราเองให้เป็นคนที่มีจิตใจดี และสร้างสรรค์ความดีในสังคมได้

4) การร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน

ในวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าพระราชพิธีบรมราชาภิเษก 5 พฤษภาคม 2493 พระองค์ได้พระราชทานพระปฐมบรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์แห่งมหาชนชาวสยาม” นับแต่บัดนั้นเป็นต้นมาก็ทรงพระราชอุตสาหะปฏิบัติ พระองค์โดยทรงถือเอาทุกข์สุขของราษฎรประดุจดังทุกข์สุขของพระองค์เอง ทรงห่วงทวยราษฎร์ ในทุกถิ่นสถานดังคำกล่าวที่ว่า “ไม่มีพื้นที่ใดที่พระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปไม่ถึง พระเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทั่วแผ่นดิน อย่างแสงตะวันให้ความสว่าง อบอุนฉายส่องไม่เลือกที่ ทั้งในปราสาทราชฐาน และบ้านของยากจนใจเสมอกัน” ภาพที่พสกนิกรชาวไทยได้เห็นจนชินตา คือภาพที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถือแผนที่และทรงสะพายกล้องถ่ายรูป เสด็จพระราชดำเนินไปตามสถานที่ต่าง ๆ แม้แต่ในถิ่นทุรกันดาร พระองค์ก็ไม่ได้ย่อท้อต่อความยากลำบาก ภาพที่ประทับใจพสกนิกรอย่างยิ่งคือ ภาพที่ทรงงานอยู่นั้นแม้พระเสโทได้หลั่งไหลจากพระพักตร์ก็ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ได้อย่างไม่ย่อท้อ⁷

จากพระปฐมบรมราชโองการของพระองค์ที่ทรงตรัสไว้ข้างต้น สิ่งที่เราได้เรียนรู้ คือ

1. ความมุ่งมั่นของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเพื่อประชาชนชาวไทย
2. พระปรีชาญาณของพระองค์ท่านที่ทรงคิดที่อยู่เหนือผลประโยชน์หรือความสุขส่วนพระองค์
3. เป็นกระแสพระราชดำรัสอันยิ่งใหญ่ที่ถือเป็นพื้นฐานของการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน

⁷ โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ., องค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน ชุดที่ 1: ข้าราชการคือผู้ปฏิบัติงานของพระราชา, (กรุงเทพมหานคร ; บริษัทประชาชน จำกัด, 2543), หน้า 30.

พระปฐมบรมราชโองการและพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสเกี่ยวกับการร่วมสร้างพลังของแผ่นดินในเรื่องความคิด ความรู้ กุศโลบาย ปัญญา การประสานสัมพันธ์ ความสามัคคี ประมวลสิ่งที่ได้เรียนรู้ ดังนี้

1. ความคิด สิ่งที่ได้เรียนรู้ คือ การสร้างความคิดนั้นเป็นการคิดที่ประกอบด้วยสติที่เกิดจากการปฏิบัติฝึกฝนจนคุ้นเคย การตั้งสติคิดอ่านได้ง่ายจะทำให้เราแสดงความคิดเรื่องใดที่เข้าใจได้ง่ายได้ชัดไม่ผิดพลาดวิชา เราไม่ควรอย่างยิ่งที่จะคิดพัฒนางานด้วยความกระหายหรือด้วยความเร่งรีบที่จะสร้างของใหม่สิ่งใหม่ การที่จะคิดพัฒนาสิ่งใดให้เจริญขึ้นนั้นจะต้องสร้างและเสริมขึ้นจากพื้นฐานเดิมให้สมบูรณ์มั่นคงพร้อม ๆ กันไปด้วย ความคิดวินิจฉัยตัดสินปัญหานั้นมีหลายระดับ ระดับหยาบที่สุดคือ การตัดสินตามความพอใจที่ไม่ได้อาศัยเหตุผลและหลักเกณฑ์ใด ๆ อีกแบบหนึ่งคือการวินิจฉัยตัดสินตามประสบการณ์ที่เคยชินทำตามกันมา การวินิจฉัยตัดสินที่มีการพิจารณาวิเคราะห์ปัญหาอย่างถี่ถ้วนที่มีการสอบถามเทียบเคียงความถูกต้องไม่ควร ตามหลักวิชา ด้วยหลักเหตุผล หลักจริยธรรมที่ละเอียดรอบคอบ สามารถนำไปปรับใช้ในการแก้ไขปัญหาทั้งปวงในชีวิตได้ดี

2. ความรู้ สิ่งที่ได้เรียนรู้ คือ ข้าราชการที่สามารถต้องมีความรู้ครบ 3 ส่วน คือ ความรู้วิชาการ ความรู้ปฏิบัติการ และความรู้คิดอ่านตามเหตุผลตามความเป็นจริงประกอบกันไป ความรู้ที่ใช้ได้ผลนั้นต้องเป็นความรู้ที่ถูกต้อง คือ วิชาเฉพาะสาขาที่ศึกษามาโดยตลอดจากมหาวิทยาลัยแล้ว รู้ด้านกว้างคือ วิชาอื่น ๆ ทั่วไป ย่อมเป็นปัจจัยประกอบเสริมอีกส่วนหนึ่งด้วย ซึ่งความรู้ทั้ง 2 ส่วนนี้สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ถ้าขาดความรู้ด้านกว้างจะทำให้บุคลากรมีความรู้ ความคิดคับแคบทำงานได้ไม่คล่องตัว

3. กุศโลบาย สิ่งที่ได้เรียนรู้ คือ กุศโลบาย คือ วิธีการอันแยบยลในการปฏิบัติงาน โดยแยบคาย 5 ประการ ได้แก่

3.1) การสร้างศรัทธา ได้แก่

3.2) การไม่ประมาทปัญญาความรู้ ความฉลาด ความสามารถของตนและของผู้อื่น

3.3) การตามรักษาความจริงใจ

3.4) การเพียรพยายามกำจัดความคิด จิตใจที่ต่ำทรามออกจากตน

3.5) การรู้จักสงบใจ

4. ปัญญา สิ่งที่ได้เรียนรู้ คือ ปัญญาเกิดขึ้นได้โดยอาศัยความรู้อันกว้างขวางที่ได้รู้ได้เห็น ได้ศึกษาสังเกตมาแล้วเป็นเนื้อหา อาศัยสติ ความระลึกรู้และความมีใจสงบตั้งมั่นในความ เป็นกลาง ไม่หวั่นไหวด้วยอคติเป็นพื้นฐาน รองรับและเป็นเครื่องพิจารณาถ้อยแถลง ผู้มีปัญญารู้จริงและรู้ซึ่ง มองเห็นปัญหาและภารกิจของตนได้ชัดเจนโดยตลอดหมดทุกอย่าง ปัญญาเกิดขึ้น

จากความฉลาดสามารถคิดพิจารณาอย่างถูกต้อง แยกตามเหตุตามผล นักปฏิบัติงานทุกคนจะต้องมีวินัยให้กับตนเองคือ ไม่ประมาทปัญญา ต้องรักษาความจริงใจ สดชื่นความคิดจิตใจที่ต่ำทรามอ่อนแอ ไม่ประมาทปัญญาของตนเองและไม่ประมาทปัญญาคนอื่น การสร้างสรรค์ประโยชน์ตน ประโยชน์ส่วนรวมจะสำเร็จผลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับกระทำ ความประพฤติปฏิบัติและความคิดเห็นของแต่ละคน ดังนั้น ขอให้พยายามปฏิบัติฝึกฝนตนเองให้มีความคิดจิตใจที่เที่ยงตรงและมั่นคงเป็นกลาง เป็นอิสระจากอคติ ซึ่งมีหลักฝึกหัดที่สำคัญประกอบส่งเสริมกัน 2 ข้างคือ ให้หัดพูด หัดทำ คิดด้วยสติรู้ตัวอยู่เสมอ และให้หัดใช้ปัญญาความฉลาดรู้เป็นเครื่องวิเคราะห์และวินิจฉัยเรื่องราวปัญหา ต่าง ๆ

5. การประสานสัมพันธ์ สิ่งที่ได้เรียนรู้ คือ การประสานสัมพันธ์ มีปัจจัย 3 ประการ ได้แก่

5.1) ความรู้ความสามารถทางวิชาการ ซึ่งถือเป็นปัจจัยหลักที่ต้องนำมาใช้ปฏิบัติงาน

5.2) จิตใจที่เข้มแข็งหนักแน่นในเหตุผลความถูกต้อง ในความสุจริต ยุติธรรม และในความเที่ยงตรง รับผิชอบ ซึ่งเป็นปัจจัยส่วนพื้นฐาน

5.3) ความรอบรู้ และความคิดอ่านที่กว้างไกล มีหลักเกณฑ์ความเฉลียวฉลาดคล่องตัวในการติดต่อประสานงาน ประสานประโยชน์กับทุกฝ่าย

6. ความสามัคคี สิ่งที่ได้เรียนรู้ คือ ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการปฏิบัติบริหารงานใหญ่ ๆ เช่น งานของแผ่นดิน และความสามัคคีจะเกิดมีขึ้นมั่นคงได้ก็ด้วยบุคคลในหมู่ในคณะมีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผูกพันจิตใจของกันและกัน 4 ประการ คือ

6.1) ให้การสงเคราะห์ช่วยเหลือกัน ได้แก่ ให้อภัยไม่ถือโทษกัน ให้คำแนะนำตักเตือนที่ดีต่อกัน

6.2) การมีวาจาดี ได้แก่ พูดแต่คำสัจ คำจริงต่อกัน พูดให้กำลังใจกัน พูดแนะนำประโยชน์กัน พูดให้รักใคร่ปรองดองกัน

6.3) การทำประโยชน์ให้แก่กัน ได้แก่ ประพฤติปฏิบัติกันให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่กันและกัน

6.4) การวางตนได้สม่าเสมออย่างเหมาะสม ได้แก่ ไม่ทำตัวให้ดีเด่นเกินกว่าผู้อื่น ไม่ด้อยไม่ต่ำทรามไปจากหมู่คณะ

เมื่อทำการประมวลสิ่งที่ได้เรียนรู้จากองค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดข้างต้นนั้น เราจะได้เป็นหลักการใหญ่ 3 หลัก คือ

- (1) ยึดมั่นในคุณธรรม
- (2) ยึดมั่นหลักการทำงาน
- (3) และให้มีคุณค่า

ในหลักการใหญ่ 3 ประการนี้ เมื่อเรามองในแนวลึก เรายังสามารถแตกแขนงออกเป็นหลักการย่อย 9 ประการ ตามที่คณะกรรมการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่การเรียนรู้ ตามรอยพระยุคลบาท(รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี คุณหญิงสุพัตรา มาศดิตถ์ ประธาน) ภายใต้คณะกรรมการบริหารโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท(นายกรัฐมนตรี ประธาน ปลัดกระทรวงทุกท่าน กรรมการ) ได้ประมวลและเรียบเรียงจากแนวทางที่ข้าราชการได้แสดงความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะนำไปยึดถือประพฤติปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของประชาชน สังคม และประเทศชาติ ภายหลังจากที่ได้เข้ารับการอบรมตามหลักสูตรโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ซึ่งข้าราชการควรมุ่งมั่นนำไปประพฤติปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาทภายหลังจากที่ได้เรียนรู้เพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน มีดังนี้⁸

1. สุจริต เทียงตรง
2. เสียสละ อุดทน
3. ฝึกลดกิเลส
4. เพียบพร้อมความรู้ คู่คุณธรรม
5. ขยายสัมพันธ์ประสาน
6. มีความรับผิดชอบ
7. ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่
8. ทำงานให้สำเร็จทันการ
9. ยึดมั่นในผลประโยชน์ของประเทศชาติและความถูกต้องเป็นธรรม

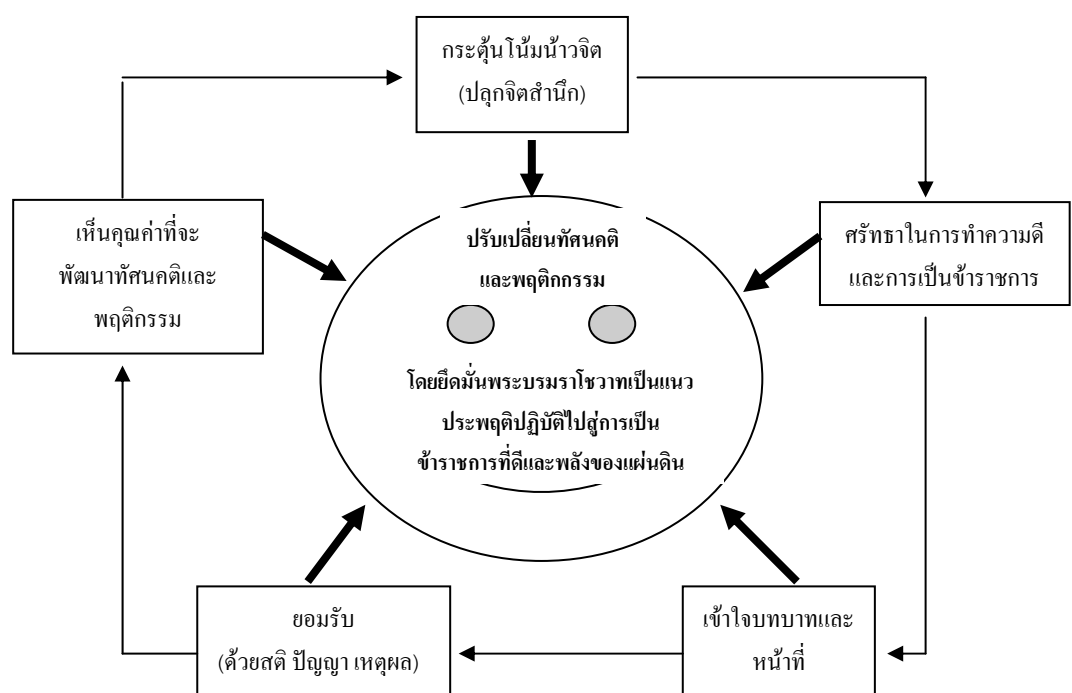
ดังนั้น สรุปได้ว่า การฝึกอบรมด้านจิตตภาวนาควบคู่ไปกับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทนั้น เพื่อต้องการที่จะกระตุ้นโน้มน้าวจิตหรือปลูกจิตสำนึกให้บุคคลเกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดจากการฝึกอบรมและการเรียนรู้อย่างทองแท้ โดยเริ่มจากการได้ความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนที่ถูกต้อง และวิธีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนได้ลงมือฝึกปฏิบัติจิตตภาวนาด้วยตนเอง เพื่อให้เกิดสมาธิ เกิดการปลูก

⁸ ดร.สุทิน ลิ้มประชาติ, “การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท เพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน”, ในโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ., องค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท เพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน ชุดที่ 2, หน้า 78-79.

จิตให้ตื่นอยู่เสมอด้วยการฝึกสติ แล้วจึงนำจิตที่มีความสงบ ควรแก่การงานไปเป็นบาทฐานทำให้เกิดปัญหาในการตรikirครองพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ตามเหตุตามผล และพร้อมที่จะรับเอาการเรียนรู้แนวทางการประพฤติปฏิบัติจากต้นแบบอย่างอันดีตามรอยพระยุคลบาท โดยการเรียนรู้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จนกระทั่งเกิดความศรัทธาการเป็นข้าราชการในตนเอง ยึดมั่นที่จะกระทำความดี รับผิดชอบต่อหน้าที่ของตนมากขึ้น อีกทั้งเกิดการยอมรับตนเองและยอมรับผู้อื่นด้วยสติปัญญาด้วยเหตุผลตามความเป็นจริง รวมถึงเห็นคุณค่าของการมีทัศนคติที่จะพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในตนเองให้เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ ด้วยการละทิ้งชั่วร้ายทั้งปวงและการปฏิบัติตนให้อยู่ในศีลในธรรมอันดี พร้อมไปกับพฤติกรรมในการทำงานที่ยึดมั่นในพระบรมราโชวาทเพื่อเป็นกรอบเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติงานในหน้าที่ และการดำเนินชีวิตของตน ของครอบครัวให้ดี ให้ถูกต้อง มีประสิทธิภาพต่อไป จึงถือว่าเป็นการเริ่มต้นที่สำคัญในการพัฒนาตนเองไปสู่การเป็นข้าราชการที่ดี

ฉะนั้น ข้าราชการที่ได้พัฒนาการเรียนรู้ในตนเองแล้ว จะมีการปรับตัวได้ดี มีบุคลิกดี มีอุดมคติ และความมุ่งหวังในอนาคตที่เหมาะสมกับความสามารถของตน ส่วนบุคคลที่ได้สำรวจตนเอง สำรวจสถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับตน ฝึกการยอมรับตนเอง กล้าเผชิญปัญหาของตน จะมีความคิดที่จะแก้ปัญหาหรือปรับปรุงตนเอง แล้วนำเอาความคิดนั้นไปพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมของตนเองให้มีการปรับตัวที่ดีขึ้นทั้งในปัจจุบันและอนาคตต่อไป จากบทสรุปที่กล่าวนี้ผู้วิจัยได้สร้างเป็นแผนภูมิแสดงไว้ ดังนี้

แผนภูมิที่ 4 กระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อการพัฒนาทัศนคติและพฤติกรรมไปสู่การเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน

บทที่ 5

สรุปผล และข้อเสนอแนะ

จากการนำเสนอผลการศึกษาวิเคราะห์ในบทที่ 3 และบทที่ 4 ไปแล้วนั้น ในบทนี้จะได้สรุปผลการวิจัย รวมทั้งเสนอข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาทักษะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท(โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท 2) เพื่อศึกษาทักษะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท(โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) ในด้านจิตตภาวนาและด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

วิธีดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 1) การวัดทักษะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท โดยใช้เครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น และนำไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อหาความเชื่อมั่นของเครื่องมือ แล้วนำไปปรับปรุงแก้ไข 2) การศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท โดยใช้วิธีการประมวลข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเอกสารที่เกี่ยวกับพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ใช้ในหลักสูตรการฝึกอบรมการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท แล้วนำมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา

การวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งได้จากเครื่องมือวัดทักษะของข้าราชการที่เข้าฝึกอบรมในโครงการฯ จะใช้สถิติพื้นฐานเพื่อหาความถี่(Frequency) ค่าร้อยละ(Percent)

กลุ่มตัวอย่างจากหลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนาที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้มีจำนวน 180 คน ได้รับแบบสอบถามได้กลับคืนมาจำนวน 130 ชุด คิดเป็นร้อยละ 72.22 ข้อมูลพื้นฐานของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา ส่วนมากเป็นเพศหญิงมากกว่าชาย คิดเป็นร้อยละ 75.4 ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในช่วง 36-45 ปี คิดเป็นร้อยละ 36.9 อายุการรับราชการมากที่สุดคือ 30 ปี น้อยที่สุดคือ 1 ปี ระดับการศึกษาส่วนใหญ่จบปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 61.5 ตำแหน่งหน้าที่การงานส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ คิดเป็นร้อยละ 50.0 และข้าราชการ

ส่วนใหญ่มีระดับชี 4-6 คิดเป็นร้อยละ 52.3 และส่วนมากเป็นผู้ที่ไม่เคยมีประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรมมาก่อน คิดเป็นร้อยละ 82.0 เหตุผลที่เข้ารับการฝึกอบรมคือ สมัครใจมาเอง คิดเป็นร้อยละ 88.5 กิจกรรมส่วนใหญ่ที่เคยปฏิบัติมาก่อนเข้ารับการฝึกอบรมคือ การทำบุญตักบาตร คิดเป็นร้อยละ 84.6

กลุ่มตัวอย่างจากหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ มีจำนวน 130 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือ แบบสอบถามหลักสูตรด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ได้รับแบบสอบถามกลับคืนมาจำนวน 83 ชุด คิดเป็นร้อยละ 63.85 ข้อมูลพื้นฐานของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท พบว่า เป็นเพศหญิงมากกว่าชาย คิดเป็นร้อยละ 68.7 ส่วนใหญ่อายุอยู่ในช่วง 36-45 ปี คิดเป็นร้อยละ 37.3 อายุการรับราชการส่วนใหญ่อยู่ช่วง 11-15 ปี คิดเป็นร้อยละ 25.3 ระดับการศึกษา ส่วนใหญ่จบปริญญาตรี คิดเป็นร้อยละ 72.3 ตำแหน่งหน้าที่การงานส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ คิดเป็นร้อยละ 53.0 ระดับชีส่วนใหญ่อยู่ในระดับชี 4-6 คิดเป็นร้อยละ 53.1 และส่วนมากไม่เคยมีประสบการณ์เข้ารับการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ คิดเป็นร้อยละ 86.7 และเหตุผลที่เข้ารับการฝึกอบรมคือ สมัครใจมาเอง คิดเป็นร้อยละ 79.5

ผลการศึกษา

1. การศึกษาทัศนะของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรม ใน 2 ด้าน คือ ด้านจิตตภาวนา และด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท มีดังนี้

1.1 ด้านจิตตภาวนา พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมตามโครงการฯ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาด้านจิตตภาวนามากที่สุดคือ เรื่องการเดินจงกรม คิดเป็นร้อยละ 96.2 รองลงมาคือ เรื่องอุบายระงับความโกรธ คิดเป็นร้อยละ 94.6 และน้อยที่สุดคือ เรื่องสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา คิดเป็นร้อยละ 12.3 ส่วนความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา ผู้เข้ารับการอบรมตามโครงการฯ มีความพึงพอใจต่อการสอนบรรยายธรรมมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 83.8 และการเห็นความสำคัญที่จะนำไปปฏิบัติมากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 84.6

แสดงให้เห็นว่า ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเนื้อหาวิชาด้านจิตตภาวนามากที่สุด จะเป็นเรื่องการเดินจงกรม แต่เรื่องสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนายังมีความรู้ความเข้าใจน้อย สำหรับความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา ส่วนใหญ่มีความพึงพอใจและเห็นว่าเหมาะสมในระดับมากที่สุด

1.2 ด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท เมื่อจำแนกเป็นรายข้อในด้านนี้ พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมตามโครงการฯ มีความคิดเห็นว่า ควรจะน้อมนำเนื้อหาวิชาการเรียนรู้ตามรอย

พระยุคลบาทไปใช้สูงที่สุดคือ เรื่องการสร้างความคิดแก่สังคม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสุจริต คิดเป็นร้อยละ 78.3 รองลงคือ เรื่องการพัฒนาความเจริญความมั่นคง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศ คิดเป็นร้อยละ 73.5 และน้อยที่สุดคือเรื่องความร่วมมือร่วมใจของแผ่นดิน ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับกุศโลบาย คิดเป็นร้อยละ 54.2 ส่วนความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรม จำแนกรายข้อ พบว่า ผู้เข้ารับการอบรมส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า สื่ออุปกรณ์ที่ใช้ในการอบรมมีความเหมาะสม คิดเป็นร้อยละ 62.7 รองลงมาคือ ความพึงพอใจเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่ คิดเป็นร้อยละ 60.2 และน้อยที่สุดคือ ความพึงพอใจเกี่ยวกับการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่ คิดเป็นร้อยละ 27.7

แสดงให้เห็นว่า ความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน จะน้อมนำพระบรมราโชวาททั้ง 4 เรื่อง โดยเรื่องที่มีความคิดเห็นว่า ควรจะน้อมนำไปใช้มากที่สุดคือ เรื่องการสร้างความคิดแก่สังคม ในหมวดที่เกี่ยวข้องกับความสุจริต รองลงมาคือ เรื่องการพัฒนาความเจริญความมั่นคง ในหมวดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาประเทศต้องสร้างพื้นฐานให้พอมี พอกิน พอใช้ และเรื่องความร่วมมือร่วมใจของแผ่นดิน ในหมวดที่เกี่ยวข้องกับกุศโลบายหรือวิธีการอันแนบคายในการประพฤติปฏิบัติ และเรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน ในหมวดที่เกี่ยวข้องกับการทำงานให้สำเร็จนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถสองอย่างเป็นสำคัญคือ สามารถในการใช้วิชาความรู้อย่างหนึ่ง สามารถในการประสานสัมพันธ์กับผู้อื่นอีกอย่างหนึ่งคู่กันไปการทำงาน และส่วนใหญ่มีความพึงพอใจ และเห็นว่าการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก

2. การศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท จากการศึกษา ผู้วิจัยได้ค้นพบหลักพุทธธรรมที่สอดแทรกอยู่ในพระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสใน 4 เรื่อง ดังนี้

2.1 เรื่องการพัฒนา ความเจริญ ความมั่นคง หลักพุทธธรรมที่ค้นพบคือ หลักไตรสิกขา หลักภavana 4 หลักกุศลธรรม 4 และหลักอริยฐาน 4

2.2 เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน หลักพุทธธรรมที่ค้นพบในส่วนที่เกี่ยวข้องศรัทธาในการเป็นข้าราชการ คือ หลักสัมปรายิกัตถสังวัตตนิกธรรม 4 เกี่ยวกับยึดมั่นในประโยชน์ของแผ่นดิน ได้ค้นพบหลักเวณาคคิ 4 เกี่ยวกับความรับผิดชอบ ได้ค้นพบหลักอิทธิบาท 4 เกี่ยวกับทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ ได้ค้นพบหลักสัมมากัมมันตะ(การงานชอบ) และในส่วนที่เกี่ยวข้องสำเร็จทันการ ได้ค้นพบหลักของเวสารัชชกรณธรรม 5

2.3 เรื่องการสร้างความคิดแก่สังคม หลักพุทธธรรมที่ค้นพบในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความดีความเจริญ คือ หลักสัปปริสธรรม 7 เกี่ยวกับความสุจริต เที่ยงตรง สัจจะ มุ่งมั่น จริงใจ ได้ค้นพบ

หลักกุศลวิถิก 3 เกี่ยวกับเสียดสละ ใจกว้าง อดทน พากเพียร ได้ค้นพบหลักพรหมวิหาร 4 เกี่ยวกับฝึกตนมีระเบียบ มีวินัย ได้ค้นพบหลักศีล 5 และในส่วนเกี่ยวกับมัสติ สมาธิ หนักแน่น มั่นคง ได้ค้นพบหลักอัปมาทธรรม (ความไม่ประมาท)

2.4 เรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน หลักพุทธธรรมที่ค้นพบในส่วนที่เกี่ยวกับความคิด คือหลักธรรมในการสร้างให้มีการคิดเป็น มีอยู่ 2 ประการ ได้แก่ 1) สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) 2) สัมมาสังกัปปะ (คำริชอบ) ในส่วนที่เกี่ยวกับความรู้ ได้ค้นพบหลักปริญา 3 เกี่ยวกับกุสโลบาย ได้ค้นพบหลักโกศล 3 (ความฉลาด 3 ประการ) เกี่ยวกับปัญญา ได้ค้นพบหลักปัญญา เกี่ยวกับการประสานสัมพันธ์ ได้ค้นพบหลักสังคหวัตถุ 4 และในส่วนที่เกี่ยวกับความสามัคคีพร้อมเพรียงกัน ได้ค้นพบหลักอปริหานิยธรรม 7

แสดงให้เห็นว่า เมื่อได้เรียนรู้องค์ความรู้จากการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทแล้ว ก็เสมือนหนึ่งว่า เราได้เรียนรู้หลักพุทธธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาพร้อมกันไปในคราวเดียวกัน

3. องค์ความรู้ที่ได้จากการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท จากการประมวลความรู้จากเอกสารพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสต่าง ๆ รวมทั้งหลักสูตรที่ใช้ในโครงการการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท พบว่า แนวทางที่ข้าราชการควรมุ่งมั่นนำไปประพฤติปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาท ด้วยหลักการใหญ่ที่ควรยึดถือมี 9 ประการ ได้แก่ 1. สุจริต เทียงตรง 2. เสียดสละ อดทน 3. ฝึกตนมีระเบียบ 4. เพียบพร้อมความรู้ กู้กุสโลบาย 5. ขยายสัมพันธ์ประสาน 6. มีความรับผิดชอบ 7. ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ 8. ทำงานให้สำเร็จทันการ 9. ยึดมั่นในผลประโยชน์ของประเทศชาติและความถูกต้องเป็นธรรม

ดังนั้น แม้ว่าข้าราชการผู้เข้ารับการศึกษาอบรมส่วนใหญ่ จะได้รับความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาหลักธรรมคำสอน วิธีการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา และสามารถสะท้อนความคิดจากการเรียนรู้พระบรมราโชวาท/พระราชดำรัสจากการเข้ารับการศึกษาอบรมในครั้งนี้แล้วก็ตาม แต่ก็ไม่ได้แสดงให้เห็นถึงการที่จะยอมรับนับถือและปฏิบัติตามทุกข้อ เพียงแต่อาจจะเลือกนำข้อที่ตนพอใจ และสามารถนำไปปฏิบัติตามความสามารถตามความเข้าใจของคนที่จะพึงกระทำได้นั้น

หากการฝึกอบรมตามโครงการฯ ที่จัดขึ้นนี้ สามารถทำให้ทุกคนเกิดความรู้ความเข้าใจหลักธรรม หลักการปฏิบัติจิตภาวนาทางพระพุทธศาสนา และเกิดความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ เกิดจิตสำนึกที่จะตระหนักว่า การพัฒนาที่แท้จริงนั้นคือ การทำให้บุคคลมีความพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมของตนเอง และสามารถพึ่งตนเองได้ดีที่สุด อีกทั้งพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ที่ทรงกระทำเพื่อประชาชน พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ย่อมเป็นแบบอย่างให้ข้าราชการทุกคน

น้อมรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม พร้อมตั้งจิตมุ่งมั่น ตั้งใจประพฤติปฏิบัติราชการตามรอยพระยุคล
ถวายเป็นราชสักการะด้วยหัวใจที่รักประชาชน ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงกระทำ
มาโดยตลอดแล้ว ย่อมจะเกิดผลของงานที่รุ่งเรืองไพบูรณ์แก่ประเทศชาติ และประชาชนอย่าง
แน่นอน

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะของข้าราชการผู้เข้ารับการฝึกอบรม

หลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

จากการประมวลข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมตาม
โครงการฯ ในหลักสูตรจิตตภาวนา สามารถจะนำมาสรุป ดังนี้

- 1) ควรมีการเผยแพร่จัดให้มีโครงการฝึกอบรมในลักษณะนี้ ไปสู่สถาบันการศึกษา
โดยออกเป็นระเบียบว่าทุกสถาบันจะต้องดำเนินการ และเผยแพร่ไปสู่ชาวพุทธ ตลอดจนประชาชน
ที่อาศัยอยู่ในแหล่งชุมชนทั่วไป เพื่อปลูกศรัทธาและความเข้าใจแก่ชาวพุทธและประชาชน
- 2) หลังจากจบโครงการอบรมนี้แล้ว ควรจัดให้มีการฝึกอบรมจิตตภาวนาขั้นสูงขึ้น
ไปอีกอย่างต่อเนื่อง

3) ควรให้มีการติดต่อประสานงานระหว่างเจ้าหน้าที่กับข้าราชการผู้เข้ารับ
ฝึกอบรมในเรื่องเกี่ยวกับการฝึกอบรมให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้รับทราบรายละเอียดมากกว่านี้

- 4) ควรจัดสถานที่พักค้างคืนสำหรับผู้เดินทางมาไม่สะดวกและบ้านอยู่ไกล

หลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

จากการประมวลข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมตาม
โครงการฯ ในหลักสูตรการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท สามารถจะนำมาสรุป ดังนี้

- 1) ข้าราชการทุกคนสมควรอย่างยิ่งที่จะทำงานด้วยอุดมการณ์และอุดมคติตามแนว
พระราชกรณียกิจ แนวพระราชดำริส แนวพระบรมราโชวาท โดยยึดมั่นเป็นแบบอย่างในการ
ปฏิบัติงานราชการด้วยความมุ่งมั่น ทดมเทแรงกายแรงใจในการปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปอย่างมี
ประสิทธิภาพ สร้างผลงานที่เป็นประโยชน์และสร้างความกินดีอยู่ดีให้เกิดแก่ประชาชน เพื่อให้สม
กับที่เป็นข้าราชการผู้ปฏิบัติงานของพระราชา

2) ข้าราชการที่ดีทุกคนควรต้องปฏิบัติราชการด้วยหัวใจที่รักประชาชน ต้องรักผู้มา
รับบริการ ทำงานเพื่อประชาชน สังคม ประเทศชาติเป็นสำคัญ และทำตนให้ประชาชนรัก

- 3) ข้าราชการทุกคนต้องมีความจงรักภักดี ตำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของ
พระมหากษัตริย์ และของแผ่นดินที่อาศัยอยู่

5.2.2 ข้อเสนอแนะของผู้วิจัย

1) หลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรมใหม่ ๆ ในระยะแรก ๆ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมกำลังเกิดศรัทธา มีการตื่นตัว มีความคิดที่จะประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่ได้เรียนรู้มา แต่เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้า สถานการณ์ที่แวดล้อมอยู่หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาได้พบเห็น ไม่ได้เป็นไปอย่างที่ตนคิด และอาจมีปัจจัยอย่างอื่น ๆ ที่เข้ามากระทบกับสภาวะจิตใจ ซึ่งส่งผลต่อศรัทธาที่มีอยู่ ทำให้ศรัทธา และการตื่นตัวทางความคิดที่จะประพฤติปฏิบัติตามแนวทางที่ได้เรียนรู้มาแต่แรก ๆ เริ่มลดน้อยลงหรือหมดไปได้ ดังนั้น จึงเห็นว่า ควรจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกให้ตื่นตัวในลักษณะเช่นนี้อย่างต่อเนื่องอยู่เสมอ ๆ เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่น

2) ควรมีการศึกษาเพื่อติดตามประเมินผลภายหลังจากราชการได้ผ่านการฝึกอบรมไปแล้วสักระยะหนึ่ง เพื่อทำการศึกษาพฤติกรรมและทัศนคติในการทำงานของข้าราชการว่า ได้เกิดการปรับเปลี่ยนหรือปรับปรุงไปหรือไม่

3) การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ไม่ได้ศึกษาตัวแปรด้านลักษณะทางจิตและพฤติกรรม ดังนั้นในการศึกษาครั้งต่อไป จึงควรศึกษาวิจัยในเชิงวิชาการทางจิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์ เพื่อจะทำให้ทราบถึงตัวแปรเชิงสาเหตุของทัศนคติและพฤติกรรม เพื่อจะได้สามารถอธิบายพฤติกรรมที่แสดงออกของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาได้ดี และจะได้เป็นแนวทางการพัฒนาการฝึกอบรมในอนาคตต่อไป

4) หากสามารถกำหนดเป็นนโยบายให้ทุกหน่วยงานของทางราชการ ที่จะต้องมีการจัดการอบรมพัฒนาจิต โดยจัดทำโครงการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนาแก่นุคลากรทุกคนของหน่วยงาน ด้วยวิธีการจัดเป็นระเบียบให้ข้าราชการเข้ารับการฟังธรรมและฝึกปฏิบัติสมาธิภาวนาอย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 วัน ครั้งละประมาณ 1-2 ชั่วโมง

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์. ประมวลพระบรมราโชวาทพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร ตั้งแต่พุทธศักราช 2493-2537 ตามโครงการศึกษา เรื่อง “บันทึกไทยในแนวพระราชดำริ” ในวโรกาสครองสิริราชสมบัติ 50 ปี พุทธศักราช 2539. กรุงเทพมหานคร : บริษัทเซเว่น พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด, 2539.

สำนักงานเลขาธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2520. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2521.

สำนักงานเลขาธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2524. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมแผนที่ทหาร, 2526.

สำนักงานเลขาธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2525. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2526.

สำนักงานเลขาธิการ. ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส พ.ศ. 2519-2528. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2528.

สำนักงานเลขาธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2529. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2529.

สำนักงานเลขาธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2530. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2530.

สำนักงานเลขาธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2531. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2532.

สำนักกราชเลขธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2520-เดือนสิงหาคม 2535. กรุงเทพมหานคร : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้งกรุ๊ฟ จำกัด, 2535.

สำนักกราชเลขธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2539. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2540..

สำนักกราชเลขธิการ. ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท ที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ปีพุทธศักราช 2542. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984) จำกัด, 2543.

สำนักงาน ก.พ.. ประมวลพระบรมราโชวาทพระราชทานแก่ข้าราชการพลเรือน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดอกเบี๊ยะ, 2546.

ข. ข้อมูลวิทยุภูมิ

(1) หนังสือ :

คณะกรรมการปฏิรูปการเรียนรู้. ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, 2543.

เกรือวัลย์ ลิ้มอภิชาติ. หลักการและเทคนิคการจัดการฝึกอบรมและการพัฒนา. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531.

ณัฐพันธ์ เขจรนันท์, ดร. การประเมินผลงานฝึกอบรม : การตรวจสอบความสำเร็จของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กร. กรุงเทพมหานคร : ชีระป้อมวรรณกรรม, 2543.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน, ศ.ดร. ทฤษฎีต้นไม้วิจัยธรรม : การวิจัยและการพัฒนาบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. พระศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิธิโกมลคีมทอง, 2544.

บุญเลิศ ไพรินทร์, ดร. เทคนิคเพื่อการเปลี่ยนแปลงความรู้ ทักษะ และทัศนคติ. กรุงเทพมหานคร : ศาสตร์การสำนักงาน ก.พ., 2538.

ประเวศ วะสี, ศ.น.พ.. พุทธธรรมกับสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, 2531.

_____ . พุทธเกษตรกรรม กับ ศาสดาของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หมูบ้าน, 2531

พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ). การพัฒนาจิต. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธศาสนากับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ
โกมลคีมทอง, 2526

พระเทพโสภณ, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ปลุกปลอบใจในยามวิกฤติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2548.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). หลักการพัฒนาคณ. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, 2542.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). **หลักปฏิบัติ สมณะ-วิปัสสนากรรมฐาน.**
กรุงเทพมหานคร : กองทุนมูลนิธิพระธรรมธีรราชมหามุนี, 2531.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การพัฒนาจริยธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2538.

_____. การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง,
2542.

_____. ความจริงแห่งชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2540.

_____. ความสุขของครอบครัว คือ สันติสุขของสังคม. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย,
2543.

_____. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2537.

_____. จะพัฒนาคนกันอย่างไร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

_____. จากจิตวิทยาสู่จิตภาวนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2539.

_____. ชีวิตนี้เพื่องาน งานนี้เพื่อธรรม. กรุงเทพมหานคร : อักษรสยามการพิมพ์, 2543.

_____. คุณภาพ : สาระแห่งสุขภาพและความสมบูรณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ
พุทธธรรม, 2540.

_____. ไตรลักษณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2534.

_____. ธรรมกับการพัฒนาชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิ
พุทธธรรม, 2541.

_____. ธรรมบุญชีวิต. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2538.

_____. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 20. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2545.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทสหธรรมิก จำกัด, 2538.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทสื่อตะวัน จำกัด, 2545.

_____ . โฆษณงค์พุทธวิธีเสริมสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม,
2540.

พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จูตวนุโณ). บทอบรมสมาธิภาวนา หลักสูตรขั้นต้น. พิมพ์ครั้งที่ 2,
กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดโรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2544.

พระนิพนธ์ทะเล ลามะ. มรรควิธีแห่งการฝึกตน. แปลโดย ศ.ศิริรักษ์. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์สวนเงินมีนา, 2545.

พระพี.วชิรญาณมหาเถระ, ดร. สมาธิในพระพุทธศาสนา(สมถกรรมฐาน). แปลโดย
รองศาสตราจารย์ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏ
วิทยาลัย, (มปป.).

พระพุทธโฆส. วิสุทธิมรรค. แปลโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์และคณะ พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, 2546.

พระไพศาล วิสาโล. พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต. พิมพ์ครั้งที่ 2.
กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, 2546.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต). สุขภาพใจ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัท
เคิร์ตไทย, 2538.

พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต). พัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง,
2530.

_____ . ทางสายกลางของการศึกษาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์
พรินต์ติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2530.

พระอุปติสเถระ. วิมุตติมรรค. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวิทยาลัย, 2540.

พิสิฐ เจริญสุข. คู่มือการอบรมสมาธิ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2542.

พจน์ เพชรบุรณิน. การพัฒนาตนเอง. กรุงเทพมหานคร : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,
2528.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระผู้ทรงเป็นปราชญ์แห่งพระพุทธศาสนา.
กรุงเทพมหานคร : บริษัท 21 เซ็นจูรี่ จำกัด, 2545.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร :
บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, 2546.

เริงชัย หมื่นชนะและคณะ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน : การศึกษาตนเอง. กรุงเทพ-
มหานคร : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, 2543.

วัฒนา ศรีสัตย์วาจา. จิตวิทยาทัศนคติ. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2534.

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.. องค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท
เพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน. ชุดที่ 1. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ประชาชน จำกัด, 2543.

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.. องค์ความรู้การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท
เพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน. ชุดที่ 2. กรุงเทพมหานคร : บริษัท
ประชาชน จำกัด, 2543.

สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.. การพัฒนานักบริหารตามแนวทางของ
สังคมไทย. หนังสือที่ระลึกประจำปี เล่มที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สวัสดิการ
สำนักงาน ก.พ., 2530.

สุภัททา ปิณฑะแพทย์, ผศ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน : กระบวนการพัฒนาตน.
กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา, 2543.

สุมน อมรวิวัฒน์. การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ : ทักษะกระบวนการเผชิญ
สถานการณ์. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542.

_____. หลักบูรณาการทางการศึกษาตามนัยแห่งพุทธธรรม. นนทบุรี : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2544.

สมพงษ์ เกษมสิน. การบริหารงานบุคคลแผนใหม่. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

สมพร เทพสิทธิ์า. คุณธรรมและจริยธรรมของข้าราชการ บทบาทของข้าราชการ.
กรุงเทพมหานคร : สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย, 2540.

สงวน สุทธิเลิศอรุณ, รศ. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพมหานคร : อักษราพัฒนา,
2543.

แสง จันทรงาม. อริยสัจ 4. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2544.

สำนักงาน ก.พ.. ชุดฝึกอบรม 1-4 โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ ก.พ., 2542.

อุทัย หิรัญโต. หลักการบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร : พีระพัฒนา, 2532.

(2) บทความ :

จินตนา บิลมาศ. “การพัฒนานักบริหารตามแนวทางของสังคมไทย : การใช้พฤติกรรมศาสตร์เพื่อพัฒนาจริยธรรมข้าราชการ”, หนังสือที่ระลึกประจำปีของสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.. ฉบับประจำปี 2530 เล่มที่ 4 : 127-135.

ดวงเดือน พันธุมนาวิน. “การพัฒนาจิตใจของข้าราชการ : หลักและแนวปฏิบัติทางวิชาการ”, วารสารข้าราชการ. ปีที่ 2 ฉบับที่ 30 (กุมภาพันธ์ 2528) : 21-34.

มาลัย หุวะนันทน์. “ข้อคิดในการพัฒนาข้าราชการ”, วารสารรัฐประศาสนศาสตร์. ฉบับพิเศษ (2507) : 425.

วริยา ชินวรรณ และคณะ. “วิวัฒนาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2542) : 74-75.

อุบล เลี้ยววาริณ. “ผลการฝึกอบรมตามแนวพุทธต่อจิตลักษณะและลักษณะทางพุทธของบุคคลในวัยผู้ใหญ่”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ 6 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2542) : 64-66.

(3) วิทยานิพนธ์ :

โกศล เพ็ชรวงษ์. “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาตน: ศึกษาเฉพาะกรณีผู้เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรเตรียมผู้บริหารการศึกษา ของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา วัดไร่จิง. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2543.

ณรงค์ชัย ปัญญานนทชัย. “การพัฒนาประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาโดยการฝึกสมาธิ”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.

บรรจบ บรรณรุจิ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่อง พระอสีติมหาสาวกกับการบรรลุธรรม”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532.

บุญรับ ศักดิ์มณี. “การเสริมสร้างจิตลักษณะมุ่งอนาคตและความมุ่งมั่นเพื่อพัฒนาพฤติกรรมการทำงานราชการ”. ปริญญานิพนธ์การศึกษาดุษฎีบัณฑิต. สาขาพัฒนศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2532.

ลดาวัลย์ คำจันทร์. “วิเคราะห์สมณะ-วิปัสสนากรรมฐานของห้าสำนัก”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์
มหาบัณฑิต**. คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูอุบลราชธานี,
2534.

ศักดิ์ชัย นิรัญทิว. “ความแปลกแยกกับพฤติกรรมการทำงานของครูสังกัดกรุงเทพมหานคร”.
ปริญญานิพนธ์การศึกษาดุสิตบัณฑิต. สาขาบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2531.

สมภพ ปราบณรงค์. “ความจำเป็นในการฝึกอบรมของสหภาพแรงงานในเขตกรุงเทพมหานครและ
ปริมณฑล”. **วิทยานิพนธ์สังคมศาสตร์มหาบัณฑิต**. คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2535.

อนุชา สมจิตร. “การศึกษาการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลจากการปฏิบัติกรรมฐานด้วยการ
เจริญสติปัฏฐานสี่ ซึ่งฝึกสอนโดยคุณแม่ ดร.ศิริ กรินชัย”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์
มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, 2539.

(4) เอกสารงานวิจัยและเอกสารอื่นๆ :

กริช อัมโกชน. “ปรัชญาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”, กรุงเทพมหานคร : มปท, มปป,
(อัดสำเนา).

จินตนา บิลมาศและคณะ. “คุณลักษณะของข้าราชการพลเรือน”, สถาบันพัฒนาข้าราชการ
พลเรือน สำนักงาน ก.พ., รายงานการวิจัยมูลนิธิเอเชีย, 2529.

ฉกาจ ช่วยโต และดวงเดือน พันธุมนาวิน, ศ.ดร. “ลักษณะจิตสังคมที่เกี่ยวข้องกับการบวชในพุทธ
ศาสนาของชาวไทยในภาคใต้”, รายงานการวิจัย ฉบับที่ 43, สถาบันวิจัยพฤติกรรม
ศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2533.

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว. “องค์ความรู้ว่าด้วยการทุจริตและประพฤติมิชอบในวงราชการไทย”, รายงาน
การวิจัยฉบับสมบูรณ์ ได้รับทุนวิจัยจากสำนักงาน ป.ป.ป., 2539 (อัดสำเนา).

สำนักส่งเสริมวินัยและรักษาระบบคุณธรรม สำนักงาน ก.พ.. “การเสริมสร้างและพัฒนาคุณธรรม
ของข้าราชการพลเรือนอย่างเป็นระบบ”, รายงานการวิจัยมูลนิธิคอนราด อเดเนา
(KAF), 2536.

สำนักส่งเสริมวินัยและรักษาระบบคุณธรรม สำนักงาน ก.พ.. “การวัดความสำเร็จเบื้องต้นในการ
ปรับใช้จรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน”, รายงานการวิจัยสำนักงาน ก.พ., 2540.

2. ภาษาอังกฤษ :

Fran Baines and his group. **Encyclopedia of Religion.** London : Dorling Kindersley Limited, Penguin Group, 2004.

Phra Thepsophon (Prayoon Mererk), Prof.Dr. **Buddhism in Contemporary Thailand.** Bangkok : Mahachulalongkornrajavidyalaya University Press, Thailand. 2004.

ภาคผนวก ก.
หนังสือขออนุญาตทำการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๑/๒๖๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๗๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๗
โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๕๕๐, ๐-๒๒๒๑-๕๘๖๕

๒๙ กรกฎาคม ๒๕๔๖

เรื่อง ขออนุญาตและให้ผลิตทำการเก็บข้อมูล
กราบเรียน พระธรรมวิสุทธิกวี

ด้วย นางสาวสุพัตรา ภาคยวิวัฒน์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาทัศนคติของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร ๒)" โดยในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลจากการตอบแบบสอบถามของข้าราชการผู้เข้ารับการอบรมในโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท จัดโดยสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. ในหลักสูตรฝึกปฏิบัติจิตตภาวนา ณ พระวิหาร วัดโสมนัสวิหาร ซึ่งอยู่ในการอำนวยความสะดวกของท่าน และในการนี้ นิสิตจะขออนุญาตดำเนินการเก็บข้อมูลในช่วงก่อนและหลังการอบรม คือ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม และวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๔๖

จึงกราบเรียนมาเพื่อขออนุญาตและให้ผลิตทำการเก็บข้อมูลดังกล่าวเพื่อประกอบการศึกษาและวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บัณฑิตวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขอกราบขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

กราบเรียนมาด้วยความเคารพยิ่ง

(พระมหาสมจินต์ สุมาปญโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๕๕๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/๒๖๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัดมหาธาตุ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐

โทร. ๐-๒๒๒๒-๒๘๓๕, ๐-๒๒๒๕-๘๖๘๖, ๐-๒๒๒๒-๑๘๖๓

โทรสาร ๐-๒๒๒๑-๖๕๕๐, ๐-๒๒๒๑-๕๘๖๕

๒๙ กรกฎาคม ๒๕๔๖

เรื่อง ขออนุญาตขอให้ผลิตทำการเก็บข้อมูล

เจริญพร ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม

ด้วย นางสาวสุพัตรา ภาคยวิวัฒน์ นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาทัศนคติของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร ๒)" โดยในการทำวิจัยดังกล่าว มีความจำเป็นต้องใช้ข้อมูลจากการตอบแบบสอบถามของข้าราชการผู้เข้ารับการอบรมในโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท จัดโดยสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ. ในหลักสูตรการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ณ ห้องประชุมจินดา ณ สงขลา สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จังหวัดนนทบุรี และในการนี้ นิสิตจะขออนุญาตดำเนินการเก็บข้อมูลในช่วงก่อนและหลังการอบรม คือ ในวันที่ ๒๕ สิงหาคม และวันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๕๔๖

จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตจากท่านในการสนับสนุนข้อมูลดังกล่าวเพื่อประกอบการศึกษาและวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

บัณฑิตวิทยาลัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านเป็นอย่างดี จึงขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐

<http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: gds@mcu.ac.th

ภาคผนวก ข.

แบบสอบถามการวิจัย

ผู้วิจัยเป็นนิสิตปริญญาโท สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กำลังทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาทัศนคติของข้าราชการที่มีต่อการฝึกอบรมตามโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2) ในการศึกษาครั้งนี้จึงใคร่ขอความร่วมมือในการตอบแบบสอบถามจากท่าน ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่ได้รับคัดเลือกให้เป็นตัวแทนของข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรม ผลของการวิจัยจะเป็นแนวทางหนึ่งในการพัฒนาคุณภาพของการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาทที่สำนักงาน ก.พ. และเป็นประโยชน์ต่อส่วนราชการอื่นได้จัดขึ้นในครั้งต่อไป คำตอบของท่านจะถูกเก็บเป็นความลับและนำไปใช้เพื่อการวิจัย โดยรายงานเป็นข้อสรุปรวมของทั้งกลุ่ม ขอรับรองว่าจะไม่ส่งผลกระทบถึงท่านอย่างเด็ดขาด

ในการตอบแบบสอบถาม โปรดอ่านคำชี้แจงในการตอบก่อนแล้วจึงอ่านคำถามแต่ละข้ออย่างรอบคอบ ผู้ตอบแต่ละท่านอาจให้คำตอบแตกต่างกันไปตามความคิดเห็นและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ขอความกรุณาให้ท่านตอบแบบสอบถามให้ครบทุกข้อและตรงกับความจริงที่สุด มิฉะนั้นผลของการวิจัยที่ได้จะไม่สามารถนำมาเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพการฝึกอบรมได้เลย

ขอขอบคุณอย่างสูง

สุพัตรา ภาควิวัฒน์

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะสอบถามข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา โดยจัดแบ่งแบบสอบถามทั้งหมดเป็น 4 ชุด ดังนี้

ชุดที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล

ชุดที่ 2 แบบวัดความเข้าใจด้านจิตตภาวนา

ชุดที่ 3 แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติ
ด้านจิตตภาวนา

ชุดที่ 4 ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

หลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา

แบบสอบถามชุดที่ 1

ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล

คำชี้แจงในการตอบ กรุณาเติมคำ หรือ ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องคำตอบ () ที่เลือกตรงกับความจริงสำหรับท่านมากที่สุด

1. เพศ	() ชาย	() หญิง
2. อายุ	() ตั้งแต่ 25 ปี ลงมา	() 26 - 35 ปี
	() 36 - 45 ปี	() 46 - 55 ปี
	() 56 ปีขึ้นไป	
3. อายุการรับราชการ	() 1 - 5 ปี	() 6 - 10 ปี
	() 11 - 15 ปี	() 16 - 20 ปี
	() 21 - 25 ปี	() 26 ปีขึ้นไป
4. ระดับการศึกษา	() ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)	
	() ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)	
	() ปริญญาตรี	
	() ปริญญาโท	
	() ปริญญาเอก	
	() อื่น ๆ ระบุ.....	

5. ตำแหน่งหน้าที่การงานของท่านในปัจจุบัน

() เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ

() นักวิชาการ

() หัวหน้างาน

() ผู้บริหารงาน

() อื่น ๆ ระบุ.....

6. ปัจจุบันท่านรับราชการในระดับซี.....

7. ท่านเคยเข้ารับการฝึกอบรมจิตตภาวนาที่ใดมาก่อนหรือไม่

() เคย จำนวน.....ครั้ง

() ไม่เคย

8. เหตุใดจึงสนใจสำคัญที่ทำให้ท่านตัดสินใจเข้ารับการฝึกอบรมในครั้งนี้คือ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

() สมัยใจมาเอง

() เพื่อนชักชวนมา

() มาแทนผู้อื่น

() มาตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย

() ผู้บังคับบัญชาให้มาเข้าอบรม

() อื่น ๆ ระบุ.....

9. กิจกรรมใดบ้างที่ท่านเคยปฏิบัติมาก่อน การเข้ารับการฝึกอบรมครั้งนี้ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

() ทำบุญตักบาตร

() สวดมนต์ไหว้พระ

() อ่านหนังสือธรรมะ

() ปลอ่ยสัตว์

() รักษาศีลห้า

() ฟังและชมรายการธรรมะ

() ฟังเทศน์ที่วัด

() ฝึกสมาธิภาวนา

() ฝึกการเดินจงกรม

() อื่น ๆ ระบุ.....

แบบสอบถามชุดที่ 2
ความรู้ความเข้าใจด้านจิตตภาวนา

คำชี้แจงในการตอบ คำถามในส่วนนี้เป็นความรู้ความเข้าใจด้านจิตตภาวนาเบื้องต้น กรุณาเลือกข้อคำตอบที่ถูกต้องมากที่สุด **เพียงข้อเดียว** ในแต่ละข้อคำถาม แล้วใส่เครื่องหมายวงกลม ○ ล้อมรอบข้อคำตอบข้อนั้น กรุณาพยายามตอบให้ครบทุกข้อ

1. ตามความรู้ความเข้าใจของท่าน คำว่า “การบำเพ็ญจิตตภาวนา” น่าจะหมายถึงข้อใด
 - ก. การพัฒนาจิต
 - ข. การพัฒนากาย
 - ค. การพัฒนาปัญญา
 - ง. การพัฒนามาตร
 - จ. การพัฒนาวิญญาน
2. ข้อใด **มิใช่ประโยชน์** ที่เกิดจากการบำเพ็ญจิตตภาวนาโดยตรง
 - ก. ได้รับความสุขใจอันเกิดจากการปฏิบัติในปัจจุบัน
 - ข. ได้รักษาสีที่มีคุณค่าในชาติของเราเอาไว้คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์
 - ค. ได้ความรู้ความเข้าใจในการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ถูกต้อง
 - ง. ได้เปลี่ยนบรรยากาศใหม่ ๆ ให้ตัวเอง ไม่ต้องจำเจอยู่กับการทำงาน
 - จ. ได้พบครูบาอาจารย์ ได้รู้จักวัด ได้รู้จักเพื่อนที่มาปฏิบัติธรรมด้วยกัน
3. ข้อความในข้อใดต่อไปนี้เป็นที่กล่าว **ไม่ถูกต้อง**
 - ก. สมถภาวนา คือ การอบรมใจให้สงบขึ้นสมาธิ
 - ข. วิปัสสนาภาวนา คือ การทำใจให้รู้แจ้งเห็นจริงขึ้นปัญญา
 - ค. สมถภาวนากับวิปัสสนาภาวนา คือ สิ่งเดียวกันต่างกันเฉพาะชื่อเรียก
 - ง. สมถภาวนา เป็นการอบรมจิตเพื่อให้สามารถข่มราคะ โทสะ โมหะ ได้เพียงชั่วคราว
 - จ. วิปัสสนาภาวนา เป็นการอบรมจิตเพื่อให้มีปัญญาตามทันกระแสโลกกระแสธรรม
4. ความหมายที่ **ถูกต้องที่สุด** ของ “อานาปานสติภาวนา” คือข้อใด
 - ก. การอบรมจิตด้วยการใช้สติกำหนดจิตให้นิ่งถึงความตาย
 - ข. การอบรมจิตด้วยการใช้สติกำหนดจิตให้อยู่ที่ภาพใดภาพหนึ่ง
 - ค. การอบรมจิตด้วยการใช้สติกำหนดลมหายใจเข้า-ออก
 - ง. การอบรมจิตด้วยการใช้สติกำหนดจําบทยทอมนนด
 - จ. การอบรมจิตด้วยการใช้สติกำหนดจิตอยู่ที่ซากศพ

5. คำว่า “การเดินจงกรม” ข้อใดต่อไปนี้ที่อธิบายได้ ถูกต้องที่สุด
- ก. การเดินกลับไป-กลับมา อย่างมีสติกำกับทุกอย่างก้าว
 - ข. การเดินในลักษณะเป็นวงกลม
 - ค. การเดินกลับไป-กลับมา โดยวางมือไว้ที่หน้าท้อง
 - ง. การเดินกลับไป-กลับมา โดยเอามือไพล่หลัง
 - จ. การเดินสลับกับการหยุดนิ่งเป็นวงกลม
6. ข้อใด ไม่ใช่ “ความกังวล” ที่เป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติกรรมฐาน
- ก. ไม่อยากมาอบรมกรรมฐาน เพราะกังวลว่าสถานที่อบรมอยู่ห่างไกล
 - ข. ชวนเพื่อนมาอบรมกรรมฐาน เมื่อเพื่อนไม่มาด้วยตนเองเลยรู้สึกไม่อยากมา
 - ค. เพื่อนชักชวนเข้าอบรมกรรมฐาน แต่ไม่อยากเข้าร่วม เพราะเป็นห่วงด้านสุขภาพ
 - ง. ต้องการมาทำกรรมฐาน แต่เกรงว่าจะไม่มีใครดูแลบ้าน
 - จ. ก่อนมาเข้าอบรมกรรมฐาน มอบงานให้คนใดคนหนึ่งทำแทนตน
7. การเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ที่ ถูกต้องที่สุด คือข้อใด
- ก. การเรียนรู้ทฤษฎีเพียงอย่างเดียว
 - ข. การลงมือปฏิบัติโดยไม่ต้องเรียนรู้ทฤษฎี
 - ค. การเรียนรู้ทฤษฎีและปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่อง สิกขาบท 227 ข้อ
 - ง. การเรียนรู้ทฤษฎีและปฏิบัติเกี่ยวกับการกำจัดกิเลสอย่างหยาบ กิเลสอย่างกลาง และกิเลสอย่างละเอียด
 - จ. การเรียนรู้และปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องอิทธิปาฏิหาริย์และพลังจิต
8. ข้อใด ไม่ใช่ “นิวรณ์” เครื่องปิดกั้นไม่ให้เราบรรลุถึงความดีหรือความสำเร็จ
- ก. การมุ่งปองร้ายผู้อื่นด้วยความโกรธแค้น
 - ข. การเกิดความคิดฟุ้งซ่านและรำคาญตัวเอง
 - ค. การท้อแท้ ขี้เกียจทำงาน/ทำกรรมฐาน
 - ง. การเกิดความสงสัยว่า บุญ บาป นรก สวรรค์ พ่อ แม่ มีบุญคุณต่อเราหรือไม่
 - จ. การไม่รู้ความจริง(อวิชชา) เป็นต้นตอของกิเลสสายโมหะ

9. ข้อใดต่อไปนี้เป็น “การปรับอินทรีย์” ที่ ไม่ถูกต้อง
- ก. เมื่อมีศรัทธามาก ต้องปรับสมาธิให้สมดุล
 - ข. เมื่อมีศรัทธามาก ต้องปรับปัญญาให้สมดุล
 - ค. เมื่อมีความเพียรมาก ต้องปรับสมาธิให้สมดุล
 - ง. เมื่อมีความเพียรมาก ไม่จำเป็นต้องปรับสมาธิให้สมดุลก็ได้
 - จ. ข้อ ก. และข้อ ง. ถูกต้อง
10. ข้อใดต่อไปนี้เป็นที่ ไม่ใช่ ความฉลาดในการทำจิตให้เกิดสมาธิขั้นอุปนา
- ก. ผู้ฝึกจิต ต้องทำวัตรภายนอกและภายในให้สะอาดและเรียบร้อย
 - ข. ผู้ฝึกจิต ต้องทำจิตให้ร่าเริงในสมัยที่ควรร่าเริง
 - ค. ผู้ฝึกจิต ต้องมีจิตใจโน้มไปในการฝึกสมาธิ
 - ง. ผู้ฝึกจิต เมื่อจิตตกก็ควรปล่อยมันไป รอจนกว่าจิตจะร่าเริงจึงค่อยเริ่มฝึกจิตใหม่
จึงจะได้ผลดี
 - จ. ผู้ฝึกจิต ต้องข่มจิตในสมัยที่ควรข่ม เมื่อจิตฟุ้งซ่านคิดมาก คิดไม่หยุด
11. ข้อใดต่อไปนี้เป็นที่ มิใช่ วิธีการคลายความเครียดที่ถูกต้องในทางพระพุทธศาสนา
- ก. รู้จักให้รางวัลแก่ตนเองด้วยการตามใจตนเอง โดยการซื้อของที่ตนอยากได้แม้จะแพงเท่าใดก็ยอมซื้อ
 - ข. รู้เท่าทันตามความเป็นจริงของชีวิตอยู่เสมอ
 - ค. รู้จักประมาณในการดำรงชีวิต
 - ง. รู้ว่าอบายมุขเป็นทางแห่งความเสื่อม ก็เว้นจากอบายมุขทุกชนิด
 - จ. รู้จักการสั่นโดย ยินดีพอใจด้วยของของตนที่มีอยู่และได้มาตามกำลัง
12. ข้อใดต่อไปนี้เป็นที่ มิใช่ เป็นอุบายวิธีที่ถูกต้องในการระงับความโกรธในทางพระพุทธศาสนา
- ก. ให้นึกถึงโอวาทของพระพุทธเจ้า
 - ข. ให้ทำการเผื่อแผ่ให้ของแก่เขาบ้าง
 - ค. ให้นึกว่าตัวตนแท้จริงของเขาไม่มี มีแต่เพียงธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ
 - ง. ให้นึกว่าวันนี้เป็นวันของเขา วันหน้าคงต้องเป็นวันของเราบ้าง
 - จ. ให้นึกสอนตนเอง อย่าไปมุ่งแก้ไขที่คนอื่น ด้วยแก้ที่ตัวเราเองก่อนจะดีกว่า

13. ตามหลักพรหมวิหารในชั้นภวานั้น ข้อใดกล่าว ถูกต้อง ที่สุด

- ก. ศัตรูของเมตตา คือ ความโกรธ พยาบาท
- ข. ศัตรูของกรุณา คือ ความเบียดเบียน
- ค. ศัตรูของมูทิตา คือ ความริษยา
- ง. ศัตรูของอุเบกขา คือ ความยินดีและยินร้าย
- จ. ถูกทุกข้อ

แบบสอบถามชุดที่ 3

ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา

คำชี้แจงในการตอบ คำถามชุดนี้เป็นการสอบถามความคิดเห็นของท่านว่า ท่านมีความคิดเห็นอย่างไรต่อการจัดการฝึกอบรมและการปฏิบัติด้านจิตตภาวนา ในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น ความพึงพอใจ ความเหมาะสม การเห็นถึงความสำคัญ ในเรื่องต่าง ๆ ขอให้ท่านอ่านและพิจารณาแต่ละข้อคำถาม แล้วโปรดใส่เครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่กำหนดระดับความคิดเห็นที่เป็นคำตอบของท่านเพียงช่องเดียว คำถามส่วนนี้มีทั้งหมด 12 ข้อ กรุณาตอบให้ครบทุกข้อ

ข้อความความคิดเห็น	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	ควรปรับปรุง	ควรปรับปรุงอย่างยิ่ง
1. ความพึงพอใจในการติดต่อสื่อสารระหว่างเจ้าหน้าที่กับท่าน					
2. ความพึงพอใจเกี่ยวกับเอกสารประกอบการอบรม					
3. ความพึงพอใจเกี่ยวกับการให้บริการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่					
4. ความพึงพอใจเกี่ยวกับอาหารเครื่องดื่ม					
5. ความเหมาะสมของระยะเวลาที่ใช้ในการ อบรม					
6. ความเหมาะสมด้านสถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรม					
7. ความพึงพอใจต่อการสอนบรรยายธรรม					
8. ความพึงพอใจต่อการสอนการปฏิบัติจิตตภาวนา					
9. ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติสมาธิภาวนาของตัวท่านเอง					
10. ความพึงพอใจต่อการปฏิบัติเจริญกรรมของตัวท่านเอง					
11. การเห็นถึงความสำคัญที่จะนำหลักธรรมคำสอนทางพุทธศาสนาที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ปฏิบัติ					
12. การเห็นถึงความสำคัญที่จะนำการปฏิบัติจิตตภาวนาที่ได้รับจากการอบรมไปใช้ปฏิบัติ					

แบบสอบถามชุดที่ 4

ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะการฝึกอบรมด้านจิตภาวนา

คำชี้แจงในการตอบ คำถามชุดนี้เป็นการให้ท่านเขียนข้อความเพื่อแสดงข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะของท่านที่ได้มาเข้ารับการฝึกอบรมด้านจิตภาวนา ในประเด็นเช่น สิ่งที่ท่านคาดหวัง สิ่งที่ท่านประทับใจ เป็นต้น โดยเขียนข้อความเติมในช่องว่างในแต่ละข้อคำถาม คำถามชุดนี้มีทั้งหมด 4 ข้อ กรุณาแสดงความคิดเห็นของท่านให้ครบทุกข้อ

1. สิ่งที่ท่านคาดหวังไว้ว่าจะได้รับจากการเข้ารับการอบรมจิตภาวนาในครั้งนี้ คือ

.....

.....

.....

2. สิ่งที่ท่านประทับใจมากที่สุดจากการเข้ารับการฝึกอบรมจิตภาวนาในครั้งนี้ คือ

.....

.....

.....

3. ท่านคิดว่า จะสามารถนำหลักธรรมและการปฏิบัติจากการเข้ารับการฝึกอบรมจิตภาวนาในครั้งนี้ไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติงานในหน้าที่ของท่านได้อย่างไร

3.1 การดำเนินชีวิต

.....

.....

3.2 การปฏิบัติงานในหน้าที่

.....

.....

4. ข้อเสนอแนะอื่น ๆ ในการเข้ารับการฝึกอบรมครั้งนี้ คือ

.....

.....

.....

.

การวิจัยครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะสอบถามข้าราชการที่เข้ารับการฝึกอบรมหลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท โดยจัดแบ่งแบบสอบถามทั้งหมดเป็น 4 ชุด ดังนี้

ชุดที่ 1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล

ชุดที่ 2 แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อเนื้อหาวิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

ชุดที่ 3 แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน

ชุดที่ 4 แบบสอบถามความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

หลักสูตรการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

แบบสอบถามชุดที่ 1

ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล

คำชี้แจงในการตอบ กรุณาเติมคำ หรือ ทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องคำตอบ () ที่เลือกตรงกับความจริงสำหรับท่านมากที่สุด

1. เพศ	() ชาย	() หญิง
2. อายุ	() ตั้งแต่ 25 ปี ลงมา	() 26 - 35 ปี
	() 36 - 45 ปี	() 46 - 55 ปี
	() 56 ปีขึ้นไป	
3. อายุการรับราชการ	() 1 - 5 ปี	() 6 - 10 ปี
	() 11 - 15 ปี	() 16 - 20 ปี
	() 21 - 25 ปี	() 26 ปีขึ้นไป
4. ระดับการศึกษา	() ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช.)	
	() ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ปวส.)	
	() ปริญญาตรี	
	() ปริญญาโท	
	() ปริญญาเอก	
	() อื่น ๆ ระบุ.....	

5. ตำแหน่งหน้าที่การงานของท่านในปัจจุบัน

☐ เจ้าหน้าที่ปฏิบัติการ	☐ นักวิชาการ
☐ หัวหน้างาน	☐ ผู้บริหารงาน
☐ อื่น ๆ ระบุ.....	

6. ปัจจุบันท่านรับราชการในระดับซี.....

7. ท่านเคยเข้ารับการฝึกอบรมการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทมาก่อนหรือไม่

☐ เคย	จำนวน.....ครั้ง
☐ ไม่เคย	

8. เหตุปัจจัยสำคัญที่ทำให้ท่านตัดสินใจเข้ารับการฝึกอบรมในครั้งนี้คือ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

☐ สมัครใจมาเอง	☐ เพื่อนชักชวนมา
☐ มาแทนผู้อื่น	☐ มาตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
☐ ผู้บังคับบัญชาให้มาเข้าอบรม	☐ อื่น ๆ ระบุ.....

แบบสอบถามชุดที่ 2

ความคิดเห็นที่มีต่อเนื้อหาวิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

คำชี้แจงในการตอบ คำถามชุดนี้เกี่ยวกับการเรียนรู้เนื้อหาชุดวิชาการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทใน 4 ชุดวิชาที่ท่านได้เรียนรู้จากการฝึกอบรม เช่น เรื่องพระราชกรณียกิจ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พระบรมราโชวาทเกี่ยวกับการพัฒนา การเป็นข้าราชการที่รักประชาชน การสร้างควมดีแก่สังคม และการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน เป็นต้น

ขอให้ท่านอ่านคำถามแต่ละข้อแล้วพิจารณาคำตอบ โดยเขียนเป็นข้อความสะท้อนความรู้สึกรู้สึก ความคิด ความประทับใจของท่าน และการนำไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติตนจากที่ได้เรียนรู้เนื้อหา ลงในช่องว่างของแต่ละข้อคำถาม คำถามชุดนี้มีข้อใหญ่ทั้งหมด 6 ข้อ แต่ละข้อใหญ่แยกเป็นข้อย่อยๆ กรุณาตอบให้ครบทุกข้อ

- 1) จากการชมวีดิทัศน์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ผ่านไปแล้ว ท่านสามารถสะท้อนความคิดจากการเรียนรู้ และนำแนวทางไปประพฤติปฏิบัติอย่างไร

1.1 ความคิดจากการเรียนรู้

.....

.....

.....

1.2 แนวทางนำไปประพฤติปฏิบัติ

.....

.....

.....

- 2) จากการได้เยี่ยมชมดูงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการส่วนพระองค์สวนจิตรลดาผ่านไปแล้วนั้น ท่านสามารถสะท้อนความคิดจากการเรียนรู้ และนำแนวทางไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการดำรงชีวิตได้อย่างไร

.....

.....

.....

- 3) เมื่อท่านได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาจากวิทยากรและจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่องการพัฒนาประเทศ ผ่านไปแล้ว ท่านสามารถสะท้อนความคิดและแนวทางนำไปใช้ประพฤติปฏิบัติตนในเรื่องต่อไปนี้อย่างไร

3.1 ความหมายของการพัฒนา

.....

.....

.....

3.2 ทิศทางในการพัฒนา

.....

.....

.....

3.3 แนวทางนำไปใช้ประพฤติปฏิบัติ

.....

.....

.....

- 4) เมื่อท่านได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาจากวิทยากร และจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่องการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน ผ่านไปแล้ว ท่านสามารถสะท้อนความคิดและแนวทางนำไปใช้ประพฤติปฏิบัติตนในเรื่องต่อไปนี้อย่างไร

4.1 ความหมายของคำว่า “ข้าราชการ”

.....

.....

.....

4.2 ลักษณะการเป็นข้าราชการที่ดี

.....

.....

.....

4.3 ศรัทธาในการเป็นข้าราชการ มีแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

4.4 ยึดมั่นในประโยชน์ร่วมของแผ่นดิน มีแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

4.5 ความรับผิดชอบ มีแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

4.6 การทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ มีแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

4.7 การสำเร็จทันการ มีแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

5) เมื่อท่านได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาจากวิทยากร และจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่องการสร้างชาติแก่สังคม ผ่านไปแล้ว ท่านสามารถสะท้อนความคิดและแนวทางนำไปใช้ประพฤติปฏิบัติตนในเรื่องต่อไปนี้ได้อย่างไร

5.1 เกี่ยวกับความดี ความเจริญ ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

5.2 เกี่ยวกับความสุจริต เทียงตรง สัจจะ มุ่งมั่น จริงใจ ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

5.3 เกี่ยวกับการเสียสละ ใจกว้าง อุดหนุน พากเพียร ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

5.4 เกี่ยวกับการฝึกตนมีระเบียบ มีวินัย ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

5.5 เกี่ยวกับการมีสติ สมาธิ หนักแน่น มั่นคง ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

6) เมื่อท่านได้เรียนรู้เนื้อหาวิชาจากวิทยากร และจากพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เรื่องการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน ผ่านไปแล้ว ท่านสามารถสะท้อนความคิดและแนวทางนำไปใช้ประพฤติปฏิบัติตนในเรื่องต่อไปนี้ได้อย่างไร

6.1 เกี่ยวกับความคิด ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

6.2 เกี่ยวกับความรู้ ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติดีปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

6.3 เกี่ยวกับคุณลักษณะ ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติดีปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

6.4 เกี่ยวกับปัญญา ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติดีปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

6.5 เกี่ยวกับการประสานสัมพันธ์ ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติดีปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

6.6 เกี่ยวกับความสามัคคี ทำให้ได้แนวคิดและแนวทางประพฤติดีปฏิบัติอย่างไร

.....

.....

.....

.

แบบสอบถามชุดที่ 3

ความคิดเห็นที่มีต่อการนำพระบรมราโชวาทไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติตน

คำชี้แจงในการตอบ คำถามชุดนี้เป็นการสอบถามความคิดเห็นของท่านว่า หลังจากที่ท่านผ่านการเรียนรู้พระบรมราโชวาทใน 4 เรื่อง ได้แก่ เรื่องการพัฒนาความเจริญความมั่นคงการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน การสร้างความดีแก่สังคม และการร่วมสร้างพลังของแผ่นดินไปแล้วนั้น ท่านสามารถจะนำพระบรมราโชวาทไปประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตนได้ในระดับใด โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างระดับการนำไปใช้ที่เป็นคำตอบของท่านเพียงช่องเดียวในแต่ละข้อคำถาม คำถามส่วนนี้มีทั้งหมด 25 ข้อ กรุณาตอบให้ครบทุกข้อ

ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1) การสร้างความเจริญก้าวหน้า แก่บ้านเมืองคือการใช้หลักวิชา และความคิดริเริ่มสร้างงานที่ดูไม่ใหญ่โตนักแต่มีประสิทธิภาพสูงและอำนวยความสะดวกโดยตรงได้มาก					
2) การรักษาอิสรภาพและความเป็นไทยให้มั่นคงต้องอาศัยการบริหารที่ฉลาดและสุจริตเป็นธรรม และความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั่วประเทศ					
3) การพัฒนาประเทศต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือความพอมีพอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัดถูกต้องตามหลักวิชาการ					
4) ความสำเร็จและความก้าวหน้าของทุกคน กำลังสำคัญอันดับแรกคือ กำลังศรัทธาในการทำงานนั้น ไม่ว่าจะทำงานอะไรกับใคร เพื่อสิ่งใด					
5) การปฏิบัติงานทุกประเภททุกสาขาจำเป็นต้องอาศัยความรู้สึกลึกซึ้งพิจารณางานด้วยความรู้ความฉลาดด้วยความเม่งพินิจโดยละเอียดรอบคอบให้แจ่มชัดจนสามารถเข้าถึงงานด้วยใจก่อนทุกครั้งก็ จะทำให้ปฏิบัติงานได้สำเร็จ					

ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
6) การยึดมั่นในผลประโยชน์ของแผ่นดิน และความถูกต้องเป็นธรรม เป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการ เพราะการยึดมั่น จะทำให้จิตใจมั่นคงเด็ดเดี่ยวในอันที่จะพากเพียรปฏิบัติหน้าที่ให้สำเร็จ และสามารถป้องกันความผิดพลาดเสียหายอันจะเกิดแก่ตนแก่งานได้อย่างแท้จริง					
7) การทำงานให้มีประสิทธิภาพ และดำเนินไปได้โดยราบรื่นนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรับผิดชอบอย่างสูง ไม่บิดเบือนข้อเท็จจริง และวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของงาน					
8) การปฏิบัติราชการนั้น ขอให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ อย่างนึกถึงบำเหน็จรางวัลหรือผลประโยชน์ให้มากและการทำหน้าที่ได้สมบูรณ์เป็นทั้งรางวัลและประโยชน์อย่างประเสริฐ...					
9) การทำงานให้สำเร็จนั้น ขึ้นอยู่กับความสามารถสองอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ ความสามารถในการใช้วิชาความรู้ อย่างหนึ่ง สามารถในการประสานสัมพันธ์กับผู้อื่นอีกอย่างหนึ่งคู่กันไป และจำเป็นต้องกระทำด้วยความสุจริตกายสุจริตใจด้วยความคิดความเห็นที่เป็นอิสระปราศจากอคติ... จึงจะช่วยให้งานบรรลุจุดมุ่งหมายและประโยชน์ที่พึงประสงค์โดยแท้จริง					
10) การทำความดีนั้นโดยมากเป็นการเดินทวนกระแสความพอใจและความต้องการของมนุษย์ จึงทำได้ยากและเห็นผลช้า แต่ก็จำเป็นต้องทำ เพราะหาไม่ความชั่วซึ่งทำได้ง่ายจะเข้ามาแทนที่ แล้วจะพอกพูนขึ้นอย่างรวดเร็วโดยไม่ทันรู้สึกตัว					

ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
11) ประโยชน์และความเจริญมั่นคงของส่วนรวม ย่อมขึ้นอยู่กับประโยชน์และความเจริญมั่นคงของแต่ละบุคคลเป็นสำคัญ เพราะส่วนรวมประกอบขึ้นด้วยบุคคลที่รวมกันอยู่เป็นสังคม					
12) ประเทศชาติบ้านเมืองจะวัฒนาถาวรอยู่ได้ต้องอาศัยความสัตย์สุจริตของคนในชาติเป็นพื้นฐาน คือ สุจริตต่อบ้านเมือง สุจริตต่อประชาชน สุจริตต่อหน้าที่					
13) ความจริงใจต่อเพื่อนร่วมงาน และความจริงใจต่องาน เป็นปัจจัยสำคัญที่จะป้องกันกำจัดปัญหาขัดแย้ง และความย่อหย่อนล่าช้าได้สิ้นเชิง					
14) การเสียสละทำงานทำดีเพื่อการสร้างสรรค์ ด้วยความรับผิดชอบเต็มทีนั้น ช่วยให้ผู้ปฏิบัติมีผู้ศรัทธาเชื่อถือ นิยมยกย่องกว้างขวาง และปฏิบัติตามเกิดเป็นความสามัคคีปรองดองเป็นปึกแผ่น ช่วยที่บ้านเมืองเจริญมั่นคงขึ้นได้					
15) การรู้จักอดทนอดกลั้นไม่ว่าตามเหตุการณ์ตามอคติตามอารมณ์ จะทำให้เรามีการยั้งคิด พิจารณาเรื่องราวต่าง ๆ อย่างละเอียดชัดเจนขึ้น ปัญหาต่าง ๆ ก็ย่อมบรรเทาลงสามารถดำเนินงานทุกอย่างต่อไปได้ด้วยดี					
16) ความเพียรที่จะกำจัดความเสื่อมให้หมดไปและระวังมิให้เกิดขึ้นใหม่ กับ ความเพียรที่จะสร้างสรรค์ความดี ความเจริญให้เกิดขึ้นและระวังรักษามิให้เสื่อมสลายไป ความเพียรทั้งสองจะทำให้ปฏิบัติตนปฏิบัติงานให้เป็นปกติมั่นคง					

ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
17) การมีระเบียบวินัยในตนเองซึ่งเป็นวินัยที่กลั่นกรองขึ้นจากสติปัญญา ความฉลาดรอบคอบ ย่อมจะทำให้ผู้นั้นรู้จักรับผิชอบชั่วดี พ้นจากอันตราย และเหตุผลแห่งความเสื่อมทั้งปวงได้					
18) จิตใจที่สงบ ระวังได้เยือกเย็น ทำให้บุคคลมีสติ รู้ตัว มีความคิดเที่ยงตรงเป็นกลาง มีวิจารณญาณ สะเอียด กว้างขวาง ถูกต้องตรงจุด ความคิด วิจารณญาณที่เกิดจากจิตใจที่สงบนี้เป็นสิ่งปรารถนาของแต่ละคนให้สัมฤทธิ์ผลได้					
19) ความสามารถควบคุมจิตใจให้สงบและหนักแน่นมั่นคง ควบคุมความคิดให้อยู่ในระเบียบให้คิดอ่านอยู่แต่ในเรื่องหรือภารกิจที่ต้องการจะทำให้สำเร็จ ไม่ปล่อยยให้คิดฟุ้งซ่านไปในเรื่องต่าง ๆ ช่วยให้รู้ให้เข้าใจเรื่องราวและปัญหาต่าง ๆ ได้กระจ่าง ให้คิดเห็นช่องทางและวิธีการปฏิบัติงานได้แจ่มแจ้งชัดเจน และรวดเร็ว ไม่มีความลังเลสงสัย...					
20) การจะดำเนินกิจการงานใด ๆ ให้เจริญรุดหน้า นั้น จะต้องอาศัยความคิดริเริ่มและความคิดอิสระเป็นแรงผลักดัน...ก่อนที่ความคิดริเริ่มในเรื่องหนึ่งเรื่องใดจะเกิดขึ้น บุคคลจะต้องมีความรู้ที่ชัดเจน และกว้างขวางในเรื่องนั้น ๆ เป็นพื้นฐานอยู่แล้ว					
21) ข้าราชการที่สามารถต้องมีความรู้ครบสามส่วน คือ ความรู้วิชาการ ความรู้ปฏิบัติการ และความรู้คิดอ่านตามเหตุผลความเป็นจริง ซึ่งต้องมีความจริงใจและความบริสุทธิ์ใจในงาน ในผู้ร่วมงาน ในการรักษาระเบียบ แบบแผน ความดีงาม ความถูกต้องทุกอย่างในแผ่นดินประกอบ					

ข้อคำถามความคิดเห็นเกี่ยวกับพระบรมราโชวาท	ระดับการนำไปใช้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
22) การทำงานสร้างเกียรติยศชื่อเสียงและความเจริญก้าวหน้า นอกจากจะต้องใช้วิชาความรู้ที่ดีแล้ว ก็ต้องอาศัยกุศโลบายหรือวิธีการอันเหมาะสมในการประพฤติปฏิบัติเข้าประกอบอีกหลายประการ ได้แก่ การสร้างศรัทธาความเชื่อในหน้าที่กระทำ การไม่ประมาทปัญญาความรู้ความฉลาดสามารถทั้งของตนเองทั้งของผู้อื่น การตามรักษาความจริงใจ การกำจัดจิตใจที่ต่ำทราม การรู้จักสงบใจ					
23) ปัญญาเกิดขึ้นได้โดยอาศัยความรู้ได้เห็น ได้ศึกษาสังเกตมาแล้วเป็นเนื้อหา อาศัยสติ ความระลึกรู้ และความมีใจสงบตั้งมั่นในความเป็นกลางไม่หวั่นไหวด้วยอคติเป็นพื้นฐาน ผู้มีปัญญาจึงรู้จริงและรู้ซึ่ง มองเห็นปัญหาและภารกิจของตนได้ชัดเจน					
24) ต้องมีความเข้าใจให้ชัดว่า งานทุกด้าน ทุกสิ่งมีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกันอยู่ทั้งหมด รู้จักร่วมมือประสานประโยชน์กับทุกฝ่ายด้วยความเป็นมิตรปองดองกัน					
25) ความสามัคคีพร้อมเพรียงกันเป็นพื้นฐานที่สำคัญยิ่งในการปฏิบัติบริหารงานใหญ่ ๆ เช่น งานของแผ่นดิน และความสามัคคีนี้อาจเกิดมีขึ้นมั่นคงได้ก็ด้วยบุคคลในหมู่ในคณะมีคุณธรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวผูกพันจิตใจของกันและกันได้					

แบบสอบถามชุดที่ 4

ความคิดเห็นที่มีต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

คำชี้แจงในการตอบ

คำถามชุดนี้เป็นการสอบถามความคิดเห็นของท่านว่า ท่านมีความคิดเห็นในระดับใดต่อการจัดการฝึกอบรมด้านการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทในประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น การติดต่อสื่อสาร ความพึงพอใจ ความเหมาะสม เป็นต้น ขอให้ท่านอ่านและพิจารณาแต่ละข้อคำถาม แล้วโปรดใส่เครื่องหมาย ✓ ลงในช่องว่างที่กำหนดระดับความคิดเห็นของท่านเพียงช่องเดียวในแต่ละข้อคำถาม คำถามส่วนนี้มีทั้งหมด 8 ข้อ กรุณาตอบให้ครบทุกข้อ

ข้อความ	ระดับความคิดเห็น				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
1. ความพึงพอใจเกี่ยวกับการติดต่อประสานงานของเจ้าหน้าที่					
2. ความพึงพอใจเกี่ยวกับการอำนวยความสะดวกของเจ้าหน้าที่					
3. ความพึงพอใจเกี่ยวกับเอกสารประกอบการอบรม					
4. ความเหมาะสมของระยะเวลาที่ใช้ในการฝึกอบรม					
5. ความเหมาะสมด้านสถานที่ที่ใช้ในการฝึกอบรม					
6. ความเหมาะสมของสื่อ อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกอบรม					
8. ความเหมาะสมของรูปแบบการนำเสนอเนื้อหาวิชา					
8. ความเหมาะสมของวิธีการนำเสนอเนื้อหาวิชา					

ตารางการฝึกอบรมหลักสูตรการฝึกอบรมด้านจิตตภาวนา
ณ พระวิหาร วัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

ช่วงที่ 1

วันที่ 18 สิงหาคม 2546

- 07.30-08.00 น. ลงทะเบียนและรับเอกสารที่เดินหน้าพระวิหาร ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน และ
คณะกรรมการศึกษักรรณฐานผู้เกี่ยวข้องเข้าประชุมพร้อมกัน
- 08.00-10.00 น. พิธีเปิดการฝึกอบรม พระธรรมวิสุทธิมงคล กล่าวต้อนรับและแนะนำให้รู้จักวัด
โสมนัสวิหารโดยสังเขป แล้วแนะนำวิธีการบวช วิธอาราธนาศีลรับศีลและวิธีอ่าน
เสียงภาษาบาลี เป็นต้น เสร็จแล้วจัดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย ผู้เข้าฝึกอบรม
อาราธนาศีลและรับศีลพร้อมกัน ให้โอวาทเปิดการอบรม เริ่มการฝึกอบรมด้วย
การสวดมนต์และการถวายตัว
- 10.00-10.30 น. บรรยายเรื่อง “การบำเพ็ญจิตตภาวนา”
- 10.30-12.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม)
- 12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00-13.30 น. บรรยายเรื่อง “การตัดความกังวล”
- 13.30-16.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม) พักรหว่าง 15 นาที เมื่อใกล้
หมดเวลา สวดอุทิศส่วนกุศลและแผ่เมตตาประจำวัน

วันที่ 19 สิงหาคม 2546

- 07.30-9.00 น. ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน ลงทะเบียน
- 09.00-09.20 น. บูชาพระรัตนตรัย สวดมนต์และสมาทานศีล
- 09.20-09.50 น. บรรยายเรื่อง “ไตรสิกขา”
- 09.50-12.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม)
- 12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00-13.30 น. บรรยายเรื่อง “อานิสงส์การเดินจงกรม”
- 13.30-16.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม) พักรหว่าง 15 นาที เมื่อใกล้
หมดเวลา สวดอุทิศส่วนกุศลและแผ่เมตตาประจำวัน

วันที่ 20 สิงหาคม 2546

- 07.30-9.00 น. ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน ลงทะเบียน
- 09.00-09.20 น. บูชาพระรัตนตรัย สวดมนต์และสมาทานศีล
- 09.20-09.50 น. บรรยายเรื่อง “อานาปานสติภาวนา”
- 09.50-12.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม)
- 12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00-13.30 น. บรรยายเรื่อง “นิเวศน์ตัวกันความดี”
- 13.30-16.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม) พักรหว่าง 15 นาที เมื่อใกล้หมดเวลา สวดอุทิศส่วนกุศลและแผ่เมตตาประจำวัน

วันที่ 21 สิงหาคม 2546

- 07.30-9.00 น. ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน ลงทะเบียน
- 09.00-09.20 น. บูชาพระรัตนตรัย สวดมนต์และสมาทานศีล
- 09.20-09.50 น. บรรยายเรื่อง “เหตุเกิดและเหตุดับนิเวศน์”
- 09.50-12.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม)
- 12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00-13.30 น. บรรยายเรื่อง “ตัวกำจัดนิเวศน์”
- 13.30-16.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม) พักรหว่าง 15 นาที เมื่อใกล้หมดเวลา สวดอุทิศส่วนกุศลและแผ่เมตตาประจำวัน

วันที่ 22 สิงหาคม 2546

- 07.30-9.00 น. ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน ลงทะเบียน
- 09.00-09.20 น. บูชาพระรัตนตรัย สวดมนต์และสมาทานศีล
- 09.20-09.50 น. บรรยายเรื่อง “การปรับอินทรีย์”
- 09.50-12.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม)
- 12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00-13.30 น. บรรยายเรื่อง “อัปปานาโกศล”
- 13.30-16.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม) พักรหว่าง 15 นาที เมื่อใกล้หมดเวลา สวดอุทิศส่วนกุศลและแผ่เมตตาประจำวัน

วันที่ 23 สิงหาคม 2546

- 07.30-9.00 น. ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน ลงทะเบียน
- 09.00-09.20 น. บูชาพระรัตนตรัย สวดมนต์และสมาทานศีล
- 09.20-09.50 น. บรรยายเรื่อง “การบำเพ็ญวิปัสสนาเบื้องต้น”
- 09.50-12.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม)
- 12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00-13.30 น. บรรยายเรื่อง “คลายเครียด”
- 13.30-16.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม) พักรหว่าง 15 นาที เมื่อใกล้หมดเวลา สวดอุทิศส่วนกุศลและแผ่เมตตาประจำวัน

วันที่ 24 สิงหาคม 2546

- 07.30-9.00 น. ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน ลงทะเบียน
- 09.00-09.20 น. บูชาพระรัตนตรัย สวดมนต์และสมาทานศีล
- 09.20-09.50 น. บรรยายเรื่อง “อุปายะจับความโกรธ”
- 09.50-12.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม)
- 12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00-13.30 น. บรรยายเรื่อง “พรหมวิหารภาวนา”
- 13.30-15.00 น. ฝึกจิตตภาวนา (นั่งสมาธิสลับการเดินจงกรม) สวดอุทิศส่วนกุศลและแผ่เมตตาประจำวัน พระธรรมวิสุทธิภิกขุ มอบหนังสือ “แบบสวดมนต์และหลักการเจริญวิปัสสนา” แก่ผู้เข้าฝึกอบรม
- 15.00-16.00 น. ทำพิธีปิดการฝึกอบรมมีรายการดังนี้
- ประธานศิษย์กรรมฐาน กล่าวสัมโมทนียคา และถวายเครื่องสักการะแด่พระอาจารย์
 - พระอาจารย์กล่าวอนุโมทนาให้โอวาทในโอกาสปัจฉิมนิเทศและมอบวุฒิบัตรเป็นอันเสร็จพิธี

ข้อเสนอแนะ เปิดโอกาสให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรมถามปัญหาในการปฏิบัติและปัญหาทั่วไปทางพระพุทธศาสนา ในช่วงพักได้ทุกวัน โดยถามปากเปล่า หรือเขียนปัญหาถามก็ได้ การแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาวในระหว่างการฝึกอบรม สุภาพสตรีสวมกระโปรงหรือผ้าถุงสีขาว

**ตารางการฝึกอบรมหลักสูตรการฝึกอบรมการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท
ณ โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา และห้องประชุมสุขุมน้อยประดิษฐ์
สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จังหวัดนนทบุรี**

ช่วงที่สอง

วันที่ 25 สิงหาคม 2546

- 07.30 น. ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน ขึ้นรถที่หน้าวัดโสมนัสวิหาร เพื่อเดินทางไปโครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา
- 08.00-11.00 น. ศึกษาดูงานโครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา
- 11.00-11.15 น. ขึ้นรถที่บริเวณปั้มน้ำมัน ในโครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา เพื่อเดินทางไปสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.
- 12.00-13.15 น. รับประทานอาหารกลางวัน ณ อาคารสโมสร
- 13.15-13.30 น. ลงทะเบียน ณ ห้องประชุมใหญ่ อาคารสุขุม น้อยประดิษฐ์
- 13.30-16.30 น. การบรรยายเรื่อง “การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท และการเป็นข้าราชการที่รักประชาชน

วันที่ 26 สิงหาคม 2546

- 08.00-09.00 น. ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน ลงทะเบียน
- 09.00-10.45 น. การบรรยายเรื่อง “การสร้าง凯迪แก้สังคมและการร่วมสร้างพลังของแผ่นดิน
- 10.45-12.00 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 11.00-12.00 น. การประชุมเชิงปฏิบัติการ เรื่อง “การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทกับการพัฒนาข้าราชการ”
- 12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00-14.30 น. การประชุมเชิงปฏิบัติการ (ต่อ)
- 14.30-14.45 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 14.45-16.30 น. การเสนอผลงานการประชุมเชิงปฏิบัติการ และแสดงบทบาทสมมุติของแต่ละกลุ่ม

วันที่ 27 สิงหาคม 2546

- 08.00-09.00 น. ผู้เข้าฝึกอบรมทุกท่าน ลงทะเบียน
- 09.00-10.45 น. เสนอผลงาน (ต่อ)
- 10.45-12.00 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 11.00-12.00 น. เสนอผลงาน (ต่อ)
- 12.00-13.00 น. พักรับประทานอาหารกลางวัน
- 13.00-14.30 น. สะท้อนการเรียนรู้ตลอดหลักสูตร (10 วัน) โดยคณะผู้แทนรุ่นและผู้อำนวยการ
กลุ่ม
- 14.30-14.45 น. พักรับประทานอาหารว่าง
- 14.45-15.30 น. ชมวีดิทัศน์ ชุดการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท
- 15.30-16.00 น. การบรรยายเรื่อง “ประสบการณ์ในการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท”
- 16.30 น. พิธีถวายสัตย์ปฏิญาณเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน
ปิดการฝึกอบรม

ภาคผนวก ก.

โครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท (โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2)

1. หลักการและเหตุผล

เนื่องในวโรกาสอันเป็นมหามงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหाराชา ทรงมีพระชนมพรรษา 6 รอบ ในวันที่ 5 ธันวาคม 2542 และตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2542 เห็นชอบโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสพระราชพิธีมหามงคล ตามที่สำนัก ก.พ. เสนอ และประกาศเป็นโครงการสำคัญของรัฐบาล โดยให้ทุกส่วนราชการได้เรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน

สำนักงาน ก.พ. ในฐานะผู้รับผิดชอบนโยบายการพัฒนาข้าราชการ ตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาข้าราชการให้มีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต เสียสละ พากเพียร มุ่งมั่นทำงาน เพื่อเป็นหลักและที่พึ่งของประชาชน จึงได้จัดโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาทสำหรับข้าราชการทุกกระทรวง ทบวง กรม ทุกระดับ โดยเน้นการฝึกสมาธิ พัฒนาสติ ตามแนวพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติตน ตามรอยพระยุคลบาท การเสริมสร้างวินัย และประพฤติตามกรอบแห่งจรรยาบรรณ อันเป็นการเสริมสร้างและพัฒนาประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ทั้งนี้ เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นราชสักการะ เป็นราชสดุติ และสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้ที่ได้ทรงครองแผ่นดินโดยธรรมมาโดยตลอด

สำนักงาน ก.พ. มีความมุ่งมั่น แน่วแน่ ที่จะส่งเสริมให้ข้าราชการทุกคน ทุกระดับประพฤติปฏิบัติและรักษาคุณความดีเอาไว้อย่างยั่งยืนตลอดกาล จึงได้จัดโครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาทขึ้น ตั้งแต่ปีงบประมาณ 2541 มาอย่างต่อเนื่อง และตลอดไป ทั้งนี้ เพื่อยกย่องผลการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทให้ครอบคลุมข้าราชการทุกหมู่เหล่าทั่วประเทศ โดยมุ่งเน้นให้ข้าราชการประพฤติปฏิบัติตนเป็นข้าราชการที่ดีและพลังของแผ่นดิน

2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อเชิญชวนให้ข้าราชการร่วมใจกันประพฤติตนตามรอยพระยุคลบาท ปฏิบัติหน้าที่ราชการเพื่อความผาสุกของประชาชน น้อมเกล้าฯ ถวายเป็นราชสักการะ เป็นราชสดุติ และเป็นการถวายความจงรักภักดีแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

2.2 เพื่อให้ข้าราชการที่ผ่านการฝึกอบรมตามหลักสูตรนี้แล้ว สามารถนำความรู้ ประสบการณ์ในการฝึกสมาธิ การพัฒนาสติไปเป็นพื้นฐานในการปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาทเพื่อ เป็นข้าราชการที่ดีและพลังแผ่นดิน รวมทั้งเป็นการเสริมสร้างวินัยและประพฤติตามกรอบแห่ง จรรยาบรรณอันเป็นการเสริมสร้างและพัฒนาประสิทธิภาพในการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการได้ เหมาะสมยิ่งขึ้น

2.3 เพื่อกระตุ้น โน้มน้าวจิตใจข้าราชการให้เกิดความศรัทธา ยอมรับด้วยสติปัญญาด้วย เหตุผล ด้วยความคิดสร้างสรรค์ เห็นคุณค่าของการวินัยในตนเองและเห็นคุณประโยชน์ของการ ปฏิบัติตนตามกรอบแห่งจรรยาบรรณของข้าราชการพลเรือน ตามมาตรา 91 แห่งพระราชบัญญัติ ระเบียบข้าราชการพลเรือน พ.ศ. 2535

3.หลักสูตรการฝึกอบรม

3.1 การบรรยายธรรม	8 ช.ม.
3.2 ฝึกปฏิบัติจิตตภาวนา(เดินจงกรม สลับการนั่งสมาธิ)	30 ช.ม.
3.3 การเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท	18 ช.ม.
รวม	46 ช.ม.

4.กลุ่มเป้าหมาย

ข้าราชการพลเรือนทุกระดับ จำนวนรุ่นละ 150 คน

5.วิทยากร

- 5.1 พระธรรมวิสุทธิกวี(พิจิตร ฐิตวณฺโณ) เจ้าอาวาสวัดโสมนัสวิหาร
- 5.2 วิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท

6. สถานที่จัดโครงการ

- 6.1 พระวิหารวัดโสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร
- 6.2 ห้องประชุมจินดา ณ สงขลา สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จังหวัดนนทบุรี
- 6.3 โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา กรุงเทพมหานคร

7. ระยะเวลาดำเนินการ

- 7.1 ช่วงแรก 7วัน ฝึกปฏิบัติจิตตภาวนา(เดินจงกรมสลับการนั่งสมาธิ) ณ พระวิหารวัด โสมนัสวิหาร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร
- 7.2 ช่วงที่สองอีก 3 วัน จัดกิจกรรมฝึกอบรมตามหลักสูตรการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท ณ ห้องประชุมจินดา ณ สงขลา สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน จังหวัดนนทบุรี และศึกษาดูงาน โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา กรุงเทพมหานคร

8.เทคนิควิธีการ

8.1 บรรยายธรรม

8.2 ฝึกปฏิบัติจิตตภาวนา(เดินจงกรมสลับการนั่งสมาธิ)

8.3 บรรยาย อภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็น ฝึกปฏิบัติ ชมวิดิทัศน์ ศึกษาและดูงาน

โครงการส่วนพระองค์ สวนจิตรลดา

9.การประเมินผล

9.1 การสังเกตพฤติกรรมผู้เข้ารับการอบรม

9.2 การสังเกตพฤติกรรม การร่วมทำกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในพระวิหารวัดโสมนัสวิหาร และ
ห้องประชุมจินดา ณ สงขลา

9.3 แบบสอบถาม

9.4 การนำเสนอผลการเรียนรู้จากกลุ่มเป็นรูปเล่ม

10.ที่ปรึกษาโครงการ

10.1 พระธรรมวิสุทธิภิกขุ(พิจิตร ฐิตวณโณ)เจ้าอาวาสวัดโสมนัส และเจ้าคณะภาค
16-17-18 (ธ)

10.2 ดร.บุญปลูก ชายเกตุ เลขาธิการ ก.พ.

10.3 นายสีมา สีมานนท์ รองเลขาธิการ ก.พ.

10.4 ผู้อำนวยการสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน

10.5 ผู้อำนวยการศูนย์ส่งเสริมจริยธรรม

11.ผู้รับผิดชอบโครงการ

โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน สำนักงาน ก.พ.
ถนนติวานนท์ ต. ตลาดขวัญ อ.เมือง จ.นนทบุรี โทรศัพท์ 0-2547-1027 โทรสาร 0-2547-1026

12.ผลที่คาดว่าจะได้รับ

12.1 ผู้เข้ารับการอบรมมีแนวทางในการปลูกจิตสำนึกและเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทและ
ประพฤติตามกรอบแห่งจรรยาบรรณเพิ่มขึ้น

12.2 ผู้เข้าร่วมอบรมประพฤติปฏิบัติตามรอยพระยุคลบาทเพื่อเป็นข้าราชการที่ดีและพลัง
ของแผ่นดินมากขึ้น

12.3 สำนักงาน ก.พ. จะได้รับความร่วมมือจากส่วนราชการต่าง ๆ ในการจัดฝึกอบรมตาม
โครงการนี้ขึ้นเอง ในลักษณะตัวคูณมากยิ่งขึ้น

กำหนดการฝึกอบรม
โครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท
(โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2)
ณ พระวิหาร วัดโสมมณีส เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร

รุ่นที่ 1	ช่วงที่ 1 วันที่ 3 – 9 กุมภาพันธ์ 2546
	ช่วงที่ 2 วันที่ 10 - 12 กุมภาพันธ์ 2546
รุ่นที่ 2	ช่วงที่ 1 วันที่ 24 – 30 มีนาคม 2546
	ช่วงที่ 2 วันที่ 31 – 2 เมษายน 2546
รุ่นที่ 3	ช่วงที่ 1 วันที่ 7 – 13 เมษายน 2546
	ช่วงที่ 2 วันที่ 16 – 18 เมษายน 2546
รุ่นที่ 4	ช่วงที่ 1 วันที่ 30 มิถุนายน – 6 กรกฎาคม 2546
	ช่วงที่ 2 วันที่ 7 – 9 กรกฎาคม 2546
รุ่นที่ 5	ช่วงที่ 1 วันที่ 21 – 27 กรกฎาคม 2546
	ช่วงที่ 2 วันที่ 28 – 30 กรกฎาคม 2546
รุ่นที่ 6	ช่วงที่ 1 วันที่ 18 – 24 สิงหาคม 2546
	ช่วงที่ 2 วันที่ 25 – 27 สิงหาคม 2546
รุ่นที่ 7	ช่วงที่ 1 วันที่ 1 – 7 กันยายน 2546
	ช่วงที่ 2 วันที่ 8 - 10 กันยายน 2546

ใบสมัครเข้ารับการฝึกอบรม
โครงการฝึกอบรมเพื่อปลูกจิตสำนึกข้าราชการตามรอยพระยุคลบาท
(โครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท หลักสูตร 2)

วันที่.....ระหว่างวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....
(กรุณากรอกข้อความด้วยตัวบรรจงหรือพิมพ์ดีด เพื่อความชัดเจนด้วย จะเป็นพระคุณยิ่ง)

ชื่อ นาย/นาง/นางสาว.....ชื่อสกุล.....
วุฒิการศึกษา.....อายุ.....ปี บ้านเลขที่.....หมู่.....
ซอย.....ถนน.....แขวง(ตำบล).....เขต(อำเภอ).....
จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....โทรสาร.....
ตำแหน่ง.....สังกัด/กรม.....
ที่อยู่ทำงาน.....ซอย.....ถนน.....
แขวง(ตำบล).....เขต(อำเภอ).....จังหวัด.....
รหัสไปรษณีย์.....โทรศัพท์.....
โทรสาร.....

ขอสมัครเข้าฝึกอบรมหลักสูตรจิตภาวนา และหลักสูตรการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท
ในระหว่างวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....(กรุณาระบุให้ชัดเจนด้วย เพื่อสำนักงาน
ก.พ. จะได้จัดจำนวนผู้เข้ารับการฝึกอบรมในแต่ละรุ่นให้เหมาะสมต่อไป)

ลงชื่อ.....ผู้สมัคร
(.....)
วันที่...../...../.....

หมายเหตุ 1. ท่านเคยเข้ารับการฝึกอบรมโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาทแล้วหรือไม่

(...) เคย (...) ไม่เคย

2. กรุณากรอกข้อความให้ครบถ้วนเท่าที่มีข้อมูล เช่น ยศ หรือ นายแพทย์ วุฒิการศึกษา
ให้แจ้งด้วยว่า จบชั้น ประถม มัธยม อาชีวศึกษา ปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก เพื่อประโยชน์
ในการอบรมให้ได้ผลดี และความถูกต้องในการจัดพิมพ์รายชื่อ ทำเนียบรุ่น และวุฒิบัตร

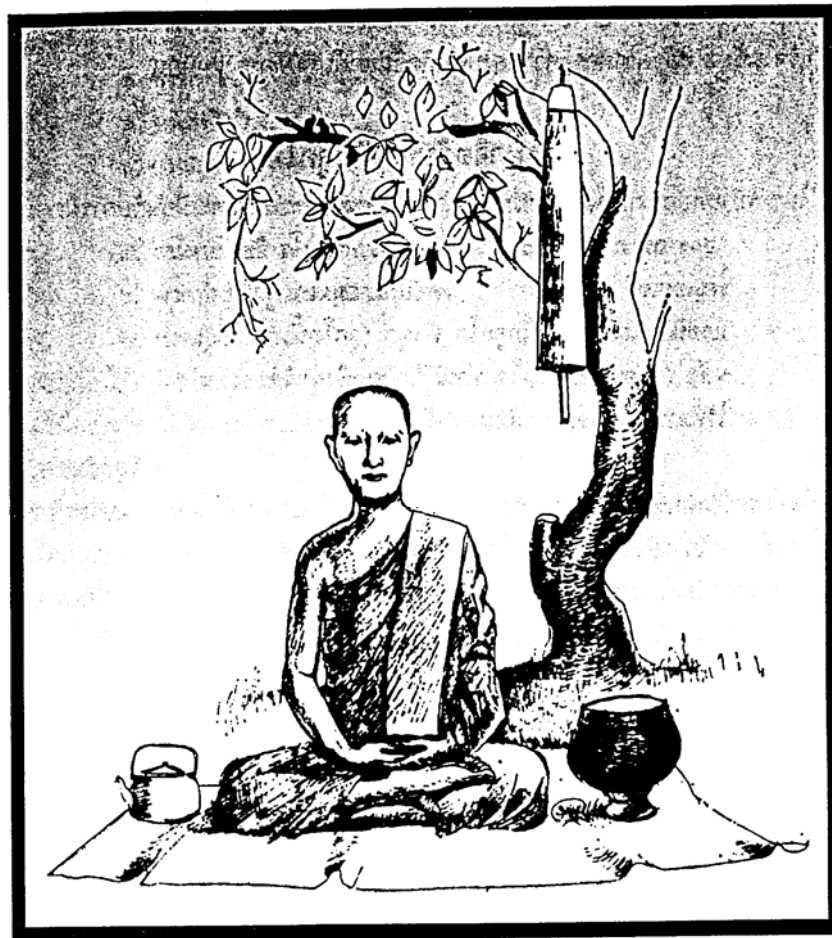
3. ควรจะต้องแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีขาวในระหว่างการฝึกอบรม สุภาพสตรีโปรดสวม
กระโปรงหรือผ้าถุง (ที่วัดมีชุดขาวจำหน่ายเฉพาะวันที่เปิดการฝึกอบรม)

4. กรุณายืนยันการเข้ารับการอบรมเป็นลายลักษณ์อักษร ภายใน 7 วัน ก่อนการเปิด
อบรม มิฉะนั้นจะถือว่าสละสิทธิ์

ภาคผนวก ง.

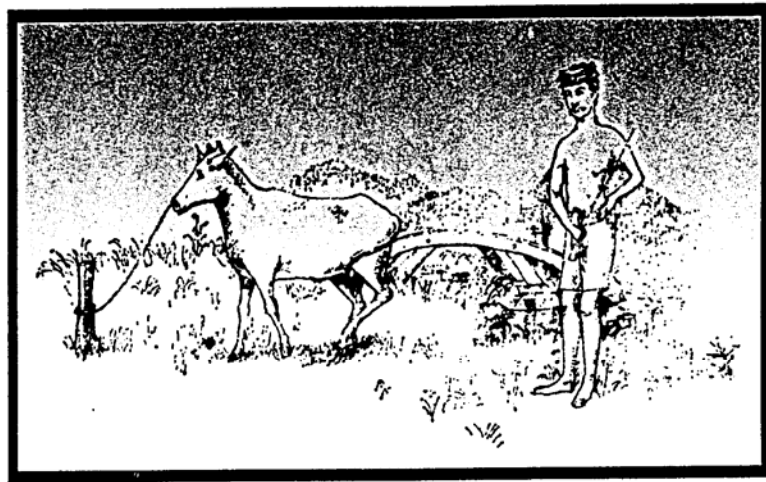
ภาพประกอบ

ภาพที่หนึ่ง
พระโยคาวจรกำลังฝึกจิต

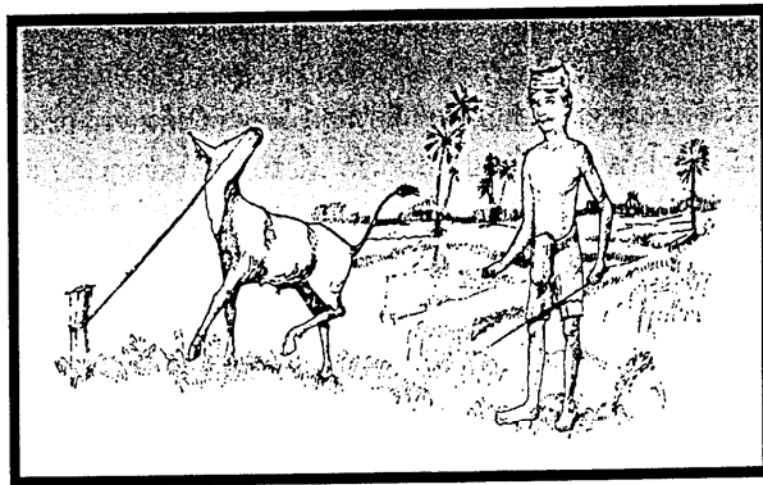
พระโยคาวจรกำลังนั่งฝึกจิตของตนด้วยอานาปานสติกรรมฐาน โดยใช้เชือกคือสติผูกลูกโค คือ จิตไว้ที่หลักคือลมหายใจ มีฐานหรือจุดที่ลมหายใจกระทบอยู่ ๓ จุด คือ ๑ ที่ปลายจมูกหรือที่ ริมฝีปากข้างบน ๒. ท่ามกลางอก ๓. ที่ท้อง

ภาพที่สอง
คนฝึกโคกำลังฝึกโค

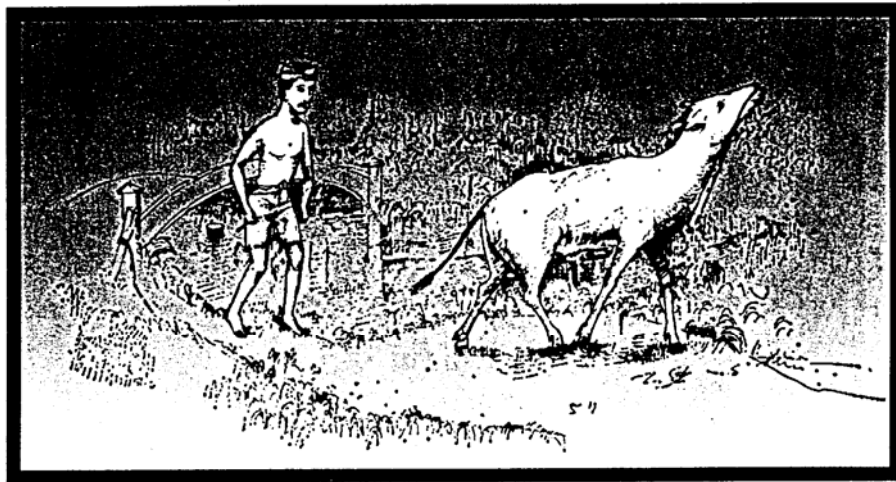
คนฝึกโค กำลังผูกโคไว้ที่หลัก เพื่อฝึกใช้งาน และลูกโคมีอาการตื่น เพราะไม่เคยได้รับการฝึก เหมือนกับจิตที่เริ่มฝึกใหม่ มีอาการตื่นรน ไม่สามารถจะควบคุมให้สงบอยู่กับลมหายใจได้

ภาพที่สาม
ลูกโคกำลังพยุศ

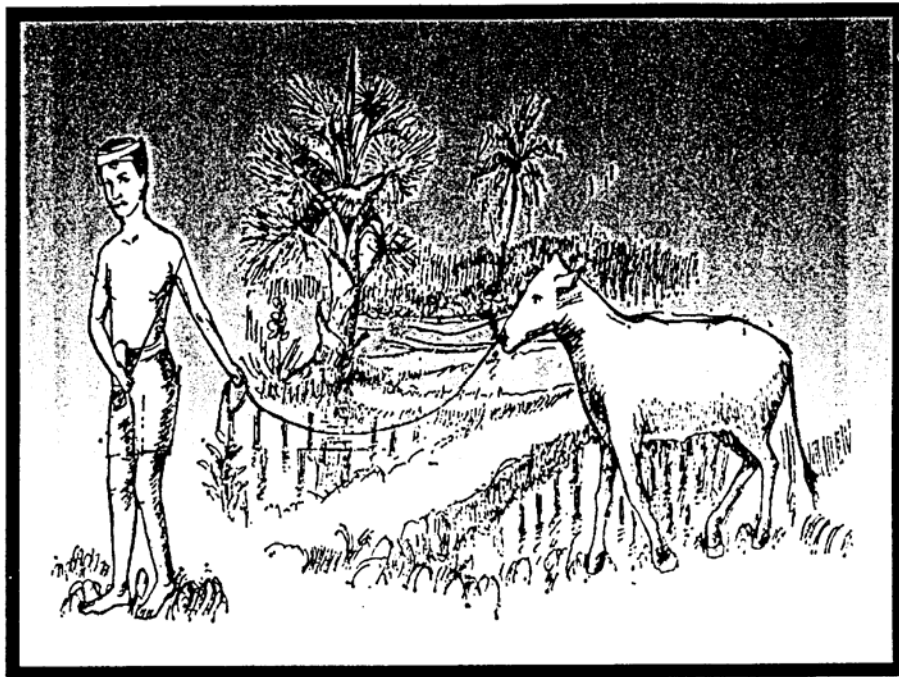
ลูกโคกำลังไถนรณ พยายามสลัดเชือกให้ขาด ทั้ง ๆ ที่คนฝึกกำลังยืนอยู่ เพราะไม่เคยพรากจากแม่ของตนหรือจากฝูงของตน และไม่เคยถูกนำมาผูกกับหลักเช่นนี้มาก่อน เช่นเดียวกับจิต ที่ถูกควบคุมมาไว้ที่หลักคือลมหายใจ ด้วยเชือกคือสติ ย่อมไถนรณ กวัดแกว่ง ยากที่จะควบคุมให้อยู่กับที่ได้ เพราะมันไม่เคยถูกควบคุมเช่นนี้มาก่อน มันชอบไปหาอารมณ์ภายนอกที่มันปรารถนา แม้พระโยคาวจรผู้ฝึกจิตจะคอยควบคุมอยู่ก็ตาม

ภาพที่สี่
ลูกโคกำลังหนีจากที่ควบคุม

ลูกโควิ่งสลัดเชือกขาดแล้ว กำลังหนีจากที่ควบคุม โลดเล่นไปด้วยความคะนองวิ่งไปสู่ที่มัน
ปรารถนา โดยมีคนฝึกโคไล่ตามหลังไปอย่างกระชั้นชิด เพื่อจับผูกไว้ที่หลักตามเดิม เหมือนกับจิตที่
สลัดเชือกคือสติขาดแล้ว หนีออกจากหลักที่ควบคุมมันอยู่คือลมหายใจ แล้วเล่นไปหาอารมณ์ใน
ภายนอกที่ไม่ใช่อารมณ์กรรมฐาน ทั้ง ๆ ที่พระโยคาวจรผู้ฝึกจิตกำลังคอยระวังอยู่ แต่พอเพลอสติ
(เชือกคือสติขาด) มันก็โลดเล่นไปภายนอกในทันทีและอย่างรวดเร็ว

ภาพที่ห้า
คนฝึกโคกำลังจูงลูกโคมาผูกไว้ที่หลัก

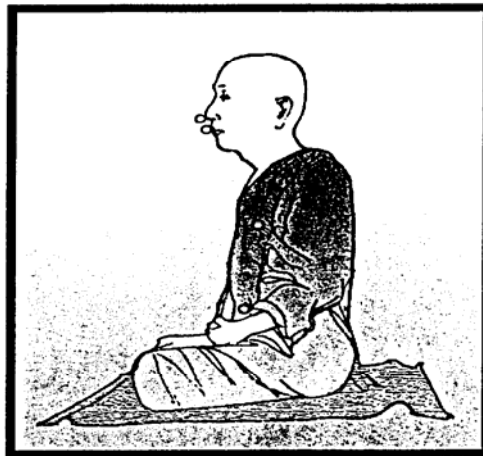
แม้ลูกโคจะสลัดเชือกหนีไปจากหลักที่ควบคุมอยู่ได้ แต่คนฝึกโคก็ไม่ละความพยายาม ได้ใช้เชือกที่ขาดมาต่อเข้าแล้วผูกโคตัวพยศนั้นมาฝึกที่หลักอีก ไม่ว่าลูกโคตัวนั้นจะสลัดเชือกขาดไป ก็ครั้งก็ตาม ก็ไม่ละความพยายามในการฝึก เหมือนพระโยคาวจรผู้ฝึกจิต แม้ว่าจิตจะสลัดออกจาก การควบคุมของสติหนีออกไปจากหลักคือลมหายใจ สักกี่ร้อยกี่พันครั้งก็ตาม ก็ไม่ละความเพียร และไม่ว่าจะต้องใช้เวลาในการฝึกฝนนานสักเท่าไรก็ตาม ก็ไม่ยอมละความพยายาม

ภาพที่หก
ลูกโคกำลังหมอบอยู่ใกล้หลัก

ลูกโคซึ่งได้รับการฝึกฝนจนหมดพยศแล้วกำลังหมอบอยู่ใกล้หลัก เป็นโคเชื่องและพร้อมเสมอที่จะใช้งาน เพราะได้รับการฝึกเรียบร้อยแล้ว คนฝึกโคผู้เป็นเจ้าของก็มีความพอใจมาก รู้สึกเบิกบานใจ โล่งใจที่ฝึกลูกโคตัวพยศได้สำเร็จ จึงนั่งลงเฝ้าชูลูกโคอยู่ใต้ต้นไม้ริมลำธาร ณ ชายป่าแห่งหนึ่ง ด้วยความเบิกบานใจ ทำนองเดียวกับพระโยคาวจรผู้ฝึกจิตแล้ว เมื่อจิตของตนหมอบอยู่กับหลักคือลมหายใจ ไม่ไปไหน นิ่งอยู่กับที่ มีอารมณ์เป็นหนึ่ง เพราะหายพยศแล้ว ก็มีความสบายใจ เบิกบานใจ ทั้งผิวพรรณก็ผ่องใส เพราะได้เสวยสุขที่เกิดจากสมาธิอันเป็นความสุขที่พึงใจยิ่ง เหนือกว่าโลกียสุขใด ๆ ในโลก และถ้าหากฝึกจนสามารถกำจัดกิเลสออกไปจากจิตได้หมด ก็จะได้เสวยสุขอย่างยั่งยืนอันเกิดจากพระนิพพาน เป็นบรมสุข

ภาพที่เจ็ด ทำนั่งสมาธิ

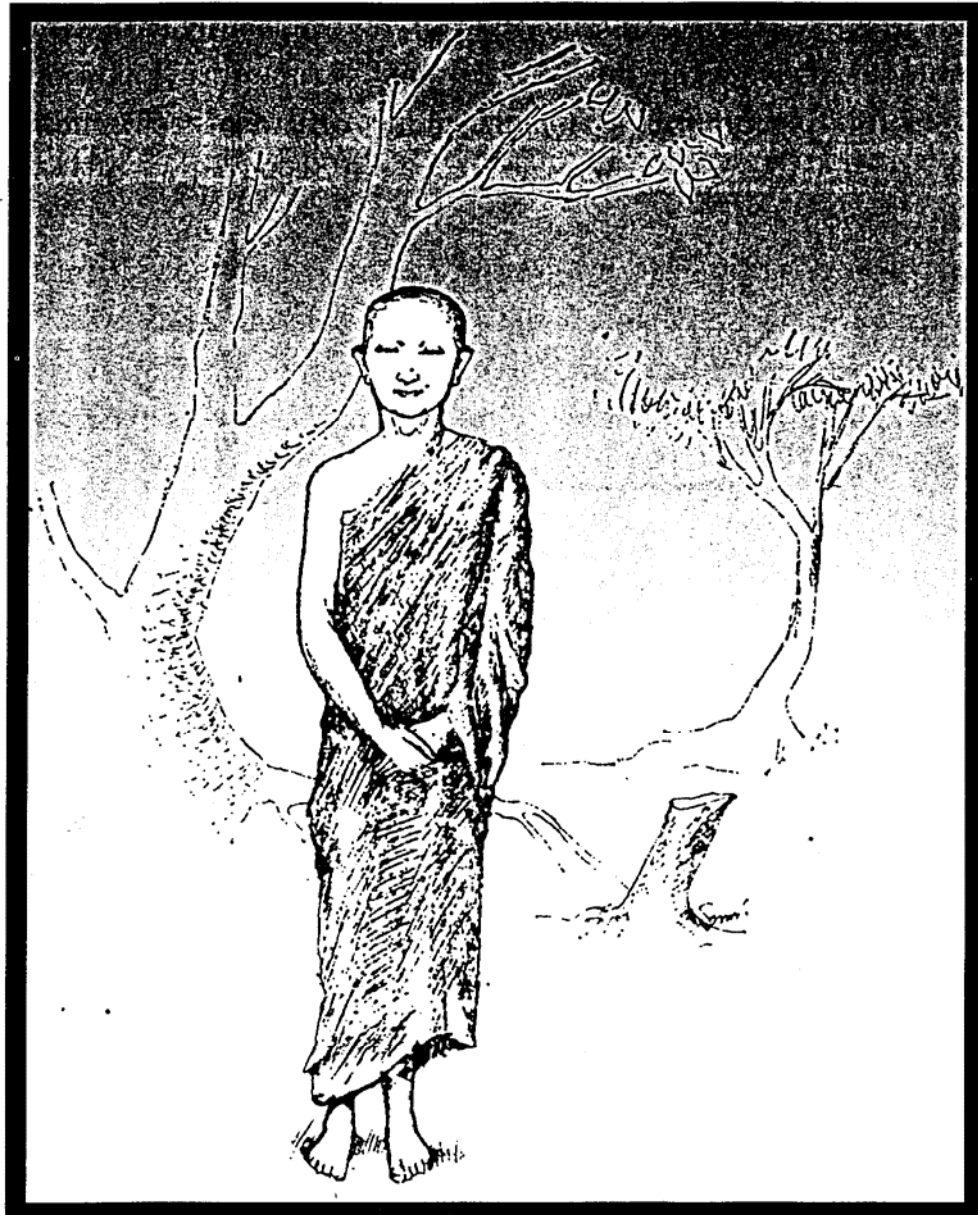
ภาพที่แปด ทำนอนทำสมาธิ

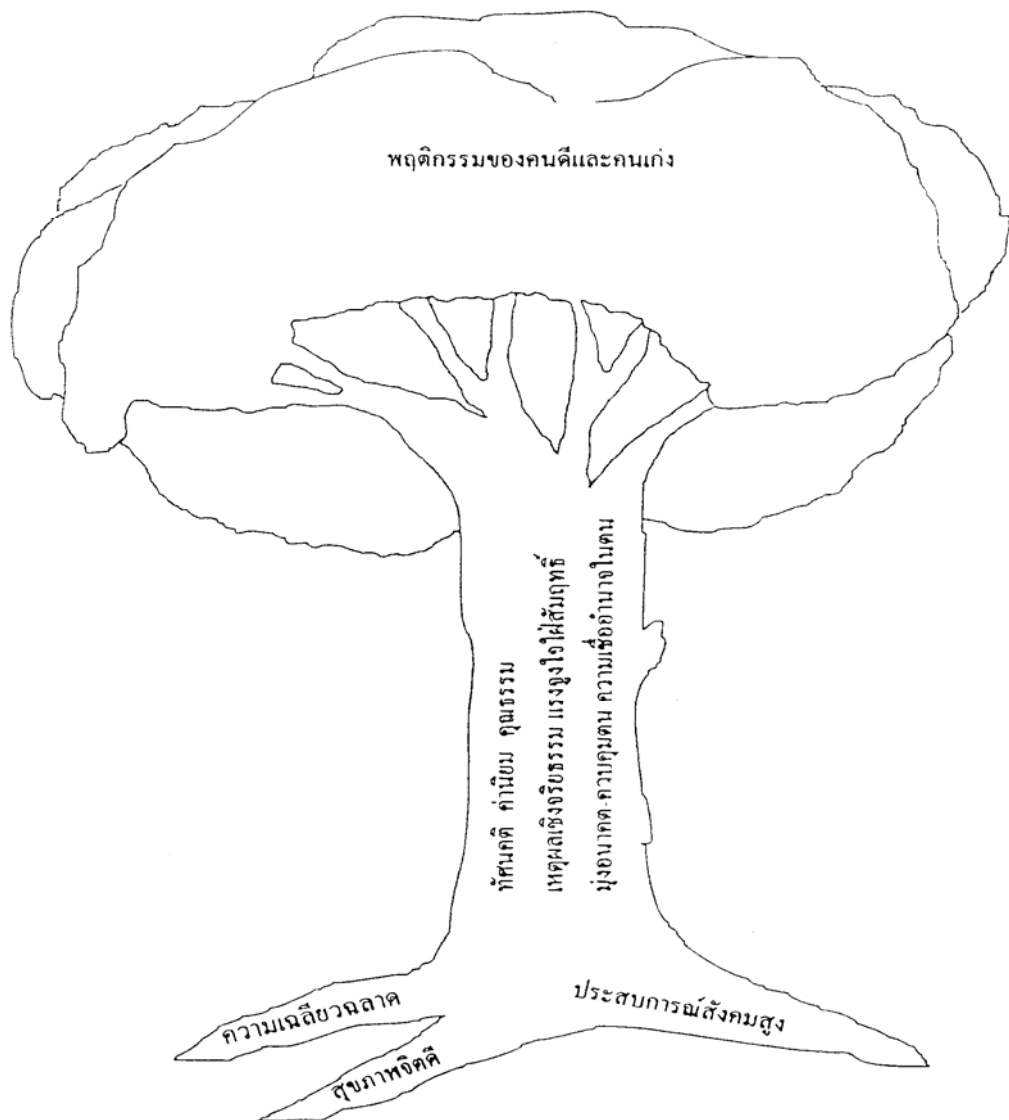
ภาพที่เก้า ทำเดินจงกรม

ภาพที่สิบ ทำยืนทำสมาธิ

ภาพที่สิบเอ็ด
ทฤษฎีต้นไม้จริยธรรม

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : นางสาวสุพัตรา ภาคย์วิวัฒน์
เกิด : วันจันทร์ที่ 3 เมษายน 2504
สถานที่เกิด : ตำบล. ตลาดพลู อำเภอ. บางยี่เรือ จังหวัด. ชนบุรี
การศึกษา : ประถมศึกษา - โรงเรียนสามัญวัดหนั่ง กรุงเทพฯ
มัธยมศึกษาตอนต้น - โรงเรียนวิสุทธิกษัตรี จ. สมุทรปราการ
ประกาศนียบัตรวิชาชีพ(ปวช.) – วิทยาลัยปิตุพิมุข กรุงเทพฯ
บริหารธุรกิจบัณฑิต สาขาการเงินและการธนาคาร
มหาวิทยาลัยรามคำแหง รุ่นที่ 13 พ.ศ. 2530
ตำแหน่งปัจจุบัน : นักวิชาการสหกรณ์ 7 ว
สถานที่ทำงานปัจจุบัน : สำนักพัฒนาธุรกิจสหกรณ์ กรมส่งเสริมสหกรณ์
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์
ที่อยู่ปัจจุบัน : เลขที่ 106/8 ตรงข้ามตลาดบางขุนเทียน ถ.วุฒากาศ
แขวงจอมทอง เขตจอมทอง
กรุงเทพฯ 10150